

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 11, Sayı: 1, Temmuz 2022

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 11, Number 1, July 2022

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler, kronolojik sıra takip edilmeksizin Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. <http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent referees for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published without chronological order after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

All articles are checked for plagiarism by the *iThenticate* programme. <http://www.ithenticate.com/>

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax:** +90 284 - 236 31 79

E-Mektup / E-mail: baedergisi@trakya.edu.tr; baedergisi@gmail.com

www.baedergisi.trakya.edu.tr / www.baedergisi-en.trakya.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/baed>

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO - Sarayıçi Yerleşkesi / EDİRNE
E-Mektup / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr

EDİRNE – TEMMUZ 2022

BALKAN ARAşTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERGİ SAHİBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

EDİTÖR YARDIMCISI / ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Gör. Dr. Cüneyt NUR

KİTAP DEĞERLENDİRME EDİTÖRÜ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN

DİZGİ / TYPESETTING

Öğr. Gör. Meral JAHJAI
Öğr. Gör. Dr. Evrim KAŞIKÇI

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY
Fatma YAZICI

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)*
Prof. Dr. Dragi GJORGIEV (Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya)
Prof. Dr. Kerima FILAN (University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Machiel KIEL (Netherlands Institute, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC (University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan)
Prof. Dr. Thanos VEREMIS (National and Kapodistrian University of Athens, Atina/Yunanistan)
Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Doç. Dr. Liliana BOŞCAN (University of Bucharest, Bükreş/Romanya)
Doç. Dr. Alexei KALIONSKI (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofya/Bulgaristan)
Doç. Dr. Georgios SALAKİDİS (Democritus University of Thrace, Gümülcine/Yunanistan)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Paschalis ANDROUDİS (Aristotle University of Thessaloniki, Selanik/Yunanistan)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KILIÇ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Yücel ACER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nuray BOZBORA, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN, University of Oslo, Oslo/Norveç
Prof. Dr. Ridvan CANIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Swietlana M. CZERWONNAJA, Nicolaus Copernicus University, Torun/Polonya
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALIHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, University of Prishtina, Prishtine/Kosova
Prof. Dr. Fadil HOCA, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Aysel KAYAPINAR, Milli Savunma Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MIKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. İrfan MORİNA, University of Prishtina, Prishtine/Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lelija SOČANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC, University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜRKKEŞ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERI, SEEU University, Tetovo/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Goran BANDOVIĆ, Univ. College of IR and Diplomacy, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. Abidin TEMİZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye

Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman HASAN, Ovidius University of Costanta, Köstence/Romanya
Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Dilaver Arıkan AÇAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel HOŞ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şahin KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* ve *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı* tarafından dizinlenmekte ve taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed and abstracted in *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* and *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı*.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Sennur AKANSEL, Trakya Üniversitesi/Edirne
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN, Selçuk Üniversitesi/Konya
Prof. Dr. Hamdi GENÇ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Vehbi GÜNAY, Ege Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, Milli Savunma Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Çanakkale
Prof. Dr. Qani NESİMİ, University of Tetova/Kalkandelen/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Mehmet TOPAL, Anadolu Üniversitesi/Eskişehir
Doç. Dr. Gizem ALİOĞLU ÇAKMAK, Yeditepe Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik Üniversitesi/Bursa
Doç. Dr. Cengiz FEDAKÂR, Trakya Üniversitesi/Edirne
Doç. Dr. Eyüp KUL, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/Rize
Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Tokat
Doç. Dr. Fatma SEL TURHAN, İstanbul Teknik Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Ayşe SİREL, İstanbul Aydın Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Mehmet SOLAK, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Bolu
Doç. Dr. Murat TUĞLUCA, Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir
Dr. Öğr. Üyesi Gökçen COŞKUN ALBAYRAK, Marmara Üniversitesi/İstanbul
Dr. Öğr. Üyesi Ebru İLTER AKARÇAY, Yeditepe Üniversitesi/İstanbul
Dr. Öğr. Üyesi Levent KURU, Milli Savunma Üniversitesi/Ankara
Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM, Trakya Üniversitesi/Edirne
Dr. Öğr. Üyesi İllir RRUGA, Trakya Üniversitesi/Edirne
Dr. Öğr. Üyesi Arzu TAŞCAN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi/Manisa
Öğr. Gör. Dr. Nadezhda VASİLEVA, Trakya Üniversitesi/Edirne

**BALKAN ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**
Cilt 11, Sayı 1, Temmuz 2022

**JOURNAL OF BALKAN
RESEARCH INSTITUTE**
Volume 11, Number 1, July 2022

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Uğur BAYRAKTAR

*Bir Terim Olarak "Arnavut": 18. Yüzyıl
Osmanlı Düşüncesinde Arnavutlar*

*"Albanian" As a Term: Albanians in the
18th Century Ottoman Thinking*

1-38

İbrahim Etem ÇAKIR

*District of Varna under Ottoman
Domination: Some Information
Concerning the Settlement, Demographics
and Administrative Structure
(16th -18th Centuries)*

*Osmanlı Hâkimiyetinde Varna Kazâsı:
İskân, Demografi ve İdarî Yapıya Dair Bazı
Bilgiler (16-18. Yüzyıl)*

39-72

Merve ARSLAN ÇİNKO - Zeynep ERES

*Arşiv Belgeleriyle 19-20. Yüzyıl Edirne
Vilâyetinin Eğitim Tarihi ve Yapıları
Üzerine Değerlendirmeler*

*Evaluations on the Educational History
and Buildings of Edirne Province in 19th -
20th Century with Archive Documents*

73-124

Meryem KAÇAN ERDOĞAN

*XVI. Yüzyılda Kuzey Smırında Bir
Osmanlı Kalesi:
Yergöğü*

*An Ottoman Castle on the North Border in
the XVI Century: Giurgiu*

125-167

Musa SEZER

*XVII. Yüzyıl Sonlarında Köstendil (Ilca),
Radomir ve Sırışnik Kazalarında İdare,
Nüfus ve Yerleşim*

*Administration, Population, and Settlement
in Kyustendil (Ilca), Radomir and Sırışnik
Townships through the end of the 17th
Century*

169-205

Duygu TANIDI

*XVIII. Yüzyılda Rusçuk Kazâsi Örneğinde
Osmanlı Ceza Hukuku ve Uygulamaları*

*Criminal Law and Practices in the 18th
Century Ottoman Empire: the Case of
Ruse District*

207-232

Burcu TAŞKIN - Berfin ÇAKIN

*Impact of Nationwide Electoral Thresholds
on Party System Fragmentation and
Disproportional Representation in Greece
and Turkey*

*Yunanistan ve Türkiye'deki Seçim
Barajlarının Parti Sistemi Parçalanması ve
Orantısız Temsiliyete Etkisi*

233-267

Vida VILIC - Mehmet Emin ERENDOR

*The Information Society and Information
Security in the Republic of Serbia*

*Sırbistan Cumhuriyeti'nde Bilgi Toplumu
ve Bilgi Güvenliği*

269-296

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Bülent AKYAY

*Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları, Derleyen,
Çeviren ve Notlandıran: Mümin İsoy, Ergün Hasanoğlu*

297-302

Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

*John, Athanasios Mazis, Athanasios Souliotis-Nikolaidis and Greek Irredentism A Life in
the Shadows*

303-309

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜşÜNCESİNDE ARNAVUTLAR

Uğur BAYRAKTAR*

ÖZ

Bu çalışma, modern Osmanlı dönemi öncesinde Osmanlı devlet adamları ve düşünürlerinin - modern öncesi dönemde etnik isimleriyle anılmış - Arnavut topluluklara karşı geliştirdiği söylemleri incelemektedir. Büyük ölçüde 18. yüzyıldaki Osmanlı vakanüvislerinin “Arnavut” sözcüğünü ilişkilendirdiği bağlamları irdeleyerek Osmanlı müesses nizamında Arnavutlara karşı geliştirilmiş basmakalıp ve sıklıkla pejoratif ifadeler içeren söylem diline odaklanmaktadır. 19. yüzyıl ve sonrasında bilhassa Batılı şarkiyatçı söylemlerde pejoratif sıfatlarla birlikte anılan “Arnavut” terimini, kolonyalizm öncesinde de Osmanlı seçkinleri arasında başka bir veçhe ile de olsa görmek ilginçtir. Bu makale, bir yandan bu seçkinlerin imparatorlukta bir çok göçer topluma ilişkin olumsuz kanaatlerinin etnik terimlerle ilişkilendirmedeki Halduncu düşünceyi incelerken bir yandan da bu ilişkilendirmenin 18. yüzyıldaki isyanlar sonrasındaki değişen veçhelerini ve hâkim Osmanlı söylemlerinde köklü bir yer alıp almadığına ışık tutmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı kamu düzen, ordusu ve din anlayışı konuları üzerinden bu söylemin “Arnavut” terimiyle nasıl ilişkilendirildiğini ele alarak, Osmanlı elitlerinin bu söyleminin 19. yüzyılda “modern” ve “şarkiyatçı” saikler ile Arnavut topluluklarına yöneltilmiş pejoratif dilin temelini oluşturup oluşturmadığını araştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arnavut, Tarihyazımı, Vakanüvislik, şarkiyatçılık, Osmanlı İsyancıları.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0001-8451-6271, E-posta: ugur.bayraktar@asbu.edu.tr

UĞUR BAYRAKTAR

“ALBANIAN” AS A TERM: ALBANIANS IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN THINKING

ABSTRACT

This study examines the discourse Ottoman statesmen and scholars had developed for the Albanian communities, which was exclusively identified by their ethnic identities. Based mostly on the contexts the 18th century Ottoman chronicles associated with Albanians, it focuses on the stereotypes and pejorative expressions in the discourses the Ottoman establishment brought about in addressing the Albanians. Consideration of the term “Albanian,” which was mostly associated with pejorative adjectives particularly in the Orientalist discourses of the 19th century, in a different context in the discourses of the Ottoman elites before the age of colonialism is quite intriguing. This article examines the Khaldunist perspective of these elites in association with their mostly negative opinions about the mobile populations of the empire. At the same time, it sheds light on the changing aspects of this association in the aftermath of the rebellions in the 18th century and whether this association became permanent in the dominant Ottoman discourse. Focusing on themes such as Ottoman public order, army, and confessional considerations, this paper deals with how the term “Albanian” was associated with the discourse of Ottoman elite and investigates whether the latter constituted the base of the pejorative discourses of the 19th century that targeted the Albanian communities with “modern” and “orientalist” motives.

Keywords: Albanian, Historiography, State Chroniclers, Orientalism, Ottoman Rebellions.

EXTENDED ABSTRACT

This article investigates the discourse the Ottoman statesmen and scholars had developed for the term “Albanian” based on the 18th century Ottoman chronicles. It departs from the premise that the Ottoman elites were classifying - among other mobile populations of the empire - different Albanian communities of the empire in an essentialist manner before the Orientalist discourses of the 19th century. Not surprisingly, the Ottomans mostly considered the term “Albanian” in association with pejorative adjectives. Based on a selection of the 18th century Ottoman chronicles, this study deals with the making of these associations with a particular focus on the “Albanians” as “the yeast dough of sedition,” “brave and valiant irregulars,” and “Muslim-looking infidels.” Considering the Ottoman elite’s concerns of “public order,” especially in the aftermath of several rebellions

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

in the 18th century, the former gradually held “Albanian” responsible for any public disorder, particularly in the imperial capital. While this was a different sort of “ethnic” solidarity mentioned in the literature, the participation of many rural immigrants, most of which were Albanians, in the Patrona Halil Rebellion brought about pejorative discourses about unruly mobs. This article deals with the particular process when the threat of the term “Albanian” posed to the Ottoman sovereignty was gradually embedded into their ethnic markers. Of course, this was partly due to the skills of the different Albanian communities in terms of mobilisation. The fact that the Albanian communities were able to command the mob thanks to their “ethnic” solidarity was decisive in terms of shaping the Ottoman discourse in an adverse manner, which explained the collective wrongdoings of the group due to their migrant nature. In addition to the association of the Albanians with phrases that eventually implied the violation of the order, the prejudice gradually held responsible whatever it came to mean “Albanian” as an ethnic group for any kind of misdemeanour. Despite the clear-cut, and at times flagrantly abusive, discourses that associated the term “Albanian” with public disorder, the military services of the different Albanian communities offered to the Ottoman government distorted this pejorative association.

Compared to the stigmatisation of the “Albanians” due to their role in the popular rebellions of the 18th century, the discourse the Ottoman elite developed concerning their banditry or irregular services followed an oscillating trajectory. On the one hand, the Ottomans praised the Albanian warriors due to their bravery and combat skills, ending up this time, however, with another set of essentialist associations that highlighted the positive traits. On the other hand, occasional acts of disobedience ranged from not serving in battlefronts until the very moment of being paid to showing up in decreasing numbers in the same battlefronts. In addition to the disobedience with which they were associated due to their participation in many rebellions of the 18th century Istanbul, the “Albanians” as a term used by the Ottoman elite deteriorated following the disobedience of the Albanian irregulars during the battles.

After dealing with the Ottoman elite’s representations of the “Albanians” in terms of public order and military, this paper proceeds to the discussion of the different Albanian communities’ cultural traits the predominant Ottoman discourses targeted. In particular, the third section of the paper deals with the Albanian kanun, or “customary law,” to understand how the social and legal practices in accordance with this law contributed to the making of the Ottoman stereotypes about what the term “Albanian” stood for. Focusing particularly on besa, a culturally charged word which might be

translated to English as peace treaty, alliance, truce, blood peace, reconciliation, reconciliation guarantee, hospitality, the honour of the house, safety guarantee, and also oath, word of honour or given word, loyalty, and trust, this paper deals with the latter meanings, i.e., word of honour, to investigate how this “chivalric” deed contributed to the formation of the Ottoman elite’s pejorative understanding of Albanians as “stubborn” people. In other words, this paper demonstrates that the strict adherence to besa, which was guided by the practices of different customary laws of the Albanian communities, might have been yet another trajectory of Ottoman stigmatisation of Albanians. It questions whether the Ottoman elite transformed the cultural codes of a community, i.e., besa, to dispositional traits, further serving to the pejorative discourses about the term Albanian. Needless to say, this paper demonstrates the practice of besa in its relation to the political affairs between the Albanian communities and the Ottoman government. That is, instead of the Ottoman elite’s pejorative association between the besa and stubbornness, this article elaborates the notion of besa as one of the cultural practices that facilitated social cohesion among the fellow Albanians, which, not surprisingly, was detrimental to the ideals of the Ottoman government. In this sense, this paper shows that the besa and the supposedly “incorruptible” bonds it created among the different communities of Albanians were one of the prominent factors underlying the collective actions of the latter.

In a similar context, the rest of the section deals with the cases of crypto-Christianity observed in some Albanian communities, a subject still popular among the right-wing popular publications of today. Highlighting one of the neglected facts in Ottoman historiography, i.e., relatively late Islamisation of most Albanian communities, this article questions the extent of both crypto-Christianity, a phenomenon that was observable in modern northern Albania and southern parts of modern Kosovo, and the late-Islamisation in the making of Ottoman pejorative terms stigmatising the term “Albanian.” While the fluidity some Albanians demonstrated in terms of shifting their confessions between Catholicism and Islam depending on the prospects of material benefits was a protracted process that continued until the 19th century, this article investigates the part this phenomenon contributed to the further deterioration of the Ottoman elite’s stereotypes about the different Albanian communities. As the Ottoman government promoted an officially regulated Sunnism, i.e., Hanafi school, thus setting the guidelines of being a “true” Muslim, the fluidity in confessions as well as some “condemned” religious practices of some Muslim Albanians clashed with the official teachings of Islam.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

In the last section, this paper entertains the notion of Khaldunist principles in the context of the everchanging traits the Ottoman elites attributed to what the term "Albanian" stood for. It underlines that the Khaldunist dichotomy of "settled and nomadic" might have formulated the template for the Ottoman elite's representation of Albanians. In this sense, it was not merely Albanians but other nomadic or migrant communities of the empire that came to be renowned with their ethnic identifiers, such as nomadic Turks, Circassians, and Kurds. In the particular case of the Albanian communities of the empire, this article demonstrates that the features that are associated with being nomadic in the Khaldunist sense were the positive traits of Ottoman essentialism. While the Khaldunist template was, thus, applicable to Ottoman essentialist representations of Albanians, the stigmatisation of the latter was also associated with the state-centered thinking of the Ottoman elite.

In conclusion, this article examines how the Ottoman elites - in the particular cases of 18th century chroniclers - interpreted the term "Albanian" among other professional and ethnic groups. In this context, this study contributes to the literature that has only indirectly and insufficiently dealt with such associations that targeted many nomadic communities of the Ottoman Empire. On the one hand, the Ottoman elite had developed appraisal for the Albanians due to their military service to the empire. On the other hand, they brought about a pejorative discourse for them due to the threat they posed to the Ottoman notion of order. This discourse, however, was a product of fluctuation the ups and downs of which were set mostly by the political considerations of the Ottoman elite. Thus, this article argues that the representations of the term "Albanian," which the Ottoman officials increasingly associated with negative adjectives particularly in the second half of the 19th century following the resistance against the Tanzimat reforms, precedes the ages of modernisation, colonialism, and orientalism. Showing that this fluctuating discourse of the 18th century precedes that of the 19th century, this paper claims that the former which was mostly shaped by the Ottoman elite's understandings of public order, military, and religion constitutes the foundations of the 19th century discourse, which was more definite in terms of stigmatisation. Even though the traits the Ottoman elites attributed to the term "Albanian" - and any other similar communities of the empire in terms of "order," "hygiene," "moral," and "class," had drastically changed in the course of the centralisation reforms of the 19th century, one should note that the ones highlighting "order" did not undergo such a major change. In other words, the attributions the Ottoman elite had developed with respect to the different Albanian communities of the empire

offer us an interesting insight into how the Ottoman mentality had transformed from the 18th century to the 19th century. Though this is the subject of a much broader study, this article demonstrates that the vocabulary the members of the Ottoman establishment developed with pejorative attributes to many nomadic populations of the empire including the Albanians was an original discourse that had taken ethnic, geographical, and class considerations into account, constituting one of the bases of the official discourses of the “modern” period.

Giriş

Yugoslavya'nın “Arnavut” tabirinin bir sözcük olarak karşıladığı anlamlar çok karmaşık. Bir yandan 19. yüzyılda bugün Arnavutluk olan topraklarda araştırma yapmış birçok “Batılı” araştırmacının bölge ve bölge halklarına ilişkin genellemeler üretmiş olduğu açık. “Hasta adam” olarak temsil edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olduğu “şark meselesi” yanında bu tür temsiller Arnavut sözcüğüyle ilişkilendirilmiş basmakalıp bir anlatıyı ve bu tür genellemeleri perçinlemekte ve yeniden üretmekteydi. Bu çalışmanın özellikle ele aldığı 18. yüzyıl ve sonrası dönemde Osmanlı siyasi ve askerî konjonktürüne göre olumlu ve olumsuz sıfatlarla değişkenlik arz eden bir söylemin de buna benzerlik arz ettiği söylenebilir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihten silinmesi bu ilişkilenecek köklü bir şekilde değiştirmemiş, aksine geleneksel-modern ikiliğinin türevlerinde günümüze kadar uzanacak çığ “Balkan tipi” temsillerinin önünü açmıştır. Bu bağlamda, “Arnavut” sözcüğü çoğunlukla “şiddete düşkün”, “başına buyruk”, “inatçı”, ve “güvenilmez” gibi birçok tabirle eşanlamlı kullanılmıştır denebilir.¹ Bu ilişkilendirmenin Yugoslavya ve Arnavutluk'taki sosyalist rejimlerin çöküşü sonrasında “barut fıçısı” olarak tanımlanan etnik milliyetçilik ve bölgeden Avrupa'ya yapılan düzenli veya düzensiz göçün sonucu olarak “Arnavut” sözcüğünün mafya, kaçakçılık ve sair yasadışı kavramlar ile bir tutulduğunu belirtmek gerek. Blumi'nin belirttiği veçhile “Arnavut” tabiri bir yandan “soylu vahşi” (*bon sauvage*) şeklindeki ideal bir “Balkan tipi”ni yeniden üretmeye hizmet ederken bir yandan da birçok haber başlığında yer aldığı şekliyle Batılı toplumların güncel tüketim için nasıl 19. yüzyıl klişelerini muhafaza ettiğini göstermektedir.²

¹ Isa Blumi, “The Commodification of Otherness and the Ethnic Unit in the Balkans: How to Think about Albanians”, *East European Politics and Societies*, Cilt 12, Sayı 3, 1998, s. 528.

² Blumi, *a.g.m.*, s. 528-29.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNÇESİNDE
ARNAVUTLAR

Bu çalışma, “medeniyet” ve “şarkiyatçılık” söylemleri öncesinde “Arnavut” sözcüğü özelinde bir etnik sözcüğün karşılığı olan anlamların kökeni ve gelişimini incelemektedir. Özellikle 19. yüzyılda birçok Osmanlı yetkilisinin “medeniyet” söylemi bağlamında, “Arnavut” sözcüğü ile “cehalet” başta olmak üzere sair olumsuz yargılar arasında kurduğu bağlantının “modern” anlamda etnik bir damgalama olduğu söylenebilir. Buna rağmen bu çalışma, etnik bir belirleyici olarak “Arnavut” sözcüğüne yüklenen anlamların erken modern döneme uzanan karmaşık bir süreçte şekillendiğini iddia etmektedir. Çoğunlukla basmakalıp ve sıklıkla aşağılayıcı bir söylem ve imparatorluğa hizmet açısından övgü ve sadakat söylemi arasında gelişen bu süreci inceleyerek bu çalışma Osmanlı tarihyazımındaki “Arnavut” imgesini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu sürecin nedenlerini açıklamak yerine, bu çalışma bir etnik belirleyici olarak ortaya çıkan “Arnavut” sözcüğünün çağrıştırdığı muğlak söylemlerin yerini alan aşağılayıcı ve olumsuz söylemin ortaya çıkışının arkasındaki sosyopolitik dinamiklere odaklanmaktadır.

Osmanlı tarihyazımı bağlamında, etnik bir topluluğu belirtir hâliyle “Arnavut” sıfatının karşıladığı anlamlar açısından 19. yüzyılda iki farklı kırılma anından bahsedilebilir. Bu kırılmalardan ilki, Reinkowski’nin Kuzey Arnavutluk için dile getirdiği şekilde, yüzyılın ortasında gerçekleşmişti. Bu dönüşümde, Osmanlı devlet adamlarının “düzen ile birlikte refah” şeklinde özetlenebilecek ideolojisi sonucu olarak bu tarihe dek karmaşık da olsa “iyi hizmet” ve “sadakat” gibi olumlu hasletleri de içeren “Mirdita” sözcüğü bu tarihten sonra geri dönülmez bir şekilde “isyankârlık” ve “eşkıyalık” ile anılır olmaya başlamıştı.³ İkinci bir kırılma olarak, 1789 ve 1808 yılları arasındaki, Osmanlı tarihçiliğinde “dağlı isyanları” olarak çalışılmalı dönem gösterilebilir. Bu dönemde de “Mirdita” sözcüğünde olduğu gibi kimi Arnavut klanlarının “düzen karşıtı” olması sebebiyle dönüşü olmayacak şekilde çeşitli olumsuz mefhumlarla ilişkilendirildiğini görmek mümkün.⁴ Bu bağlamda “Arnavut” ile “dağlı eşkıya” arasındaki ilişkiyi inceleyen - pek de şarkiyatçılıktan uzak denemeyecek - çalışmasında Anscombe, Osmanlı Arnavutlarının eşkıyalığa yöneliminin sebeplerini araştırırken Osmanlılarca

³ Maurus Reinkowski, “The Imperial Idea and Realpolitik - Reform Policy and Nationalism in the Ottoman Empire”, *Comparing Empires: Encounters and Transfers in the Long Nineteenth Century*, (ed.) Jörn Leonhard and Ulrike von Hirschhausen, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2011, s. 467.

⁴ Bu dönem hakkındaki klasik eser için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

UĞUR BAYRAKTAR

“Arnavut” sözcüğünün bir etnik belirleyici olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir.⁵ Anlaşılabilirliği üzere, bu tür etno-karakteristik ilişkilendirmeler sadece Arnavutlara özgü olmayıp dağlı veya hareketli olan Gürcü, Abhaz, Çerkes, Kürt ve Roman topluluklarını da içermekteydi. Osmanlı seçkinleri arasında tebaanın tarifinde etnik isimlerin kullanılması nadir olmasına rağmen, “Arnavut” terimi bu konuda istisnalardan birini teşkil etmekte.⁶ Bu dönemde “dağlı eşkıya” kadar başıbozuk askerler olarak da hizmet vermiş Arnavutlara ilişkin de yine benzer etnik ifadeler mevcut. Erdem, Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Arnavut birine yöneltilen bir eleştirinin çeşitli Arnavut alt-topluluklarını gözetmeksizin tüm gruba karşı yöneltilen aşağılayıcı basmakalıp tabirlere dönüşebildiğini belirtmekte.⁷ Bu dönüşüm ise oldukça yaygındı, soyadlarının olmadığı bir çağda “eşkıyalar ve diğer benzer sıradan Arnavut kişiler sıklıkla bir lakap olarak Arnavud ismini taşımaktaydı.”⁸

Belirli bir bölgede yaşayan ya da belli etnik-dini topluluklara dair erken modern Osmanlı dönemine ilişkin çalışmalardan hareketle bu çalışma 18. yüzyıldaki isyanlar ve bu isyanları yazan Osmanlı vakanüvisleri özelinde ortaya çıkan “Arnavut” tabirinin karşıladığı anlamları 19. yüzyılın öncesine uzanan bir bağlamda inceleyecektir.⁹ Bu açıdan bakıldığında bu çalışma öncelikle “Arnavut” sözcüğü ile birlikte anılan sıklıkla hakaretamiz sözcük dağarcığının 18. yüzyılda bu kadar keskin olmadığını göstermektedir.

⁵ Frederick F. Anscombe, “Albanians and “Mountain Bandits”, *The Ottoman Balkans, 1750-1830*, (ed.) Frederick F. Anscombe, Markus Wiener Publishers, Princeton 2006, s. 87-113.

⁶ Antonis Anastasopoulos, “Albanians in the Eighteenth-Century Ottoman Balkans”, *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands: Toward a Social and Economic History*, (ed.) Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou ve Marinos Sariyannis, Isis Press, İstanbul 2007, s. 40.

⁷ Y. Hakan Erdem, “Perfidious Albanians and Zealous Governors: Ottomans, Albanians and Turks in the Greek War of Independence”, *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850 Conflict, Transformation, Adaptation*, (ed.) Antonis Anastasopoulos ve Elias Kolovos, University of Crete, Rethymno 2007, s. 214.

⁸ Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the end of the Ottoman Empire, 1912-1923*, Oxford University Press, Oxford 2009, s. 33.

⁹ “Çorumlu” veya ‘Kızılbaş’ gibi dini veya coğrafi kimliklerden ortaya çıkan terimlerin Osmanlı bağlamındaki söylemlerini inceleyen benzer çalışmalar için bkz. Helga Anetshofer, “Are You From Çorum?” : Derogatory Attitudes Toward the “Unruly Mob” of the Provinces as Reflected in a Proverbial Saying”, *Disliking Others: Loathing, Hostility, and Distrust in Premodern Ottoman Lands*, (ed.) Hakan T. Karateke, H. Erdem Çıpa ve Helga Anetshofer, Academic Studies Press, Boston 2018, s. 321-333; Ayşe Baltacıoğlu-Brammer, “One Word, Many Implications: The Term ‘Kızılbaş’ in the Early Modern Ottoman Context”, *Ottoman Sunnism*, (ed.) Vefa Erginbaş, Edinburgh University Press, Edinburgh 2019, s. 47-70.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE ARNAVUTLAR

“Arnavut” terimi, en azından söylem düzeyinde, sorun ve veya isyan ile anılmış fakat aynı söylem ayrıca Arnavutların sergiledikleri eylemler üzerinden değişiklik de göstermişti. Osmanlı vakanüvislerinin bir “etnik kategori” olarak ele aldığı “Arnavutlar” bir yandan Osmanlı nizamını ihlal edip isyan ettiğinde yeni aşağılayıcı sıfatlar edinmiş ama Osmanlı ordusunun sorun yaşadığı muharebelerde savaştaki başarılarıyla bu sıfatlar ters yüz edilerek övülen bir topluluk olmuştu. Bu düzen ve paralı askerlik mefhumları üzerinden gelişen karmaşık ve değişken etnik ilişkilendirmeye Osmanlı Arnavutlarının - aşağıda daha ayrıntılı inceleneceği üzere - dinle olan ilişkileri ve kendi “kanun”larının gereğini yapmaları gibi sosyokültürel hususlar da katkıda bulunmaktaydı. Bu sürecin de etkisiyle 19. yüzyılda birçok pejoratif sıfatın “Arnavut” ile eşanlamlı hâle gelmesinde bu farklı dinamikler önemli bir yer tutmaktaydı.

1. “Fesadın Hamur Mayası” Olarak Arnavutlar

16. yüzyıl Osmanlı idaresinde etnik köken boyutunu ırk (*cins*) üzerinden araştıran Kunt, bu klasik çalışmasında ırk etrafında yeni bir yönetimin şekillenmiş olmasının mümkün olup olmadığını sormakta.¹⁰ Erken modern dönemde “ırk” dayanışmasının çağrıştırdıklarına temkinli yaklaşan Kunt, yine de 17. yüzyıl Osmanlı yazınına bakarak imparatorluk yönetimindeki Arnavutların yükselişini teyit etmekte. Aslen bir Arnavut olan ve kariyerlerini bu Arnavut bağları sayesinde geliştiren Köprülü ailesinin görevde kaldığı döneme atıfta bulunarak Kunt mezkûr Arnavut yükselişinin yüzyılın ikinci yarısında da ilerlediğini ifade etmekte.¹¹ İmparatorluk idaresindeki yükseliş haricinde ise 17. yüzyılın sonunda “Arnavut” imgesi nasıldı sorusuna verilecek cevap biraz güç. Zira imparatorluk dâhilinde bir yandan mühim görevlerde yer alan Arnavut paşalar bir yandan da - 1683’ten itibaren diğer başıbozuk güçlerle birlikte - Osmanlı ordusunda hizmet veren Arnavut paralı askerler bu imgeye karmaşık bir katkı sunmaktaydı.

18. yüzyılda gerçekleşmiş isyanlara bakıldığında, Osmanlı seçkinlerinin isyanlara katılanlar için ve sıklıkla alt sınıflara yönelik önyargı, klişe ve karşıtlık temelinde zengin bir söz dağarcığı ortaya çıkardığı

---

¹⁰ Metin İbrahim Kunt, “Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment”, *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 5, Sayı 3, 1974, s. 237.

¹¹ Aynı yerde, s. 236, 238.

söylenbilir.¹² Bu söz dağarcığı 17. yüzyılda da sıklıkla “alçak”, “avâm”, “ednâ”, “sefil” ve “haşarât” gibi aşağılayıcı tabirler içerirken 18. yüzyılda bu sözcüklerin artan bir şekilde etnik ve mesleki kökenleri de hedef aldığı görülmekte. Osmanlı söylemindeki sıradan hakaretlerin yerini gitgide belirli etnik ve meslek gruplarını hedef alır bir hâle gelmesinde özellikle bu yüzyıldaki isyanlara katılmış ordu ve kentli kalabalıkların yaftalanması etkiliydi. Bu tabirlere dayalı bir söylem 1703 İsyanı çıktığında da mevcuttu, zira “işsizler ve yapacak daha iyi bir şeyi olmayan meraklılar [Et] Meydan[ın]’a olan yürüyüşe katılmış” ve isyanın bir parçası olmuşlardı.¹³ Kafadar’ın değerli çalışmasında belirttiği veçhile, yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren “küçük esnaf alt tabakası ve askerler arasındaki iktisadî ve siyasî ilişkilene, eylemde ortak bir irade dayatacak kadar sıkı bir şekilde kurulmuştu.” Bu ilişkide Kafadar’ın “lumpen esnaf” olarak nitelediği şehirli halk ve “ayak takımı”, şehre göç etmiş ve lonca yapılanması dışında küçük esnaf ve yevmiyeli işçilerden oluşmaktaydı.¹⁴ Kaldı ki 1703 İsyanına karşı düşmanca bir tavır alan Müminzâde Hasib Efendi *Ravzatü'l-Küberâ* adlı eserinde bu lumpen esnafı kimlerin oluşturduğuna - günümüz Türkçesinde bile argonun çok ötesinde olacak şekilde - sert bir cevap vermekteydi: “*bir alay Arnabud ve ... hîz ve pûşt berberân ve dellâkân*” ve “*târik-i köy ve kend bir alây etrâk-ı nâ-pâk ve hammâl-ı bî-idrâk ve hallâk u dellâk oğlanları*”.¹⁵

Osmanlı seçkinlerinin söyleminde bir yandan “berber”, “tellâk”, “hamal” gibi meslekleri ayırt edilirken bir yandan da “Arnavut” ve “pis Türkler” gibi etnik toplulukların hedef alındığı şehre göç etmiş kitleler arasında Arnavutların yeri belirgin bir düzeydeydi denebilir. Her ne kadar tam anlamıyla kapsamı kestirilemese de Faroqhi mahkeme kayıtlarına dayanarak Arnavutların İstanbul’a göçünün 16. yüzyılın sonlarından itibaren başladığını

¹² Marinos Sariyannis, “Mobs, Scamps and Rebels in Seventeenth-Century Istanbul: Some Remarks on Ottoman Social Vocabulary”, *International Journal of Turkish Studies*, Sayı 11, 2005, s. 1-2.

¹³ Rifaat A. Abou-el-Haj, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, Leiden 1984, s. 17.

¹⁴ Kafadar sonrasında İstanbul’daki yeniçerilerin esnaflaşmasının sadece “lumpen esnaf” düzeyiyle sınırlı kalmadığını ayrıca daha yüksek rütbeli birçok yeniçerinin de lonca yapısı dâhilinde esnaflaşıklarını iddia ederek bu konudaki görüşünü gözden geçirmiştir. Cemal Kafadar, “Janisaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?”, *International Journal of Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2007, s. 119. Ayrıca bkz. Betül Başaran, *Selim III, Social Control and Policing at the End of the Eighteenth Century: Between Crisis and Order*, Brill, Leiden 2014, s. 18.

¹⁵ Alıntılan Marinos Sariyannis, “Unseen Rebels: The ‘Mob’ of Istanbul as a Constituent of Ottoman Revolt, Seventeenth to Early Nineteenth Centuries”, *Turkish Historical Review*, Cilt 10, Sayı 2-3, 2020, s. 164.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

göstermekte.¹⁶ Bu göçün devam ettiği anlaşılmakta zira 18. yüzyılda İstanbul "on ila on iki bin Arnavut göçmene ev sahipli yapmaktaydı."¹⁷ 1730 Eylül'ünde Patrona Halil İsyanı çıktığında, isyankarların temelini de bu Arnavutlar oluşturmaktaydı.¹⁸ Kendisi de bir Arnavut olan Patrona Halil ayrıca - güvertesinde başarısız bir isyana önderlik etmesi öncesinde - Patrona gemisinde çalışmış kağıt üzerinde bir yeniçeriydi. İdama mahkûm edildiğinde, sadrazamın damadı ve rakibi olan Kapudan Mustafa Paşa tarafından kurtarılmış ve Niş'e kaçmıştı. İsyân çıkarmadaki becerilerini 1718'de Pasarofça Anlaşması'nın imzalanması sonrasında görevden alınacak olan Vidin valisine meydan okuyan isyana katılarak sınınamıştı. Patrona Halil sonrasında İstanbul'a kaçmış ve seyyar satıcılık, eskicilik ve tellallık gibi geçici işlerde çalışarak "lumpen esnaf"ın bir parçası olmuştu. İsyanda Patrona Halil'in önemini öne çıkaran husus ise kendisinin çoğunluğu hamam çalışanı ve kağıt üzerinde yeniçerilerden olup ayrıca sınıf-altı denebilecek, bekâr ve toplumdan dışlanmış erkeklerden oluşan Arnavut şebekesini seferber edebilmekteki yeteneğiydi.¹⁹

---

¹⁶ Suraiya Faroqhi, "Migration into Eighteenth-Century 'Greater Istanbul' as Reflected in the Kadi Registers of Eyüp", *Turcica*, Sayı 30, 1998, s. 173.

¹⁷ Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul, 1700-1800*, University of California Press, Berkeley 2011, s. 38.

¹⁸ Patrona'nın kısa hikâyesi şu kaynaklardan derlenmiştir. M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, s. 132-33; Aktepe, *a.g.e.*, s. 132-33; Zarinebaf, *a.g.e.*, s. 57; Başaran, *a.g.e.*, s. 23; İsyân için ayrıca bkz. Robert W. Olson, "The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics?", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 17, Sayı 3, 1974; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. Cilt, 1. Bölüm Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1961, s. 204-217. İsyana ilişkin birincil kaynaklar için ayrıca bkz. Faik Reşit Unat (ed.), *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943; Bekir Sıtkı Baykal (ed.), *Destâri Sâlih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1962; John Montagu Earl of Sandwich, *A Voyage Performed by the Late Earl of Sandwich Round the Mediterranean in the Years 1738 and 1739*, (ed.) T. Cadell Jun and W. Davies, Londra 1739; G. Smith, *A Particular Account of the Two Rebellions which happen'd at Constantinople in the Years MDCCXXX, and MDCCXXXI. At the Deposition of Achmet the Third, and the Elevation of Mahomet the Fifth: Composed from the Original Memorials drawn up in Constantinople: With Remarks, Explaining the Names, Offices, Dignities of the Port*, 1737.

¹⁹ Ergin'in "Arnavut tellâk bağlantısı" diye tanımladığı bu şebeke, imparatorluk başkentinde büyük kalkışmaya sebep olan sebeplerden biriydi. Nina Ergin, "The Albanian Tellâk Connection: Labor Migration to the Hammams of 18th-Century Istanbul, Based on the 1752 *Istanbul Hamâmları Defteri*", *Turcica*, Sayı 43, 2011.

UĞUR BAYRAKTAR

İsyan her ne kadar yeniçeriler ve lümpen esnaf arasındaki ittifakın bir sonucu idiye de isyanın başarılı gelişiminde Arnavut şebekesinin başarısı yadsınamazdı. Bu Arnavut bağlarının nasıl işlediği yeniçerilerin, isyan önderlerinin kural tanımaz hareketlerinden rahatsız olması sırasında ortaya çıkan bir ayrışmada görülmekteydi. 5 Kasım 1730'da bir yeniçeri zabitiyle tartışması sonrasında Patrona Halil, bu kişiyi “kendisine veya taraftarlarına dokunanın karşısında İstanbul'daki on iki bin Arnavut'u bulacağını” söyleyerek tehdit etmiş, yeniçeri zabiti de bütün Arnavutluk ile gelmesi durumunda bile hepsini imha edeceklerini iddia ederek karşılık vermişti.²⁰ Burada Patrona Halil'in tehditkâr ifadelerine şüpheyile yaklaşılsa bile bu İstanbul'daki Arnavutların isyanın omurgasını teşkil ettiği gerçeğini değiştirmiyor gibi.²¹

Arnavut isyancılarla mücadele etmede Osmanlı vakanüvisleri de önemli bir yer kaplamaktaydı. 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı kamu düzenine karşı hareket eden kesimlere yönelik gelişen aşağılayıcı söylemler, isyan gibi siyasî kalkışma hareketlerini ahlak, namus ve nizam mefhumlarının ihlali şeklinde ele almaktaydı.²² Bu hâliyle elbette olumsuz ve aşağılayıcı sıfatların isyankâr ahali ile özdeşleştirilmesi yeni bir olgu değildi. Konrad'ın da dile getirdiği veçhile, hâlihazırda “eşkiya” sıfatıyla anılan isyancılar bunun yanı sıra, “erâzil”, “bî-dîn ve bî mezheb” ve “bî-‘akl-ı eşhâs” veya “nâ-pâk” olarak da anılmaktaydı.²³ İsyanda Arnavutların çoğunluğu teşkil etmiş olmasının, isyancıları niteleyen sıfatların “Arnavutlar” ile anılır hâle gelmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. Bunu Abdi'nin isyanın ardındaki gruplar arasında “birkaç erâzil makûlesi Arnavut ve çitak taifesinden ve Anadolu cebel Türkü ve bî-dîn ve bî-mezhepler”i göstermesi desteklemekte.²⁴ Abdi isyanın faileri arasında saydığı etnik toplulukları 1731'de başarısız bir başka kalkışma sonrasında “yeniden gelen Arnavut ve Laz ve Çingen ve Ermeni ve Rum ve Yahudi ve Kürt ve Bosnevî ve Anadolu Türkü ve Rumeli Çitağı”nı da kapsayacak şekilde genişletmekteydi.²⁵ Elbette Abdi'nin imparatorluğun göçer topluluklarını bu şekilde kolayca bir araya getirmesinin

---

²⁰ Aktepe, *a.g.e.*, s. 170.

²¹ Uzunçarşılı, özellikle Arnavut tellak ve kaldırımcıların isyandaki çoğunluğu teşkil ettiğini belirtmekte. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 214.

²² Felix Konrad, “Coping with “the Riff-Raff and Mob”: Representations of Order and Disorder in the Patrona Halil Rebellion (1730)”, *Die Welt des Islams*, Cilt 54, Sayı 3/4, 2014, s. 363.

²³ Konrad, *a.g.m.*, s. 375.

²⁴ Unat, *a.g.e.*, s. 28.

²⁵ Aynı yerde, s. 68. Ayrıca bkz. Sariyannis, “Unseen Rebels”, s. 165.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

ardında bir Osmanlı seçkini olarak bu toplulukların devletin iktidarına yönelttiği tehdit yatmaktaydı denebilir.

“*Erâzil*” veya “ayak takımı” gibi daha öncesinde sultanın mutlak iktidarına meydan okumuş gruplar için kullanılmış terimler zamanla “Arnavutlar”ın olumsuz hasletlerini nitelemek için kullanılan sıfatlar hâlini aldı demek yanlış olmaz. Bu bağlamda, Patrona Halil “gayrimeşru çocuk” veya “günahkâr bir annenin çocuğu” anlamlarına gelebilecek “*mâder-be-hata*” tabiriyle anılarak çağdaş vakanüvislerden görebileceği en ağır ithamlara da maruz kalmıştı.²⁶ Arnavutların isyana katılımı bu bağlamda kendilerine yönelik damgalama sürecini hızlandırmıştı. Başka bir deyişle Osmanlı yetkililerinin ahlak, namus ve nizam mefhumlarına karşı çıkan kimi menfi özellikler ile imparatorluktaki kimi etnik toplulukları ilişkilendirdiği bu süreç oldukça siyasîydi. Bir grup olarak “Arnavutlar”, mezkûr mefhumları ihlal etmiş ve devlet söylemi de “Arnavut” sözcüğünün 18. yüzyılda sözcük anlamı dışında ne anlamlara geldiğini gözden geçirmeye başlamıştı. Bu bağlamda, Osmanlı kamu düzeninin düşmanlarını niteleyen sıfatlarla birlikte harmanlanarak Arnavutlar - 19. yüzyıldaki “medenileştirici söylem”in çok öncesinde - cahil insanlar olarak anılmaya başlamıştı. Subhî Mehmed Efendi eserinde tüm isyancıların “*cümlesi Arnabûd u evgâd ve hammâl u cemmâl makulesi bi-idrakler*”den yani “anlayıştan yoksun Arnavut, ahmak, hamal ve deveci gruplarından” oluştuğunu belirtmekteydi.²⁷

Bu söylemleri geliştiren imparatorluk seçkinleri, isyanlara katılmalarının sonucu olarak Arnavutlara dair ırkçı/özcü tabirleri devşirmekte de vakit kaybetmemişti. Subhî Efendi’ye göre, “fesat hamurunun mayası” (*hâmir-i mâye-yi fesad*) olan Arnavutlar, “cinslerinin gerektirdiği” (*ber-muktezâ-yı cinsiyet*) şekilde isyanın ateşini yakacak uygunsuzluklara girişmişti.²⁸ Bu “fesat” girişimin ardındakiler ayrıca “*ırk-ı şekâvet*”in üyeleri olarak temsil edilirken birçok Arnavut da “inat sahibi” (*mazharü’l-inâd*) olarak ele alınmaktaydı.²⁹ Bir başka vakanüvis Fındıklılı Süleyman Efendi ise çıkan kıtlıkta kötü bir yönetim sergilemesinden dolayı 1728’te görevinden alınmış başkent kadısı olan Zülâli Hasan Efendi’yi elebaşı olarak göstermiş ve Patrona Halil’le temasa geçip onu tahrik etmesini de Hasan Efendi’nin

²⁶ Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte, 1730-1744*, (ed). Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 63.

²⁷ Aynı yerde, s. 59.

²⁸ Aynı yerde, s. 24.

²⁹ Baykal, *a.g.e.*, s. 8-9.

“*hâ'in Arnavût cibillet-i aslîyesi*”ne bağlamıştı.³⁰ Karahasanoğlu'nun çalışmasında Zülâli Hasan Efendi'nin Arnavut olduğunu teyit eden herhangi bir kaynak olmadığını ifade etmesi, dönemin vakanüvislerinin “Arnavut” sıfatını nasıl saiklerle kullandığını göstermesi açısından oldukça önemli olsa gerek.³¹ Bir süredir “pis vücutlarının leşleri” (*cîfe-yi vücûd-ı habîseleri*) ile İstanbul'u kirleten “Arnavûd” taifesi, Subhî'nin temsiline göre, “hastalıklı yaradılışlarının kötülüğü” (*redâ'et-i fitriyye-i sakîme*) sebebiyle bu fesada girişmekteydi.³² Konrad'ın da belirttiği gibi Sâmî isyancıları insanlıktan ayrı tutmuş ve onları “haşerât” olarak nitelemişti.³³ Aşağıda da görüleceği veçhile, bu sıfat 18. yüzyıldaki Arnavut “eşkıya”ları nitelemeye sıklıkla başvurulan bir terim olacaktı. Bu noktada böyle bir söylemin dönemin vakanüvisleriyle sınırlı kalmadığını – sıklıkla bu kaynaklara dayanan – modern Osmanlı tarihyazıcılığında da devam ettiğini ve bunun da “asiler”in ele alınmasındaki siyasî taraflılığı göstermesi açısından önemli olduğunu belirtmekte fayda var. Münir Aktepe'nin Patrona Halil tarafından serbest bırakılmış hükümlüleri “haşarât” olarak nitelemesi ve Mehdi İlhan'ın Patrona Halil'i “çapulcu” olarak tasvir etmesi devlet-odaklı tarihçilikte isyan ve isyancılara ilişkin kimi siyasî inanışların nasıl hâlâ etkili olduğunu göstermekte.³⁴

Özellikle Arnavut olan göçmenler, kâğıt üzerindeki yeniçeriler ve çoğunluğunun yine yeniçeri olduğu huzursuz esnafın teşkil ettiği farklı toplum kesimlerinin Osmanlı yönetimine karşı ayaklanması elbette devlet düzeyinde kamu düzeninin muhafazasına yönelik güçlü önlemlere sebep olmuştu.³⁵ Bu her ne kadar ittifak oluşturmuş kesimler üzerinde kontrol sağlamaya yönelik girişimlerin bir parçası idiyse de alınan önlemlerin Arnavutlar ile asayişsizlik arasında bir bağ kurmaya başladığı söylenebilir. Patrona Halil İsyanı sonrasında, özellikle İstanbul'daki Arnavutlara karşı

³⁰ Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Müri't-Tevârih*, 1. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 6. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 207, not 1.

³¹ Selim Karahasanoğlu, *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)*, State University of New York, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Donald Quataert, Binghamton 2009, s. 186, not 48.

³² Subhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 99.

³³ Konrad, *a.g.m.*, s. 393.

³⁴ Aktepe, *a.g.e.*, s. 157; M. Mehdi İlhan, “Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009, s. 607.

³⁵ Başaran, *a.g.e.*, s. 25.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

genel tavır kötüleşmeye başlamıştı.³⁶ Mart 1731 sonrasında, yeni sadrazam Topal Osman Paşa şehirde sokağa çıkma yasaklarını yürürlüğe koymuşken sıklıkla göçmen olan Arnavutların yoğun bulunduğu kahvehaneler ve hamamların kapatılması Arnavutlara yönelik önyargıları perçinlemişti.³⁷ Genel olarak Arnavutlar şehirden sürülürken, Osmanlı hükûmeti de Balkanlardaki görevlilere kaçan Hıristiyan ve Müslüman Arnavutların merhamet sergilemeksizin cezalandırılması konusunda emirler göndermekteydi.³⁸

İsyanının omurgasını oluşturmuş olmaları göz önünde bulundurulduğunda alınan önlemlerin İstanbul’daki Arnavutlara karşı makul bir misilleme olduğu söylenebilir. Ancak bu önlemler Arnavutları hedef kılmanın ötesinde onları kamu nezdindeki görünümünü çok daha sürekli bir şekilde değiştirmeye de başlamıştı. Örneğin, 1734/5 yılındaki bir irade İstanbul hamamlarındaki tüm emekçilerin adları, baba adları, memleketleri ve görünümünü de içerecek kayıtların tutulmasını emretmekteydi. Dahası Arnavutların adlarının yanına kırmızı renkle “Arnavut” diye şerh düşülmesi istenmekteydi.³⁹ Kırmızı kalemle işaretlenen “Arnavutlar”ın “sorunlu” gruplardan biri olarak kara listeye alındığı açık olmalı. Osmanlı tarihçisi Zarinebaf’ın da iddia ettiği gibi, bu politika bireylerden ziyade toplumsal grupları hedef alan polisiye önlemlerden biriydi.⁴⁰ Bu da “Arnavut” tabirinin en azından İstanbul’da “sorun” ile özdeşleştirileceği kelime dağarcığında yeni bir aşamaya işaret etmekteydi. Bu şekilde “Arnavut” sözcüğünün fesat, isyan veya cehalet mefhumlarını karşılayacak şekilde kullanılması bir yana, 18. yüzyılda tutulmuş defterler bu semantik ilişkinin Osmanlı kamu düzeni anlayışına yerleştiğini göstermekte.⁴¹ 1763 yılında III. Mustafa Kasımpaşa ve Galata’daki tüm kahvehaneler, bekâr odaları ve hanların defterlerinin çıkarılmasını istemişti. Bu defterleri tutmaktaki amacın “iş, loncalara üyeliği ve ikametgâhı olmayan başta Arnavutlar olmak üzere taşradan gelen göçmenleri” şehir dışına göndermek olması, “Arnavut” sözcüğünün kamu düzenine yönelik tehditle ilişkilendirildiğini göstermekte.⁴²

---

³⁶ Aynı yerde, s. 13.

³⁷ Zarinebaf, *a.g.e.*, s. 59.

³⁸ Aynı yerde, s. 60-61.

³⁹ Nina Ergin, “Mapping Istanbul’s Hammams of 1752 and Their Employees”, *Bread from the Lion’s Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities*, (ed.) Suraiya Faroqhi, Berghahn, New York - Oxford 2015, s. 108.

⁴⁰ Zarinebaf, *a.g.e.*, s. 129.

⁴¹ Örneğin 1752’de İstanbul hamamlarına ilişkin 1752 tarihli defter için bkz. Ergin, *a.g.m.*

⁴² Zarinebaf, *a.g.e.*, s. 129.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde “Arnavutlar” ile “fesat” arasındaki semantik ilişki çok daha sürekli bir nedensellik arz etmeye başlamıştı. 1790 yılında, şehrin fırıncılarının kalkışmasıyla eş zamanlı şeker ve diğer gıdaların kıtlığından ötürü bir isyan çıktığında, bu karmaşanın sebebi olarak “un ve para istifledikleri ve yapay kıtlıklara ve gelir kaybına sebep oldukları için sövülen” Arnavut ekmekçiler gösterilmişti.⁴³ Bu durumun doğru olup olmadığından bağımsız, Arnavutların imparatorluk başkentindeki isyanların günah keçisi addedildiğini söylemek yanlış olmaz. Bu karmaşayla mücadelesinde III. Selim de mîrî ambarları açması sonrasında tüm Arnavut ekmekçilerin şehirden sürülmesi emrini vermişti. Masum iki Arnavut ekmekçi asılırken, irade ayrıca ekmekçileri dükkânlarını terk etmeye zorlayarak beratlarını kendi lonca üyeleri ya da Ermenilere devretmeye zorlamıştı.⁴⁴

Kunt’un önerdiği şekilde Arnavutlar arasında bir “cins” dayanışmasının söz konusu olması, bir grup olarak imparatorlukta tüm kamu düzeni ihlallerinden sorumlu tutulmuş olmalarını açıklamaktadır. Patrona Halil İsyanı ve 18. yüzyıldaki diğer isyanlara çoğunluğu Arnavutlardan oluşan çok sayıda göçmen katılmıştı. Arnavutlar bu isyanlarda azınlık bir kitle olarak şiddete başvurdukları için Osmanlı saltanatına yönelik arz ettikleri tehdit, zaman içerisinde bir etnik belirleyici olarak kullanılan “Arnavut” terimine yerleşmişti. Bu açıdan, Arnavutların kitleleri harekete geçirmedeki yetenekleri Osmanlı yetkililerinin hafife almaması gereken bir olgu olarak belirmişti. Ancak bu aynı özellik imparatorluk başkentinin ötesinde Osmanlı ordusunun giriştiği muharebelerde de başka bir anlam kazanmaktaydı.

2. “Cesur ve Yürekli Başbozuklar” Olarak Arnavutlar

18. yüzyılın sonlarına doğru Arnavutlara yönelik hakaretimiz söylemlerin, “dağlı eşkıya”ların Balkanlar’da ortaya çıkardığı karmaşa sonrasında zirveye çıktığı söylenebilir. Osmanlı yetkililerinin gözünden bakıldığında Arnavutların yarattığı karmaşa yüzyıl sonu itibarıyla sadece

⁴³ Lynne M. Şaşmaz, “Policing Bread Price and Production in Ottoman Istanbul, 1793-1807”, *Turkish Studies Association Bulletin*, Cilt 24, Sayı 1, 2000, s. 36.

⁴⁴ Aynı yerde, s. 36-37; Zarinebaf, *a.g.e.*, s. 83. Başaran ve Kırılı bu dönemde işsiz bekârları ve göçmen işçileri hedef alan toplumsal kontrol üzerinde yenilenen bir vurgudan bahsetmektedir. Betül Başaran ve Cengiz Kırılı, “Some Observations on Istanbul’s Artisans During the Reign of Selim III (1789-1808)”, *Bread from the Lion’s Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities*, (ed.) Suraiya Faroqhi, Berghahn, New York - Oxford 2015, s. 261-63.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

İstanbul ile sınırlı değildi.⁴⁵ Bu bağlamda Osmanlı hükûmeti, Arnavutların hareketliliğini kısıtlamak yönünde çeşitli adımlar atmaktaydı. Bu önlemlerin yanında, imparatorluk çapındaki Arnavutların dahil olduğu şiddet olaylarını "Arnavut" terimine yönelik damgalamayı perçinleyen bir süreç de söz konusuydu. Osmanlı hükûmeti, imparatorluğun diğer konargöçer toplulukları da dâhil olmak üzere Arnavutları etnik olarak ayrıştıran bir söylem diliyle bu topluluğun hareket serbestisini yasaklayan iradeler çıkartmaktaydı.⁴⁶ Bu türdeki iradelerin aynı zamanda malî bir veçhesi de vardı, zira hareket serbestisi yanında Arnavutların kendi memleketleri dışındaki iltizamları almasını yasaklayan iradeler de mevcuttu.⁴⁷

İmparatorluğun konargöçer topluluklara yönelik bu minvaldeki siyasa değişiminin ve özellikle Arnavutlara özgü yasaklar çıkmasının ardında Arnavutların şiddete eğilimleri yatmaktaydı. 18. yüzyıl boyunca Balkanlardan gerçekleşen düzenli göçlerin gösterdiği veçhile, Arnavutların bu hareketliliği sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda gittikleri yerlerde güvenlik ve nizamın sağlanmasında Arnavutlara yeni iş imkânları da sunmuştu. Bu iş imkânlarının ortaya çıkmasında Osmanlı ordusu ve toplumsal düzenindeki köklü dönüşüm büyük rol oynamaktaydı. Zira tımarlı sipahi düzeninin artık işlevsiz hâle gelmesiyle, Osmanlı ordusu gönüllü feodal-benzeri milisler ve yeniçeri tarzındaki askerlerden devletin kaynak sağladığı milislere dönüşmüştü.⁴⁸ Osmanlı ordusunun gitgide etnik olarak savaşçı hasletleriyle bilinen topluluklara bel bağlamaya başlamasıyla - Arnavutça "malesor" diye bilinen - Arnavutluk'un dağlık kesiminde yaşayanlar da bu sürece dâhil olmuş ve 19. yüzyıl öncesine kadar neredeyse iki yüzyıl boyunca başıbozuk askerler olarak Osmanlı ordusuna hizmet vermeye başlamıştı.⁴⁹ Osmanlı tarihyazımında "levend/sekbân" meselesi olarak anılan bu dönüşüm sonrasında, tahmin edileceği veçhile başıbozuk

⁴⁵ Örneğin, 18. yüzyıl boyunca benzer şekilde iş bulmak için Selanik'e gelen ve fakat şehirden atılan Arnavutlar da mevcuttu. Eyal Ginio, "The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selânik (Salonica) during the Eighteenth Century", *Turcica*, Cilt 30, 1998, s. 189.

⁴⁶ Anastasopoulos, *a.g.m.*, s. 45.

⁴⁷ Anscombe, *a.g.m.*, s. 102.

⁴⁸ Virginia H. Aksan, "Ottoman Military Recruitment Strategies in the Late Eighteenth Century", *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925*, (ed.) Erik Jan Zürcher, I. B. Tauris, Londra 1999, s. 21.

⁴⁹ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 198; Virginia H. Aksan, "Mobilization of warrior populations in the Ottoman context, 1750-1850", *Fighting for a Living: A Comparative History of Military Labour 1500-2000*, (ed.) Erik Jan Zürcher, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, s. 344.

UĞUR BAYRAKTAR

askerler devlet veya ayanlarca istihdam edilmiş, iş bulamayanlarsa imparatorluk boyunca dolaşarak sıklıkla sorun çıkarmıştır.⁵⁰ İşsiz başıbozukların yanı sıra savaş sonrası seferberliğin sona ermesi de Osmanlı taşrasında başka bir şiddet dalgası olarak sıklıkla yazılagelmişti. Ancak burada Rhoades'un - başıbozuk askerlerin sayısının az olmasını öne sürerek - "imparatorlukta sekbân hâkimiyetine" ihtiyatla yaklaşılması gerektiği uyarısını da belirtmek gerek.⁵¹

Sayıları bir yana bırakılırsa, Arnavutların gerek Osmanlı ordusu ve gerek ayanlar için başıbozuk asker olarak vermiş oldukları hizmet, "Arnavut" terimini Osmanlı yetkilileri nezdinde bir güvenlik meselesi hâline getirmişti.⁵² Buna en iyi örnek, ünlü Arnavut Paşaların da kariyerinin ilk basamağını oluşturan "derbent"lerde Arnavutların sağlamış olduğu hizmetleri gösterilebilir.⁵³ Aşiret topluluklarını, kaçan köylüleri, göçmenler ve hatta eşkıyaları bu derbent yapılanmasına eklemleyen Osmanlı hükûmeti bu politikayı göçer grupları iskân etmenin bir başka yöntemi olarak ele almaktaydı.⁵⁴ Elbette Osmanlı taşrasını kasıp kavuran "eşkîya"ların artık "derbentçi" olarak istihdam edilmesi hâlihazırda düzen ve karmaşa arasındaki çizgiyi inceltmişti.⁵⁵

Arnavut başıbozukların istihdamı, özellikle 18. yüzyıl boyunca İstanbul isyanlardaki rollerinden ötürü perçinlenmiş pejoratif dil konusunda bir muğlaklık yaratmıştı. 1730 ve 1740'taki isyanlar sonrasında "Arnavut"

---

⁵⁰ Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, Cilt VI, 1980, s. 303. Başıbozuklar hakkındaki klasik çalışma için bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul 1965.

⁵¹ Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, UCL Press, Londra 1999, s. 190.

⁵² Devlet odaklı anlatisına rağmen Özkaya haklı bir şekilde Arnavut başıbozukların Osmanlı hükûmetleri için ciddi bir sorun hâline geldiğini ve bunun da Arnavutların dağıtılmasını sağlayacak önlemlerin alınmasına sebep olduğunu belirtmekte. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 78.

⁵³ Paşa hakkındaki literatür için bkz. Dennis N. Skiotis, "From Bandit to Pasha: First Steps in the Rise to Power of Ali of Tepelen, 1750-1784", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 2, Sayı 3, 1971; Katherine Elizabeth Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton University Press, Princeton - NJ 1999.

⁵⁴ Reşat Kasaba, *A Moveable Empire: Ottoman Nomads, Migrants, and Refugees*, University of Washington Press, Seattle 2009, s. 71.

⁵⁵ Aynı yerde, s. 72. Osmanlı Rumlarında *klepht* ve *armatoles* olan bu türdeki benzer bir geçişken durum için bkz. Dennis N. Skiotis, "Mountain Warriors and the Greek Revolution", *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed.) V. J. Parry ve M. E. Yapp, Oxford University Press, Londra - New York 1975, s. 313.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

teriminin kazandığı anlamın aksine, Arnavutların imparatorluk ordusuna verdikleri hizmeti birçok çağdaş Osmanlı övünçle ele almaktaydı. Bu kimi zamanlar birbiriyle örtüşmez iki farklı kelime olarak da devam etmekteydi. Örneğin, Subhî aynı eserinin önceki sayfalarında Arnavutları fesadın elebaşları olarak temsil ederken sonraki sayfalarında Osmanlı güçleri yanında cesurca (*ciğer-sûhte*) savaşan askerler olarak nitelemekteydi.⁵⁶ Ancak burada Osmanlı seçkinlerinin “Arnavutlar” ile şiddet arasında kurduğu söylemsel ilişkinin istikametini belirleyen yegâne parametrenin hâlâ “nizam” olduğunu belirtmekte fayda var.

18. yüzyılın sonunda Balkanlar’da eşkıyalığın artması ve kamu düzeninin neredeyse çökmesi sonrasında “Arnavut” bir kez daha olağan zanlı bir terim olarak öne çıkmaktaydı. Dönemin resmî kayıtlarına bakıldığında, Osmanlı yetkililerinin Arnavut eşkıyaları “*haşarât*” olarak nitelediği görülebilir. Ancak Arnavutların bu bağlamda Osmanlı yönetimi aleyhine ne kadar sorun teşkil ederse etsin, ordunun sıklıkla Balkanlar’daki ayanlarca istihdam edilmiş başıbozuklara olan ihtiyacı karmaşık bir “Arnavut” imgesi ortaya çıkarmaktaydı. Zira Arnavut klanları arasındaki küçük-çaplı muharebelerin başıbozuk askerler için “mükemmel” bir pratik sahası arz ettiği düşünüldüğünden, bu tüm olumsuz söylemlere rağmen Arnavutları Osmanlı ordusu için iyi askerler olarak kılmaktaydı.⁵⁷ Osmanlı tarihçisi Anastasopoulos’un Arnavutların “askerî karizma”sının Osmanlı hükûmetini böyle yetenekli savaşçıları yabancılaştırmaktan alıkoyduğunu iddia etmesi bunu destekler nitelikte.⁵⁸ Her ne kadar tam anlamıyla bir yabancılaşma söz konusu olmamışsa da, “Arnavut” terimi çevresinde gelişen Osmanlı söyleminin bu dönemde yergi ile en fazla zımnî olabilecek düzeydeki övgü arasında gidip geldiği söylenebilir.

18. yüzyılın sonunda Balkanlardaki siyasî iktidar boşluğu ve buna eşlik eden eşkıyalık faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı yetkilileri Arnavutların sağladığı askerî üstünlüğün daha fazla sürdürülebilir olmayacağını düşünmeye başlamıştı demek yanlış olmaz. Zira birçok Osmanlı seferi öncesinde başıbozukları toplamakla görevli “adı çıkmış” Arnavut paşalar Osmanlı yönetimi nezdinde önemli bir sıkıntı teşkil

---

⁵⁶ Subhî Efendi, *a.g.e.*, s. 364-67.

⁵⁷ Erik Jan Zürcher, “Introduction: Understanding Changes in Military Recruitment and Employment Worldwide”, *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, (ed.) Erik Jan Zürcher, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, s. 32.

⁵⁸ Anastasopoulos, *a.g.m.*, s. 46.

UĞUR BAYRAKTAR

etmekteydi.⁵⁹ Anscombe tarafından da belirtildiği gibi, Osmanlı hükûmetinin savaş-kaynaklı ve çoğunluğu acil olan ihtiyaçları, Tepedelenli Ali Paşa ve Buşatlı Kara Mahmud Paşa gibi birçok Arnavut paşaya kendilerini daha da öne çıkaracak siyasî emellerini gerçekleştirme ayrıcalığını sunmaktaydı.⁶⁰ Bir yandan Arnavut paşaları Osmanlı hükûmetiyle olan pazarlıklarında kendi çıkarlarını daha iyi savunabilecek bir konumdayken diğer yanda da Arnavut başıbozuklar ve sergerdelerin kendi hizmetlerinin karşılığı için daha fazla bastırmaktaydı.

Arnavut bir askerî müteahhidin müzakere ettiği Osmanlı hükûmetine belirli bir süre için belirli bir yerde belirli bir sayıda asker temin etmeyi taahhüt ettiği bu düzenin “Arnavut” algısına yönelik söylem dilinin kötüleşmesinde önemli bir etken olduğunu söylemek gerek. Bu konuda en çok tekrar eden şikâyetler arasında, Arnavut başıbozukların ücretleri peşin ödenmedikçe sultanın seferlerine katılmamakla suçlanması gelmekteydi.⁶¹ “Arnavut” başıbozuklara yönelik olan bu hınç zirve noktasına ise Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında ulaşmıştı. Arnavut başıbozukların ödemelere yönelik aşırı vurgu, onlara yönelik kelime dağarcığında yeni tabirleri ortaya çıkarmıştı. Örneğin, Esad Efendi, “*ulûfe kapusunu kapatmamak dâ'iyesiyle*” ellerinden gelen her şeyi yapan Arnavut başıbozukların “hırs”ından şikâyet etmekteydi.⁶² Bir başka vakanüvis Ahmed Lûtfî Efendi ise Arnavut bölüklerine karşı daha saldırgandı ve bu birlikleri “birisi ulûfe verdiği sürece cehenneme bile gidebilecek” kadar azılı ve kıymet bilmeyen bir topluluk olarak görmekteydi.⁶³

---

⁵⁹ Bu elbette, 18. yüzyılın son çeyreğindeki konjunktür içinde böyle gelişmişti. Katolik bir Arnavut klanı olan Fandi'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılara hizmet vermesi veya Arnavutluk'un fethi sırasında Osmanlılara direnen İskender Bey'e karşı yeğeni Hamza Kastrioti'nin Osmanlılar tarafında yer alması gibi çokça örnek bu değişen dinamiklere işaret edebilir. Eva Anna Frantz, “Catholic Albanian Warriors for the Sultan in Late-Ottoman Kosovo: The Fandi as a Socio-Professional Group and Their Identity Patterns”, *Conflicting Loyalties in the Balkans: The Great Powers, the Ottoman Empire and Nation-Building*, (ed.) Hannes Grandits, Nathalie Clayer ve Robert Pichler, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 188-189; İllir Rruga, “İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu ve Papalıkla İlişkileri”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 53, Aralık 2018, s. 184.

⁶⁰ Anscombe, *a.g.m.*, s. 96.

⁶¹ Erdem, *a.g.m.*, s. 214.

⁶² Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (ed.) Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 279.

⁶³ Alıntılayan Veysel Şimşek, “The First “Little Mehmeds”: Conscripts for the Ottoman Army, 1826-53”, *The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 44, 2014, s. 290.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

Ulûfelerde gecikme olduğu birçok durumda Arnavut başıbozuklar dağılmayarak ve hakları olan ücretleri talep ederek dayanışma gösterilerine başvuruyordu. Erdem’in de belirttiği gibi, Arnavut başıbozukların artan malî talepleri Osmanlı yetkililerinin bu birliklerin askerî güvenilirliği ve siyasî sadakatlerini gözden geçirmesine yol açmıştı. Dahası, sadrazam Mehmed Reşid Paşa ve II. Mahmut’un da dahil olduğu birçok Osmanlı seçkini, kimi “Arnavut sergerdelerin Rumlarınkinden farksız olmayacak “milliyetçi” bir mahiyette geniş bir kumpasın arifesinde” olduğuna inanmaktaydı.⁶⁴ Etnik bir topluluğun pejoratif sıfatlarla anılması sadece Osmanlı seçkinlerine özgü değildi, zira Esmer’in de gösterdiği veçhile dönemin diğer başıbozukları da bu tür söylemleri üretmekteydi. Tepedelenli Ali Paşa’ya karşı 1821’deki Osmanlı kuşatmasında yer alan bir başıbozuk olan Deli Mustafa, Arnavutları “ayrı ve asi” olarak nitelemekteydi.⁶⁵ Buradaki pejoratif anlatıya ek olarak Esmer, Arnavutların asilikle ilişkilendirilmesinde dil etmenine işaret etmekte. Esmer’e göre, Arnavutların birlikteyken Türkçe bilmemeleri ve Arnavutça konuşuyor olmaları, Deli Mustafa’nın onları “hain” olarak tarif etmesinde büyük bir etkendi.⁶⁶

Arnavut paşa ve başıbozuklara yönelik önyargılara rağmen, Osmanlı layıkıyla hizmet etmiş Arnavut başıbozuklar övgüyle anılmaktaydı. Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında, Osmanlı vakanüvisi Mehmed Esad Efendi, Rumlara karşı verilen mücadeledeki katkılarından dolayı Arnavutları “yürekli” (*ciğer-dâr*) olarak nitelendirmişti.⁶⁷ Fakat bu karmaşık ve değişken söylemin tutarlı olduğunu söylemek zor zira aynı vakanüvis mesele İstanbul’daki ekmeççilere gelince Arnavutları fesatla suçlamaktan da çekinmemişti. Mehmed Esad Efendi, “*Arnavud tâ’ifesinden emniyet câ’iz olmamağla*” diyerek geçmiş sicillerine işaret etmekte ve - muhtemelen Subhî’ye atıfla - bir kez daha bir etnik topluluk olarak Arnavutları “fesadın hamur mayası” (*mâye-yi hamîr-i fesad*) olarak nitelemekteydi.⁶⁸

---

⁶⁴ Erdem, *a.g.m.*, s. 215.

⁶⁵ Tolga U. Esmer, “The Confessions of an Ottoman ‘Irregular’: Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century”, *Journal of Ottoman Studies*, Sayı 44, 2014, s. 330.

⁶⁶ Aynı yerde.

⁶⁷ Es’ad Efendi, *a.g.e.*, s. 374, 377.

⁶⁸ Aynı yerde, s. 639.

3. “Müslüman Görünür Kâfirler” Olarak Arnavutlar

Düzen lehine ya da aleyhine olmalarına göre değişkenlik arz eden söylemin Arnavutların dinî ve kültürel pratiklerince de şekillenmiş olabileceği söylenebilir. Yukarıda anılan Deli Mustafa'nın Arnavutları “hain” olarak görmesinde etkin olan dil mefhumu yanında din de muhtemelen ayırıştırıcı söylemi körüklemektedir. Arnavutların farklı dinlere (Hıristiyanlık ve İslam) ve farklı mezheplere (Katolik, Ortodoks; Sünni ve Bektaşî) yayılan din pratiklerinin 16. yüzyılda Osmanlıların kurumsallaştırdığı Hanefilik çerçevesine nasıl oturacağı ayrı bir çalışma konusu olsa da, çok farklı din ve mezheplere inanan Arnavut topluluklarının Osmanlı seçkinlerince yekpare bir topluluk olarak algılanması oldukça ilginç. Elbette burada, kısıtlı da olsa özellikle Kuzey Arnavutluk'ta “laraman” adıyla bilinen gizli Hıristiyan olan ancak Müslüman görünen Arnavutların din konusunda göstermiş olduğu akışkanlık Osmanlı seçkinlerinin kuzey Arnavutlara yönelik kurduğu pejoratif dilde etkili olmuş olabilir. Bu metnin kapsamı dışında olmakla birlikte, günümüze kadar gelen bu tartışmalar kimi çevrelerde hâlâ başka türlü etiketlemelere sebep olmaktadır.⁶⁹

Her ne kadar Osmanlı tarih yazımında çok fazla bahsedilmese de Arnavutların Müslüman olması oldukça yavaş bir süreç içinde gelişmişti. Zhelyazkova 1610 tarihinde Kuzey Arnavutluk'un sadece onda birinin Müslüman olduğunu hatırlatırken, İnalçık da 1622 tarihi için Arnavutlar arasında Müslüman olanların on üçte bir oranında olduğu tahminini yapmakta.⁷⁰ Kaleshi ise benzer şekilde 1630'lardan sonra Osmanlı hükümetinin Hıristiyan ahaliye - Lehistan ve Venedik savaşlarının da etkisiyle - ağır vergiler yüklemesiyle birlikte Arnavutların hızla din değiştirmeye başladığını dile getirmekte ve bunun “organize bir şekilde

⁶⁹ Rruqa, Arnavutluk'un kimi bölgelerinde bu gizli-Hıristiyanlık meselesini araştırırken, Arnavutların iki dinin Osmanlı yönetimi çerçevesindeki gereklilikleri karşılığında şahsi çıkarlarını korumasına odaklanırken, Ahabap ise Laramanların Tanzimat Fermanı'nın getirdiği özgürlükler arasında kendi inançları olan Katolik inançlarına dönmesini irdelemektedir. İllir Rruqa, “Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hıristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Sayı 2, 2020, s. 1237-1268; Yakup Ahabap, “Laramanlar: Gizli Hıristiyan Arnavutların Mihaliç'e Sürgünü (1846-1848)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 55, 2020, s. 207-242.

⁷⁰ Antonina Zhelyazkova, “Islamization in the Balkans as an Historiographical Problem: The Southeast-European Perspective”, *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, (ed.) Fikret Adanır ve Suraiya Faroqhi, Brill, Leiden 2002, s. 242; Halil İnalçık, “Arnavutluk”, *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, (ed.) P. Bearman vd., Brill, Leiden 1960.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

İslamlaştırma faaliyeti" olduğunun altını çizmektedir.⁷¹ 17. yüzyılda Arnavutluk köylerinde camilerin inşa edilmesi, bölgedeki İslamlaşmaya dair genel bir fikir vermesine rağmen Arnavut topluluklarının İslam'a geçişinde yüzyıl sonundaki Osmanlı vergileri başat bir rol oynamıştı.⁷² 18. yüzyılın başında ise Hıristiyan olup "Müslümanız" diyen ama diğer taraftan domuz etini helal gören, kiliselere gidip [...] ibadet eden" bir Arnavut ahalisine karşı görüşü istenen Osmanlı şeyhülislamlarından Yenişehirli Abdullah Efendi bunların Müslümanlığa geri döndürülmesini talep etmekteydi.⁷³ Arnavutların yavaş İslamlaşması yanında, şeyhülislamın fetvasının altını çizdiği bu türden Müslüman Arnavutların "inancına" duyulan güvensizlik Osmanlı seçkinlerinin düşünce dünyasındaki "Arnavut" imgesine zarar vermiş olabilir. Buna rağmen yine İncalcık'ın belirttiği kadarıyla Arnavutların geniş düzeyde İslam'a geçişi 18. yüzyılın sonunda Tepedelenli Ali Paşa ve Buşatlı paşaları gibi ailelerin baskısıyla gerçekleşmişti.⁷⁴ Müslüman olanların kayda değer bir kısmının Bektaşî olduğu da düşünülürse Zhelyazkova'nın da belirttiği gibi birçok Arnavut'un Müslüman olması Osmanlıların gözünde bu insanların "etnik" kimliğini unutturmamıştı.⁷⁵ 19. yüzyılda Osmanlı seçkinlerince "cahil" diye nitelenen kesimlerin, dinî olarak savsaklık gösterenler ya da Ortodoks Sünni olmayanlar olduğu düşünüldüğünde, "Arnavut" ile "cehalet" arasında kurulan bu dolaysız bağın daha eskilere gittiği ortada görünmektedir.⁷⁶

Geç İslamlaşmanın yanında Arnavutlar arasında gözlemlenen gizli Hıristiyanlık da Arnavutlara yönelik geliştirilen aşağılayıcı söylemde bir başka etken olabilir. Hem Katoliklerin çoğunluk olduğu kuzeyde hem de

⁷¹ Hasan Kaleshi, "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslamlaştırılma: Arnavud Halkının Etnik ve Millî Varlığının Korunmasının Sebepleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11, 1979-1980, s. 189-90.

⁷² Dritan Egro, *Islam in Albanian Lands During the First Two Centuries of the Ottoman Rule*, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İncalcık, Ankara 2003, s. 307; Zhelyazkova, *a.g.m.*, s. 243.

⁷³ Rruqa, "Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hıristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", s. 1258. Osmanlı bakış açısından ele alınırsa, "etnik" ayrıştırma haricinde din değiştirmeye ilintili sorunlar Kuzey Arnavutluk'ta 19. yüzyılda da devam etmekteydi, bunlar için bkz. Ahmet Türkan, *Osmanlı'da Kripto Hıristiyanlar*, Kitabevi, İstanbul 2012, s. 59-62; Ahabap, *a.g.m.*, s. 210 vd.

⁷⁴ İncalcık, "Arnavutluk".

⁷⁵ Zhelyazkova, *a.g.m.*, s. 259.

⁷⁶ Selçuk Akşin Somel, "The Problem of Crypto-Christians in Albania during the Hamidian Period", *Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü ve Sorunları*, (ed.) Levent Kayapınar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1999, s. 125.

UĞUR BAYRAKTAR

Ortodoksların çoğunlukta olduğu güneyde gözlemlenen bu durum, Arnavutlara Osmanlı politikaları karşısında kayda değer bir esneklik sağlamıştı. Birçok Katolik Arnavut'un cizye vermemek için Müslüman olması ve köylerinde Katolik isimlerini kullanırken bir yolculuğa çıktıklarında sorun yaşamamak için Müslüman isimlerini kullanmaları, 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiş bir durum.⁷⁷ Katolik Arnavutların Habsburg tarafına ilticası veya 18. yüzyılın sonunda Ortodoks Arnavutların Yunanların milliyetçi faaliyetlerine katılması ihtimali gibi hususlar da - kesin yargıya varmak mümkün olmasa da - Osmanlı seçkinlerinin Arnavutların "etnik" bir topluluk olarak "güvenilmez" addedilmesinde başat bir rol oynamış olsa gerek. Zira Skendi'nin belirttiğine göre, İnebahtı'daki deniz muharebesinde kuzeyli Arnavutlar Venedik'e yardım etmeye hazırды ve 1645-69 arasındaki Girit Savaşı sırasında Bar (günümüzde Karadağ'da) Başpiskoposunca İşkodra'nın Venediklilere teslimini öngören bir kumpas hazırlanmış fakat bu Osmanlılarca boşa çıkarılmıştı.⁷⁸ Bu tür sadakatsizlik addedilebilecek edimlerin Osmanlı kolektif hafızasındaki yerini ve dolayısıyla "Arnavut" terimine atfedilen olumsuz anlamların ortaya çıkmasındaki etkisini kestirmek elbette güç. Fakat Osmanlı seçkinlerinin algısının benzerini 20. yüzyılda bölgede antropolojik araştırmalar yapan Batılıların şarkiyatçı bir çerçevede yeniden ürettiğini belirtmek gerek. Bu araştırmacılara göre, dinler arasındaki geçişkenlikleri nedeniyle "cehalet" ile ilişkilendirilen "dağlı" Arnavutların ibadet ettiği din "salt bir kisve"den ibaretti. Dahası Durham, bunu Arnavut bir "dağlı", "işlerin gidişatına dair kendi Arnavut fikirlerine ters düştüğünde ne rahibi ne de hocayı zerre umursar" diyerek örneklendirmekteydi.⁷⁹

"Arnavut" teriminin "din" konusunda "cehalet" ile bir tutulmasının ardında, özellikle Kuzey Arnavutluk'ta gözlemlenmiş töre benzeri sözlü kurallar bütünü de yatıyor olabilir. Osmanlıların Arnavutluk'u fethettiği tarihten 19. yüzyıla kadar özellikle dağlık bölgelerde kullanılmış ve malisorların gerek veraset, mal paylaşımı, evlilik gibi özel hukuk gerekse de

⁷⁷ Katolik isimleri olmalarına rağmen, Arnavutlarda "çift isim" kullanımına karşı Fransisken rahiplerin 20. yüzyıl tepkisi için bkz. Mary Edith Durham, *Some Tribal Origins, Laws, and Customs of the Balkans*, George Allen & Unwin, Londra 1928, s. 290. Ayrıca bkz. Carleton S. Coon, *The Mountains of Giants: A Racial and Cultural Study of the North Albanian Mountain Ghags*, Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Cambridge, MA 1950, s. 36.

⁷⁸ Stavro Skendi, "Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans", *Slavic Review*, Cilt 26, Sayı 2, 1967, s. 236.

⁷⁹ Mary Edith Durham, *High Albania and Its Customs in 1908*, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Londra 1909, s. 455-56.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

zina, hırsızlık ve cinayet gibi suçlarda gündelik hayatlarını düzenlemiş “kanun”lar birçok meseleyi kan davasıyla halletmekteydi.⁸⁰ Bu “kanun”lar bölgeden bölgeye de değişiklik göstermekteydi. Örneğin, günümüzde Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya’nın bir kısmı ve Arnavutluk’un kuzey kesimlerinde *Kanuni i Lekë Dukagjinit* (Lek Dukagin Kanunu), Güney Arnavutluk dağlık bölgelerinde de adını Katolik rahip Papa Zhulit’ten alan Papa Zhulit Kanunu ve günümüz orta Arnavutluk’unda da İskender Bey Kanunu gibi çeşitli türevleri vardı.⁸¹ Zira 1565 gibi bir tarihte kuzeyli Arnavutların cizye ödemeye gösterdikleri direnç yanında “şeriatı boyun eğmeyeceğiz, dağ(ın kanunu) bizim şeriatımızdır” diyerek ortaya koydukları iddia edilen meydan okuma Osmanlıların Arnavutları “etnik” kimlikleriyle ele almalarına sebep teşkil eden bir başka toplumsal veçhe olabilir.⁸² Patrona Halil İsyanı sırasında, Osmanlı seçkinlerinin Arnavutları dinsizlik ve mezhepsizlik ile (*bî-din ve bî-mezheb*) ilişkilendirilmesinde Arnavutların Osmanlı nizamına meydan okumaları kadar kuzeyli Arnavutların din konusundaki bu dirençleri de etkili olmuş olabilir. Elbette Osmanlı seçkinlerinin geliştirdiği Arnavut söyleminin benzerini 20. yüzyıl başında şarkiyatçılığın yeniden ürettiği belirtilmeli. Zira Osmanlılar ile aynı saiklerle olmasa da Arnavutları “cahil” gören Durham’ın da altını çizdiği şekilde hem İslam hem de Hristiyanlık öğretilerinin “kanun” a boyun eğdiği düşünölmekteydi.⁸³

Dağı Arnavutların aralarındaki hukukî ihtilafları gidermek için sıklıkla başvurdukları kanun, “Arnavut” ile “şiddet” arasında bir anlam ilişkisinin kurulmasında etkili olmuş olabilir. Yüksek rakımlarda yaşayan ve devlet iktidarından uzakta kalmayı başarmış birçok diğer toplulukta olduğu gibi, “göze göz, dişe diş, kana kan” şeklinde nitelenebilecek *lex talionis*’e dayanan katı ihtilaf çözme pratikleri içeren kanunun ortaya çıkardığı kavram ve pratikler Osmanlıların etnik bir grup olarak Arnavutları ayrıştırmasına katkıda bulunmuştu. Bu ilişkilendirme elbette sadece Arnavutlara özgü değildi. Bu bağlamda örnek olabilecek Kafkas toplulukları da “dağı”

---

⁸⁰ 19. yüzyıl bağlamında da olsa Arnavut “kanun”ları ve Osmanlı’nın “kanun” karşısındaki politikaları için bkz. Maurus Reinkowski, “Gewohnheitsrecht im multinationalen Staat: Die Osmanen und der albanische Kanun”, *Rechtsppluralismus in der Islamischen Welt: Gewohnheitsrecht zwischen Staat und Gesellschaft*, (ed.) Michael Kemper ve Maurus Reinkowski, de Gruyter, Berlin 2005, s. 121-142.

⁸¹ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, The Scarecrow Press, Lanham 2010, s. 223-225.

⁸² Egro, *a.g.t.*, s. 299.

⁸³ Durham, *High Albania*, s. 455-56.

UĞUR BAYRAKTAR

kavimlere karşı geliştirilmiş Osmanlı söyleminde “etnik” ifadelerle anılmaktaydı. Ancak bu ayrıştırmaya rağmen - Arnavut “kanun” örneğindeki gibi - Kafkasların da töresi kabul edilen “âdet”lere ilişkin Osmanlı seçkinlerinin bir söylem geliştirmedeğini belirtmek gerek.⁸⁴ Kafkas “âdet”leri ile Arnavut “kanun”ları namus, kan davası, yağma, misafirperverlik ve arabuluculuk gibi ortak değerler içermesine rağmen Osmanlı söyleminin sadece Arnavut topluluklarını “temsilen” şiddete yatkın olduğunu öne çıkarması oldukça ilginçtir.⁸⁵ Erkeklerin “namus”larını korumada kanunun verdiği serbestiyetin yarattığı şiddet, bir yandan Arnavut askerlerin “savaşçı” karakter temsilini güçlendirmekte, bu aynı karakter Osmanlılar nezdinde “Arnavut” görüşünü de etkilemekteydi.

Toprak anlaşmazlıkları, cinayet veya aile arası ihtilaflarını Arnavutça *fis* olarak da bilinen klanlar arasında kan davaları üzerinden çözen kanun, yine bu kan davalarını sona erdiren *besa* ile Arnavut toplulukları arasında belirli bir dayanışmaya işaret ediyor gibi. Türkçe veya başka bir dile çevrilmesi güç olsa da “sözüm söz” anlamına gelebilecek *besa bes*, Arnavut toplulukları arasındaki ihtilafları karşılıklı olarak bağlayan çözümler içeren bir pratik ve aynı zamanda birçok *fis* üyesini de seferber edebilecek kadar güçlü bir dinamikti.⁸⁶ “Verilen söz”ün gereğini yapmada Arnavut kitlelerinin hareketlerini yöneten *besanım*, Osmanlı düzen anlayışına arz ettiği tehdit ve dolayısıyla “Arnavut” kelimesine yönelik pejoratif söylemleri tetiklemedeki rolü açık olsa gerek. Osmanlı yöneticilerinin siyasî meseleleri çözmede faydalandığı *besa bes* aynı zamanda Arnavut toplulukları arasında belirli düzeyde toplumsal ittifak da ortaya çıkarmaktaydı. Patrona Halil İsyanı sırasında, Halil’in İstanbul’daki Arnavutları seferber etmedeki başarısı düşünüldüğünde, *besa besin* sadece maddî çıkarları tahrik eden bir pratik olmadığı göstermekte. Bu da Arnavutların kolektif hareketliliğinde *besanım* oluşturduğu güçlü bağların etkili olduğunu düşündürmektedir.

---

⁸⁴ Kafkaslardaki “âdet” ile karşılaştırmak için bkz. Stéphane Voell (ed.), *Traditional Law in the Caucasus: Local Legal Practices in the Georgian Lowlands*, Curupira, Marburg 2016.

⁸⁵ Ortak sayılabilecek “şiddet değerleri” için bkz. Caspar ten Dam, “How to Feud and Rebel: 1. Violence-values among the Chechens and Albanians”, *Iran & The Caucasus*, Cilt 14, Sayı 2, 2010, s. 333.

⁸⁶ Stephanie Schwandner-Sievers, “Humiliation and Reconciliation in Northern Albania: The Logics of Feuding in Symbolic and Diachronic Perspectives”, *Dynamics of Violence: Processes of Escalation and De-Escalation in Violent Group Conflicts*, Sociologus, (ed.) Georg Elwert, Stephan Feuchtwang ve Dieter Neubert, Duncker & Humblot, Berlin 1999, s. 144.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE ARNAVUTLAR

Osmanlı hukukuna meydan okuyan “kanun”un yanında, Arnavut toplulukların kendi “töre”lerini gözetirken bir yandan da sergiledikleri etnik dayanışma, Arnavutların “*cibillet*”ine ilişkin pejoratif sözcük dağarcığını geliştirmişti. Verilen söze sonsuz bağlılık ile bu sözcük dağarcığındaki en meşhur sözcüklerden birinin “inat” olduğu su götürmez. Şemseddin Sami, ilk Osmanlı oyunlarından birinde, verdiği sözün gereği olarak kendi oğlunu öldürmekten vazgeçmeyen Arnavut baba ile bu bağlamda *besanın* altını çizmiş ve talihsiz baba aracılığıyla şunları dile getirmişti: “[Ciğer parçasına kasteden insan] Ahdinde durmayan, andını kıran, *besasını* geri alan, namusunu vikaye etmeyen adamdan bin kere ehvendir!”⁸⁷ Yüzyıllarca bu şekilde klan içi veya arası kan davalarına sebep olmuş “inat”, kimi durumlarda “ölene kadar direniş” şiarıyla verilen sözlerin şehitliğe kadar ulaşmasını da içermekteydi.⁸⁸ Verilen sözlere bağlılığın benzer bir örneğini Kunt, 19. yüzyıl sözlüklerinde “Arnavutluğu tuttu” ifadesini vererek göstermekte.⁸⁹ Zira Subhî Efendi’nin de Patrona Halil İsyanı sonrasında çıkan ikinci kalkışmaya katılan önderler arasında “inatçı Arnavut ayaktakımı”nı (*Arnavûd-ı runûd-ı ‘anûd*) öne çıkarması bu “özcü” denebilecek ilişkilendirmenin Osmanlı seçkinleri arasında bir önceki yüzyıla kadar gittiğini öne çıkarmakta.⁹⁰

Din ve töre üzerinden gerçekleşen Arnavut pratiklerinin “Arnavut” sözcüğüne yüklenen anlamların oluşumundaki etkisini kestirebilmek güç olsa da Osmanlı vakanüvislerinin kurduğu pejoratif söylemlerin yansıması düşünüldüğünde bu uzak bir ihtimal gibi durmuyor. Her ne kadar “dinsiz” ve “mezhepsiz” olarak yine etnik olarak ayrı şekilde anılan başka Osmanlı toplulukları olmuşsa da Subhî Efendi’nin 18. yüzyıldaki isyana katılan Arnavutlara “Müslüman görünür kâfirler” (*kefere-i müslim-nümâ*) diye nitelemesinin ardında sadece Arnavut topluluklarının Osmanlı kamu düzenine meydan okuması yatmıyor. Osmanlı seçkinlerinin oluşturduğu söylem, Arnavutların din konusunda gösterdikleri esnekliği de hedef almış gibi duruyor.

4. Halduncu Düşünce Bağlamında “Arnavut” Terimi

Belirli etnik toplulukları etnik sıfatlar ile anarak Osmanlı seçkinlerinin geliştirdiği söylemler sadece Arnavutlar ile kısıtlı değildi. 18.

⁸⁷ Sami Frashëri, *Besa yahud Ahde Vefa*, Matbuat-ı Ceyyide, İstanbul 1292 [1875], s. 169.

⁸⁸ Dam, *a.g.m.*, s. 354.

⁸⁹ Kunt, *a.g.m.*, s. 238, not 5.

⁹⁰ Subhî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 83.

UĞUR BAYRAKTAR

yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Osmanlı devlet adamları ve düşünürleri, İbni Haldun'un hanedanların kaçınılmaz çöküşüne ilişkin şemasından ziyade bedevilik ve hadarilik arasındaki gerilime odaklanmaktaydı. Bu bağlamda, Osmanlı seçkinlerinin konargöçer, yüksek rakımlı veya çöl gibi zorlu coğrafyalarda yaşayan topluluklara kayda değer bir sempati ile baktığı söylenebilir.⁹¹ Zira İbni Haldun etkisiyle “bedevi” toplulukların askerî üstünlüklerini öne çıkardıkları bir dönemde, bu bağlamda “mertlik” ve “kuvvet” mefhumları ile ilişkilendirilen birçok topluluk mevcuttu. Birbirlerinden oldukça farklı topluluklara karşı gelişen bu heterojen söylem, Osmanlı müesses nizamına karşı duranlara karşı geliştirilmiş söylem ile oldukça benzerdi. Farklı memleket ve meslek kökenlerinin ortaya çıkardığı bağlara karşı Osmanlı seçkinleri, “sınıf-eğilimli” denebilecek bir söylem geliştirmiş ve bu vesileyle yoksul kentli kesimleri, kimi mesleklerde çalışanları ve yeniçerilerin nizamı mugayir karakter sergileyenlerini bu meslek ve etnik topluluklar ile özdeşleştirmeye başlamıştı.⁹²

Ancak burada belirtilmesi gereken husus, “Arnavut” sözcüğüne yüklenen anlamlar, İbni Haldun'un “bedevi” topluluklara olan övgülü dilin sonucu olduğu kadar Osmanlı seçkinlerinin düzen karşısında tehdit olarak gördükleri grupları etnik isimleriyle anmalarının sonucu da şekillenmeye başladığıdır. Tarihsel olarak değişkenlik arz eden ve Osmanlı hükûmetinin siyasî ve askerî koşullarına göre şekillenen bu ilişkilendirmede, “Arnavut” başta olmak üzere, sair konargöçer toplulukların böyle toptan ele alınmasındaki temel dinamik de bu toplulukların kimi üyelerinin Osmanlı hükûmetine sağladığı fayda veya zararıdır. Bu açıdan bakıldığında, “din ve devlet düşmanı” olarak görüldüklerinde “Arnavut” terimine iliştirilen sıfatların çoğu pejoratifken, mesele Osmanlı ordusuna kaynak sağlama söz konusu olduğunda aynı terim sıklıkla - Halduncu düşüncedeki “bedevi” toplulukların öne çıkarılan özellikleri gibi - olumlu şeylerle de anılmaktaydı. Kunt'un yıllar önce işaret etmiş olduğu “cins” dayanışmasının karşısına Osmanlı müesses nizamının da - bu “cins”e karşı - değişken bir söylem geliştirdiği açık olsa gerek.

Halduncu dinamiklerle şekillenmiş olan bu ilişkilendirme ise 19. yüzyıldaki reformlar sonrasında gelişen “Arnavut” terimine ilişkin Osmanlı

---

⁹¹ Marinus Sariyannis, “Ottoman Ibn Khaldunism Revisited: The Pre-Tanzimat Reception of the Muqaddima, from Kinalızade to Şanizade”, *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete IX*, (ed.) Marinus Sariyannis, Crete University Press, Rethymno 2019, s. 279.

⁹² Sariyannis, “Unseen Rebels”, s. 188.

BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE ARNAVUTLAR

seçkinlerinin ürettiği sözcük dağarcığında kısmi de olsa değişikliğe uğramaya başlamıştı. Zira Kırmızı'nın - her ne kadar 19. yüzyıl ile sınırlamış olsa da - Osmanlı başkentinde eğitim almış valiler özelinde dile getirdiği gibi, Osmanlı seçkinleri - “bedevi” ve “dağlı” olarak damgalanmayanları da içeren - Osmanlı taşrasına baktığında bu coğrafyaları “terakki” ve “durağanlık” üzerinden değerlendirmekteydi. Bu, Osmanlı seçkinleri arasında Halduncu düşüncenin yanına “ilerleme” ve “modernleşme” gibi terimlerin eklenmeye başladığını ve aynı seçkinlerin buradaki iktidar yapısını da “nizam” üzerinden temsil edilen bir dille ifade ettiğini göstermekteydi.⁹³ Bir yandan Osmanlı merkezileşmesinin uzak vilayetlerde cisim bulmuş olan “modern” söylemi bir yandan da Batılı sömürgeci devletlerin ideolojisinin eseri olarak “medenileştirici görev” (*mission civilisatrice*) düşünüldüğünde, Osmanlı vakanüvislerinin ortaya çıkardığı söylem “modern” ve “medeni” gibi tanımlarla öne çıkan 19. yüzyılın hâkim söylemini farklı bir veçheyle olsa da incelemektedir. Ancak bu farklar arasında da şaşırtıcı benzerlikler olduğunu belirtmek gerek. Zira “medenileştirici görev” ile anılmadan çok önce Osmanlı devlet adamları ve düşünürleri “Arnavut” terimiyle ilişkilendirdikleri ve bu ideoloji doğrultusunda gelişmiş “cehalet” veya “vahşet” gibi mefhumları kullanmaktaydı. Örneğin, Sariyannis'in Halduncu bir düşünür olarak ele aldığı Penâh Efendi daha 1770 yılında, vasıfları arasında “vahşi ve terbiyesiz” sıfatlarını saydığı Arnavutlar için çözüm olarak “*bir kavm terbiyesi bir devletin tekellüm itdiği lisânı tekellüme muhtâcdır*” diyerek Arnavutlara - sömürgeci pratiklerden farksız şekilde - Türkçe öğretilmesini önermekteydi.⁹⁴

Sonuç

Bu çalışma, farklı meslek grupları ve etnik topluluklar arasında, “Arnavut” teriminin - 18. yüzyıl vakanüvisleri özelinde - Osmanlı seçkinlerince 19. yüzyıl öncesine nasıl farklı anlamlarda kullanıldığını incelemiştir. Bu açıdan, bu makale Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan çok sayıda göçer topluluğun benzer söylemlerle ilişkilendirilmesini ancak satır aralarında dile getirmekte olan literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Osmanlı seçkinleri, “Arnavut” terimini bir yandan hizmetlerinden dolayı övgü ve hayranlık bir yandan da kamu düzenine karşı tehdit arz ettikleri için

⁹³ Abdulhamit Kırmızı, “Going round the province for progress and prosperity: inspection tours and reports by late Ottoman governors”, *Studies in Travel Writing*, Cilt 16, Sayı 4, 2012, s. 387.

⁹⁴ Sariyannis, “Ottoman Ibn Khaldunism”, s. 279. Bu öneri için ayrıca bkz. Aziz Berker, “Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Ef. Mecmuası IV”, *Tarih Vesikalari*, Cilt 2, Sayı 10, 1942, s. 309.

UĞUR BAYRAKTAR

pejoratif ithamları içeren bir söylem içinde kullanmıştır. Bu söylemin sabit olmadığını farklı dönemlerde değişkenlik arz ettiğini belirtmek gerek. Bu sebeple bu makale, 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısı sonrasında Tanzimat reformlarına karşı koyan ve bu sebeple kimi Osmanlı seçkinlerince negatif sıfatlarla anılan “Arnavut” algısının, modernleşme, kolonyalizm ve şarkiyatçılık dönemlerinden öncesine gittiğini göstermektedir.

Öte yandan bu makale Osmanlı seçkinlerinin imparatorluğun bir kısmını teşkil eden bir grubu, toptan - günümüzden bakıldığında özcü denebilecek - şekilde ele almasının kökenlerini kısıtlı bir düzeyde incelemiştir. Osmanlı vakanüvislerinin söylemleri özelinde bir yandan Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını teşkil eden “başbozuklar”, öte yandan da İstanbul’daki yeniçerilerin başını çektiği birçok isyanda - Osmanlı vakanüvislerince - öne çıkan “fesat” gruplar ve ayrıca gerek geç İslamlaşmanın gerekse de gizli Hıristiyanlık gibi “dinî” hususlarda Osmanlı din çerçevesine göre esneklik gösteren kimi cemaatler olarak ciddi farklılıklar arz eden bir topluluğun “ırk” yahut “ulus” gibi modern mefhumlardan henüz bahsedilemeyecek bir dönemde bu şekilde genelleştirilmesi oldukça ilginçtir. Bu bağlamda, bu çalışma Osmanlı seçkinlerinin düşünce dünyasında etkili olmuş Halduncu düşüncenin “Arnavutlar” başta olmak üzere sair konargöçer topluluklara şümul edilmiş, olumlu ve olumsuz ilişkilendirmeler arasında seyreden söylemler üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu düşünceyle şekillenmiş hadari-bedevi ikiliğinin şekillendirdiği “Arnavut” terimine yüklenen olumlu ve olumsuz anlamlarına ilişkin söylemin yanında, Osmanlı seçkinlerinin bu terim üzerinden geliştirdikleri - siyâsî konjonktüre göre de şekillenmiş - söylemleri kendi siyâsî çıkarlarının da bir ürünüydü ve hâliyle değişiklik göstermekteydi. Bu açıdan bakıldığında 18. yüzyıldaki Osmanlı seçkinlerinin düşüncesindeki “Arnavut” algısı ve bununla ilişkili sıfatlar büyük ölçüde Osmanlı hükûmetinin siyâsî ve askerî çıkarlarına koşut olarak gelişmişti.

18. yüzyılda bu şekilde değişkenlik arz eden “Arnavut” söylemini inceleyerek bu çalışma bu tabir ile ilişkilendirilen dilin 19. yüzyılın öncesine gittiğini göstermiştir. Osmanlı kamu düzeni, ordusu ve dinî anlayışına yönelik Osmanlı seçkinlerinin kanaatleri üzerinden şekillenen bu söylem, 19. yüzyılda reformlar karşısında direnç gösteren “Arnavut” teriminin Osmanlı devlet yetkililerince damgalanmasıyla ortaya çıkan daha kati söylemin temelini oluşturmaktadır. 18. yüzyılda, “düzen,” “temizlik,” “ahlâk” ve “sınıf” gibi mefhumlar üzerinden - diğer birçok topluluk için de söz konusu olabilecek Osmanlı seçkinlerinin “Arnavut” terimine yükledikleri anlamlar,

**BİR TERİM OLARAK “ARNAVUT”: 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNÇESİNDE
ARNAVUTLAR**

19. yüzyıldaki merkezileşme ve modernleşme reformları sırasında değişse de bunlar arasında “düzen”e ilişkin olanların çok değişiklik geçirmediğini belirtmek gerekir. “Arnavut” terimiyle Osmanlı seçkinlerinin kurdukları bağlantılar 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçişte Osmanlı düşünce dünyasının dönüşümünü sunmaktadır. Bu çok daha kapsamlı bir çalışmaya konu olabilecek olsa da Osmanlı müesses nizamının temsilcilerinin başta Arnavutlar olmak üzere birçok Osmanlı topluluğunu pejoratif sıfatlarla ilişkilendirdiği dil, “modern” ideolojiler öncesinde de Osmanlı hükûmetinin etnik, coğrafi ve sınıfsal hassasiyetleriyle gelişmiş özgün bir devlet söylemi olarak, 19. yüzyılda kurulacak devlet söyleminin temellerinden birini teşkil etmekteydi.

KAYNAKÇA

ABOU-EL-HAJ, Rifaat A., *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Leiden 1984.

AKSAN, Virginia H., “Mobilization of warrior populations in the Ottoman context, 1750-1850”, *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, (ed.) Erik Jan Zürcher, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, ss. 331-52.

———, “Ottoman Military Recruitment Strategies in the Late Eighteenth Century”, *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia, 1775-1925*, (ed.) Erik Jan Zürcher, I. B. Tauris, Londra 1999, ss. 21-39.

AKTEPE, M. Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958.

ANASTASOPOULOS, Antonis, “Albanians in the Eighteenth-Century Ottoman Balkans”, *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands: Toward a Social and Economic History*, (ed.) Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou ve Marinos Sariyannis, Isis Press, İstanbul 2007, ss. 37-47.

UĞUR BAYRAKTAR

ANETSHOFER, Helga, “Are You From Çorum?": Derogatory Attitudes Toward the “Unruly Mob” of the Provinces as Reflected in a Proverbial Saying”, *Disliking Others: Loathing, Hostility, and Distrust in Premodern Ottoman Lands*, (ed.) Hakan T. Karateke, H. Erdem Çıpa ve Helga Anetshofer, Academic Studies Press, Boston 2018, ss. 321-33.

ANSCOMBE, Frederick F., “Albanians and “Mountain Bandits””, *The Ottoman Balkans, 1750-1830*, (ed.) Frederick F. Anscombe, Markus Wiener Publishers, Princeton, NJ 2006, ss. 87-113.

BALTACIOĞLU BRAMMER, Ayşe, “One Word, Many Implications: The Term ‘Kızılbaş’ in the Early Modern Ottoman Context”, *Ottoman Sunnism*, (ed.) Vefa Erginbaş, Edinburgh University Press, Edinburgh 2019, ss. 47-70.

BAŞARAN, Betül, *Selim III, Social Control and Policing at the End of the Eighteenth Century: Between Crisis and Order*, Brill, Leiden 2014.

BAŞARAN, Betül, KIRLI, Cengiz, “Some Observations on İstanbul’s Artisans During the Reign of Selim III (1789-1808)”, *Bread from the Lion’s Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities*, (ed.) Suraiya Faroqhi, Berghahn, New York, Oxford 2015, ss. 259-77.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, (ed.), *Destâri Sâlih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1962.

BERKER, Aziz, “Mora İhtilâli Tarihçesi veya Penah Ef. Mecmuası IV”, *Tarih Vesikaları*, Cilt 2, Sayı 10, 1942, ss. 309-20.

BLUMI, Isa, “The Commodification of Otherness and the Ethnic Unit in the Balkans: How to Think about Albanians”, *East European Politics and Societies*, Cilt 12, Sayı 3, 1998, ss. 527-69.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul 1965.

COON, Carleton S., *The Mountains of Giants: A Racial and Cultural Study of the North Albanian Mountain Ghegs*, Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Cambridge, MA 1950.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

DAM, Casparten, "How to Feud and Rebel: 1. Violence-values among the Chechens and Albanians", *Iran & The Caucasus*, Cilt 14, Sayı 2, 2010, ss. 331-65.

DURHAM, Mary Edith, *High Albania and Its Customs in 1908*, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Londra 1909.

———, *Some Tribal Origins, Laws, and Customs of the Balkans*, George Allen & Unwin, Londra 1928.

EGRO, Dritan, *Islam in Albanian Lands During the First Two Centuries of the Ottoman Rule*, Bilkent University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İNALCIK, Ankara 2003.

ELSIE, Robert, *Historical Dictionary of Albania*, The Scarecrow Press, Lanham 2010.

ERDEM, Y. Hakan, "Perfidious Albanians and Zealous Governors: Ottomans, Albanians and Turks in the Greek War of Independence", *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850. Conflict, Transformation, Adaptation*, (ed.) Antonis Anastasopoulos and Elias Kolovos, University of Crete, Rethymno 2007, ss. 213-240.

ERGIN, Nina, "The Albanian Tellâk Connection: Labor Migration to the Hammams of 18th-Century İstanbul, Based on the 1752 *İstanbul Hamâmları Defteri*", *Turcica*, Sayı 43, 2011, ss. 231-56.

———, "Mapping İstanbul's Hammams of 1752 and Their Employees", *Bread from the Lion's Mouth: Artisans Struggling for a Livelihood in Ottoman Cities*, (ed.) Suraiya Faroqhi, Berghahn, New York - Oxford 2015, ss. 108-35.

ESMER, Tolga U., "The Confessions of an Ottoman 'Irregular': Self-Representation and Ottoman Interpretive Communities in the Nineteenth Century", *Journal of Ottoman Studies*, Sayı 44, 2014, ss. 313-340.

FAROQHI, Suraiya, "Migration into Eighteenth-Century 'Greater İstanbul' as Reflected in the Kadi Registers of Eyüp", *Turcica*, Sayı 30, 1998, ss. 163-83.

UĞUR BAYRAKTAR

FLEMING, Katherine Elizabeth, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton University Press, Princeton - NJ 1999.

FRANTZ, Eva Anna, "Catholic Albanian Warriors for the Sultan in Late-Ottoman Kosovo: The Fandi as a Socio-Professional Group and Their Identity Patterns", *Conflicting Loyalties in the Balkans: The Great Powers, the Ottoman Empire and Nation-Building*, (ed.) Hannes Grandits, Nathalie Clayer ve Robert Pichler, I. B. Tauris, Londra 2011, ss. 182-201.

FRASHËRI, Sami, *Besa yahud Ahde Vefa*, Matbuat-ı Ceyyide, İstanbul 1292 [1875].

GINGERAS, Ryan, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the end of the Ottoman Empire, 1912-1923*, Oxford University Press, Oxford 2009.

GINIO, Eyal, "The Administration of Criminal Justice in Ottoman Selânik (Salonica) during the Eighteenth Century", *Turcica*, Cilt 30, 1998, ss. 185-209.

İLHAN, M. Mehdi, "Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın Değerlendirilmesi", *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi: Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009, ss. 603-22.

İNALCIK, Halil, "Arnawutluk," *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, (ed.) P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel ve W.P. Heinrichs, Leiden: Brill, 1960, ss. 649-58.

———, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire", 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, Cilt VI, 1980, ss. 283-337.

KAFADAR, Cemal, "Janisaries and Other Riffraff of Ottoman İstanbul: Rebels without a Cause?", *International Journal of Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 1-2, 2007, ss. 113-34.

KALESHI, Hasan, "Türkler'in Balkanlar'a Girişi ve İslâmlaştırılma: Arnavud Halkının Etnik ve Millî Varlığının Korunmasının Sebepleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10-11 (1979-1980), ss. 177-94.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

KARAHASANOĞLU, Selim, *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)*, State University of New York, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Donald Quataert, Binghamton 2009.

KASABA, Reşat, *A Moveable Empire: Ottoman Nomads, Migrants, and Refugees*, University of Washington Press, Seattle 2009.

KIRMIZI, Abdulhamit, "Going round the province for progress and prosperity: inspection tours and reports by late Ottoman governors", *Studies in Travel Writing*, Cilt 16, Sayı 4, 2012, ss. 387-401.

KONRAD, Felix, "Coping with "the Riff-Raff and Mob": Representations of Order and Disorder in the Patrona Halil Rebellion (1730)", *Die Welt des Islams*, Cilt 54, Sayı 3/4, 2014, ss. 363-98.

KUNT, Metin Ibrahim, "Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 5, Sayı 3, 1974, ss. 233-39.

Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (ed.) Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

MURPHEY, Rhoads, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, UCL Press, Londra 1999.

OLSON, Robert W., "The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics?", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Cilt 17, Sayı 3, 1974, ss. 329-44.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994.

———, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

REINKOWSKI, Maurus, "Gewohnheitsrecht im multinationalen Staat: Die Osmanen und der albanische Kanun", *Rechtspluralismus in der Islamischen Welt: Gewohnheitsrecht zwischen Staat und Gesellschaft*, (ed.) Michael Kemper ve Maurus Reinkowski, de Gruyter, Berlin 2005, ss. 121-42.

UĞUR BAYRAKTAR

———, “The Imperial Idea and Realpolitik - Reform Policy and Nationalism in the Ottoman Empire”, *Comparing Empires: Encounters and Transfers in the Long Nineteenth Century*, (ed.) Jörn Leonhard and Ulrike von Hirschhausen, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2011, ss. 453-71.

RRUGA, İllir, “İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu ve Papalıkla İlişkileri”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 21, Sayı 53, 2018, ss. 175-202

———, “Osmanlı İdaresinde Arnavutluk'ta Görülen Kripto (Gizli) Hristiyanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Sayı 2, 2020, ss. 1237-1268.

SANDWICH, John Montagu Earl, *A Voyage Performed by the Late Earl of Sandwich Round the Mediterranean in the Years 1738 and 1739*, T. Cadell Jun and W. Davies, Londra 1739.

SARIYANNIS, Marinos, “Mobs, Scamps and Rebels in Seventeenth-Century İstanbul: Some Remarks on Ottoman Social Vocabulary”, *International Journal of Turkish Studies*, Sayı 11, 2005, ss. 1-15.

———, “Ottoman Ibn Khaldunism Revisited: The Pre-Tanzimat Reception of the Muqaddima, from Kınalızade to Şanizade”, *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire: Halcyon Days in Crete IX*, (ed.) Marinos Sariyannis, Crete University Press, Rethymno 2019, ss. 251-86.

———, “Unseen Rebels: The ‘Mob’ of İstanbul as a Constituent of Ottoman Revolt, Seventeenth to Early Nineteenth Centuries”, *Turkish Historical Review*, Cilt 10, Sayı 02-03, 2020, ss. 155-88.

Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi: Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte, 1730-1744*, (ed.) Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul 2007.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mürî't-Tevârih*, 1. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

ŞAŞMAZER, Lynne M., “Policing Bread Price and Production in Ottoman İstanbul, 1793-1807”, *Turkish Studies Association Bulletin*, Cilt 24, Sayı 1, 2000, ss. 21-40.

BİR TERİM OLARAK "ARNAVUT": 18. YÜZYIL OSMANLI DÜŞÜNCESİNDE
ARNAVUTLAR

SCHWANDNER-SIEVERS, Stephanie, "Humiliation and Reconciliation in Northern Albania: The Logics of Feuding in Symbolic and Diachronic Perspectives", *Dynamics of Violence: Processes of Escalation and De-Escalation in Violent Group Conflicts*, *Sociologus*, (ed.) Georg Elwert, Stephan Feuchtwang ve Dieter Neubert, Duncker & Humblot, Berlin 1999, ss. 133-52.

ŞİMŞEK, Veysel, "The First 'Little Mehmeds': Conscripts for the Ottoman Army, 1826-53", *The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 44, 2014, ss. 265-311.

SKENDI, Stavro, "Crypto-Christianity in the Balkan Area under the Ottomans", *Slavic Review*, Cilt 26, Sayı 2, 1967, ss. 227-246.

SKIOTIS, Dennis N., "From Bandit to Pasha: First Steps in the Rise to Power of Ali of Tepelen, 1750-1784", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 2, Sayı 3, 1971, ss. 219-244.

———, "Mountain Warriors and the Greek Revolution", *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed.) V. J. Parry ve M. E. Yapp, Oxford University Press, Londra - New York 1975, ss. 308-329.

SMITH, G., *A Particular Account of the Two Rebellions which happen'd at Constantinople in the Years MDCCXXX, and MDCCXXXI. At the Deposition of Achmet the Third, and the Elevation of Mahomet the Fifth: Composed from the Original Memorials drawn up in Constantinople: With Remarks, Explaining the Names, Offices, Dignities of the Port*, 1737.

SOMEL, Selçuk Akşin, "The Problem of Crypto-Christians in Albania during the Hamidian Period", *Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü ve Sorunları*, (ed.) Levent Kayapınar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1999, ss. 117-125.

TÜRKAN, Ahmet, *Osmanlı'da Kripto Hristiyanlar*, Kitabevi, İstanbul 2012.

UNAT, Faik Reşit, (ed.), *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.

UĞUR BAYRAKTAR

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 4. Cilt, 1. Bölüm Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1961.

VOELL, Stéphane, (ed.), *Traditional Law in the Caucasus: Local Legal Practices in the Georgian Lowlands*, Curupira, Marburg 2016.

YILDIZ, Gültekin, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009.

ZARINEBAF, Fariba, *Crime and Punishment in İstanbul, 1700-1800*, University of California Press, Berkeley 2011.

ZHELYAZKOVA, Antonina, "Islamization in the Balkans as an Historiographical Problem: The Southeast-European Perspective", *The Ottomans and the Balkans: A Discussion of Historiography*, (ed.) Fikret Adanır ve Suraiya Faroqhi, Brill, Leiden 2002, ss. 223-66.

ZÜRCHER, Erik Jan, "Introduction: Understanding Changes in Military Recruitmen and Employment Worldwide," *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, (ed.) Erik Jan Zürcher, Amsterdam University Press, Amsterdam 2013, ss. 11-43.

**DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION:
SOME INFORMATION CONCERNING THE SETTLEMENT,
DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE STRUCTURE
(16TH-18TH CENTURIES)**

İbrahim Etem ÇAKIR*

ABSTRACT

Varna is located on a coastal plain situated on a bay having the same name in the Northeastern part of Bulgaria. Founded as a Greek colony in the 6th century BC, Varna was incorporated into the Danubian Bulgarian State (First Bulgarian State) in the late 8th century and converted to Christianity during the second half of the 9th century. Varna fell under Byzantine rule in 971 and this lasted for a long time. As from 13th century, Turkic people migrating to Anatolia were settled in Varna located within the borders of the Bulgarian State. Some of them returned to Anatolia and some others stayed in Dobruja and adopted Christianity. The descendants of these Christian Turks, called the Gagauz, founded an independent beylik in Dobruja. The capital city of this beylik was Kaliakra (Keligra) and was later moved to Varna. Varna and its surrounding region fell under Ottoman rule during the reign of Sultan Murad I. The Crusade of Varna 1444 between the Ottoman Empire and the Crusaders took place around the vicinity of Varna. After 1444, the Yoruk groups were settled in the villages destroyed by their abandoned populations. Administratively, Varna was subjected to the sanjak of Silistra from the 16th century. The data in the cadastral record books (tahrir defteri) indicate that the population of Varna increased throughout the 16th century. Under Ottoman rule, Varna was one of the commercially important centers on the route leading to Istanbul from the North of the Black Sea. Offering chances in terms of economic and commercial activities, Varna attracted both Muslims and non-Muslims. Varna was raided many times by the Prince of Wallachia Michael in the late 16th century, and by the Cossacks in the 17th century. The archive records show that the population of the district of Varna was reconstructed following these raids. New districts (Hacıoğlu Pazardzhik and Balchik) were founded around Varna in the second half of the 16th century. In the 17th century,

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0003-0676-9374, E-posta: ietem.cakir@atauni.edu.tr

the number of the villages and the population of Varna decreased due to not only the Cossack attacks but also these newly founded districts. This paper provides information regarding Varna coming under the Ottoman domination, its administrative organization, its settlement, and demographics. This information will contribute to the history of the district Varna's administration, socio-economics, settlement, and demographics.

Keywords: Varna, Settlement, Demographic History.

**OSMANLI HÂKİMİYETİNDE VARNA KAZÂSI: İSKÂN,
DEMOGRAFİ VE İDARİ YAPIYA DAİR BAZI BİLGİLER
(16-18. YÜZYIL)**

ÖZ

Varna, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda aynı adı taşıyan körfezde bir kıyı düzlüğü üzerinde yer almaktadır. M.Ö. VI. yüzyılda bir Yunan kolonisi olarak kurulan Varna, VIII. yüzyılın sonlarında Tuna Bulgar Devleti'ne dâhil olmuş ve IX. yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlaşmıştır. Varna, 971'de Bizans hâkimiyetine girmiş ve bu durum uzun bir süre devam etmiştir. XIII. yüzyıldan itibaren Bulgar Devleti'nin sınırları içerisinde kalan Varna'ya Anadolu'dan göç eden Türkler yerleşmiştir. Bunların bir kısmı Anadolu'ya dönmüş ve bir kısmı Dobruca'da kalarak Hristiyanlığı benimsemişlerdir. Gagavuz olarak adlandırılan bu Hristiyan Türklerin soyundan gelenler Dobruca'da başkenti Kaliakra (Keligra) daha sonra da Varna olmak bağımsız bir beylik kurmuşlardır. Varna ve çevresi Sultan I. Murad zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1444'te Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasındaki savaş Varna yakınlarında gerçekleşmiştir. 1444'ten sonra Varna civarında yıkılan ve nüfustan arındırılan köyler Yörük gruplarınca iskân edilmiştir. Varna, idarî yönden XVI. yüzyıldan itibaren Silistre sancağına bağlanmıştır. Tahrir defterlerindeki veriler XVI. yüzyıl boyunca Varna'nın nüfusunun arttığını göstermektedir. Osmanlı hâkimiyetinde Varna Karadeniz'in kuzeyinden İstanbul'a devam eden yol güzergâhı üzerinde ticarî açıdan önemli merkezlerden birisidir. Ekonomik ve ticarî faaliyetler bakımından imkânlar sunan Varna hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri cezbetmiştir. Varna, XVI. yüzyılın sonlarında Eflak Prens Mihail ve XVII. yüzyılda Kazaklar tarafından çok defa saldırılara uğramıştır. Arşiv kayıtları, bu saldırılardan sonra Varna kazâsının nüfusunun yeniden inşa edildiğini göstermektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Varna çevresinde Hacıoğlu Pazarcık ve Balçık adlarıyla yeni kazâlar kurulmuştur. Sadece Kazak saldırıları değil aynı zamanda yeni kurulan bu kazâlardan dolayı XVII. yüzyılda Varna'nın köy sayısı ve nüfusu azalmıştır. Bu incelemede Varna'nın Osmanlı hâkimiyetine girişi, idarî teşkilatlanması, iskân ve

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

demografisi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler Varna kazâsının idarî, sosyo-ekonomik, yerleşim ve demografi tarihine katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Varna, İskân, Demografi Tarihi.

Introduction

Varna was a significant port city in the northeastern Bulgaria during the Ottoman rule, and it was founded under the name of Millet-Odessos as a Greek colony in the 6th century BC.¹ Being subject to the First Bulgarian State in the late 8th century, Varna converted to Christianity in 864, it came under the Byzantine rule in 971, and this lasted for a long time. Varna remained within the borders of the Second Bulgarian State from the 13th century.² Having lost the fight against his brothers, the Anatolian Seljuk Sultan İzz ad-Dîn Kaykaus II settled in Dobruja with around 20 to 30 migrating Turkmen nomad groups from Iznik and Izmid through the leadership of Sarı Saltuk between 1263 and 1264 with the support of the Byzantine emperor Michael VIII.³ Yazıcızâde Ali mentions this event in his work called Selçuk-nâme, which includes the translation of the work of Ibn Bibi and his own additions⁴ These nomadic Turks founded a new settlement in Dobruja. Some part of the Turks arriving from Anatolia returned to Anatolia, and some others stayed in Dobruja and became Christian.⁵ Those descended from these Christian Turks called Gagauz founded an independent beylik in Dobruja.⁶ Having its capital

---

¹ Svetlana Ivanova, "Varna", *Encyclopaedia of Islam (EI)*, new edition, 11, Brill, Leiden 2002, p. 148.

² Machiel Kiel, "Varna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 42, 2012, p. 524.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, p. 27-28; Ahmet Yaşar Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", *Osmanlı Şuflığına Bakışlar Makaleler-İncelemeler*, İstanbul 2010, p. 12.

⁴ "Fasliyus (Bizans İmparatoru), Dobruca ilini ki eyü tavar, bücerek tender süt ve âb ve havâsı hûb av yirleridür anlara yir yurt vir Anadoludağı kendülere ta'alluk Türk obalarına el altından haber itdiler kışlağ bahanesine İznik'e inüp az müddetde Üsküdar'dan çok Türk evi göçdi merhûm mağfûr Saru Saltuk anlarunla bile geçdi çokluk zaman Dobruca ilinde iki üç pâre Müslüman ve şehri ve otuz kırk bölük Türk obaları vardı." Yazıcızâde Ali, *Selçuk-nâme*, İndeksli Tıpkıbasım, Hazırlayan: Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, vr. 375a-375b.

⁵ Ocak, *Sarı Saltuk*, p. 31-33.

⁶ Ayşe Kayapınar, "La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle", *Études Balkaniques*, 16, 2009, p. 298.

as Kaliakra (Keligra) in the second half of the 14th century at first and later as Varna, the Despotate of Dobruja founded by Gagauz Turks was affiliated to Patriarchate of Constantinople as the church as from 1365 and became politically a separate entity from Bulgaria.⁷

Bulgaria was devastated when the Ottomans arrived at Varna.⁸ Entering under the Ottomans' dominance at the end of the 14th century, Varna was a significant commercial center due to being located on a trade route extending to Istanbul from the North of the Black Sea. It can be understood that the commercial potential increasingly went up during the reign of the Ottomans for the city of Varna having a protected port.⁹ Varna port was of great importance in transporting grain to Istanbul.¹⁰ Varna and its surrounding region under the rule of Despotate of Dobruja were incorporated into Ottoman territories at the end of the reign of Sultan Murad I.¹¹ The war taking place around the vicinity of Varna in 1444 between the Ottoman Empire and the Crusaders under the leadership of Hungarians resulted in the Ottoman victory.¹² Within the frame of the settlement policy, Yoruks were settled in the abandoned villages in Varna and its vicinity.¹³ According to the cadastral record books of the 16th century, Ottomans made the Yoruk, Turkmen and Tatar groups settled around Varna and its surrounding regions as in many regions of Rumelia. The settlers in Varna included Yoruk groups known as Naldöken, Tanrıdağı (Karagöz), Selanik, and Kocacık as well as the Yanbolu

---

⁷ Ayşe Kayapınar, "İkinci Bulgar Krallığı", *Balkanlar El Kitabı*, I, (ed.) Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, p. 246.

⁸ Kayapınar, "İkinci Bulgar Krallığı", p. 246.

⁹ Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, "XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna'da Nüfus Yapısı ve Ticaret", *Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı*, (yay. hzl.) Gülden Sarıyıldız, Niyazi Çiçek, İshak Keskin, Sevil Pamuk, Etkin Kitap, İstanbul 2011, p. 97-114.

¹⁰ Nikolai Todorov, *The Balkan City, 1400-1900*, University of Washington Press, Seattle and London 1983, p. 99.

¹¹ Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, (hzl.) Necdet Öztürk, İstanbul 2008, p. 114-115.

¹² Colin Imber, *Varna Savaşı*, Çev: Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, p. 15-66; Feridun Emecen, "Varna Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 42, 2012, p. 527-529.

¹³ Kiel, "Varna", p. 525.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

Tatars.¹⁴ The fact that a great number of Akinjis affiliated to the Akinji corps lived in the district of Varna is understood from the Akinji books dated 1586.¹⁵

The Ottoman Empire was preoccupied with wars and internal conflicts both in the east and the west in the late 16th century and early 17th century. The prince of Wallachia Michael, subject to the Ottoman Empire then, urbicided the cities in Northern Bulgaria, primarily Varna (1595). Varna was exposed to the Cossack raids in the 17th century.¹⁶ Making constant looting and attacks on Black Sea coasts, the Cossacks led to big devastation to Varna in 1605. Between 1620 and 1629, a part of the Deliorman-Dobruja region got harmed due to the Cossack raids.¹⁷ The Cossack attacks in 1651 were eliminated with the resistance and struggles of the Governor of Silistra, Melek Ahmed Pasha.¹⁸

Varna was laid siege by the Russians during the Russo-Turkish wars in 1828-1829 and invaded in October 1828. Many mosques, churches, and houses in Varna were devastated due to the siege. A great part of the Muslim people abandoned Varna and went to either the vicinity of Shumen or to Istanbul through merchant ships. Having been exposed to the Russian invasion, Varna was returned to the Ottoman Empire with the Treaty of Adrianople (1829).¹⁹ Being a base used against Russia by the English, French and Piedmontese forces during the Crimean War (1853-1856), Varna was damaged due to the epidemic diseases and fires during this war. Varna

---

¹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957, p. 55-100; Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten*, Volume 53, Number 207-208, 1989, p. 638; Mehmet İnbaşı, "Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri", *Osmanlı*, (ed.) Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, p. 151-169; Mehmet İnbaşı, "XVI-XVII. yüzyıllarda Bulgaristan'daki Yörük Yerleşmeleri", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005-Bildiriler*, 2005, p. 171-187.

¹⁵ BOA. TT.d.625, p. 238-259; Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

¹⁶ Ivanova, "Varna", p. 148.

¹⁷ Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Rumeli'de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume 30, 2015, p. 127.

¹⁸ Kiel "Varna", p. 525.

¹⁹ Miyase Koyuncu Kaya, "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774- 1878)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10, Number 1, 2015, p. 401-403.

surrendered to Russians without fighting in 1878 and was incorporated into the Principality of Bulgaria.²⁰ Therefore, the Ottoman sovereignty, beginning from the end of the 14th century and lasting for approximately five centuries, reached its end in the last quarter of the 19th century.

1. Sources

The cadastral record books from the 15th and 16th centuries as well as the Avariz (Extraordinary Tax Register) and Jizya record books of the 17th and 18th centuries used in this study consist of information about the administrative, economic and demographic situation of Varna. The cadastral record book number 65 is the timar summary registry pertaining to the early 16th century and the sub-province (liva) of Silistra.²¹ The record book number 370 is the account summary registry dated 1530.²² The record book number 215 dated 1542-1543 consists of timar and pious foundation registries of the townships (nahiye) in the vicinity of Silistra.²³ The record book number 545 prepared during the reign of Sultan Selim II (1566-1574) is the detailed pious foundation book of the Silistra and Akkirman sub-provinces.²⁴ The record book number 86 in the Kuyûd-u Kadîme Archives of the Directorate of the Land Registry and Cadaster²⁵ is the detailed cadastral record book dated 1597, while the record book number 561 is the pious foundation book prepared following the same registry operation.²⁶

It is known that many detailed avariz books were prepared as a result of the avariz and jizya cadastral records that gradually gained importance from late the 16th century. These books consist of detailed information in terms of the history of demographics and settlement. The importance of detailed avariz books is huge in order to reveal the transformation occurring in demographics and settlement organization during the 17th century when the tradition of classical cadastral record came to an end.²⁷ The avariz books used

---

²⁰ Ivanova, "Warna", p. 148.

²¹ BOA.TT.d.65.

²² BOA.TT.d.365.

²³ BOA.TT.d.215.

²⁴ BOA.TT.d.542.

²⁵ TKGM.KKA.TT.d.86.

²⁶ TKGM.KKA.TT.d.561.

²⁷ Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi için Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avârız Defteri", *XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler*, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, p. 739-743.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

in this study are located in the Kamil Kepeci and Maliyeden Müdevver Defters classification of the Presidential Ottoman Archives. The book registered with the number 2591 in the Kamil Kepeci classification consists of the results of the avariz counts throughout the Ottoman Empire during the reign of Sultan Ibrahim. Page numbers 55-77 of the book prepared by Süleyman Ağa in 1641 are related to the district of Varna.²⁸ On the other hand, the book number 2596 was prepared as a summary registry. In the book, there are summary avariz registries of many districts for various dates. The registries belonging to the district of Varna are between the foils 38b-41b of the book.²⁹ The avariz book from the Maliyeden Müdevver Defters catalogue is registered with the number MAD.d.12584. There are the avariz counts of some districts belonging to the Silistra sub-province in this book dated 1642. The district of Varna is mentioned between the pages 95-118 in the book prepared by Süleyman Ağa and Mevlana Mehmed Sarayî.³⁰ Another book used in the study is registered with the number of KK.d.2912. The book from the reign of Mahmud I was prepared by Destarî Mehmed Ağa, who was among the volunteers of dergâh-ı âlî, and Ahmed Halife, who was the caliph of mawqufati. This issue was mentioned in the book as follows: “*Kazâ-i Varna der-livâ-i Silistre an tahrîr Destarî Mehmed Ağa an gönüllüyân-ı dergâh-ı ‘âlî ve Ahmed halife-i mevkûfât el-vâki sene 1164 (1751)*”.³¹ The book has 589 pages including a preface and an index. In the index, the names of 22 districts under the governance of Silistra sub-province are registered. The district of Varna is mentioned between pages 264-282 in the book. Since the book was prepared in a detailed form, the town center of the district is written under the title of the neighborhood, while the villages are written under the title of karye (village). The heads of the household and those in the military category are generally registered with their paternal names. After the household-dwellers of the neighborhood or the village were registered, Muslim and non-Muslim religious groups as well as the privates in the military category were registered with their titles. In the last section of the book, there are scales of whole sums (yekün cetveli) for the districts.³² The jizya book used in the study is registered with the number MAD.d.4023 in the Maliyeden Müdevver Defters catalogue of the Presidential Ottoman Archives. The book consists of registries of the districts subject to the sanjak

---

²⁸ BOA. KK.d.2591, p. 1.

²⁹ BOA. KK.d.2596, vr. 38b-41b.

³⁰ BOA. MAD.d.12584, p. 95-117.

³¹ BOA. KK.d.2912, p. 264.

³² BOA. KK.d.2912, p. 524-589.

of Silistra in 1691 and the jizya registries of the non-Muslim reâyâ in the district of Tırnovi from the sanjak of Nikopol. The villages of Varna district shown to be subject to the pious foundation of Sultan Selim I are mentioned between the pages 29-39 in the book.³³ On the other hand, the book number 282 is the jizya book of various pious foundations dated 1644.³⁴

2. Administrative Structure

Some administrative units including Varna were written under the title of a province (vilayet) in the jizya book arranged in the late 15th century. As it can be understood from these records, Varna was under the governance of Silistra in the late 15th century. However, the administrative status in which Varna was subject to Silistra was not explicitly mentioned in the book. The record dated 15 Shawwal 896/21st August 1491 in the book is as follows: “*Muhasebe-i cizye-i gebran-ı vilâyet-i Silistre ve Pravadi ve Madara ve Varna ve Petriç ve Şumnu ve Ahyolu ve gayrihi*”.³⁵ Varna was in the status of a district subject to Silistra, one of the sanjaks of the province of Rumelia as from the 16th century.³⁶ The fact that Varna was under governance of Silistra continued until the administrative regulations were made on the second half of the 19th century.³⁷ In the cadastral record book arranged during early 16th century, there is the registry of “*Nahiye-i Varna der-liva-i Silistre*”.³⁸ The sub-province of Silistra included the districts of Silistra, Akkirman, Kili, Ahyolu, Hırsova, Varna, Pravadi, Aydos, Yanbolu, Karinovası and Rusi-Kasrı in 1530.³⁹ Varna was registered as a township subject to this sanjak in the cadastral record of Silistra sub-province dated 1597.⁴⁰ Regarding the concept of township in these records, it should be taken into account that concepts expressing an administrative unit were interchangeably used during the earlier periods of the Ottoman Empire. Silistra was among the sanjaks of the Özi Province which became a distinct province after the earlier periods of the 17th

³³ BOA. MAD.d.4023, p. 29-39.

³⁴ BOA. MAD.d.282.

³⁵ NBKM, OAK, 214/5, vr.2b; Nikolaj Todorov-Asparuh Velkov, *Situation démographique de la Péninsule Balkanique(fin du XVe s.-début du XVIe s.*, Bulgarian Academy of Sciences, Institut d'Etudes Balkaniques, Sofia 1988, p. 23, 44.

³⁶ BOA. TT.d.370, p. 418.

³⁷ BOA. TT.d.370, p. 434; BOA. TT.d.215, p. 12; BOA. TT.d.625, p. 238; BOA. KK.d.2591, p. 1, 3, 59; BOA. KK.d.2596, vr. 38b; BOA. KK.d.2912, p. 1, 264.

³⁸ BOA. TT.d.65, p. 26.

³⁹ BOA. TT.d.370, p. 379-472.

⁴⁰ TKGM. KKA.TT.d.86; Ahmet Cebeci, “Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561)”, *Vakıflar Dergisi*, Volume 20, 1988, p. 456.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

century. According to the sanjak tevcih (grant) records where the records of the years 1630-1647 were registered, the pasha sanjak of the Özi province was Silistra.⁴¹ Accordingly, Varna was in the position of a district subject to the Silistra sub-province of the Özi/Silistra province. According to the avariz books of the 17th century, the districts of the Silistra sanjak were Silistra, Çardak, Umur Fakih, Babadağı, Balchik, Pravadi, Varna, Hacıoğlu Pazardzhik, Karasu/Tekfurgölü, Rusı-Kasrı, Mangalya/Turla, Yeni Pazar, Ahyolu and Aydos in 1641.⁴² Later, the number of the districts of the Silistra sub-province increased and the districts of Hırsova, Misivri, Tulca, İsakçı, Maçın, İbrail and Yerköy were added to those districts.⁴³ The fact that Varna district was subject to the Özi/Silistra province continued in the 18th century as well.⁴⁴ In the avariz record arranged during the reign of Sultan Mahmud I, the districts subject to the sub-province of Silistra were Silistra, Babadağı, İsakçı, Çardak, Yerköy, Hırsova, Maçın, Karasu, Tulca, Balchik, Mangalye, Varna, Aydos, Kozluca, Pravadi, Rusı-kasrı, Karınabad, Misivri, Ahyolu, İslimye and Yanbolu.⁴⁵ In the second half of the 19th century, Varna became a sanjak under the governance of Tuna province as a result of the reforms in the Ottoman administrative structure in the second half of the 19th century. The districts of Pravadi, Balchik, Hacıoğlu Pazarcık, and Mangaliye became subject to the sanjak of Varna in the year 1868.⁴⁶

3. Pious Foundations and the Works

Forty-five and three arable fields subjected to the Varna district during the period of Sultan Selim II (1566-1574) were allocated to the pious foundation of Sultan Selim I and two villages and one arable field were allocated to the pious foundation of Davud Pasha in a pious foundation book of Silistra. In the book, the foundations of zawiyas of Sarı Saltuk and Akyazılı are also mentioned and the village of Müflis was registered as a foundation village.⁴⁷ On the other hand, in the pious foundation book of Silistra dated 1597, forty-nine villages and three arable fields subject to Varna belong to the pious foundation of Sultan Selim unlike what was in the book number 542. In

---

⁴¹ Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Volume 23, 2017, p. 38.

⁴² BOA. KK.d.2591, p. 3.

⁴³ BOA. KK.d.2596, vr.1a.

⁴⁴ Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre", p. 40.

⁴⁵ BOA. KK.d.2912, p. 1.

⁴⁶ Sahnâme-i Vilayet-i Tuna 1285/1868, 1868, p. 47-55.

⁴⁷ BOA. TT.d.542, p. 128-187.

addition, the pious foundation of Ismihan Sultan in Varna and the foundations of mosques and maşjids in the city center of Varna are also mentioned in the book.⁴⁸ Among the villages included in the pious foundation of Ismihan Sultan were Kuyucuk, Kumluca and Çukurova.⁴⁹ In the book of the year 1644, the pious foundations of Bayezid I, Haseki Sultan and Ismihan Sultan were registered. Accordingly, the village Kapaklı was recorded as foundation reâyâ to the foundation of Bayezid I; twenty households from the town of Varna and twenty-nine households from the village of Galata were recorded so for the foundation of Hasekî Sultan, and hundred ten households from the village Derbend and ninety-one households from the village Çukuroava were recorded so for the foundation of Ismihan Sultan.⁵⁰

According to the book of the kazasker of Rumelia prepared in late 17th century and early 18th century, the mosques in Varna are Kadı Bedreddin Efendi (in the Debbaghâne neighborhood), Cami-i Atîk, Tabakhane, Sofu Cengiz Hızır, Alaaddin, Kurd Efendi, Abdurrahman Efendi, Mahmud Efendi, Seyyid Mehmed Efendi, Eyyubzâde Mehmed Çavuş, Hasan, Emir Efendi, Şebşah Hatun, Saime Hatun, Mirza Mustafa, Mirza Mustafa Efendi, Çavuşzâde and Varna Castle Mosque. The maşjids located in the city were recorded with the following names in the book: Siyami Efendi, Hacı İbrahim, Ahmed Paşa, Kalender Hoca, Hacı Hasan, Karamanlı, Şaban Efendi, and Çavuşzâde. Among the educational institutions in the city, Abdurrahman Efendi School, Kalender Hoca School, Kamer Hatun School, and among the khanqah and zawiya, Hacı Yazıcı zawiya, and Halvetiye and Pirhan Baba zawiya were mentioned.⁵¹

4. The City of Varna and Its Demographic Status (16th-18th Centuries)

Varna was composed of a town center known by the same name and two castles (Varna and Keligra) in the early 16th century.⁵² According to the cadastral record books of 1530, 29 Muslim households, 2 imams, 1 muezzin, and 7 Muslim mucerreds were registered in the city of Varna. Some villages in Varna city and the vicinity of the city were included in the pious foundation

⁴⁸ TKGM. KKA.TT.d.561, vr. 76a-123b.

⁴⁹ TKGM. KKA.TT.d.561, vr. 111a-113b.

⁵⁰ BOA. MAD.d.282, p. 9.

⁵¹ Tuncer Baykara, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyılın Başlarında Varna", *Vakıflar Dergisi*, Volume 20, 1988, p. 409-414.

⁵² BOA. TT.d.370, p. 418-434.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

of Sultan Selim I. The neighborhoods where non-Muslims were residents were Konstantin, Pop Yorgi, Kiriya Kor Papas, Pop Menol, Papa Yani, Pop Tanas, Papa Kalo, Medrepolid, and Papa Yani (other). 336 households, 114 mucerreds, and 55 widows were registered in the nine non-Muslim neighborhoods of the city. Moreover, the castle keeper, carpenter, and ironsmith were registered in the book as well as 61 non-Muslim households and 26 mucerreds subject to the pious foundation of Sultan Bayezid I.⁵³

According to the pious foundation book of Silistra dated 1597, in Varna city, the Muslims were residents of six neighborhoods called by names of mosques and masjids, such as Cami-i Atik, Cami-i Bedreddin, Camii-i Abdurrahman Efendi, Mescid-i Ali Çelebi, Mescid-i Hacı Çelebi, and Mescid-i Alaaddin. On the other hand, the neighborhoods where non-Muslims resided were Papa Danyel, Papa Menol, Papa Kiriya Kor, Papa Kiriya Kor veled-i Menol, Papa Andol, Papa Anastas, Papa Menol, Papa Minas, Papa Dad veled-i Yani, Papa İstapan, Kidyenil and Papa Yorgi. Other than these neighborhoods, the haymana, kıbtî, müsellems, and castle keepers were also included in the city population.⁵⁴ In the city, Muslims were registered as 240 households, 166 mucerreds and 10 exempted (muaf) ones in the book, while the non-Muslims were registered as 611 households, 360 mucerreds and 10 exempted (muaf) ones in the book.⁵⁵ In addition, newly settled Muslim 18 households and 2 mucerreds, and coptic 26 households and 16 mucerreds were residents.⁵⁶ In the Varna Castle, 25 Muslims and 85 non-Muslims were keepers.⁵⁷

One of the places subject to the district of Varna was Balchik and the other one was Hacıoğlu Pazardzhik in the late 16th century. In 1597, Balchik was a district consisting of seventeen neighborhoods. While Muslims lived in thirteen of these neighborhoods, non-Muslims lived in three. In only one neighborhood, the population was mixed. In the town of Balchik, in addition to the Muslims (435 households, 252 mucerreds) and non-Muslims (151 households, 91 mucerreds), several groups of professions (Muslim 49 households), the new migrants in the city (non-Muslim 3 households and 4 mucerreds) and communities who obtained exemption from taxes in exchange

---

⁵³ BOA. *TT.d.370*, p. 432.

⁵⁴ TKGM. *KKA.TT.d.561*, vr. 76a-84a; Mehdi İlhan, "Varna at the end of the Sixteenth Century: Timar-Holdings and Population", *Romano-Turcica I*, ISIS, İstanbul 2003, p. 51-74.

⁵⁵ Kayapınar, "La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle", p. 301-302.

⁵⁶ TKGM. *KKA.TT.d.561*, vr. 83a

⁵⁷ TKGM. *KKA.TT.d.561*, vr. 83a-83b.

for some duties were also registered. While Hacıoğlu Pazardzhik was a village in the early 16th century, it became a small town in about the middle of that century. In 1597, there were sixteen Muslim neighborhoods in Hacıoğlu Pazardzhik. The town center consisted of 450 Muslim households and 448 mucerreds, 14 non-Muslim households and 13 mucerreds, 9 coptic households and 9 mucerreds.⁵⁸

According to the cadastral registry records of the 16th century, both the number of villages and the population increased in the district of Varna. This shows that Varna and its vicinity experienced a period of stability and welfare causing their repopulation. The process of transforming a devastated area into a village particularly represents a significant clue. The population increase is in question for not only Muslims but also non-Muslims. However, the rate of increase for the Muslim population is higher than that of non-Muslims. The increase in the Muslim population is not solely related to conversion (ihtida). Having livened up the abandoned regions after being made to settle in the region throughout the 16th century, Turks founded new settlement areas.⁵⁹ This led to an increase in the population of the Varna district. Offering opportunities in terms of financial and commercial activities, Varna attracted both Muslims and non-Muslims. The increase in the Muslim population and the existence of those whose paternal names were registered as “veled-i Abdullah” in the cadastral record books indicate the Islamization process in the region.⁶⁰

According to the detailed book date 1641 among the avariz books of the 17th century, even though the city population was formerly exempt from the avariz tax, they were included in the avariz household accounts in the form of reâyâ coming from other regions as “haric ez-defter” (formerly unrecorded). This was stated in the book as: “*Kasaba-i mezbûrenin nefsi mukaddema muâf olub lakin sonradan hâric reâyâ gelüb mütemekkin olmağla hâric ez-defter olub müceddeden hâne-i avarıza kayd olmuşdur*”. Therefore, the entire population of the city was not recorded in the book. According to this book, the eight neighborhoods are registered in the city. The name of these neighborhoods and the number of dwellers are: Şaban Efendi 43, Çavuşzâde 26, Papaszâde 19, Akbayır 23, Debbağlar 14, Kalender Hacı 5,

⁵⁸ Kayapınar, “La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle”, p. 303-304.

⁵⁹ Feridun M. Emecen, “XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskan Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, p. 550.

⁶⁰ Kayapınar, “La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle”, p. 307.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

Hacı Hasan 56, and Alaaddin 12.⁶¹ According to the registry dated 22 Safar 1073/6 October 1662 in the summary avariz registry book with the number of 2596, the names of Abdurrahman Efendi and Dunbayoğlu neighborhoods are also mentioned in addition to those neighborhoods.⁶²

In the second half of the 17th century, Evliya Çelebi, who visited Varna for the second time in 1657, provided detailed information about the city: The western side of the city is comprised of mountains with terra rosa ground. The eastern side is a vast plain area and this area extends towards the Black Sea. Muslims, Greeks, Jews, and Armenians lived in the city having seven Muslim neighborhoods and five non-Muslim neighborhoods. Other than the Emir Efendi Mosque in İskele başı, other big mosques in the city included New Mosque, Tabahane Mosque, Müstecib Efendi Mosque, and Şebşah Kadın Mosque. In addition to thirty-six masjids in the city, there were structures such as khanqah and zawiyas, inns, caravan inns (kervansaray), schools, and hospitals (şifahane). The fountain in İskele başı constructed by the Prince of Moldavia is among the most interesting architectural work of art. Having a very busy port, Varna was provided with goods from various places through 1500 ships annually. The people were fond of entertainment and alcohol due to having good water and weather conditions. Varna was famous for its grapes, fermented grape juice, and köfter (a sweet made of starch and boiled-down grape juice).⁶³

In the avariz book dated 1641, the entire city population of Varna was not mentioned, while the Muslims who settled in the city later were registered in the book. For this reason, the information regarding the non-Muslim population was determined based on the jizya book dated 1691.

---

⁶¹ BOA. KK.d.2591, p. 74-76.

⁶² BOA. KK.d.2596, vr. 38b.

⁶³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme (V. ve VI. Cilt)*, indeksli tıpkıbasım 3. Cilt, (yay. hzl.) Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, vr. 30a-30b.

Table 1. Non-Muslim Population of the Varna City in the Jizya Book Dated 1691

Neighborhoods	Alâ (Rich)	Evsât (Average)	Ednâ (Poor)
Papa Dimitri	12	65	56
Medrepolid	7	48	40
Papa Kostantin	9	51	58
Papa Dimitri-other	16	25	16
Hanyar	8	32	41
Papa Zehadim	6	25	34
Acem ve Ermeniyan	18	63	

BOA. *MAD*.d.4023, p. 29-34.

The non-Muslim population is mentioned in the jizya book dated 1691. Following the jizya reform of 1691, the jizya payers were categorized as alâ (rich), evsât (rich), and ednâ (poor) based on their financial status. The total number of those in the rich status from the non-Muslim community is 76 in the registry of 630 household-dwellers. Accordingly, it is understood that the majority of the non-Muslims in the city were average or poor.

Detailed information on the city of Varna is mentioned in the detailed avariz book dated 1751.

Table 2. Neighborhoods and Population Status of the Varna City in 1751

Neighborhoods	Askerî (Military Class)	Reâyâ		Total
		Muslim	Non-Muslim	
Abdurrahman Efendi	53	2	8	63
Papazzâde	33		13	46
Şaban Efendi	13	4		17
Alaaddin	34	4		38
Hacı Hasan	35	5		40
Dunbayoğlu	3	14		17
Kalender Hâce	12	2		14
Akbayır	16	6		22
Debbağhâne	26	6		31

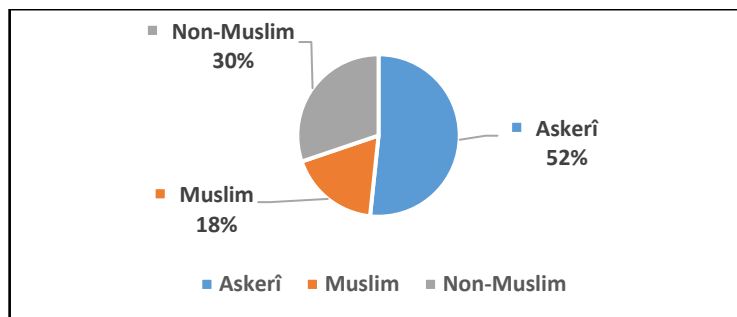
**DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)**

Çavuşzâde	6	25	3	34
Cedit (Varoş)		8	17	25
Papa Menol			16	16
Hanyar			13	13
Medrepolid		5	20	25
Papa Dimitri			33	33
Papa Kostantin			12	12

BOA. *KK.d.2912*, p. 264-271.

Sixteen neighborhoods were registered in the books of Varna city in the mid-18th century. Only Muslims lived in seven out of these neighborhoods, while there were only non-Muslims in four of them and both the Muslims and non-Muslims lived together in five neighborhoods. The city population consists of 231 military dwellers, 81 Muslim, and 135 non-Muslim households. Accordingly, 70% of the population registered on the books are Muslim households and military entities, whereas 30% are non-Muslim households. Abdurrahman Efendi, Papazzâde, Hacı Hasan, and Alaaddin neighborhoods came to the forefront among the neighborhoods with a good number of household-dwellers. The number of household-dwellers in these neighborhoods was 40 or more. The neighborhood of Papa Dimitri was the neighborhood with maximum non-Muslim household-dwellers among the neighborhoods where only non-Muslims were registered. On the other hand, the neighborhoods with more military population included Abdurrahman Efendi, Hacı Hasan, Alaaddin, and Papazzâde neighborhoods.

Graph 1. Demographic Status of the City of Varna in 1751

BOA. *KK.d.2912*, p. 264-271.

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

As it can be understood from the graph indicating the demographic status of the city of Varna, 18% of the population consisted of Muslim households, 30% non-Muslim households, and 52% military in the year 1751. 231 dwellers were registered to the avariz book as a member and exempt to the military class of Varna city in 1751. The number of military dwellers in the city was more than the number of households registered as reâyâ. Janissaries and sadât came to the forefront among those military and exempted (muaf) ones who were greater in number. The number of janissaries was 120, whereas the number for sadâts was 71. Besides the officers such as mudarris, imam, muezzin, hatib, preacher, and sheik who belonged to the scholarly class in the city, there were masters of manors and holders (erbâb-ı timar and sipah) who belonged to the military class. The excessive number of sadâts in the city is striking. Sayyids and sharifs descended from the lineage of Prophet Mohammad were respected in Muslim communities, and in addition, they were given several privileges. In the Ottoman Empire, sadâts were exempt from avariz tax and several taxes. Besides, they were given shares from the monthly, six month, or annual funds as well as several incomes.⁶⁴ Those who were registered as sadât to the avariz books of the Varna city were residents of Abdurrahman Efendi, Papazzâde, Şaban Efendi, Alaaddin, Hacı Hasan, Kalender Hacı, Akbayır, Debbaghâne and Çavuşzâde neighborhoods.

Table 3. Military Population in the City of Varna based on the Avariz Book Dated 1751

Mahalle Adı														
	İmam	Müezzin	Hatib	Vaiz	Sadât	Müderriis	Şeyh	Mütevelli	Kayyum	Yeniçeri	Sipah	Erbab-ı timar	Other	Total
Abdurrahman Efendi	3	3	2		9	2	1			2	3		7	5
Papazzâde	1				1					1	2			3
Şaban Efendi	1				7					5				1

⁶⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 37, 2009, p. 42.

**DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)**

Alaaddin	2		3		4		3			1	1	3	3	3
Hacı Hasan	3	3			4					2	3			3
Dunbayoğlu										1				1
Kalender Hâce					7					5				1
Akbayır					1					2				1
Debbağhâne					6					1			1	2
Çavuşzâde	1				5									6

BOA. *KK.d.2912*, p. 264-268.

As it can be understood from the table indicating the distribution of military and exempt populations of the city among the neighborhoods, nearly every neighborhood had janissary residents in the year 1751 and they were the most crowded military population in quantity. The employment of janissaries in the rural area increased in the second half of the 16th century in the Ottoman Empire. The records from the second half of the 18th century indicate that the number of janissaries increased. In 1776, the number of janissaries in the Varna Castle was 248.⁶⁵

5. Villages of Varna District and Their Demographic Status (16th-18th Centuries)

A large part of the names of the villages in the Varna district was given by Turks. There are also villages named by non-Muslims in the region despite being less in number. Kestriç and Franga villages were among those. The names of Christians remind of the Pre-Ottoman Turkic settlement in the region. The personal names such as Balika, Kuman, Hüdavirdi, and Kumanlı as well as the settlement units named as Demir, Karaca, Dural, Kurd, Sarı, Aydın and Kumanlı witness the pre-Ottoman Turkic settlements in the region.⁶⁶

⁶⁵ Abdulkasım Gül, *XVIII. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Unpublished Ph.D. Thesis, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Supervisor: İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2020, p. 283.

⁶⁶ Kayapınar, "La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle", p. 307. In Bulgaria, renaming the Turkish names of locations with the Bulgarian Language started right

Two principle conditions are mentioned when the factors effective in naming the villages, in general, are taken into account. The first of these is the elements of physical geography while the second one is human characteristics.⁶⁷ Villages such as Çukurova, Paşa Deresi, and Kayalı Dere were named by taking into account the geographical formations of the region they were located in. The names of some villages such as Gündoğdu were given based on the locality besides the physical features. On the other hand, the names of the villages Akpınar, Kamçı Suyu, and Çağlayık (Çağlayık means usually the hot boiling water or springs erupting from the ground with a loud noise)⁶⁸ were given referencing water resources. The name of the Fındıklı village can be encountered as one of those referenced through a plant. There is a greater number of villages in the Varna district named by taking into account the human characteristics. Some of these villages are Abdi, Memi Sofular, Hacı Sinanlar, Memi Kethüda, Alaaddin-i Sağır, Alaaddin-i Kebir, Küçük İsa, Caferli, Bayram Beg, Divane Ali and Nebi Yorukler. The names of some villages are given from the names of sheiks or dervishes settling in the region. The villages of Derviş Yovan, Memi Sofular, and Dede are examples of this.

During the reign of the Ottomans, there were many settlements, zawiya, and pious foundations showing the traces of non-Sunni Islam in the district of Varna. While there are the names of Sarı Saltuk Baba and Akyazılı Sultan-Baba where there are zawiya and türbes (tombs) subjected to Alevi-Bektashi tradition in Dobruja, it is also possible to mention other zawiya and foundations loyal to this tradition. According to the archive records of the 16th century, Ahi-Şahkulu Baba Zawiya, Alaaddin Halife foundation, Ali Dede foundation, Hacı Muhib foundation, Hasan Sûfi foundation, Ramazan Halife

---

after the Treaty of Berlin (1878). The policy of changing the Turkish location names continued until today. The names of the Turkish villages facing Russian invasion in 1878 were renamed, and many Turkish names for the locations underwent changes in the 1880s and the ensuing period. The names of 1600 villages were replaced with Bulgarian names with the order of General Kimon Georgiev who came into power in 1934. In 1942, the Turkish names of all villages in Dobruja were replaced with those in the Bulgarian language. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, p. LXI-LXIII; Mehmet Hacısalihioğlu, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2008, p. 150-161.

⁶⁷ Harun Tuncel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 10, Number 2, 2000, p. 26-27.

⁶⁸ *Türkçe Sözlük*, (yay. hzl.) Şükrü Halûk Akalın vd, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, p. 480.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

foundation, Şah Baba foundation, Cemal Halife Masjid foundation, Gazi Baba Masjid foundation and Hacı Şüca Masjid foundation are reported to be the foundations and foundations founded by non-Sunni ones. Names of places related to non-Sunni elements can also be encountered in the district of Varna: Rahman Abdal Kuyusu-Avunduk Kuyusu, Ahî Bulağı Göçü, Bektaş Kuyusu, Şahkulu Çökeli, Işık Yurdu, Şuca Bey, Çavlu Âşık-Bağçelü, Âşık Hamza-Ak Hamza, Derviş Ali-Krane, Malış, Turna, Kasım Baba, Kılıç Baba-Geyikçiler, Hüseyin Dede, Börklüce Döllüğü, Halife Pınarı, Turhan Sûfi, Yakub Sûfi, Saru Sûfi, and Seydi Ali Kuyusu-Pirî Fakih are some of these settlement units.⁶⁹

In the second half of the 13th century, Sarı Saltuk Baba settled in Dobruja with a Turkmen group of migrant settlers.⁷⁰ Even though the involvement of Sarı Saltuk with the circle of Babaîs and his relationship with Hacı Bektaş-ı Velî are mentioned, no certain conclusions have been drawn regarding this issue.⁷¹ The zawiya and pious foundation of Sarı Saltuk were mentioned in the pious foundation book of Silistra belonging to the period of Sultan Selim II (1566-1574). Three workers consisting of a zaviyedar (zawiya responsible person) called Hüseyin and two dervish servants were recorded in Keligra (Keligra Castle). In the Uzun Hasan Farm located in the Kerane village of the Sarı Saltuk zawiya there were four people providing services for the zawiya.⁷² The zaviyedar (holder of zawiya) of the Sarı Saltuk Baba Zawiya was Ali Dede in Keligra in the year of 1597. In the zawiya, there were a servant, five dervishes,⁷³ three sakas, and repairers. Four dervishes were working for the zawiya in the Uzun Hasan Farm located in Kerane village. The zawiya had income from farms, pasturages, marshy places, vineyards, vegetable gardens, and muqatta in the villages subject to the district of Varna, primarily in Keligra, Kerane, and Uzun Yusuf (Çeltik Deresi).⁷⁴

---

⁶⁹ Ayşe Kayapınar, "Dobruca Yöresinde XVI. Yüzyılda Gayr-i Sünni İslam'ın İzleri", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Irene Melikoff'un Anısına), Volume 1, 2009, p. 85-102.

⁷⁰ Yazıcızâde Ali, *Selçuk-nâme*, vr.375a-375b.

⁷¹ Ocak, *Sarı Saltuk Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, p. 106-109; Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", p. 15.

⁷² BOA. *TT.d.542*, p. 187.

⁷³ TKGM. *KKA.TT.d.86*, p. 26.

⁷⁴ TKGM. *KKA.TT.d.561*, vr. 110b.

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

The Akyazılı Zawiya located in the Tekke village between Varna and Balchik is bound to the Bektashi tradition.⁷⁵ Evliya Çelebi provided detailed information about the zawiya and tomb of Akyazılı Sultan Baba due to his visit to the Özi province in February 1652. According to Evliya Çelebi, Akyazılı Sultan-Baba is one of the caliphs of Ahmet Yesevî, who came to Anatolia from Khorasan together with Hacı Bektaş-ı Velî.⁷⁶ Later moving to the Rumelia, Akyazılı Sultan resided in the Otman Baba Khanqah located in Varna. The Otman Baba Khanqah was called with his name due to Akyazılı Baba living here.⁷⁷ There is information on Akyazılı Sultan Zawiya in the cadastral registry records of 16th century. Based on the pious foundation book of Silistra from the period of Sultan Selim II (1566-1574), there were a zaviyedâr called Abdi Dede and four zawiya staff members (zaviyedar and türbedar) in the Akyazılı Baba Zawiya in Varna. There were also four dwellers of coptic reâyâ residing in the zawiya.⁷⁸ In 1597,⁷⁹ there were nine dervishes and three Coptic residents in this zawiya other than the zaviyedar Abdi Dede. The income of the zawiya included arable fields of Bozdoğan and Düzebasan, a pasturage and three marshy places.

Table 4. Non-Muslim Population in the Villages of Varna District Based on the Jizya Book dated 1691

Village	Alâ (Rich)	Evsât (Average)	Ednâ (Poor)
Kumluca		6	4
Derviş Yovan		8	14
Dereköy	1	6	1
Eskici		7	7
Yayla		2	1
Boğaz		8	9
Peliç			7
Galata	1	13	14

⁷⁵ Semavi Eyice, “Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi”, *Belleten*, Volume 31, Number 124, 1967, p. 551.

⁷⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme (III ve IV. Cilt)*, indeksli tıpkıbasım 2. Cilt, (yay. hzl.) Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, vr.122b.

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sıfıllık: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, p. 99-100.

⁷⁸ BOA. TT.d542, p. 186.

⁷⁹ TKGM. KKA.TT.d.561, vr. 110a.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

Cedid	3	18	8
Cafer	4	10	9
Kestric	3	10	9
Franga		9	17
Kuyucuk	20	123	87
Çukurova	9	32	28
Çavuş	6	26	31
Sarıgöller	3	31	37
Paşa ve Mentеше		5	9
Acemler		3	9
Müflis	5	15	18
Ekrene	4	18	24
Bali Subaşı		4	4
Kışla-i Çeltik	1	6	17
Doğuca			5
Derbend		2	6
Rusilar		2	6
Karagözler		9	7
Kadı		18	13
Yenice		3	4
Alaaddin	1	8	9
Yeniceciler			5
Kalaycı			2
Paşa Deresi			5
Sarıca			2
Monastery reâyâ		2	5
Haymana		26	4

BOA. *MAD*.d.4023, p. 29-39.

In the year 1691, the total population of non-Muslims consisted of 928 household-dwellers residing in 33 villages, grazing lands, and monasteries. Kuyucuk, Sarıgöller, Çukurova, and Çavuş villages came to the frontline among the villages with higher populations. These villages were in

the North of Varna town, and they were located at a close distance to each other. Kalaycı, Sarıca, and Yayla villages were the villages with less non-Muslim population.

In the detailed avariz book of the year 1751, the total number of villages in the district was 45, while the household-dweller total of military/exempt, Muslim and non-Muslims were registered as 618 in the book. The rate for military in the total population was 13, while there were 389 Muslim households and 216 non-Muslim households. Based on the avariz book of 1751, the population of Varna district consisted of 63% Muslim households, 35% non-Muslim households, and 2% military and exempt ones. According to these data, 65% of the population were Muslim, whereas 35% of the population were non-Muslim. In the period from 1641 to 1751, a sharp decline took place in the population of Varna district both as a result of the number of villages and this. Due to some villages joining the newly founded districts with the formation of new districts in the Silistra district, the occasional raids of Cossacks, and also the wars taking place in the region in the 17th and 18th centuries, a decline took place in the village population in the district of Varna.

Some of the villages subject to the Varna district became subjected to the newly established districts due to the foundation of new districts such as Hacıoğlu Pazardzhik⁸⁰ and Balchik within the Silistra sub-province. This caused the number of villages to decrease in the district of Varna. The same condition applies to the district of Pravadi, which is near Varna.⁸¹ Balchik and Hacıoğlu Pazardzhik-Bazaar subject to the Varna district were transformed into distinct districts in the second half of the 16th century. In the cadastral registry records dated 1641, Balchik⁸² and Hacıoğlu Pazardzhik-Bazaar⁸³ were recorded in the book as the districts of the Silistra sub-province. Visiting

---

⁸⁰ Musa Sezer, “Dobruca Bölgesinde Üç Kaza: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Nüfus ve Yerleşim)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Volume 6, Number 16, 2019, p. 557.

⁸¹ Machiel Kiel, “The Heart of Bulgaria: Population and Settlement History of the Districts Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late-Middle Ages Till the end of the Ottoman Period”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005 Eskişehir) Bildiriler*, Eskişehir 2005, p. 20; Ayşe Kayapınar, “Osmanlı Döneminde Rumeli’de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume 30, 2015, p. 127; İbrahim Etem Çakır, “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Pravadi Kazası”, *Balkan Tarihi I*, (eds.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, p. 128.

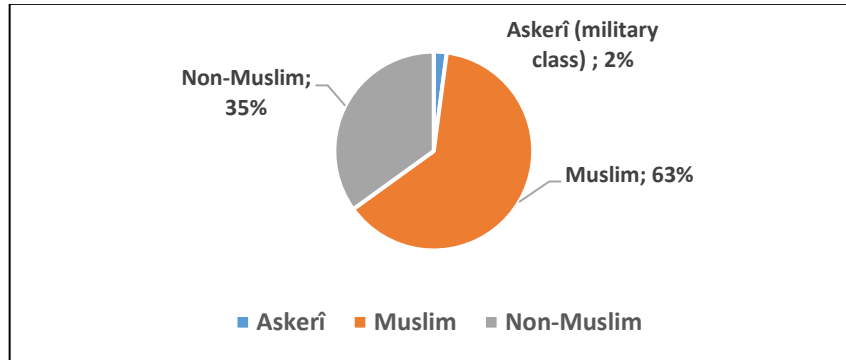
⁸² BOA. KK.d.2591, p. 223-248.

⁸³ BOA. KK.d.2591, p. 155-181.

**DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)**

Hacıoğlu Pazardzhik in 1652, Evliya Çelebi stated that here was a prosperous town and had 78 villages.⁸⁴ In addition to such changes in the administrative structure, the Cossack attacks occurring from the end of the 16th century negatively affected the district of Varna. Based on the avariz book of the year 1641, 1190 dwellers in total are registered in 92 villages within the district of Varna. On the other hand, in the avariz book dated 1662, the names of 42 villages were registered. The number of avariz households was provided, while the number of dweller-household was not provided in this book that was prepared as a summary registry. In 1691, jizya counts were made in the district of Varna. There were three categories as rich, average, and poor based on the financial status of the population subject to taxation. According to the data in the book, a large part of the village population had an average or poor level of income. In some villages, there were no populations in the category of ala (rich) level.

Graph 2. Village Population of the Varna District in the Year 1751

In the archives and other sources of the period being analyzed, there is information related to the villages. The tax exemption was provided to communities of several villages in the Varna district due to having their villages located on the route. Because the Yeniköy-Suluca Dere village was on the way of Ekrene road, it was registered to the book as a pass-by (derbent) village.⁸⁵ Exemption had formerly been granted to the community of Çağlayık village in order to serve the Sarı Saltuk Khanqah, and for this reason, people

⁸⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme (III ve IV. Cilt)*, indeksli tıpkıbasım 2. Cilt, (yay. hzl.) Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, vr. 122a-122b.

⁸⁵ BOA. KK.d.2591, p. 62.

of the given village is exempt from the avariz tax.⁸⁶ The non-Muslim people in Ekrene had exemptions due to having repaired the bridge on the Baton River. However, the Muslim community of that village was not included in the avariz account.⁸⁷ Kamçı Suyu (Boğaz) is among the pass-by (derbent) villages.⁸⁸ The reâyâ of the Tekye village obtained exemption due to their services in the Khanqah.⁸⁹ Because there is no registry of having the pass-by quality for Çukurova village in the registry, it was included in the avariz accounts.⁹⁰ Memi Kethüda Farm was among the villages subject to the foundation of Sultan Selim I.⁹¹ Evliya Çelebi stated the following about the Galata village: It is a foundation village with a thousand households on a high hill. Its reâyâ is Greek. It has many vineyards and gardens. It is a village famous for its wine. 500 ships would be moored with rope on the Kamçı river in the vicinity of this village and would spend the winter here.⁹²

Conclusion

Entering under Turkish dominance at the end of the 14th century, Varna was a significant commercial center due to being located on a trade route extending to Istanbul from the North of the Black Sea. It can be understood that the commercial potential increasingly went up during the reign of the Ottomans because the city of Varna had a protected port. Following the Battle of Varna, 1444, Varna and its surrounding area became a settlement area by Yoruks. Aside from the foundation of villages in large numbers, the villages abandoned due to the Crusader attacks were settled by Yoruk groups. Many settlement areas emerged with the increase in the Turkish and Muslim population in time within Varna, which had district status

---

⁸⁶ BOA. KK.d.2591, p. 64. “Karye-i mezbûre Sarı Saltuk Tekye’sine hizmet itmek üzere muâfnâmeleri olmağla üslûb-u sâbık üzre muâf kayd olmuşdur”. BOA. MAD.d.12584, vr. 105b.

⁸⁷ BOA. KK.2591, p. 64. “Karye-i mezbûre Baton Nehri üzerinde olan köprüyü tamir itmek üzere muâfnâmeleri olub lakin defter-i hâne mucibince köprüde üslûb-u sâbık üzere köprücü olub müsülmanı hâne-i avarız kayd olundu”. BOA. MAD.d.12584, vr. 105b.

⁸⁸ BOA. KK.2591, p. 65. “Karye-i mezbûre ahali iki yerde derbend beklerler ve Kamçı Suyu’ndan güzâranlarından ayende ve revendeyi geçürüb hizmet iderler eskiden hâneleri olmamağla defter-i hâne mucibince girü derbendci kayd olundu”. BOA. MAD.d.12584, vr. 108a.

⁸⁹ BOA. KK.d.2591, p. 67.

⁹⁰ BOA. KK.d.2591, p. 69.

⁹¹ BOA. KK.d.2591, p. 70.

⁹² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (V. ve VI. Cilt), vr. 31a.

**DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)**

of the Silistra Sanjak from the 16th century. A majority of the names of these places are in Turkish.

It can be understood that many settlement areas, zawiyas, and foundations showing the traces of non-Sunni Islam were founded in the Varna district during the reign of the Ottomans. While the names of Sarı Saltuk Baba and Akyazılı Sultan-Baba that are bound to the Alevi-Bektaşî tradition in Dobruja came considerably in the frontline, a limited number of zawiyas and foundations bound to this tradition were founded in Varna and its vicinity.

Thanks to this study, it is possible to follow the demographic and settlement status of Varna under Ottoman rule. In fact, detailed data on the demographic status of Varna, villages subject to the Varna district and the population included in the tax counts within these villages during the 16th-18th centuries were presented. According to the cadastral registry records of the 16th century, both the number of villages and the population increased in the district of Varna. This shows that Varna and its vicinity experienced a period of stability and welfare causing their repopulation. The process of transforming a devastated area into a village particularly represents a significant clue. The population increase is in question for not only Muslims but also non-Muslims. However, the rate of increase for the Muslim population is higher than that of non-Muslims. The increase in the Muslim population is not solely related to conversion (ihtida). Having livened up the abandoned regions after being made to settle in the region throughout the 16th century, Turks founded new settlement areas. This led to an increase in the population of the Varna district.

The number of villages in the Varna district declined in the 17th century. Some of the villages subject to the Varna district were joined to the newly established districts due to the foundation of new districts such as Hacıoğlu Pazardzhik and Balchik within the Silistra sub-province. On the other hand, the Cossack attacks occurring from the late 16th century continuing until the mid-17th century negatively affected the district of Varna. In the period from 1641 to 1751, a sharp decline took place in the population of Varna district both as a result of the number of villages and this. It was concluded that due to some villages in the Varna district joining the newly founded districts with the formation of new districts in the Silistra sanjak, the occasional raids of Cossacks, and also the wars affecting the Varna and its

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

surrounding region in the 17th and 18th centuries, the district's population decreased.

Table 5. Village Population of the Varna District based on Avariz Books

Village		1641			1751		
		Askerî (Military Class)	Muslim	Non-Muslim	Askerî (Military Class)	Muslim	Non-Muslim
Fındıklı	Şkorpilovtsi		15		4	7	
Abdi	Samotino		5			4	
Petre	Bliznatsi - Yayla		1		3		25
Galata	Galata		72			12	12
Memi Sofular	Priseltsi					21	
Yeniceoğlu			14			10	1
Yassibaş	Ravna-gora		15			1	12
Çevikler						11	
Hayran	Mleçen	5	81			13	
Hacı Sinanlar	Benkovski					18	
Dede	Dobri-dol					6	
Eşekci	Eşekçi-Kavaklı Pınar	1	7	3			8
Köklüce	Zvezditsa						
Memi Kethüda Çiftliği		1	3	1			
Yayla					4	29	
Acemler	Aksakovo		3	12	2	9	
Rusilar	İgnatievo					14	7
Menteşe	Kara Bazarlı	5	15			1	
Paşa	Vladislavovo	3	17			4	
Kadıköy	Kadıköy		9			2	5
Yüncü		1	14			14	
Alaaddin-i Sağır	Ezerovo-Straşimirovo	1	19			12	
Alaaddin-i Kebir	Straşimirovo					9	

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

Küçük İsa		3	11			12	
Dizdar	Pripek	5	8			5	
Peliç			16			6	
Sornik?						4	
Karagöz	Karagöz	1	10			14	5
Müflis			2	27		3	8
Franga-i Kebir	Golyama-Franga-Nedajda, Kamenra	8	3	13		15	2
Cedid						6	6
Caferli	Kiçevo		13			1	14
Kestriçe	Kastritsa/Vinitsa	2	40			3	5
Kapaklı	Klimentovo		22			4	31
Ekrene	Kurni/Kranevo	1	19	20		9	1
Geyikçiler	Rogaçevo		19			10	
Kömürlük	Vıglen	2	6	1		7	
Franga-i Sağır	Malka-Franga/Yarebiçna		1	5		7	
Şüca	Studenitsa		4	9		7	
Kumluca	Gorna-Kumluca/Krumovo		18	3		5	
Sarı Göller-Soğucak	Lyuben Karavelovo	2	26			12	
Tatar-Salihler	Veselin					9	
Derbend	İzvorsko		24	6		19	
Doruca						7	
Kuyucuk İbrahimhanzade Vakfi	Debrene						74
Derviş Yovan	Staro-Oryahovo					27	
Paşa Deresi	Vladislavovo	2	26				
Yeniköy-Suluca Dere		8	4	45			
Küçük Ali		2	59				
Bayram Beg			16				
Çağlayık	Çayka	2	3	25			
Çavuş	Kantarcı/General		2	50			
Kamçı Suyu/Boğaz	Dolen-çiftlik/Kamçıya		1	27			
Tekye		1	8				
Nebi Yörükler		2	11				
Akpınar	Mali-izvor?		6				

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

Gündoğdu	İzğrev	1	11				
Doğuca	Zornitsa	1	10				
Pirhan Baba Zaviyesi			7				
Bali Subaşı			14				
Çakarova-Çukurova	Çukurova		35				
Karasular	Lovçantsi		48				
Hacı Ayvaz			18				
Döğenci			23				
Uzun			8				
Kayalı Dere			18				
Kalaycı	Tvirditsa		18				
Arnavudlar	Rudnik		10				
Taptık	Kipra		19				
Divane Ali			7				
Yuvacı Mahallesi			8				
Lütfi Mahallesi			6				
Selimköy	Konare		4				
Pizci Çiftliği			4	4			
Piron		x	X	x			
Çeltik		x	X	x			

BOA. KK.d.2591, p. 60-77; BOA. KK.d. 2596, vr.40a-41b; BOA. KK.d.2912, p. 271-282. For names of locations see: Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları*; Hocaoğlu, "Varna İlinde İsmi Değiştirilen Türkçe Yerleşme Adları".

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

Map 1. Varna Province in the year 1888

Hocaoğlu, “Varna İlinde İsmi Değiştirilen Türkçe Yerleşme Adları”, p. 73-92.

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

BIBLIOGRAPHY

A. Archival Documents

St. Cyril and Methodius National Library of Sofia (NBKM), Oriental Department

NBKM, OAK, 214/5.

BOA-Ottoman Archive. Istanbul

Kamil Kepeci-KK.d. 2591, 2596, 2912.

Maliyeden Müdevver Defters MAD.d. 282, 4023, 12584.

Tahrir Defters. TT.d. 65, 215, 370, 542, 625.

Kuyûd-u Kadîme Archives of the Directorate of the Land Registry and Cadaster (TKGM. KKA) Ankara.

Tahrir Defters. TT.d. 86, 561.

B. Primary ve Secondary Sources

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

BAYKARA, Tuncer, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Bir Deftere Göre XVIII. Yüzyılın Başlarında Varna", *Vakıflar Dergisi*, Volume 20, 1988, pp. 409-414.

CEBECİ, Ahmet, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H. 1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561)", *Vakıflar Dergisi*, Volume 20, 1988, pp. 453-466.

ÇAKIR, İbrahim Etem, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Pravadi Kazâsı", *Balkan Tarihi I*, (eds.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, pp. 125-143.

EMECEN, Feridun M., "XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, pp. 543-550.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

———, “Varna Muharebesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 42, 2012, pp. 527-529.

ERSOY HACISALİHOĞLU, Neriman, “XIX. Yüzyılda Liman Şehri Varna’da Nüfus Yapısı ve Ticaret”, *Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı*, Yayına Hazırlayanlar: Gül den Sarıyıldız, Niyazi Çiçek, İshak Keskin, Sevil Pamuk, Etkin Kitap, İstanbul 2011, pp. 97-114.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme (III. ve IV. Cilt)*, indeksli tıpkıbasım 2. Cilt, (yay. hzl.) Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

———, *Seyahatnâme (V. ve VI. Cilt)*, indeksli tıpkıbasım 3. Cilt, (yay. hzl.) Seyit Ali Kahraman, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

EYİCE, Semavi, “Varna ile Balçık Arasında Akyazılı Sultan Tekkesi”, *Belleten*, Volume 31, Number 124, 1967, pp. 551-600.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1957.

GÜL, Abdulkasım, *XVIII. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı*, Unpublished Ph.D. Thesis, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Supervisor: İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2020.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Doğu Rumeli’de Kayıp Köyler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2008.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar’da Bazı Osmanlı Şehirleri”, *Belleten*, Volume 53, Number 207-208, 1989, pp. 637-678.

HOCANOĞLU, Beycan, “Varna İlinde İsmi Değiştirilen Türkçe Yerleşme Adları”, *Cihannüma-Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Volume 2, Number 1, 2016, pp. 73-92.

IVANOVA, Svetlana, “Warna”, *Encyclopaedia of Islam (EI)*, new edition, 11, Brill, Leiden 2002, pp. 148-150.

İLHAN, Mehdi, “Varna at the end of the Sixteenth Century: Timar-Holdings and Population”, *Romano-Turcica I*, ISIS, İstanbul 2003, pp. 51-74.

IMBER, Colin, *Varna Savaşı*, (transl.) Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

İNBAŞI, Mehmet, “Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri”, *Osmanlı*, IV, (ed.) Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, pp. 151-169.

———, “XVI-XVII. yüzyıllarda Bulgaristan’daki Yörük Yerleşmeleri, Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005-Bildiriler, 2005, pp. 171-187.

KAYAPINAR, Ayşe, ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine, *Mihaloğulları’na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

KAYAPINAR, Ayşe, “La circonscription ottomane de Varna et sa région au XVIe siècle”, *Études Balkaniques*, Volume 16, 2009, pp. 295-340.

———, “Bulgaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (eds.) Zeynep İskefiyeli-M. Bilal Çelik-Serkan Yazıcı, 2013, pp. 313-333.

———, “İkinci Bulgar Krallığı”, *Balkanlar El Kitabı*, I, (eds.) Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, pp. 231-250.

———, “Osmanlı Döneminde Rumeli’de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume 30, 2015, pp. 121-148.

KILIÇ, Orhan, “Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Volume 23, 2017, pp. 29-82.

KIEL, Machiel, “The Heart of Bulgaria: Population and Settlement History of the Districts Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late-Middle Ages Till the end of the Ottoman Period”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005 Eskişehir) Bildiriler*, Eskişehir 2005, pp. 15-38.

DISTRICT OF VARNA UNDER OTTOMAN DOMINATION: SOME INFORMATION
CONCERNING THE SETTLEMENT, DEMOGRAPHICS AND ADMINISTRATIVE
STRUCTURE (16TH-18TH CENTURIES)

———, “Varna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 42, 2012, pp. 524-527.

KOYUNCU KAYA, Miyase, “Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774-1878)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10, Number 1, 2015, pp. 383-418.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 2009, pp. 40-43.

MEVLÂNÂ MEHMED NEŞRİ, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, (hzl.) Necdet Öztürk, İstanbul 2008.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

———, “Sarı Saltuk ve Saltuknâme”, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar Makaleler-İncelemeler*, İstanbul 2010, pp. 11-22.

———, *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2011.

ÖZEL, Oktay, “17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâız Defteri”, *XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994)*, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Volume III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, pp. 739-743.

SEZER, Musa, “Dobruca Bölgesinde Üç Kaza: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Nüfus ve Yerleşim)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, Volume 6, Number 16, 2019, pp. 555-572.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avâız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Volume 4, 1991, pp. 108-109.

SALNÂME-I VILAYET-I TUNA 1285/1868, Tuna Vilayet Matbaası 1868.

İBRAHİM ETEM ÇAKIR

TODOROV, Nikolai, *The Balkan City, 1400-1900*, University of Washington Press, Seattle and London 1983.

TODOROV, Nikolai, VELKOV, Asparuh, *Situation démographique de la Péninsule Balkanique (fin du XVe s.-début du XVIe s.*, Bulgarian Academy of Sciences, Institut d'Etudes Balkaniques, Sofia 1988.

TUNCEL, Harun, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 10, Number 2, 2000, pp. 23-34.

TÜRKÇE SÖZLÜK, (yay. hzl.) Şükrü Halûk Akalın vd, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

YAZICIZÂDE ALI, *Selçuk-nâme*, İndeksli Tıpkıbasım, (hzl.) Abdullah Bakır, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ARşIV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

Merve ARSLAN ÇİNKO** - Zeynep ERES***

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda başlayan modernleşme çalışmaları ile birlikte eğitim önemli bir uygulama alanı olmuş, yasal ve yönetsel değişimlerin yanı sıra ülke genelinde modern eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. Daha çok merkezî yerleşimlerde modern eğitim veren okulların açıldığı görülse de başkent İstanbul'un komşuluğundaki Edirne vilayetinin hem merkezi hem de kırsal yerleşimlerinde çok sayıda yeni eğitim kurumu açılmıştır. Bu makalede, 19. ve 20. yüzyılda Edirne vilayetindeki eğitim yaklaşımı ile bu dönemde açılan eğitim kurumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Arşiv belgeleri ışığında, 19. yüzyılın ilk yarısından 1910'lu yıllara kadar geçen süreçte mevcut olan ve açılan yeni okulların tespiti yapılmış, eğitimin niteliği ile birlikte okulların fiziksel durumuna dair yeni bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, alan araştırmaları ile birlikte günümüz Türkiye sınırları içerisinde kalan ve 19. yüzyılda Edirne vilayetine dahil Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası'ndan günümüze ulaşan eğitim yapılarının tespiti yapılmıştır. Bu yapıların geçirdiği değişimlerin ortaya koyulması ve mimari biçimlenişlerine dair değerlendirmelerin yapılması, çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 19-20. Yüzyıl, Modernleşme, Edirne Vilayeti, Eğitim Tarihi, Eğitim Yapıları.

* Bu çalışma, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Doktora Programı'nda Doç. Dr. Zeynep Eres danışmanlığında yürütülmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü; Doktora öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0003-3132-1299, E-posta: mervearslan_09@hotmail.com

*** Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0002-8473-5009, E-posta: zeyneperes@yahoo.com

**EVALUATIONS ON THE EDUCATIONAL HISTORY
AND BUILDINGS OF EDİRNE PROVINCE IN 19TH-20TH
CENTURY WITH ARCHIVE DOCUMENTS**

ABSTRACT

In the 19th century, when modernization began in the Ottoman Empire, education became one of the most important issues in which innovations were applied. In addition to legal and administrative changes, modern educational institution started to open throughout the country. Although modern schools were opened mostly in central settlements, many schools were opened in the central and rural settlements of the Edirne province which is adjacent to the capital Istanbul. In this article, it is aimed to analyze the development of modern education in Edirne province and the educational institutions which were opened in the 19th-20th century. Based on archive documents, the existing and opened new schools were identified, and the quality of education and the physical condition of the schools were revealed. In addition, the educational buildings that have survived to the present day from Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, and Gallipoli Peninsula, which are within the borders of today's Turkey and were included in the Edirne province in the 19th century, were determined through the field studies. Another aim of this study is to reveal the changes in buildings and evaluate their architectural style.

Keywords: 19th-20th Century, Modernization, Edirne Province, History of Education, Educational Buildings.

EXTENDED ABSTRACT

The modernization movements of the Ottoman Empire started to apply primarily in the military at the beginning of the 18th century and then modernization was effective in many areas in the 19th century. The Tanzimat Edict (1839) was the pioneer of fundamental changes in social, political, economic, and cultural fields. Although the innovations related to education were not included in the Tanzimat Edict, it was understood that qualified individuals should be trained in order to make new practices and ensure the continuity of the empire. In this context, modern education institutions started to open instead of traditional education institutions which were elementary schools (sıbyan mektebi) and madrasahs. However, the initial implementations were limited to Istanbul, which was the capital city of the Ottoman Empire in the 19th century, and could not be spread throughout the country. In order to accelerate the reforms of the education system, it was decided to establish a central organization. Thus, the Ministry of Education

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

was established in 1857 and the first law of education (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) was published in 1869. According to this law, it was planned to open elementary schools (sıbyan mektebi) in every village and neighborhood, intermediary schools (rüşdiye) in towns with 500 houses, a high school (idadi) in towns with 1000 houses, a sultani in every provincial center, a teaching school for girls and boys, a Darülfünun in Istanbul, and girl's intermediary schools in appropriate settlements. Modern educational institutions began to open throughout the country through the regulation. During the reign of II. Abdülhamid (1876-1909), educational practices began to spread not only in Istanbul but also throughout the country. After the declaration of the II. Constitutional Monarchy, the number of schools was increased not only in the cities but also in rural settlements. Edirne province, which is the subject of this article, had been one of the settlements where innovations were applied mostly in comparison with Istanbul. Many modern educational institutions had been opened in the region. The fact that it is in the neighborhood of the capital Istanbul and is a gateway to Europe has been efficient on this issue. In this article, it is aimed to analyze the development of modern education in Edirne province and the educational institutions which were opened in the 19th-20th century. Based on archive documents, the existing and newly opened schools were identified, and the quality of education and the physical condition of the schools were revealed. In addition, the educational buildings that have survived to the present day from Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, and Gallipoli Peninsula, which were included in the Edirne province in the 19th century, were determined through the field studies. Another aim of this study is to reveal the changes in buildings and evaluate their architectural style.

When the archive documents are analyzed, it is understood that education reforms in the 19th century were implemented mostly in the centers and they had been difficult to implement in rural settlements. There was also a similar situation in the rural settlements and villages of Edirne province. Education was given in buildings that were not suitable for health conditions not only in the 19th century but also 1910s. According to a document dated 1910, there were requests for the repair of many educational structures in Edirne province. Education was carried out in rented households in some settlements, and elementary and intermediary schools provided education in a single building in many settlements. In addition, there were demands to open schools for settlements where there was no school.

Another noteworthy issue is the Edirne Provincial Directorate of Education's desire to work on improving the education of the province in the 1880s. In particular, they wanted to build new structures instead of unhealthy

buildings, and they also aimed to increase the quality of teachers. The other objective of the Directorate of Education was to train self-sufficient individuals through modern education instead of purely religious education, especially in the villages.

The Balkan wars caused the interruption of education in the region and damaged the educational buildings. Another archive document dated 1913 gives information about the level of damage to buildings. Although it is stated at the beginning of the document that eighty percent of the structures were preserved to some extent, it is understood that some of the structures were in ruins and some of them could be reused with repairs. In addition, the lack of educational tools and equipment such as desks, boards, and lecterns was also an important problem for this period.

The map dated 1914 of the region is important in that it gives us detailed information about the situation of schools in Edirne province. According to the information given on the map, while the number of existing schools was 94 in 1908, 103 schools were opened in the six-year between 1908-1914. There was a serious increase in the number of schools after the declaration of II. Constitutional Monarchy. It should be noted that the increase in the number of schools was related to the policies of the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Cemiyeti). The Committee focused on education and they tried to open many schools in order to spread modern education throughout the country. In addition, education was concentrated in rural areas rather than in urban centers in this period. For example, while the number of schools in the countryside was 68 before 1908 in Edirne province, 67 schools were opened in the 1908-1914 period.

Another subject of the article is the educational historical structures that have survived to the present day. These buildings are important in terms of understanding the 19th-20th century education approach. 39 buildings have been determined in the study area at present. 20 of these schools are in the center of Edirne and its districts, nine of them are in the center and districts of Tekirdağ, and nine of them are in the center and districts of Kırklareli, and one of them is in the Gallipoli Peninsula. Some of the structures were built by Greek, Armenian, Jewish, Bulgarian communities, and foreigners. Educational buildings which exist today mostly have one or two floors with a basement. Neoclassicism, which shaped 19th century architecture, also affected educational structures. However, it is possible to see the effects of the First National Architectural Movement on educational buildings. Buildings have large spaces and high and wide windows so the spaces are bright and spacious.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

When the education history of Edirne province is evaluated, it is seen that various studies had been carried out to improve education, and many schools had been opened. While education was given in the existing building at the beginning of the reforms, new and modern education structures were built due to increasing the number of students and unhealthy buildings. Structures which exist today are important to understand modern educational institutions and the spirit of the period. Most of them continue their educational function and these buildings largely fulfill the needs of today's education system. Although some changes have been carried out in these structures, their spatial design has been largely preserved. Educational buildings that have survived to the present day should be considered as an important component of our culture and the heritage of education, and their sustainability should be ensured.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri, 18. yüzyıldaki savaşlarda alınan yenilgiler sonucu, orduyu Avrupa'daki gelişmelere uyarlayabilmek için ilk olarak subayların eğitimiyle başlamış ve bu doğrultuda askerî mektepler açılmıştır. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ise sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanda köklü değişimlerin öncüsü olmuştur. Pek çok alanda yenilikler yapılması gerektiği dile getirilen fermana, eğitim ile ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir. Ancak, yeniliklerin yapılabilmesi ve devamlılığın sağlanabilmesi için nitelikli bireylerin yetiştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde eğitim ile ilgili önemli adımlar atılmış olsa da gelişmeler başkent İstanbul ile sınırlı kalmış, ülke geneline yayılamamıştır. II. Abdülhamid döneminde ise sadece merkez İstanbul'da değil ülke genelinde eğitimin yaygınlaştırılması yönünde çalışmalara ağırlık verilmiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde de belirtildiği üzere bu dönemde merkez ve taşra teşkilatları oluşturulmaya başlanmış; köylerde, mahallelerde, kasabalarda okul açılması gerektiği belirtilmiştir. Böylece, ülke genelinde eğitimin yaygınlaştırılması açısından önemli bir adım atılmıştır.¹

---

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2016*, 29. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2016, s. 159-160; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 36-38.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Edirne vilayeti ise modernleşme hareketlerinin ve eğitim reformlarının başkent İstanbul'dan sonra en çok uygulandığı yerlerden birisi olmuştur. Edirne'nin batı ile İstanbul arasında bir geçiş noktası olması ve merkeze yakın olması, vilayetin önemli bir uygulama bölgesi olmasında etkili olmuştur. 19. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan savaşlar ve göçler Edirne vilayetini büyük ölçüde etkilemiş, vilayetin coğrafi sınırları bu süreçte değişiklik göstermiş, ancak dönem boyunca vilayetin her yerinde eğitimin yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmiştir. Çok sayıda okul açılmış, eğitimin nitelikli olarak sürdürülebilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Osmanlı Arşivi başta olmak üzere çeşitli arşiv belgeleriyle bu durumun tespitini yapmak mümkündür. Bu yapıların bir bölümü günümüze kadar ulaşmış olup bunların bir kısmında halen eğitim işlevi sürmekte, bir kısmı farklı işlevlerle kullanılmakta, birkaçı ise işlevsiz durumdadır.

Bu makalede, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Edirne vilayetinde eğitim adına yapılan çalışmaları ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, temel kaynak olarak Osmanlı Arşivi belgeleri seçilmiştir. Arşivden elde edilen veriler ve çeşitli yazılı kaynakların katkısıyla 19. yüzyılın ilk yarısından 1910'lu yıllara kadar geçen süreçte eğitim adına yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Bununla birlikte alan araştırmaları doğrultusunda günümüze ulaşan eğitim yapılarının tespiti yapılmıştır. Bu yapıların tarihsel süreçte geçirdiği değişimin ortaya konması ve yapıların mimari biçimlenişlerinin değerlendirilmesi, çalışmanın diğer bir amacıdır.

1. Osmanlı Eğitim Sisteminde Modernleşme Adına Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nde, İslam kültürü üzerine şekillenen eğitim sistemi içerisinde başlıca eğitim kurumları sıbyan mektepleri ve medreselerdir. Sıbyan mekteplerinde ilköğretim seviyesinde eğitim verilirken, medreseler birer yükseköğretim kurumu olarak işlev kazanmıştır. İlk modern eğitim kurumları askerî mektepler ile birlikte 19. yüzyılda Avrupa'daki çağdaş eğitimi örnek alan eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. 1838 yılında, geleneksel eğitimin verildiği sıbyan mekteplerinden sonra devam etmek üzere modern eğitimin verilebileceği rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır.² Eğitim sistemindeki reformları hızlandırabilmek ve ülke geneline yayabilmek için bir merkezî teşkilatın kurulması kararlaştırılmış, 1857 yılında Maarif-i

² Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 2. Baskı, Cilt:1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 383-384.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Umumiye Nezareti kurulmuştur.³ 1869 yılında ise eğitim alanında hazırlanan ilk yasa olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre okullar *umumi* ve *husus*i olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Umumi mektepler, devletin açtığı mektepler iken hususi mektepler Müslüman, gayrimüslim cemaatler ve patrikhaneler tarafından kurulan okullar veya yabancıların açacağı özel kurumlar olarak tanımlanmıştır. Nizamname'de eğitimdeki kademelenmenin 3 seviye olduğu belirtilmiştir. Birincisi (ilköğretim) sıbyan mektepleri ve rüşdiyeler, ikincisi (ortaöğretim) idadi ve sultaniler, üçüncüsü ise (yükseköğretim) mekatib-i aliyedir (Madde 2). Nizamname'ye göre; her köy ve mahallede bir sıbyan mektebi (Madde 3), 500 haneli kasabalarda rüşdiye (Madde 18), 1000 haneli kasabalarda idadi (Madde 34), her vilayet merkezinde sultani (Madde 42), İstanbul'da kız ve erkek muallim mektebi ve Darülfünun, uygun yerlerde ise kız rüşdiyelerinin açılması planlanmıştır. Müslüman ve gayrimüslimler için ayrı sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerin açılması, diğer kademelerde ise Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber eğitim görebileceği belirtilmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile birlikte anayasada eğitime dair başlıklara da yer verilerek bu dönemde eğitimin gelişmesinde önemli adımlar atılmıştır. Anayasada yer alan en önemli husus ise 114. maddede eğitimin zorunluluğunun tanımlanmasıdır. Buna göre, kız ve erkek çocukları için ilköğretim mecburi hale getirilmiştir.⁵

1870'li yıllarda geleneksel eğitimin devam ettiği sıbyan mekteplerinde dönüşüm başlamıştır. Sıbyan mektepleri yerine *usul-i cedide*⁶ göre eğitim veren iptidai mekteplerinin açılması için adımlar atılmış, bir bölümü iptidai mekteplerine çevrilirken ülke genelinde de yeni iptidailer açılmaya başlamıştır.⁷ Okul sayısının artmasıyla birlikte öğretmen ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Yeni öğretmenlerin yetiştirilebilmesi için ülke genelinde

³ Teyfur Erdoğan, *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı - İdari Teşkilat Açısından*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Adalet Alada, İstanbul 1995, s. 45-46.

⁴ Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. Taceddin Kayaoğlu (ed.), *Mahmud Cevad İbnü'ş Şeyh Nafi, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrası-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi-*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 424-459.

⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 224.

⁶ Ders araç ve gereçlerin yenilenmesi, geleneksel öğretim yöntemlerinin yerine yeni ve etkili öğretim yöntemlerinin uygulanması olarak ifade edilmektedir. Aynı yerde, s. 207.

⁷ Kodaman, *a.g.e.*, s. 68-69.

darülmualiminler açılmaya başlamıştır. İlk darülmualiminin 1848 yılında İstanbul'da açılmış, 1908'de ise sayısı 31'e ulaşmıştır.⁸

II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasette etkin bir rol üstlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte eğitim alanında önemli değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, düşük okullaşma oranını arttırabilmek için özel okul açma yoluna gitmiştir. 1909 yılında *Osmanlı İttihat Mektepleri* adında bir dernek kurmuşlardır. Cemiyet, himaye ettiği bütün okullara *İttihat ve Terakki Mektebi* adını vermiş, bu okulların Maarif İdaresi'nin maddi katkısı olmadan idare edilmesi hedeflenmiştir. Bu zamana kadar açılmış ve bundan sonra açılacak cemiyet okullarının masraflarını karşılayabilmek için cemiyet üyelerinden *maarif onluğu* adı altında vergi alınmaya başlanmıştır. Bu okulların ders programları da cemiyet tarafından düzenlenmiştir. Bu doğrultuda cemiyet, İstanbul, Bursa, Edirne ve İzmir gibi büyük illerde ilk ve orta dereceli okullar açmıştır. Hatta bu okulların öğretmen ihtiyacının karşılanabilmesi için Selanik'te İttihat ve Terakki Öğretmen Okulu kurulmuştur.⁹

1913 yılında çıkartılan Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu) ile iptidai ve rüşdiyeler birleştirilmiş ve böylece rüşdiyeler ortadan kalkmıştır.¹⁰ İlköğretimde eğitim süresi 6 yıl olarak belirlenmiştir. Bu kanunla, aynı zamanda zorunlu eğitimin süresi de uzatılmış ve eğitimin parasız olması kabul edilmiştir. Bu kanunda ilköğretim öncesine dair maddeler de yer almıştır. Anaokulları ve sıbyan sınıflarını ilköğretim olarak kabul eden bu kanun sonrasında 1915 yılında Anaokulları Nizamnamesi yayınlanmış ve bunun üzerine büyük kentlerde anaokulları açılmaya başlamıştır.¹¹

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında eğitim konusunda ilerleme kaydetmek pek mümkün olmamıştır. Pek çok okul kapanmış, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu savaşa katılmış, esir düşmüş

⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s. 177; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 76.

⁹ Ercan Uyanık, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikaları (1908-1918)", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Haziran 2009, s. 77.

¹⁰ Fakat numune rüşdiyeleri adıyla bazıları Cumhuriyet'e kadar eğitim vermiştir, Akyüz, *a.g.e.*, s. 273.

¹¹ Bazı yabancı ve azınlık grupların 19. yüzyılın ikinci yarısında anaokulları açtığı bilinmektedir. Müslümanlar ise bu tür mektepleri açmakta gecikmiş olsa da 1908 öncesinde, bazı vilayetlerde özel ana mektepleri açılmıştır, Akyüz, *a.g.e.*, s. 267-268.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

veya şehit edilmiştir.¹² Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal'in önderliğinde 1921 yılında toplanan I. Maarif Kongresi ise eğitimin toparlanabilmesi için önemli bir adım olmuş, millî eğitimin temelleri atılmıştır.¹³

2. 19. Yüzyılda Edirne Vilayetinde Eğitimin Durumu ve Eğitim Yapıları

19. yüzyıla kadar geçen süreçte başlıca eğitim kurumları olan medrese ve sıbyan mektepleri Edirne'de inşa edilmiş, 19. yüzyılda da bu eğitim kurumlarının kullanımına devam edilmiştir. Kısaparmak'ın (1968) aktarımına göre, 1891/92 yıllarına kadar kentte 47 medrese bulunmaktaydı. Modern okulların açılmasıyla beraber medreselerin sayısı gittikçe azalmaya başlamış, çoğu da zamanla haraplaşıp yıkılmıştır.¹⁴

1863 tarihli devlet salnamesinden Edirne ve çevresinde eğitime önem verildiğini anlamak mümkündür. 1863 yılında Rumeli'de 34 rüşdiye mektebi varken, Anadolu'da toplam rüşdiye sayısı 14'tür. 1864 yılında vilayet olan Edirne¹⁵ sınırları içerisinde Tekfurdağı (Tekirdağ), Çorlu, Edirne, Gelibolu, Filibe ve Zağra-i Atik'te birer rüşdiye mektebi bulunmaktaydı.¹⁶ 1873 yılında ise Edirne vilayetinde toplam rüşdiye sayısı 19'dur. Bunlar; Edirne (2 adet), Tekfurdağı, Lüleburgaz, Keşan, Filibe, Gelibolu, Hasköy, Zağra-i Atik, Kızanlı, Gümülcine, İslimiye, Çırpan, Kırkkilise (Kırklareli), Aydos,

¹² BOA, *MF.İBT*, 449/64, 24 Ramazan 1331 [27 Ağustos 1913]. Bu makale kapsamında ele alınan Osmanlıca belgelerin transkripsiyon sürecinde yardımcı olan Fuat Recep'e teşekkür ederiz.

¹³ Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Mart 2008, s. 158.

¹⁴ Necip Güngör Kısaparmak, *Milli Eğitim Cephesiyle Edirne*, Turan Matbaası, Edirne 1968, s. 14.

¹⁵ 1864 yılında yayınlanan Tuna Vilayet Nizamnamesi ile eyalet sisteminden vilayet sistemine geçişte ilk adım atılmıştır. Yine 1864 yılında çıkartılan Vilayet Nizamnamesi ise bütün ülkeyi kapsamak üzere yayınlanmıştır. Buna göre; eyaletin adı değişerek vilayet olmuştur. Nizamname; vilayeti sancaklara, sancakları kazalara, kazaları ise karyelere ayırmıştır. Bu nizamnamenin öncelikli uygulandığı yerlerden birisi de Edirne olmuştur. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 4. Baskı, Tayfun Medya, Ankara 2020, s. 58-64; Selda, Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, Mayıs 2005, s. 103.

¹⁶ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 6, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000, s. 19-20.

Yanbolu, Çorlu, Dimetoka, Malkara'dadır. 1883 yılında bu sayı 17 olup Edirne, Cısr-i Ergene (Uzunköprü), Hayrabolu, Gelibolu, Çorlu, Dimetoka, İpsala, Malkara, Ahiçelebi, Kırkkilise, Gümülcine, Yenicekarasu, Keşan, Lüleburgaz, Cısr-i Mustafapaşa, Tekfurdağı, Vize'dedir.¹⁷

II. Abdülhamid döneminde ülke genelinde açılmaya başlayan idadiler,¹⁸ Edirne vilayeti sınırları içerisinde de açılmıştır. Edirne merkez sancağında yatılı sivil bir idadi mevcut iken, diğer sancaklar olan Gümülcine, Dedeoğaç, Gelibolu, Kırklareli, Tekfurdağı'nda da gündüz eğitim veren birer idadi bulunmaktadır. Edirne'de 1880-81 yıllarında rüşdiye olarak inşa edilen iki katlı kagir (yığıma) yapı, 1886 yılında ek bir bina yapılmasıyla birlikte idadi mektebine, üzerine bir kat eklenerek de sultani mektebine dönüştürülmüştür. Yapı günümüzde hala ayakta olup, eğitim yapısı olarak işlevini sürdürmektedir¹⁹ (Resim 1). Kısmi bodrum üzerine iki kat olarak inşa edilmiş olan yapıda, iki ayrı dörtgen formlu kütle, koridorlarla birbirine bağlanmıştır. Yapının batı cephesinde yer alan ana girişe çift kollu merdivenden çıkılmaktadır. Zemin katta, ana girişten sonra bir hol yer almakta olup, holün iki yanındaki koridorlardan mekanlara ulaşılmaktadır (Resim 2a-2b).

---

¹⁷Aynı yerde, s. 23-39. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, Edirne vilayeti sınırlarında değişiklik olmuştur. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne bağlı Doğu Rumeli vilayetinin sınırları tanımlanmıştır. Buna göre; Doğu Rumeli vilayeti altı sancağa bölünmüştür. Bunlar; Filibe, Tatarpazarcığı, Bergos, İslimiye, Eski Zağra ve Hasköy'dür. Kızanlı ve Çırpan, Eski Zağra sancağına bağlı kaza; Aydos, Bergos Sancağına bağlı kaza; Yanbolu, İslimiye sancağına bağlı bir kazadır. 1873 ve 1883 yıllarında, rüşdiyenin bulunduğu yerleşimlerin isimlerinin değişmesi bundan ileri gelmektedir. Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 17-19, 137-154.

¹⁸Kodaman, *a.g.e.*, s. 118-119.

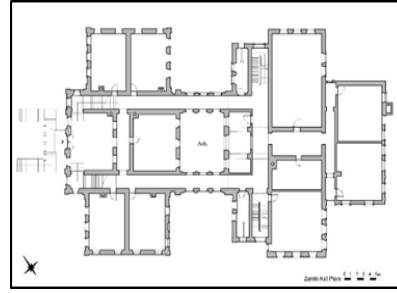
¹⁹ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne ve yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, İstanbul 1940, s. 358; (Ed.) Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, *Ahmet Badi Efendi Riyaz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014, s. 233.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Resim 1: Mekteb-i İdadi Mülki, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 91074/0008.

Resim 2a: Edirne’de rüşdiye, idadi ve sultani mektebi olarak kullanılmış yapının 1920’lerdeki görünümü, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (Edirne KVKBK), 22.00.1686 sayılı kurul dosyası; **Resim 2b:** Yapının zemin kat planı, Edirne KVKBK, 22.00.1686 sayılı kurul dosyasında yer alan çizimden üretilmiştir.

Edirne vilayetinde, diğer vilayetlere göre daha fazla okulun olduğu sayısal verilerden anlaşılrsa da arşiv belgeleri incelendiğinde özellikle kırsal yerleşimlerde eğitimin niteliği ve eğitim verilen yapıların durumunun pek de iyi olmadığı anlaşılmaktadır. 04 Şaban 1302 [19 Mayıs 1885] tarihli Osmanlı Arşivi belgesinde²⁰ Edirne Vilayet Maarif Müdürlüğünün hazırlamış olduğu

²⁰ BOA, *MF.İBT*, 18/130, 04 Şaban, 1302 [19 Mayıs 1885]. Belgenin, başında ve sonunda eksik sayfalar bulunmaktadır. Bu nedenle, belge içerisinde yer alan raporun kimden geldiği veya

rapora yer verilmiştir. Raporda vilayet merkezi yerleşimlerinde ve köylerinde bulunan iptidai mekteplerinin ne durumda olduğu, hangi şartlarda eğitim yapıldığı ve Edirne Vilayet Maarif Müdüriyeti tarafından iptidai mekteplerine yönelik yapılması planlanan ıslahat çalışmaları hakkında bilgiler aktarılmıştır. Belgede kent merkezindeki okullardan ziyade kırsaldaki okulların durumu ve eğitimin niteliği daha detaylı olarak ele alınmıştır.

Rapora göre, 19. yüzyılın son çeyreğinde Edirne'nin köylerinde eğitim havasız, karanlık, rutubetli ve sağlık koşullarına uygun olmayan yapılarda verilmektedir. Vilayet Maarifi ise bu yapılarda verilen eğitimin bir an önce sonlandırılması gerektiğine inanmaktadır. Belgede karşımıza çıkan önemli bir bilgi ise modern eğitim sisteminin oturtulmaya çalışıldığı bu dönemde köy okullarında dinî eğitimin sürdürüldüğüne dairdir. Söz konusu belgede ezbere dayalı olarak verilen bu eğitimin maarif ile alakası olamayacağı belirtilerek dinî eğitim verilen köy okullarının bir an önce iyileştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Raporda, Edirne Vilayet Maarif Müdüriyeti tarafından başta kırsalda olmak üzere eğitimi iyileştirmek için ıslahat önerilerine yer verilmiş, yapılması hedeflenen yenilikler, üst makamlar²¹ tarafından değerlendirilmiştir; *“İstanbul'un dibinde ve göz önündeki vilayetin mekâtib-i ibtidâiyesi bu halde olursa şüphesiz başka yerlerde ve bilhâssa uzakça vilâyetlerde bunları da aratacak daha fenaları vardır. Hal böyle iken bu kadar radikal bir ıslâh ve tensik esâsını havî bir programla yalnız bir yerde işe başlamak doğru değildir.”*

Buradan da anlaşıldığı üzere, bölgesel bir yenileşme hareketi yerine ülke genelini kapsayan bütüncül bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiğine inanılmıştır. Bununla birlikte Vilayet Maarif Müdüriyeti kötü durumdaki yapıların bir an önce yıkılıp, yerine yenilerinin yapılması gerektiğini

---

kime gönderildiği anlaşılmamaktadır. Ancak, rapor okunduğunda bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Rapordan anlaşıldığı üzere, Edirne vilayetinde yapılması planlanan ıslahatlarla ilgili bilgi üst makamlara (Maarif Nezareti olduğu tahmin edilmektedir) gönderilmiştir. Üst makamdan yapılan geri bildirimler doğrultusunda İl Maarif Müdüriyeti vilayette neler yapılabileceğini değerlendirmiş ve rapor haline getirmiştir. Bu raporun nereye gönderildiği bilinmemekle beraber yine üst makama aktarıldığı tahmin edilmektedir. Belgede eksik sayfalar olsa da 19. yüzyılın son çeyreğinde Edirne vilayetinde eğitimin ne durumda olduğuna dair önemli bilgiler vermesi nedeniyle belgenin incelenmesi uygun görülmüştür.

²¹ Belgede yer alan eksik bilgiler ve ilgili birime dair veri olmaması nedeniyle ‘üst makam’ ifadesi kullanılmıştır. ‘üst makam’ olarak tanımlanan kurumun Maarif Nezareti olduğu tahmin edilmektedir.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

savunmuştur. Özellikle köy mektepleri üzerinde duran il maarifi, kapatmak istediği okulları, çocukları öldüren binalar olarak nitelendirmiştir. İslahat programının yavaş yavaş ilerlemesini savunan üst makamlar ise bütün kötü durumdaki yapıları yıkmamanın ve bunların yerine şimdilik hiçbir şey koymamanın doğru olmadığını, yıkmak için öncelikle yeni yapıların yapılması gerektiğini ve yaptıkça yavaş yavaş yıkılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir.

Raporda üzerinde durulan diğer önemli bir konu da öğretmenlerin ve verilen eğitimin niteliği ile ilgilidir. Köylerde dinî eğitim devam etmektedir ve eğitim verenler çoğunlukla cami imamlarıdır. Vilayet Maarif Müdürlüğünün bölgede yapmak istediği yenilikler arasında cami hocalarının tasfiye edilmesi, geriye kalan öğretmenlerin ise modern eğitim normlarına göre eğitilmesi yer almaktadır.

Mekteplerde verilecek eğitim ile çocukların, hayatını kurtaracak bilgiyi edinmesi gerektiği ve köyünde kalarak köyüne hizmet etmesinin daha uygun olacağı da raporda belirtilen diğer bir konudur. Resmî köy mekteplerinde, nitelikli öğretmenler tarafından verilecek eğitimler ile pek çok alanda kendine yeten bireylerin yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Raporu hazırlayan maarif yetkilisinin konuyla ilgili aşağıdaki sözleri dikkate değerdir;

“...ben resmî köy mektebi ve köy muallimi deyince mutlaka köy çocuklarını bizim ilmimiz ve programımızla okutamasa bile hiç olmazsa ona toprağını daha iyi işletecek daha fazla para kazandıracak medenî ihtiyaçları tattırmak suretiyle fazla kazanmak mecburiyetini duyuracak, elindeki temiz buğdaydan temiz ve pişkin ekmek yapmasını, yalnız soğandan, kabaktan ve bulamaçtan kurtularak şimdi yalnız sattığı veyahut misafire sakladığı tavuktan, yumurtadan, etten de yemek lazım olduğunu benizdeki sarılığın, omuzlarındaki çöküklüğün, boğazdaki öksürüğün damarlardaki kansızlığın, derideki yaraların nereden geldiğini ve bunlardan kurtulmak için ne yapılacağını öğretecek, rutubeti, ziyâyı, havayı, nasıl ve nerede yatılacağını, nasıl giyinileceğini öğretecek. Vücudunu ve çamaşırını mülevves bir halde bulundurmanın zararını, bitler içinde dolaşmanın fenalığını, temizliğin din ile insanlıkla olan alâkasını, abdesthanelerin nasıl olacağını öğretecek. Doktorun, ebenin ne olduğunu söyleyecek. Onlara dini, milleti, vatani, rençberliği, askerliği öğretecek, hükümeti sevdirecek mektep ve muallim görmek isterim.”

Köy mekteplerinde yukarıda belirtilen nitelikte bir eğitim verilmemekle beraber, ‘*köyün hasta ve çürük ciğerlerine her sene yirmi otuz çift daha ilave eden havasız, ziyasız, çamurlu mekteplerin*’ resmî bir mektep olarak uygun olmadığı raporda belirtilen önemli hususlardan birisidir. Ayrıca raporda, 1880’lerde kırsalda verilen eğitimin hiçbir öneminin olmadığı, sekiz sene okula devam eden çocukların dahi harfleri öğrenmekte güçlük çektikleri, ezberci eğitimden kaynaklı olarak zihinsel gelişimlerinin yavaşladığı, muhakeme yeteneklerinin öldüğü, basit faiz sorularını çözemedikleri, metreyi bile tanımadıkları ifade edilmiştir. Bu şekilde verilen eğitimin bir faydasının olmayacağı da şu sözler ile belirtilmiştir; “*Bu köy mekteplerinin ve bunlara benzeyen şehirdekilerin bir faydası olsa idi kırk, kırk beş seneden beri onların yetiştirdikleri ekseriyet bugün bu halde bulunmazdı.*”

Bu bağlamda İl Maarifi, yapılacak ıslahat çalışmaları ile Edirne vilayetinde eğitimin en az on senede iyileştirilmesini hedeflemiştir. Hem yeni öğretmenler yetiştirilip vilayetin her bir köşesine gönderilecek hem de bu süre zarfında sağlık koşullarına uygun yeni binalar inşa edilecektir.

Aynı belge içerisinde Gümülcine’de yeniden inşa edilecek iptidai ve rüşdiye mektebine ilişkin proje önerisine yer verilmiş, plan ve cephe çizimleriyle gösterilmiştir (Resim 3). Çizimler ile ilgili ayrıntılı bilgi yer almasa da raporda belirtildiği gibi aydınlık, temiz ve sağlık koşullarına uygun bir yapı tasarımı olduğu söylenebilir. Projede, iki katlı, mekanları büyük ve yüksek, ıslak hacimlerin yapının dışında yer aldığı, bol pencereci bir yapı önerilmiştir. Esasında bu öneri, vilayet maarifinin yapmayı hedeflediği aydınlık ve temiz okul binaları için bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim bu dönemde yapılan pek çok okul benzer bir tasarım anlayışına sahiptir. Örnek olarak, Edirne’deki Rüşdiye ve İdadi mektebi (bugünkü Atatürk Ortaokulu), Sanayi Mektebi (bugünkü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), Rum Zappeion Kız Okulu (bugünkü Emniyet Müdürlüğü Misafirhanesi), Tekirdağ’daki Menba-i İrfan Mektebi (bugünkü Süleymanpaşa Anaokulu), Kırklareli’ndeki Hamidiye-i İptidai Mektebi (eski Olgunlaşma Enstitüsü)²² verilebilir.

---

²² 2021 yılı itibariyle, yapıdan Olgunlaşma Enstitüsü işlevi alınmıştır. Yapı, restorasyon çalışmaları nedeniyle kullanıma kapatılmıştır.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Resim 3: Gümülcine’de yeniden inşa edilmesi planlanan rüşdiye ve iptidai mektebine ilişkin 1885 tarihli çizimler, BOA, *MF.İBT*, 18/130, 04 Şaban, 1302 [19 Mayıs 1885].²³

Kansu’nun (1930) kitabında yer verdiği görseller ise geleneksel eğitimden modern eğitime geçişte yaşanan değişime dair bilgi vermesi açısından önemlidir. Eski usulde eğitim veren mekteplerde görülen karmaşanın yerini düzenin aldığını görmek mümkündür (Resim 4). Fotoğrafın yaygınlaştığı 19. yüzyılın sonlarına ait olduğu tahmin edilen Resim 5’de daha aydınlık bir mekânda eğitim verilmeye ve yeni sınıf araç ve gereçlerinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

²³ Belgede, yapının planına dair birbirinden farklı çizimlere yer verilmiştir. Planlarla ilgili ayrıntılı bir bilgi yer almasa da bir çıkarım yapmak mümkündür. Buna göre, görsel üzerinde de belirtildiği üzere iki ayrı plan önerisinin sunulduğu tahmin edilmektedir.

Resim 4: Eski usulde eğitim veren mekteplerden görünüm, Nafi Atuf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında bir Deneme*, 1. Kitap, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

Resim 5: Tanzimat Dönemi sonrası mekteplerden görünüm, Kansu, *a.g.e.*

II. Abdülhamid döneminde atılan önemli adımlardan birisi, kızlar için de rüşdiyelerin yaygınlaştırılması olmuştur. Edirne’de de H. 1298 (M. 1880/81) yılında bir inas (kız) rüşdiyesi açılmıştır (Resim 6). Aynı zamanda öğretmen yetiştirmenin de önemli olduğunun fark edilmesiyle ülke genelinde darulmualliminlerin yaygınlaştırılması yolunda çalışmalar yapılmış, bir darulmuallimin de Edirne’de açılmıştır. 1894/95 yıllarında ülke genelinde bulunan 14 darulmualliminden birisi de Edirne merkezinde bulunmaktaydı.²⁴ 1912-13 yıllarında inşa edilen yeni binasında eğitim vermeye devam eden Darulmuallimin, uzun yıllar öğretmen yetiştirmeye devam etmiştir.²⁵ Günümüzde Edirne Lisesi olarak kullanılan bu yapı, kısmi bodrum üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. İlk inşa edildiğinde tuğla malzeme ile kagir

²⁴ Alkan, *a.g.e.*, s. 91-92.

²⁵ Atıl Erman, *Edirne Lisesi*, Ege Basım, İstanbul, 2007, s. 60.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

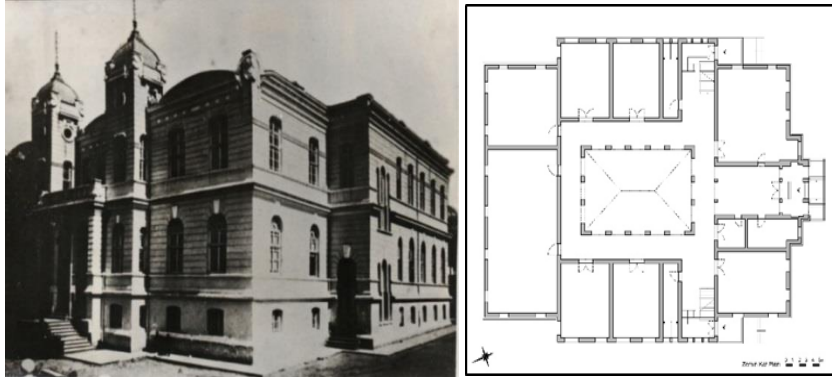
olarak inşa edilen yapıda çelik putreller ile volta döşeme sistemi uygulanmıştır. 1978 yılındaki yangın²⁶ sonrası gerçekleşen restorasyon çalışmalarında döşemeler betonarme olarak yenilenmiştir. Dörtgen formlu yapının hem cephe hem de planında simetrik bir düzen uygulanmıştır. Yapının güney cephesinde yer alan ana girişine çift kollu merdivenden çıkılarak ulaşılmaktadır. Ana girişten girildiğinde geniş bir hole, holden ise koridora ve iç avlu olarak kullanılan alana ulaşılmaktadır. Koridorun doğu ve batı ucunda birer merdiven bulunmakta, katlar arasındaki sirkülasyon buralardan sağlanmaktadır. İç avluyu çevreleyen koridordan mekanlara ulaşılmaktadır (Resim 7).

Resim 6: Edirne İnas Rüşdiye Mektebi, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi 90455/0010.

²⁶ 1978 yılına kadar eğitim işleviyle kullanılan yapı, nedeni belirlenemeyen bir sebepten ötürü yanmıştır. Sadece beden duvarları ayakta kalan yapının büyük bir bölümü harap olmuştur, Edirne KVKBK, 22.00.196 sayılı kurul dosyası raporu.

Resim 7a: 1920 yılında Edirne Darulmuallimini (bugünkü Edirne Lisesi) Edirne KVKBK, 22.00.196 sayılı kurul dosyası; **Resim 7b:** Yapının zemin kat planı, Edirne KVKBK, 22.00.196 sayılı kurul dosyasında yer alan çizimden üretilmiştir.

• Gayrimüslim ve Yabancılara Ait Okullar

Edirne’de Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Bulgarlar bir arada yaşamış, farklı etnik ve dinî gruplar kendi eğitimlerini verebilmek için okullar açmıştır. Aynı zamanda bölgede yabancılar tarafından da okullar açılarak kendi eğitim yaklaşımlarını bu okullarda sunmuşlardır. Döneminin Maarif nazırı Zühtü Paşa’nın 1893-94 yıllarına tarihlenen raporuna bakıldığında, 19. yüzyılın son çeyreğinde Edirne vilayetinde ne kadar gayrimüslim okulu olduğu görülmektedir. Buna göre, vilayette bulunan gayrimüslimlere ait okul sayısı 455’dir. Bunlardan 449’u ruhsatsızken 6’sının ruhsatlı olduğu belirtilmiştir²⁷ (Tablo 1). Bu tarihlerde yabancılar tarafından inşa edilmiş okul sayısı ise 6’dır. 3’ü Fransız, 1’i İtalyan, 2’si ise Avusturyalılar tarafından yaptırılmıştır²⁸ (Tablo 2). Gayrimüslim ve

²⁷ BOA, *Y.PRK.MF*, 3/31, 29 Zilhicce 1311 [3 Temmuz 1894]. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin 129. maddesinde, gayrimüslimler ve yabancılar tarafından açılacak okulların hususi mektepler olduğu ve bu mekteplere ruhsat verilebilmesi için gerekli şartların neler olduğu belirtilmiştir. Buna göre; öğretmenlerin Maarif Nezareti’nden veya yerel Maarif İdaresi’nden alınmış bir diplomasının olması, verilecek derslerin cetveli ve kitaplarının temin edilmesi şarttır. Bu koşulların sağlanması durumunda okul taşrada ise Vilayet Maarif İdaresi’yle vilayet valisi tarafından, Dersaadet’te ise Maarif Nezareti tarafından ruhsat verilir. Bu koşulların uygunluğu sağlanmadığında, hususi mektebin açılması veya eğitime devam etmesi konusunda ruhsat verilemez, Atilla Çetin, “Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, 1982, s. 195.

²⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 106.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

yabancılara ait yapıların bir bölümü günümüze ulaşmış ve bunların büyük bir bölümü de günümüzde hala kullanılmaya devam etmektedir. Edirne'deki Rum Zappeion Kız Okulu (bugünkü Emniyet Müdürlüğü Misafirhanesi), Hacı Yorgi Okulu (eski Fevzipaşa İlkokulu),²⁹ Bulgar Katolik Mektebi (bugünkü I. Murat Anadolu Lisesi), A.I.U Yahudi Okulu (bugünkü İnönü İlkokulu); Tekirdağ'daki Ermeni Okulu (bugünkü İnönü Ortaokulu); Kırklareli'ndeki Rum Okulu (günümüzde kullanılmıyor) günümüze ulaşan yapılara örnek olarak verilebilir. Avusturyalı rahipler tarafından Edirne'de kurulan Maria Lorda Rahibeler Okulu da (bugünkü Sosyal Bilimler Lisesi) yabancılar tarafından açılan ve günümüze ulaşan yapılardan biridir.

Tablo 1: 1894 yılında Edirne vilayetindeki Gayrimüslimlere ait okulların dağılımı

	Rum	Ermeni	Bulgar	Katolik	Musevi	Protestan	Toplam	Ruhsatnamesiz	Ruhsatnameli
Edirne	100	5	28		6		139	137	2
Gümülcine	14	1	16		1		32	32	
Tekirdağ	46	7	5	1	2	2	63	61	2
Dedeoğlu	19	1	9				29	28	1
Kırkkilise	63		40	2	1		106	105	1
Gelibolu	71	1	13		1		86	86	
TOPLAM	313	15	111	3	11	2	455	449	6

Kaynak: BOA, *Y.PRK.MF*, 3/31, 29 Zilhicce 1311 [3 Temmuz 1894].

Tablo 2: 1894-95 yıllarında Edirne vilayetindeki yabancılara ait okulların sayısı

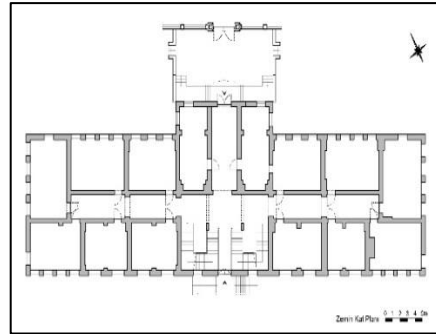
Derece	Okul	Fransız	İtalyan	Avusturya
İdadi	1	1		
Rüşdiye	5	2	1	2
Toplam	6	3	1	2

Kaynak: Alkan, *a.g.e.*, s.106.

²⁹ 2021 yılı itibariyle, yapıdan Fevzipaşa İlkokulu işlevi alınmıştır. Yapı, restorasyon çalışmaları nedeniyle kullanıma kapatılmıştır.

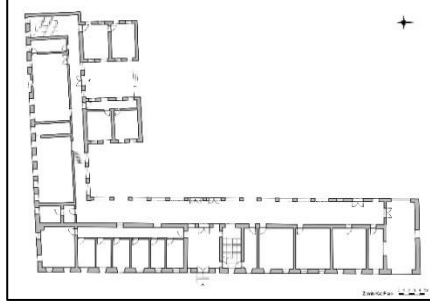
Günümüze ulaşan ve İnönü İlkokulu olarak eğitim işlevini sürdüren yapı, kısmi bodrum üzerine iki katlı ve kagir olarak inşa edilmiştir. Yapının cephesinde ve planında simetrik bir düzen uygulanmıştır. Yapının plan şeması, güneybatı cephesinde yer alan ve çift kollu merdiven ile ulaşılan ana girişin açıldığı geniş bir hol, holün devamında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bir koridor ve koridora açılan mekanlardan oluşmaktadır. Günümüzde I. Murat Anadolu Lisesi olarak kullanılan yapı ise kısmi bodrum üzerine üç katlı ve bodrum katta taş, üst katlarda tuğla yığma olarak inşa edilmiştir. L formundaki yapının kısa kolu ile uzun kolu farklı dönemlerde inşa edilmiş, bu durum mimari biçimlenişine de yansımıştır. Yapının doğu cephesinde yer alan ana girişinin devamında geniş bir hol, holden sonra ise kuzey-güney doğrultusunda uzun bir koridor bulunmakta ve mekanlar bu koridora açılmaktadır. Koridorun güney ucundan ise kısa kola ulaşılmaktadır. Günümüzde Sosyal Bilimler Lisesi olarak kullanılan tarihî eğitim binası da kısmi bodrum üzerine üç kat ve çatı arası katı olacak şekilde tuğla malzeme ile yığma olarak inşa edilmiştir. Yapının özgün ve görkemli ana giriş kapısı güneybatı cephesinde yer almaktadır. Bu girişin devamındaki hol kuzeybatı-güneydoğu aksındaki koridora açılmakta ve giriş holünün hemen karşısında merdivenler yer almaktadır. Koridorun kuzeybatı ucunda ise yapının kısa kolu yer almaktadır. Mekanlar, koridor boyunca iki yönlü olacak şekilde yerleştirilmiştir (Resim 8-10).

Resim 8a: Edirne A.I.U. Yahudi Okulu (bugünkü İnönü İlkokulu), İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90550/0002; **Resim 8b:** Yapının zemin kat planı, Edirne KVKBK, 22.00.503 sayılı kurul dosyasında yer alan çizimden üretilmiştir.

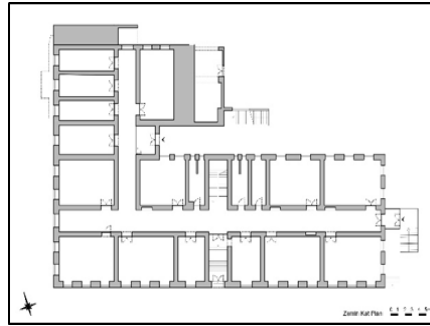

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Resim 9a: Bulgar Katolik Mektebi (bugünkü I. Murat Anadolu Lisesi). Fotoğrafın 1918'den sonraya tarihlendiği tahmin edilmektedir. Edirne I. Murat Anadolu Lisesi arşivinden edinilmiştir; **Resim 9b:** Yapının zemin kat planı, Edirne KVKBK, 22.00.441 sayılı kurul dosyasında yer alan çizimden üretilmiştir.

Resim 10a: 1929 yılında Maria Lorda Rahibeler Okulu (bugünkü Sosyal Bilimler Lisesi), Edirne Müzesi arşivinden edinilmiştir; **Resim 10b:** Yapının zemin kat planı, Edirne KVKBK, 22.00.1813 sayılı kurul dosyasında yer alan çizimden üretilmiştir.

3. II. Meşrutiyet Sonrası Edirne Vilayetinde Eğitimin Durumu ve Eğitim Yapıları

II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında yönetime geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önem verdiği başlıklardan birisi eğitim olmuştur. Ülke genelinde özellikle eğitimin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapmış, okul sayısını arttırmaya çalışmışlardır. Okul sayısı arttırılmaya çalışılsa da ülkedeki mevcut okulların durumunun iyi olmadığı da bilinmektedir. 1909 yılında Anadolu'yu gezmeye başlayan *Tanin* gazetesi yazarı Ahmet Şerif Bey, gördüklerini bir yazı dizisi olarak paylaşmış, yazılarında farklı kentlerden farklı okulların durumuna değinmiştir. Örneğin, Isparta Yalvaç'ta

ilçenin en düzgün binası olarak götürüldüğü okulda öğrencilerin hala yerde oturduklarını, hocanın ise yazı yazmayı dahi bilmediğini belirtmiştir. Afyon Sındırgı'daki bir sıbyan okulunda ise fiziki koşulların çok kötü olduğunu, tavanın çökmüş, duvarların yıkık olduğu okulda eğitim verildiğini kaleme almıştır. Ankara Nallıhan'da bir rüşdiyeye giden yazar, havasız, ışıksız, basık okulda rutubetin yoğun olduğunu belirtmiş, öğrencilerin kırtasiye malzemesi ve kitaplarının olmadığını, ezberci bir eğitimin verildiğini ifade etmiştir. 1910 yılında gezdiği Tarsus'ta ise *maarifin hiç denilebilecek bir durumda* ve yerleşimdeki bütün okulların kötü durumda olduğunu, sağlık koşullarına uygun olmayan mekanlarda eğitim verildiğini belirtmiştir. Konya'nın Ereğli kazasında da benzer bir durum söz konusudur. Yapıldığından beri hiçbir onarım görmeyen, son derece harap bir binada eğitim verilmektedir. Rutubetli binada, hava ve ışık güçlüğüle içeri girmektedir. Sıranın bile olmadığı okulda, öğretmenin ise yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.³⁰

Bu dönemde, Edirne'deki eğitim yapılarına dair durum ise 1910 tarihli Osmanlı Arşivi belgesi³¹ ile ortaya çıkmaktadır. Belgede, Edirne'ye bağlı kazalarda bulunan rüşdiye ve iptidai mektepleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Kaza kaymakamları tarafından Edirne Maarif Müdürlüğüne çekilen telgraflardan kazalardaki mektep, muallim ve talebe sayısına dair bilgiler edinilmektedir. Belgede yer alan bilgilere göre; Babaeski, Saray, Mürefte, Keşan, Çorlu, Hayrabolu, Vize, İskeçe, Sultanyeri, Eğridere, Ahi Çelebi, Bergos, Mustafapaşa, Ferecik, Kırcaali, Evreşe, Havza, Cısr-i Ergene ve Sofulu kazasına bağlı İpsala nahiyesinde rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Rüşdiyeler ile ilgili ayrıntılı bilgilere bakıldığında Babaeski'deki sağlam durumdaki on beş öğrencili mektebe bir kat eklenerek genişletilmesi planlandığı görülür. Saray'daki rüşdiye mektebinde iki öğretmen ve bir hademe bulunmakta olup, sekiz öğrenci eğitim görmektedir. Ancak, sonraki sene mevcut artacağı için yeni bir binaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Mürefte rüşdiyesinde otuz kadar öğrenci bir muallim ile eğitim görmekte, maaşı da az olduğu için hademesi yoktur. Keşan'da bulunan rüşdiye mektebinde hem Müslüman hem de Hristiyan öğrenciler bir arada eğitim görmektedir. Ancak, asıl mektep binası birkaç senedir depo olarak kullanıldığı için cami avlusundaki helalar ile bitişik konumdaki çilehaneye³²

³⁰ Mehmet Çetin Börekçi (Ed.), *Anadolu'da Tanin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 14, 33, 126, 225.

³¹ BOA, *MF.MKT*, 1159/61, 25 Şaban 1328 [1 Eylül 1910].

³² Tasavvuf kültüründe ibadet, zikir gibi dini eylemlerin herkesten uzak ve tek başına yapıldığı mekanlardır. Çilehaneler; tekkeler, camiler ya da türbeler içindeki odalar olduğu gibi, doğal oluşumlar içerisinde veya ve müstakil olarak inşa edilmiş olabilir. Deniz Demiraslan, "Din ve

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

mektepe işlevi verilmiştir. Depo olarak kullanılan okul yapısının rutubetli olduğu ve sağlığı ihmal ettiği gerekçesiyle bir an önce tahliye edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Çorlu rüşdiyesi, kiralanan bir hane içerisinde yer almaktadır. İnşaat mevsimi geçmeden mektep ödeneğinden ayrılacak miktar ile yeni bir binanın inşasına başlanması gerektiği belirtilmiştir. Hayrabolu’da yer alan rüşdiye harap durumdadır ve yıkılarak yeni bir mektep için plan hazırlanması kararlaştırılmıştır. Vize rüşdiye mektebinin öğrenci mevcuduna yetersiz geldiği, bu nedenle hükümet tarafından bir mektep yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Eğridere’deki rüşdiyenin iptidai ile birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Ancak okulun, mevcut öğrenci yükünü kaldıramaması nedeniyle binada tadilat gerekmektedir. Hatta yapıya ahşap bir kat ilave edilip, avlu ve bahçe alanı eklenerek okulun genişletilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Ahi Çelebi rüşdiyesinin merkez iptidaisiyle birleştirilmek üzere merkez rüşdiye mektebine bir öğretmen tayin edilmesi gerekmektedir. Sultanyeri rüşdiyesinde altmış kadar öğrenci, iki öğretmen ve bir hademe bulunmaktadır. Havza’da bulunan on üç öğrencili rüşdiye mektebinde iki öğretmen ve bir hademe bulunmakta, yenilenen yapı ise dört odalıdır. Cısr-i Ergene’deki rüşdiye yetmiş öğrencili olup, öğretmene ihtiyaç olduğu, İpsala nahiyesinde bulunan rüşdiye mektebinin ise onarıma ihtiyacının olduğu belirtilmiştir.

İptidai mektebinin bulunduğu yerleşimler; Babaeski, Eceabad, Saray, Midye, Karakarlı ve Çerkesmüslim köyleri (Hayrabolu’ya bağlı), Vize, Okçular- Mihmadılı- Yassıören- Eyhanlı- Hamidili- Sünnetçi karyeleri (İskeçe’ye bağlı), Sultanyeri, Koh nahiyesi (Sultanyeri’ne bağlı), Eğridere, Ahi çelebi, Bergos, Vasilikos, Ferecik, Akpınar ve Şahin nahiyeleri (Daridere’ye bağlı), Pehlivanköy karyesi (Havza’ya bağlı), Havza’dır. Karakarlı ve Çerkesmüslim köylerindeki iptidai mekteplerinin küçük tadilatlarla rüşdiyeye dönüştürülebileceği belirtilmiştir. Babaeski ve Vize’de diğer yerleşimlerden farklı olarak ikişer iptidai mektebi bulunmaktadır. İskeçe’ye bağlı Okçular, Mihmadılı, Yassıören, Eyhanlı Hamidili ve Sünnetçi karyelerindeki iptidai binalarının iyi durumda olmadığı, bu nedenle yeniden inşalarının gerektiği, ayrıca bu köydeki iptidailerden mezun çocukların devam edebileceği bir rüşdiye mektebinin açılmasının faydalı olacağı belirtilmiştir. Koh nahiyesinde iptidai mektebinde öğretmen olmadığı için eğitim verilememekte, bu nedenle bir öğretmen yollanması gerekmektedir. Vasilikos’daki iptidai mektebi ise yardım ile inşa edilmiş ve tarz-ı inşası pek

---

Tasavvuf Kültüründe Çilehane Kavramı ve Mekan Özellikleri Açısından Gelibolu Çilehanesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 77, Mart 2016, s. 177-181.

mükemmel olarak tanımlanmıştır. İptidai mektebinde yapılacak küçük tadilatlar ile rüşdiyenin de bu yapıda eğitim verebileceği belirtilmiştir. Pehlivan köyü'ndeki iptidai mektebi cami içindeki bir koğuştan ibarettir. Havsa'da bulunan iptidai mektebi hem dar hem de sağlık koşullarına uygun değildir.

Babaeski'de iki inas mektebi, Mürefte'de bir zükur (erkek) mektebi bulunmaktadır. Sultanyeri'nde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından iptidai olarak inşa edilmiş bir numune mektebi³³ bulunmaktadır.

Bazı yerleşimlerde ise rüşdiye ile iptidai mektebi aynı bina içerisinde yer almaktadır. Dimetoka, Şarköy ve Malkara bu yerleşimlere örnektir. Dimetoka'da rüşdiye ve iptidai mektebi, çok iyi durumda olmayan bir bina içerisinde yer aldıklarından dolayı eğitimin gerilemesine yol açtığı ifade edilmiştir. Eğitimin iyileştirilebilmesi için birlikte veya ayrı ayrı rüşdiye ve iptidai mektebinin inşası gerekmektedir. Malkara'da da benzer bir durum söz konusudur. Halkın yardımıyla inşa edilmiş binada eğitim verilmektedir. Sonraki yıl okul mevcudu artacağı için yeni bir bina inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mürefte'de ise iptidai ile rüşdiye mektebinin birleştirilmesi gerektiği belirtilmiş, bu nedenle rüşdiye binasına bir kat ilavesinin yapılması kararlaştırılmıştır.

Saray, Büyükyoncalı köyü (Saray'a bağlı), Çorlu, Türbedere ve Velimeşe köyleri (Çorlu'ya bağlı), Hayrabolu, Vize, Beyaz köyü (Vize'ye bağlı), Tozburun ve Yunusdere köyleri (Ahi Çelebi'ye bağlı), Maydos nahiyesi (Eceabad'a bağlı), Akpınar ve Şahin nahiyeleri (Darıdere'ye bağlı), Pehlivan köyü (Havza'ya bağlı) ve İpsala nahiyesinde (Sofulu'ya bağlı) yeni bir rüşdiyenin yapılması gerektiği belirtilmiş, planlama çalışmaları yapılmıştır. Saray ve Hayrabolu'da halkın yardımıyla rüşdiyelerin yapılabileceği, Vize'de ise halkın çok yoksul olduğu, bu nedenle rüşdiyelerin hükümetin desteği ile inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Eceabad kazasında yeni bir rüşdiye yapmak yerine daha merkezî bir konumda olan Maydos kasabasına civar köylerden gelinmesinin daha kolay olacağı, ayrıca Maydos'daki Hristiyan çocukların da Lisan-ı Osmaniye'yi öğrenmeye hevesli oldukları, bu nedenle burada bir okulun yapılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. İnşa edilecek bu yapının Maarif Müdürlüğü tarafından veya

---

³³ Numune Mektebi; örnek teşkil eden mekteplerdir. Bu mekteplerin kapsamlı ders programları ve öğretmen kadroları bulunmaktadır. Necdet Sakaoğlu, "İptidailer", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1994, s. 187-189.

**ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER**

halkın yardımıyla yapılabileceği dile getirilmiş, yeni okul binası yapılana kadar ise bir yapının kiralanarak orada eğitim verilebileceği ifade edilmiştir. Akpınar ve Şahin nahiyelerindeki öğrenci sayılarına bakıldığında, geçici bir binada eğitim verilebileceği, hazine yardımı olmaksızın yeni bir binanın yapılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Tırnova’da bir rüşdiye mektebi inşa edilmesi için çalışmalar yapılsa da bina yapılamamış, kira ile rüşdiye için elverişli bina arayışına girilmiştir.

Bazı yerleşimlerin iptidai mekteplerine dair bilgiler ise verilmemiştir. Bunlar Keşan, göçmenlerin yerleştirildiği Vize’ye bağlı Feyziye ve Kadı köyleri ile Kırcaali’dir. Bu yerleşimlerin bazılarında bir an önce iptidai mekteplerinin inşa edilmesi planlanmıştır. Ayrıca, Saray, Hayrabolu, Büyükyoncalı köyünde bir inas mektebi ile yine Hayrabolu, Büyükyoncalı köyünde zükur mektebinin yapılması planlanmıştır.

Enez’de birçok odası olan iki katlı terkedilmiş bir rüşdiye binası bulunmakta iken, Midye’de rüşdiye ve iptidai mektebi için bir yapı olmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda, 1910 yılında Edirne’deki eğitimin niteliği ve eğitim yapılarına dair ayrıntılı bilgiler elde edilmiş olsa da Vilayet Maarif Müdürlüğü’ne çekilen telgraflardan okulların sayısını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Belirtilenler doğrultusunda 1910 yılında mevcut mekteplere dair bilgiler, Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: 1910 yılında Edirne’ye bağlı yerleşimlerde mevcut rüşdiye ve iptidai mekteplerinin sayısı (Tablo, 1910 tarihli arşiv belgesinden elde edilen verilerden derlenerek oluşturulmuştur.)

Babaeski	1 rüşdiye, iki iptidai, iki inas mektebi (iptidai)
Tırnova	-
Enez	1 rüşdiye (terkedilmiş)
Eceabad	1 iptidai
Saray (nahiye) (Vize)	1 rüşdiye, 1 iptidai mektebi
Mürefte	1 rüşdiye, 1 zükur mektebi (iptidai)
Keşan	1 rüşdiye
Dimetoka	1 rüşdiye, 1 iptidai mektebi (tek yapı içerisinde)
Çorlu	1 rüşdiye

MERVE ARSLAN ÇINKO - ZEYNEP ERES

Midye	1 iptidai mektebi
Hayrabolu	1 rüşdiye
Karakarlı karyesi (Hayrabolu)	1 iptidai
Çerkesmüslim karyesi (Hayrabolu)	1 iptidai
Vize	1 rüşdiye, 2 iptidai
İskeçe	1 rüşdiye
Okçular karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Mihmadılı karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Yassıören karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Eyhanlı karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Hamidili karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Sünnetçi karyesi (İskeçe)	1 iptidai
Sultanyeri	1 rüşdiye, 1 numune mektebi (iptidai)
Koh nahiyesi (Sultanyeri)	1 iptidai
Eğridere	1 rüşdiye, 1 iptidai
Ahi Çelebi	1 rüşdiye, 1 iptidai
Şarköy	1 rüşdiye, 1 iptidai (tek yapı içerisinde)
Malkara	1 rüşdiye, 1 iptidai (tek yapı içerisinde)
Bergos	1 rüşdiye, 1 iptidai
Vasilikoz	1 iptidai
Mustafapaşa	1 rüşdiye
Ferecik	1 rüşdiye, 1 iptidai
Kırcaali	1 rüşdiye
Akpınar nahiyesi (Dardere)	1 iptidai
Şahin nahiyesi (Dardere)	1 iptidai
Evreşe	1 rüşdiye
Havza	1 rüşdiye, 1 iptidai
Pehlivan köy karyesi (Havsa)	1 iptidai
Cisr-i Ergene	1 rüşdiye
İpsala nahiyesi (Sofulu)	1 rüşdiye

Kaynak: BOA, MF.MKT, 1159/61, 25 Şaban 1328 [1 Eylül 1910].

4. Balkan Savaşlarının Edirne Vilayeti Eğitimi ve Yapıları Üzerindeki Etkileri

1912-13 yıllarında süregelen Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti, Rumeli'deki topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiş, Edirne vilayetinin sınırları da yeniden çizilmiştir. Yaklaşık 11 ay süren savaş, bölgede ekonomik, sosyal, toplumsal etkilerin yanı sıra eğitim alanında da ciddi hasarlara neden olmuştur. Okulların bir bölümü yıkılmış, yakılmış veya harap edilmiştir. Öğretmenler esir düşmüş veya şehit olmuş, eğitime ara verilmiştir. 1913 tarihli Osmanlı Arşivi belgesinden³⁴ Balkan Savaşları'nın Edirne vilayetinin eğitimi üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. Edirne vilayeti dahilinde açılacak mekteplerle ilgili bilgilere yer verilen belgede, savaş sonrası yapı ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Belgeye göre, kasabalar dahilindeki okul binalarının yüzde sekseni bir dereceye kadar korunmuştur. Bazı yapılarda cam, çerçeve, kapı gibi elemanların küçük onarımları ile yapıların eğitime elverişli hale getirilebileceği belirtilmiştir. Bazı okullarda sıra, tahta, kürsü gibi eğitim araç ve gereçleri yakılmıştır. Köy mektepleri ise oldukça kötü durumdadır. Köylerde veya kasabalardaki öğretmenlerin neredeyse tamamı işgalden önce ya da sonra buldukları bölgeleri terk etmiştir. Yalnız birkaçı yerinde kalmış, bir iki öğretmen ise Bulgarlar tarafından şehit veya esir edilmiştir. Boşalan köy ve nahiyelerde halkın yeniden bu bölgeye yerleşmesiyle ancak yeni mekteplerin açılmasının mümkün olacağı belirtilmiştir.

Belgede Edirne sancağına bağlı Ortaköy, Dimetoka, Cisir-i Ergene kazalarındaki mekteplerin durumuna dair bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, Ortaköy'de bir zükur rüşdiyesi; Dimetoka'da bir rüşdiye, bir inas rüşdiyesi; Cisir-i Ergene'de bir zükur ve bir inas rüşdiyesi, iki iptidai zükur mektebi bulunmaktadır. Ortaköy'de yeni bir rüşdiye mektebinin açılması için çalışmalar yapılmış, ne kadar masraf olacağı hesaplanmıştır. Dimetoka'da mevcut rüşdiye mektebi yeniden yapılmak üzere yıkılmış ve malzemesi temin edilmiş olsa da işgal esnasında malzemenin bütünü yağma edilmiştir. Yeniden eğitime başlanabilmesi için bir ev kiralanmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Kazadaki inas rüşdiyesi ise savaşta biraz harap olmuş, eğitim materyalleri yağmalanmıştır. Cisir-i Ergene'de bulunan zükur rüşdiyesi, köhne bir haneden okula dönüştürülmüştür. Savaş süresince içinde Bulgar askerleri kalmış, yapı tahrip edilmiştir. İnas rüşdiyesinde de benzer bir durum söz konusudur. Tahrip edilen yapıda sıralar ve diğer aletler kalmamıştır. Daha

³⁴ BOA, *MF.İBT*, 449/64, 24 Ramazan 1331 [27 Ağustos 1913].

önceden yüz kadar öğrencisi varken, o gün yarısı kadar öğrenci bulunmaktadır. Kazadaki iptidai zükur mektebi de (İttihad ve Terakki Mektebi/ Saliha Hatun mektebi olarak da anılmaktadır) Bulgar askeri tarafından kullanılmıştır. Bulgarlar, bölgeden ayrılmadan önce yapıyı yakmaya çalışmış, yangın halk tarafından söndürülmüştür. Okulda sıra ve kürsü kalmamıştır. Savaş sonrası öğretmen sıkıntısı yaşanmış, örneğin Ortaköy ve Dimetoka mektep muallimleri yerinden ayrılmış, yerlerine henüz yenileri gönderilmemiştir.

Belgede, Tekfurdağı sancağı sınırları içinde yer alan Nefs-i Tekfurdağı (merkez kaza), Çorlu, Malkara, Hayrabolu'daki eğitim yapılarına dair bilgilere yer verilmiştir. Nefs-i Tekfurdağı'nda bulunan idadi mektebi rüşdiye bölümüyle birlikte iskele caddesinde denize nazır yükseklikte ve İslam cemaatine ait bir bina içerisinde (Resim 11). İşgal sırasında eğitim verilemeyecek derecede tahrip edilmiş, adeta *kafes* haline sokulmuştur. Sıra, kürsü, tahta ve diğer materyallerden bir şey kalmamıştır. Yapının onarımı için yeterli bütçe sağlanamadığı için, eğitimin başka bir yerde, kasabanın yukarı mahallelerinde İslam cemaatine (cemaat-i İslamiye) ait Menba-i İrfan (bugünkü Süleymanpaşa Anaokulu) adıyla anılan iptidai mektebinde eğitime devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yapı yeni olduğu için iyi durumdadır. En kısa zamanda yeni bir idadi mektebinin yapılması, en azından Rumların ve Ermenilerinkine denk bir bina inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nefs-i Tekfurdağı'nda bilgisi verilen diğer bir mektep ise inas rüşdiyesidir. Bu mektep, Tekfurdağı'nın Örüklüdere mahallesinde eski ve harabe bir binada yer almaktadır. İçinde eğitimin verilmesi mümkün değildir. Karakatib mahallesinde iyi durumdaki kağır bir bina kiralanarak inas rüşdiyesi olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.

Resim 11: Tekfurdağı Rüşdiye ve İdadisi (Rüstempaşa Cami'nin önündeki yapı), İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90418/0037.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

1913 yılında Çorlu'da bir zükur rüşdiyesi, bir inas iki de iptidai mektebi bulunmaktadır. Rüşdiye mektebi kiralanmış bir hane içerisinde yer almaktadır (Resim 12). 1910-11 yıllarında bazı hayırseverlerin yardımıyla kağıt bir mektep inşasına başlanmış, kısa bir süre içinde binanın duvarları, çatısı tamamlanmış ancak iç donanımı yapılamamıştır. Bu yapının tamamlanarak hem rüşdiye hem de iptidai için kullanıma sunulması amaçlanmıştır. Yerleşimde bulunan iptidai mektebi eğitime elverişli bir bina içerisinde yer almıştır. Kazadaki kız mektebi ise caminin yanındaki eski bir medreseden dönüştürülmüş, cami ile beraber tamamen tahrip edilmiştir. Bu nedenle, iptidai mektebinin kız mektebine dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Yerleşimde bulunan diğer bir iptidai mektebi ise sıbyan mektebi olarak tanımlanmıştır. Mektep, kasabanın kenar bir mahallesinde bir kat üzerine kağıt bir salondan meydana gelmektedir. *Tarz-ı inşası muntazam* bir bina olarak tanımlanan yapının döşemesinin çöktüğü belirtilmiştir.

Malkara'da bir rüşdiye mektebi, bir inas mektebi; Hayrabolu'da ise zükur rüşdiyesi ve iptidaisi, inas rüşdiyesi, inas iptidaisi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Malkara rüşdiye mektebi, tahribattan kurtulmuş; cam, çerçeve, sıva ve badana gibi küçük onarıma ihtiyaç vardır. Sıra ve diğer eğitim malzemeleri kalmamıştır (Resim 13). İnas mektebinde ise aksine büyük bir onarıma ihtiyaç vardır. Hayrabolu işgalde zarar görmemiş, bu nedenle mektepler büyük ölçüde korunmuştur. Zükur rüşdiyesi ve iptidaisi ile inas rüşdiyesi çok fazla tahribe uğramamış, ancak okullardaki eğitim araç ve gereçleri kaybolmuştur. Zükur rüşdiyesi ve iptidaisi, *mükemmel muntazam* kağıt bir bina olarak tanımlanmıştır. İnas iptidaisi ise büyük oranda tahrip edilmiştir. Döşemeler sökülüş, merdivenlerden bazıları kırılmıştır. Onarıma ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Hayrabolu kazası halkı yerleşimi terk etmediği için okullar açıldığında tekrar öğrenci bulabileceği ve eğitime devam edebileceği ifade edilmiştir.

Gelibolu sancağına bağlı Nefs-i Gelibolu kazası işgalden değil, ancak 1912 yılında gerçekleşen Şarköy-Mürefte depreminden büyük ölçüde etkilenmiş, mektepler de zarar görmüştür. İdadi mektebinin üst katının sol kanadı depremde yıkılmıştır (Resim 14). Yıkılan yerlerin tavanı direklerle korumaya alınmış, diğer bölümlerin döşeme ve tavanlarına bir şey olmamıştır. Alt katta çatlaklar oluşsa da yapılan incelemeler sonucunda yapının alt katının sağlam olduğu tespit edilmiştir. Alt kat üzerine mevcut çatı altında ahşap bir kısım ilave edilerek sağlam ve güzel yeni bir mektebe dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Yapı hasarlı olduğu için, kiralanmış bir hane

içinde eğitim verilmeye devam edilmiştir. İdadi mektebinin bir an önce yeniden inşa edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte kazadaki cemaat-i İslamiye'ye ait inas mektebi ve iptidai mektepleri de zarar görmüş, ihya edilmesi gerektiği belirtilse de cemaatin kaynaklarının tükenmesi nedeniyle bunu hükümetin yapması gerektiği dile getirilmiştir. Bu durum ile ilgili belirtilen sözler ise eğitime önem verilmesi gerektiğini vurgular niteliktedir; “... Çünkü bi't-tecrübe sâbitdir ki her nerede bir yeni mekteb yapılır veya eskiler tamir ve telvîn edilirse mektebin hariminde bulunan mahallât mesâkininde başka bir manzara-i ümrân peyda olmaya başlar.”

Resim 12: Çorlu'da bir hane içerisinde yer alan rüşdiye, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90418/0048.

Resim 13: Malkara rüşdiye ve iptidai mektebi, İ. Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90418/0043.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Resim 14: Depremden zarar görmeden önce Gelibolu İdadisi, İ. Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, 90455/0033.

Gelibolu sancağına bağlı Keşan, Şarköy ve Mürefte ile ilgili bilgilere göre; Keşan'da zükur ve inas rüşdiyesi bulunmaktadır. Biraz onarıma ihtiyacı olan okula sıra ve tahta tedarik edilmelidir. Şarköy'de rüşdiye ve iptidai mektebi olarak kullanılmış yapı, hükümet konağı olarak kullanılmaktadır. Mektebin açılması ile birlikte tahliye edileceği belirtilmiştir. Mürefte'de ise deprem sonrası dikili hiçbir şey kalmamış, yerleşim bütünüyle harap olmuştur. Bir mektebin açılması ve eğitime başlanması arzu edilmektedir.

Kırkkilise sancağında ise merkez kaza ile birlikte Babaeski ve Lüleburgaz'daki eğitim yapılarına dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Nefs-i Kırkkilise'deki mektepler savaştaki tahribattan korunmuşlardır. Ancak şehrin kenarında ve aynı derecedeki Rum mektebinin yanında yer alan idadi mektebi harap durumdadır, hatta 'kümeşe' benzetilmiştir. Yapı, askerler tarafından işgal edilmiş ve bulaşıcı hastalıklardan muzdarip hastalara tahsis edilmiştir. Sıra ve tahtaları kalmamıştır. Savaş sırasında öğrencileri Konya ve Kastamonu idadilerine gönderilmiştir. Mektebin tekrar açılabilmesi için gönderilen öğrencilerin geri gelmesi beklenmektedir. Babaeski'deki mektepler ise Bulgarlar tarafından yakılmıştır. Yeni bir yapı yapmak mümkün olmadığı için kiralık hane arayışına girilmiştir. Lüleburgaz'da yeni zükur mekteplerinden biri Bulgarlar tarafından mektep, diğeri ise postane olarak kullanıldığı için korunabilmiştir. Kagir ve yenilenmiş bir bina olan zükur iptidai mektebinin sıra, tahta ve kürsü gibi ihtiyaçları giderildiğinde eğitim

için ideal olacağı belirtilmiştir. Zükur rüşdiyesi ise kasabanın kenarında yer almakta ve daha büyükçe bir binadır. Yemekhane katı tamamlanmayan yapı da bir iki kırılmış camdan başka tahribat yoktur. Diğer mekteplerden farklı olarak inas mektebi harap durumdadır. Kira ile tutulacak bir evde eğitim verileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Kırkkilise sancağına bağlı Vize, Tırnova, Ahtabolu, Midye, Pınarhisar kazalarında çeşitli sebeplerden dolayı mektep açılmayacağı belirtilmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere kazalardaki okulların genel durumuna bakıldığında en çok ihtiyaç duyulanların başında sıra, kürsü, yazı tahtası gibi eğitim araç ve gereçleri yer almaktadır. Belgede, vilayette ağaç bulunmaması, işçilerin de kaybolması nedeniyle bu malzemelerin tedarik edilmesinin mümkün olmadığı, bu nedenle Maarif Nezareti tarafından tedarik edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Diğer önemli bir konu ise öğretmen ihtiyacıdır. Pek çok öğretmen, nakil olmuş, kaybolmuş, şehit veya esir düşmüştür. Bu durum da dikkate alınarak, yeni öğretmen tayinleriyle birlikte mekteplerin açılabilmesi ifade edilmiştir.

5. 1914 Tarihli Harita Üzerinden Edirne Vilayeti Eğitimine Dair Bilgiler

Edirne vilayetindeki okulları gösteren diğer önemli bir belge ise 1914 yılına tarihlenen bir haritadır. Haritada, Edirne vilayetindeki mevcut okullar ve okulların açıldığı dönemlere dair bilgiler yer almaktadır. Haritada verilen bilgiler, esasında 19. yüzyılın başından 1914 yılına kadar geçen süreçteki eğitimi özetler niteliktedir. Belgede, 1908 yılı yani II. Meşrutiyet'in ilanı önemli bir dönüm noktası olarak tanımlanmıştır. 1908 yılından önce (Kable'l-İnkılab) mevcut olan okullar ile 1908 yılından 1914 Eylül'üne kadar (Bade'l-İnkılab) olan süreçte açılan okulların sayısına ve okulların durumuna dair bilgiler elde edilmektedir. Balkan savaşları sonrası Edirne vilayet sınırları değişmiş, Gümölcine ve Dedeağaç sancakları sınır dışında kalmıştır. Bu nedenle, haritadaki bilgiler Edirne, Kırkkilise, Tekirdağ ve Gelibolu'ya dairedir (Resim 15).³⁵

Haritada yer alan kırmızı daireler inkılap öncesi mevcut olan, siyah daireler ise inkılap sonrasında açılan okulları ifade etmektedir. Dairelerin içindeki taksimat okulların kaç dershaneli olduğunu ve üzerlerindeki

³⁵ “Osmanlı İmparatorluğu'nda Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve Çatalca'daki okulları gösteren harita, No: 2 ve 3” başlıklı harita “Salt Araştırma” arşivinden edinilmiştir.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

rakamlar âdetini göstermektedir. Çift çizgili olanlar inas mektebi, üçgen formundaki şekiller ise numune mekteplerini ifade etmektedir. Haritada, okulların niteliği belirtilmemiş olsa da ilköğretim seviyesinde eğitim veren iptidai mektepleri olduğu tahmin edilmektedir. Haritada belirtildiği üzere sancaklardaki mektep sayısı Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: 1908 öncesi ve 1908-14 yılları arasındaki okul sayısı

	1908 öncesi (Kable'l İnkılab)	1908-1914 (Bade'l İnkılab)
Edirne	14	34
Tekirdağ	35	13
Kırklareli	23	34
Gelibolu	22	22
TOPLAM	94	103

Kaynak: “Salt Araştırma” arşivinden edinilen harita üzerindeki bilgilere göre düzenlenmiştir.

Resim 15: Eylül 1914’e tarihlenen harita, “Salt Araştırma” arşivi.

Sayısal veriler, bize farklı dönem aralıklarında eğitimin yaygınlaştırılması adına yapılan çalışmaları ve bu dönemlerde eğitime verilen önemi anlamak açısından değerlidir. Örneğin; Edirne’de, 1908 öncesi mevcut olan okul sayısı 14 iken 1908-1914 arasında açılan okul sayısı 41’dir. Eğitimin yaygınlaştırılmaya başladığı 19. yüzyılın son çeyreğinden 1908

yılına kadar geçen yaklaşık 30 senelik süreçte mevcut okul sayısının üç katı kadarı altı senelik İttihat ve Terakki Dönemi'nde açılmıştır. Yine Edirne sancağı özelinde incelendiğinde kaza merkezlerinde 1908 yılı öncesi 11 okul var iken 1908-1914 yılları arasında 21 yeni okul eklenmiştir. Kırsalda ise 1908 öncesi sayı 3 iken 1908-1914 arasında açılan okul sayısı 20 olmuştur. Bu durum, sadece kent merkezleri değil, köy ve nahiye gibi kırsal yerleşimlerde de eğitimin yaygınlaştırılmaya çalışıldığının önemli bir kanıtıdır. Kırklareli'ne baktığımızda da benzer bir durum söz konusudur. 1908 öncesi mevcut olan okul sayısı 23'tür. Bunların 4'ü sancak ve kaza merkezlerinde iken, 19 tanesi kırsal yerleşimlerde. 1908-1914 arası açılan 34 okulun 5'i kent merkezlerinde, 29'u ise kırsal yerleşimlerde açılmıştır.

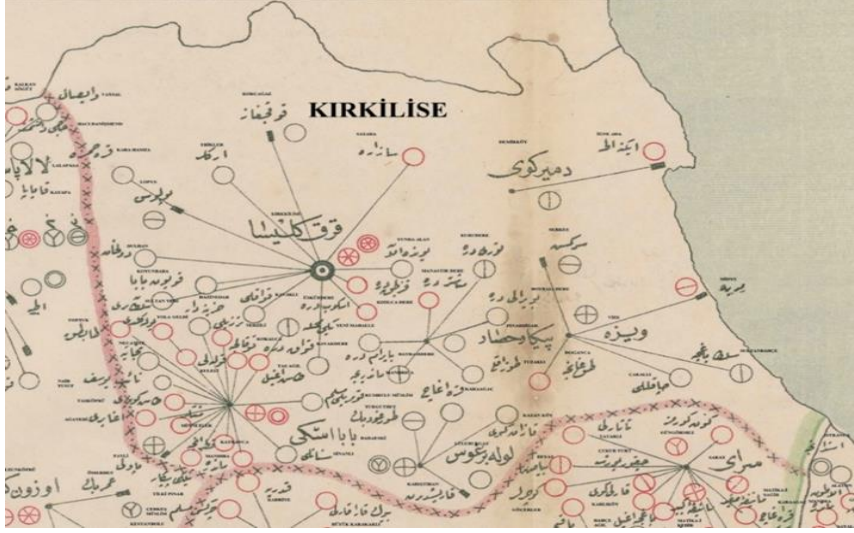
Edirne ve Kırklareli'nde 1908 sonrasında hem merkezlerde hem de kırsal yerleşimlerde daha çok okul açılmışken, Tekirdağ ve Gelibolu'da tersi bir durum söz konusudur. Tekirdağ'da 1908 öncesi mevcut okul sayısı 34 iken, ikinci periyotta açılan okul sayısı 13 olmuştur. Gelibolu'da ise 1908 öncesi ve sonrası için sayı eşit olup 22'dir. Kent ve kırsal bölgelerdeki karşılaştırmaya baktığımızda ise Tekirdağ sancağına bağlı kaza merkezlerinde 1908 öncesi okul sayısı 6, kırsal yerleşimlerde 29; 1908-14 arası açılan okul sayısı kaza merkezlerinde 5, kırsal yerleşimlerde ise 8'dir. Gelibolu sancağına bağlı kaza merkezlerinde 1908 öncesi mevcut sayı 5, kırsal yerleşimlerde 17; 1908-1914 yılları arasında kaza merkezlerinde açılan okul sayısı 9, kırsal yerleşimlerde ise 13'dür (Resim 16-19).

Resim 16: Edirne sancağı okulları, 1914 tarihli haritadan üretilmiştir.

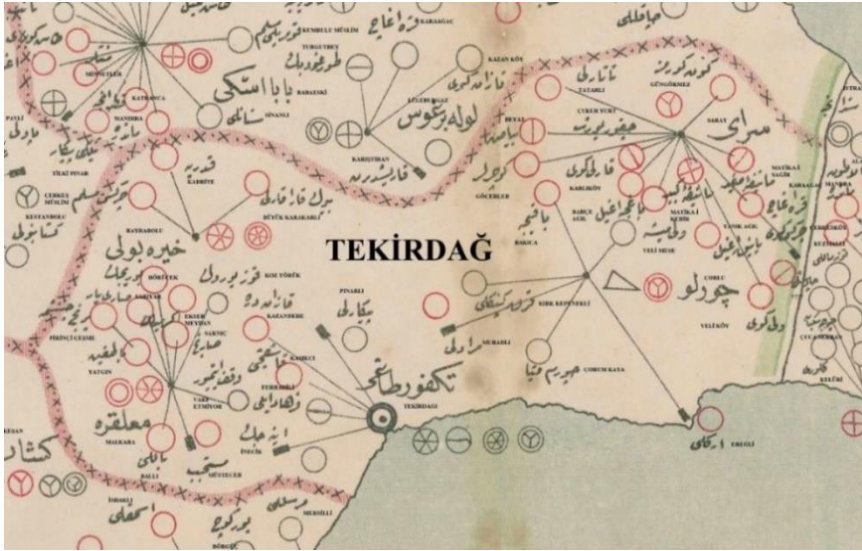

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

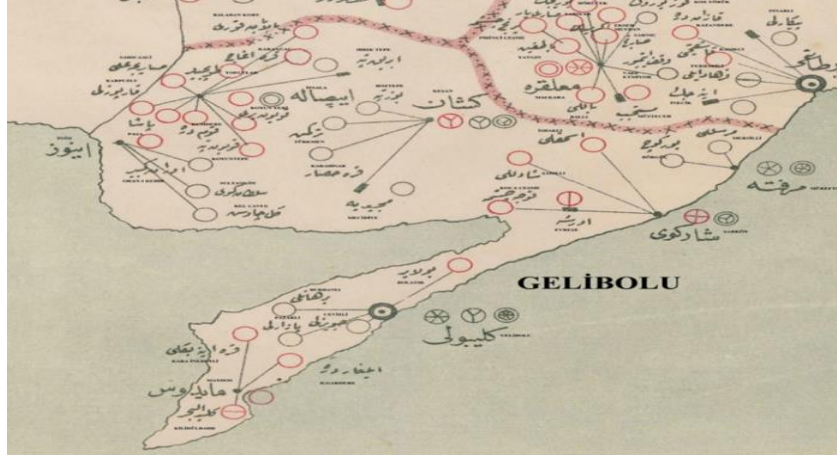
Resim 17: Kırkkilise sancağı okulları, 1914 tarihli haritadan üretilmiştir.

Resim 18: Tekirdağ sancağı okulları, 1914 tarihli haritadan üretilmiştir.

Resim 19: Gelibolu sancağı okulları, 1914 tarihli haritadan üretilmiştir.

6. Günümüze Ulaşan Eğitim Yapıları

Yukarıda değinildiği üzere, Edirne vilayetinde 19. yüzyılın başlarından itibaren çok sayıda okulun açıldığı görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı ve Balkan savaşları, eğitim yapısı sayısının artmasına veya azalmasına neden olsa da bu yapıların bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmiştir. Günümüz Türkiye sınırları içerisinde kalan ve 19. yüzyılda Edirne vilayetine dahil Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası alan çalışmaları ve yazılı kaynak taramaları ışığında incelenmiş, bu yerleşimlerde 37 yapının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Bu okullardan 20 tanesi Edirne merkez ve ilçelerinde, 7 tanesi Tekirdağ merkez ve ilçelerinde, 9 tanesi Kırklareli merkez ve ilçelerinde, 1 tanesi ise Gelibolu Yarımadası'ndadır. Günümüze ulaşan yapılar içerisinde Rum, Ermeni, Musevi, Bulgar cemaatleri ve yabancılar tarafından inşa edilmiş yapılarda bulunmaktadır (Tablo 5).

Günümüze ulaşan bu yapıların büyük bir bölümü, görkemli ve büyük ölçekli yapılardır ve çoğunluğu vilayet merkezi olan Edirne'de bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli ilçe merkezlerinde ve Saray'a bağlı Büyükyoncalı köyünde olduğu gibi kırsal yerleşimlerde de anıtsal nitelikli yapılar inşa edilmiştir. Bu yapıların büyük çoğunluğu günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır. Yapıların %57'si eğitim işlevini sürdürmekte iken, % 19'una farklı işlevler yüklenmiştir, ancak her hâlükârda çoğunlukla kamunun

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

kullanımına sunulmuşlardır. Geriye kalan %24'lük paydadaki yapılar ise Kasım 2021³⁶ itibariyle işlevsiz olan yapılardır.

Günümüze ulaşan yapıların büyük bir çoğunluğu taş veya tuğla malzeme ile kagir olarak inşa edilmiştir. Ahşap malzeme ile inşa edilen iki yapı ise Edirne kent merkezinde yer alan ve bugün Şehit Asım İlkokulu tarafından kullanılan eski Ermeni okullarıdır. Kent merkezlerinde daha çok büyük ölçekli yapılar yer alırken kırsalda daha küçük ölçekli yapılar inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan eğitim yapıları, çoğunlukla bodrum kat üzerine bir veya iki kat olarak yapılmıştır. 19. yüzyıl mimarisini şekillendiren Neoklasisizm, eğitim yapılarını da etkilemiştir. Bununla birlikte, I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın³⁷ etkilerini de günümüze ulaşan eğitim yapıları üzerinde görmek mümkündür. Babaeski'de yer alan ve bugün Atatürk Kültür Merkezi olarak kullanılan tarihi eğitim yapısı bu akımın önemli bir örneğidir (Resim 23).

Yapıların cephe ve plan düzeninde simetri yaklaşımı hakimdir. Cephelerin orta aksında yer alan girişler ön plana çıkartılmış, bazılarında revaklı giriş uygulaması yapılmıştır. Yapıların plan şeması incelendiğinde genel olarak ana girişten sonra bir hol, holün devamında uzun bir koridor ve koridora açılan mekanlardan oluştuğu görülmektedir. Mekanların yüksekliği günümüz yapıları ile karşılaştırıldığında iki kat boyuna kadar ulaşmaktadır. Yüksek ve geniş pencerelerin yer aldığı mekanlar aydınlık, büyük ve ferahdır.

---

³⁶ Yapılara dair tespitler, Kasım 2021'de gerçekleştirilen alan çalışması verilerine göre yapılmıştır.

³⁷ II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası gelişen ulusçuluk ve milliyetçilik, pek çok alanda etkili olduğu gibi mimariyi de etkilemiş, milli mimarinin geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. 1908-1930 yılları arasındaki süreci kapsayan I. Ulusal Mimarlık Dönemi, batı kökenli mimari unsurların arındırılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Çoğunlukla klasik dönem Osmanlı mimarlığından seçilen yapısal unsurlar ile yeni tasarımlar uygulanmaya çalışılmıştır. Dönemin en önemli temsilcileri arasında Vedat Tek ve Mimar Kemalettin Bey yer almaktadır. Yıldırım Yavuz, *I. Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara 1981, s. 21-23.

Tablo 5: Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve Gelibolu Yarımadası'nda yer alan ve günümüze ulaşan eğitim yapıları (Kasım 2021 itibarıyla)

OKUL ADI	ŞU ANKI KULLANIM DURUMU	YAPIM TARİHİ
EDİRNE		
1 Askeri İdadi	Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi	1871
2 Rüşdiye - İdadi - Sultani	Atatürk Ortaokulu	1882-83
3 Rum Zappeion Kız Okulu	Emniyet Müdürlüğü Misafirhanesi (Polisevi)	1885
4 Hamidiye Sanayi Mektebi	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1895
5 Alliance Israelite Universelle (A.I.U.) Yahudi Okulu	İnönü İlkokulu	1893-1903
6 Karağaç Alman Okulu	Mustafa Necati İlkokulu	1897
7 Rum Okulu (Hacı Yorgi Okulu)	Kullanılmıyor (2021) (Eski Fevzipaşa İlkokulu)	1906
8 Bulgar Katolik Okulu	I.Murat Anadolu Lisesi	1893-7
9 Ermeni Arşagonyan Zükur Mektebi	Şehit Asım İlkokulu (B binası)	1908
10 Ermeni Herismiyan İnas Mektebi	Şehit Asım İlkokulu (D binası)	1908
11 Hristos Rum Erkek Mektebi	Kullanılmıyor (2021) (Eski Özbek Ticaret Deposu)	1908
12 Dar'ül İrfan Mektebi	Gazi İlkokulu	1909
13 İttihat ve Terakki Darüleytamı	İstiklal Ortaokulu	1909-10
14 İttihat ve Terakki Mektebi	İl Müftülüğü Fatih Sultan Mehmet 4-6 yaş grubu Kuran Kursu	1910-11
15 Maria Lorda Rahibeler Okulu	Sosyal Bilimler Lisesi	1911
16 Bulgar Okulu (Peter Beron Okulu)	İlim Yayma Cemiyeti Edirne Şubesi İsmet Kaan Konuk Evi	1912
17 Darulmuallimin	Edirne Lisesi	1912-13

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

18	Eskikadın Köyü Okulu	Kullanılmıyor (2021)	20.yy başı
İLÇE: KEŞAN			
19	Rüşdiye	Sevgi Anaokulu	20.yy başı
İLÇE: HAVSA			
20	Rüşdiye	Halk Eğitim Merkezi	1903
TEKİRDAĞ			
21	Ermeni Okulu	Eski Yahya Kemal Beyatlı Anaokulu	19.yy sonu
22	Ermeni Okulu	İnönü Ortaokulu	19.yy sonu
23	Rum Okulu	Namık Kemal İlkokulu	1909
24	Menba-i İrfan Mektebi	Süleymanpaşa Anaokulu	1910-11
25	Rum Okulu	Ertuğrul İlkokulu	1912
İLÇE: SARAY			
26	Manika-i Kebir / Büyükyoncalı İptidai Mektebi	Kullanılmıyor (2021)	1910-1911
İLÇE: ŞARKÖY			
27	Rüşdiye	Kullanılmıyor (2021)	1898-99
KIRKLARELİ			
28	Rum Okulu	Kullanılmıyor (2021)	1905
29	Hamidiye Mekteb-i Kebir-i İptidaisi	Kullanılmıyor (2021) (Eski Olgunlaşma Enstitüsü)	1906
30	İlkokul	Tevfik Fikret Yatılı Bölge Ortaokulu	1912-1928
İLÇE: PINARHİSAR			
31	İptidai / Rüşdiye	Belediye Ek Binası	19.yy sonu

MERVE ARSLAN ÇINKO - ZEYNEP ERES

32	Poyralı Köyü İptidaisi	Kültür Merkezi	1915-17
33	İptidai	Koloğlu İlkokulu	1914-1920
İLÇE: VİZE			
34	Rüşdiye	Kullanılmıyor (2021)	19.yy sonu
İLÇE: BABAESKİ			
35	İptidai (1.Okul / İlk mektep)	Atatürk Kültür Merkezi	1914-15
İLÇE: LÜLEBURGAZ			
36	Ertuğrul Köyü İptidaisi	Ertuğrul Köyü Kültür Evi	1908-1914
GELİBOLU YARIMADASI			
İLÇE: ECEABAT			
37	Yalova köyü Yadigar-ı Zafer Mektebi	Cevat Paşa Kültür Merkezi	1915-18

Yararlanılan Kaynaklar: Tabloda yer alan her bir eğitim yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; BOA, *Y.MTV*, 117/83, 13 Şevval 1312 [9 Nisan 1895]; BOA, *MF.MKT*, 798/53, 12 Cemazeyilahir 1322 [24 Ağustos 1904]; BOA, *İ.AZN*, 64/12, 15 Zilkade 1323 [11 Ocak 1906]; BOA, *MF.MKT*, 910/43, 19 Zilhicce 1323 [14 Şubat 1906]; BOA, *DH.MKT*, 1055/32, 09 Muharrem 1324 [5 Mart 1906]; BOA, *MF.MKT*, 917/10, 17 Muharrem 1324 [13 Mart 1906]; BOA, *ŞD*, 1940/5, 25 Şaban 1324 [14 Ekim 1906]; BOA, *İ.AZN*, 69/5, 12 Şevval 1324 [29 Kasım 1906]; BOA, *Y.A.RES*, 152/110, 28 Zilhicce 1325 [1 Şubat 1908]; BOA, *Y.PRK.A*, 15/4, 26 Rabiulevvel 1326 [28 Nisan 1908]; BOA, *İ.AZN*, 81/21, 13 Şevval 1326 [8 Kasım 1908]; BOA, *DH.MKT*, 2692/43, 02 Zilhicce 1326 [26 Aralık 1908]; BOA, *DH.MKT*, 2869/37, 18 Cemazeyilahir 1327 [7 Temmuz 1909]; BOA, *İ.AZN*, 82/4, 19 Şevval 1327 [3 Kasım 1909]; BOA, *DH.MUİ*, 70/ 21, 25 Cemazeyilevvel 1328 [21 Mayıs 1910]; BOA, *MF.İBT*, 309/38, 22 Rabiulevvel 1329 [23 Mart 1911].

“Edirne Sosyal Bilimler Lisesi” okul kitabesi; “Edirne Fevzi Paşa İlkokulu” okul kitabesi; “Tekirdağ Süleymanpaşa Anaokulu” okul kitabesi; “Tekirdağ/Saray Büyükyoncalı İlkokulu” okul kitabesi; “Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi” okul kitabesi.

“Kırklareli/Babaeski Atatürk Kültür Merkezi” Arşivi; “Kırklareli Tevfik Fikret Yatılı Bölge Ortaokulu” Arşivi; 39.07.49 sayılı kurul dosyası, “Kırklareli/Vize Pratik Kız

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Sanat Okulu”, Edirne KVKBK Arşivi; 59.04.141 sayılı kurul dosyası “Tekirdağ/Malkara Hacıilbey İlkokulu”, 2018 tarihli koruma projesi raporu. Edirne KVKBK Arşivi; 50.07.74 sayılı kurul dosyası “Tekirdağ/Şarköy Halk Eğitim Merkezi”, 2016 tarihli koruma projesi raporu. Edirne KVKBK Arşivi; 39.06.30 sayılı kurul dosyası “Kırklareli/Pınarhisar Kültür Merkezi”, Edirne KVKBK Arşivi; “Edirne/Merkez-Eskikadın Köyü Okulu” 2011 tarihli tescil fişi, Edirne KVKBK Arşivi; “Edirne/Keşan Sevgi Anaokulu” 2011 tarihli tescil fişi, Edirne KVKBK Arşivi.

Ali Rıza Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik*, Birinci Cilt, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli 1948; Anonim, *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri I*, Kristal Reklam Baskı Hizmetleri Ltd. Şti., Edirne 2012; Barış Toptaş, *Kırklareli Merkez İlçe ve Köylerinde Gayrimüslim Eserleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Özkan Ertuğrul, Edirne 2012; Belgin Gönül, *Pınarhisar Sadullah Koloğlu İlkokulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, İstanbul 2011; Can Sözbir, *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, İstanbul 2011; Cenk Doğan, *Tekirdağ Kent Merkezindeki Son Dönem Osmanlı Kamu Yapıları (XIX.-XX. YY.)*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Mesut Dünder, Çanakkale 2016; Erman, a.g.e.; Erol Haker, *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937*, Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., İstanbul 2007; Hasan Erdoğan, *Dünden Bugüne Havsa*, İpek Matbaacılık, Edirne 2000; Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1949; Hümmet Kanal, “II. Abdülhamid Döneminde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağında Eğitim ve Öğretim”, *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 41, Bahar 2017, s. 107-144; Hümmet Kanal, *20. Yüzyıl Başlarında Tekirdağ Sancağı (1900-1912)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ümit Ekin, Sakarya 2015; Kısaparmak, a.g.e.; Murat Demirli, *Kırklareli Rum Okulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, İstanbul 2010; Musa Tombul, *Çanakkale Kültür Envanteri*, Matsis Matbaa Hizmetleri, İstanbul 2015; Adıgüzel ve Gündoğdu, a.g.e.; Oral Onur, *1492’den Günümüze Edirne Yahudi Cemiyeti*, Dinç Ofset Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2005; Peremeci, a.g.e.; Rabia Emekliğil Erdoğan, *Geçmişin İzinde Karaağaç*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe ve Musa Öncel (ed.), *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi, Edirne İl Yıllığı, H.1319-M.1901*, Cilt 2, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2014; Ratip Kazancıgil, Nilüfer Gökçe, Ender Bilar, *Edirne’nin Eğitim Tarihi (İlk-Orta Öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınevi, Edirne 2006; Selçuk Uygun, *Çanakkale’nin Eğitim Mirası*, Eğitim Araştırmaları

Birliği Yayını 2015; <http://www.kirkclarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=173>, (01.07.2021).

Değerlendirme

Başkent İstanbul'un komşuluğundaki Edirne vilayeti, pek çok yeniliğin hayata geçirildiği bir uygulama sahası olmuştur. 19. yüzyılda başlayan eğitim reformlarının en çok uygulandığı yerleşimlerden biri olarak karşımıza çıkan Edirne vilayeti, bu çalışma kapsamında ele alınmış, temel kaynak olarak Osmanlı Arşivi belgelerinden yararlanılmıştır. Böylece, daha önceden ele alınmamış arşiv belgeleriyle bölgenin eğitim tarihi ve eğitim yapılarına dair özgün nitelikli bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak 1914 yılına kadar geçen süreçte farklı dönem aralıklarında inşa edilen eğitim yapıları hem nicelik hem de nitelik bağlamında ele alınmış, farklı dönemlerdeki eğitime dair bir perspektif çizilmeye çalışılmıştır.

Arşiv belgeleri incelendiğinde görülüyor ki, 19. yüzyılda eğitim reformları adına önemli adımlar atılmış olsa da merkezlerden öteye çok fazla gidilememiştir. Özellikle kırsal yerleşimlerde sorun oldukça fazladır. Nitekim Edirne vilayeti köylerinde de benzer bir durum söz konusudur. Sağlık koşullarına uygun olmayan yapılarda eğitim verilmiştir. Bu durum sadece 19. yüzyılın değil, II. Meşrutiyet sonrasında da önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut okulların fiziksel durumlarının iyi olmadığı aşıkârdır. 1910 tarihli belge incelendiğinde Edirne vilayetinde pek çok eğitim yapısına dair onarım talebi bulunduğu görülmektedir. Bazı yerleşimlerde ise eğitim, kiralanmış hanelerde sürdürülmüştür. İptidai ve rüşdiye mekteplerinin tek bir binada eğitim verdiği pek çok yerleşim mevcuttur. Ayrıca mektep bulunmayan yerleşimlerle ilgili de okul açılması yönünde talepler bulunmaktadır.

1885 yılında, Edirne Vilayet Maarif Müdüriyeti'nin bölgedeki eğitimi iyileştirmek adına çalışmalar yapmak istemesi dikkate değer diğer bir konudur. Özellikle bölgedeki sağlık koşullarına uygun olmayan yapıların yıkılarak yerine en kısa zamanda yeni binaların yapılması istenmiştir. Yapıların iyileştirilmesinin yanı sıra öğretmen niteliğini de arttırmak için ıslah çalışmaları hedeflenmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde özellikle köylerde devam eden salt dinî eğitim yerine, modern eğitimlerle kendi kendine yetebilen bireyler yetiştirmek Maarif Müdüriyeti'nin hedefleri arasında yer almıştır.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

1912 yılında başlayan Balkan savaşları bölgede eğitimin sekteye uğramasına neden olmuş, eğitim yapı stokunda değişimlere yol açmıştır. Yapıların ne düzeyde zarar gördüğü ise 1913 tarihli belge ile ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar belgenin başında yapıların yüzde sekseninin bir dereceye kadar korunduğu belirtilse de detaya inildiğinde yapıların bir bölümünün harap olduğu, bir bölümünün ise onarımlar ile tekrar kullanılabilceği anlaşılmaktadır. Ayrıca sıra, tahta, kürsü gibi eğitim araç ve gereçlerinin eksikliği de önemli bir sorundur.

1914 tarihli harita ise Edirne vilayetindeki okulların durumuna dair bize ayrıntılı bilgi vermesi açısından önemlidir. Haritada verilen bilgiye göre; 1908 yılında mevcut okul sayısı 94 iken, 1908-1914 arasındaki altı yıllık süreçte açılan okul sayısı 103'tür. Bu durum, II. Meşrutiyet ilanından sonra okul sayısında ciddi bir artış olduğunu, eğitim reformlarına ağırlık verildiğini göstermektedir. Okul sayısındaki artışın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikaları ile ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikli iyileştirme alanları arasında belirledikleri eğitime ağırlık veren cemiyet, ülke genelinde eğitimi yaygınlaştırmak adına çok sayıda okul açmaya çalışmıştır. Ayrıca, bu dönemde kent merkezlerinden ziyade kırsal bölgelere ağırlık verilmiştir. Edirne vilayetinde de benzer bir durum söz konusudur. 1908 öncesi kırsaldaki okul sayısı 68 iken, sonraki altı yıllık dönemde açılan okul sayısı 67'dir.

Çalışma kapsamında ele alınan diğer bir konu ise günümüze ulaşan eğitim yapılarıdır. Yapıların bir bölümünün günümüze ulaşmış olması, dönemin eğitim anlayışını anlayabilmek açısından önemlidir. Yapıların plan ve cephe düzeni, yapı malzemeleri gibi fiziksel özellikleri dönemin eğitim yaklaşımına dair veri sunmaktadır. Edirne'de inşa edilen Rüşdiye Mektebi, Hamidiye Sanayi Mektebi, Kırklareli'ndeki Hamidiye Mekteb-i Kebir-i İptidai gibi anıtsal nitelikli görkemli yapılar, II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiş, dönemin ve hükümdarın anlayışını da yansıtmıştır (Resim 20-21). II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise temel hedef ülke genelinde okul sayısını arttırmak ve kırsalda da eğitimi yaygınlaştırmak olmuştur. Kırsalda inşa edilen eğitim yapıları ise kent merkezindekilere göre daha küçük ölçekli yapılardır. Saray'a bağlı Büyükyoncalı köyündeki iptidai mektebi, Babaeski'deki iptidai /ilk mektep, Lüleburgaz'a bağlı Ertuğrul köyündeki iptidai mektebi buna örnek olarak verilebilir (Resim 22-24).

Resim 20: Edirne Rüşdiyesi olarak inşa edilen bugün Atatürk Ortaokulu olarak kullanılan yapı.³⁸

Resim 21: Edirne Sanayi Mektebi olarak inşa edilen bugün Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak kullanılan yapı.

---

³⁸ Kaynak belirtilmeyen fotoğraflar, birinci yazara aittir.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Resim 22: Tekirdağ/Saray'a bağlı Büyükyoncalı köyünde iptidai olarak inşa edilen bugün kullanılmayan yapı.

Resim 23: Kırklareli/Babaeski'de iptidai olarak inşa edilen bugün Atatürk Kültür Merkezi olarak kullanılan yapı.

Resim 24: Kırklareli/Lüleburgaz'a bağlı Ertuğrul köyünde iptidai olarak inşa edilen bugün Kültür Evi olarak kullanılan yapı.

Sonuç

19. yüzyılda modernleşmeyle birlikte değişen eğitim yaklaşımının ülke genelinde uygulanabilmesi için ciddi bir çaba sarf edildiğini söylemek gerekir. Pek çok alanda gerçekleşmesi hedeflenen modernleşmenin, esasında eğitim alanında yapılacak reformlarla ve bu doğrultuda yetişecek bireylerle hayata geçirilebileceği anlaşılmış, özellikle yüzyılın sonlarına doğru çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu çalışmaların merkez yerleşimlerden öte kırsal yerleşimlerde uygulanması zaman alsa da reformların uygulanması için hem merkezi hem de yerel yönetimler tarafından faaliyetler yürütülmüştür. Bu bağlamda, eğitimin niteliğini iyileştirilmesi, eğitim verecek bireylerin yetiştirilmesi ve eğitim verilecek fiziki mekanların sağlanması temel gereklilikler olmuştur.

Edirne vilayetinin eğitim tarihi incelendiğinde görülüyor ki, eğitimin iyileştirilebilmesi için çeşitli çalışmalar yürütülmüş, bu doğrultuda çok sayıda okul açılmıştır. Bu okullar başlangıçta mevcut bir yapının dönüştürülmesiyle oluşturulurken hem öğrenci sayısının artması hem de fiziki mekanların artık eğitim sisteminin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmesi nedeniyle yeni ve modern eğitim yapıları inşa edilmiştir. Bu yapılar, çoğunlukla 19. yüzyılın mimarlık ortamındaki yaygın tasarım yaklaşımı olan Neoklasik üslupta inşa

**ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER**

edilmekle beraber 20. yüzyılın ilk yarısında I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın örnekleri de uygulanmıştır. Hepsinin ortak noktası ise havasız, karanlık, basık ve rutubetli okullardan sonra bol pencereli, aydınlık, havadar, ferah okullar olarak inşa edilmiş olmalarıdır.

Bu yapıların bir bölümünün günümüze ulaşmış olması ise modern eğitim kurumlarını inceleyebilmek ve dönemin ruhunu anlayabilmek açısından önemlidir. Nitekim büyük bir bölümü hala eğitim işlevini sürdürmektedir. Bu durum şunu gösteriyor ki, modern nitelikli inşa edilen eğitim yapıları günümüz eğitim sisteminin ihtiyaçlarına da büyük ölçüde cevap vermektedir. Her ne kadar çeşitli değişikliklere uğramış olsalar da mekânsal kurgularını büyük ölçüde korumuş olan bu yapılar, eğitim reformlarının temsilcisi niteliğindedir. Günümüze ulaşan eğitim yapıları, kültürel ve eğitim mirasımızın önemli bileşenleri olarak düşünölmeli, sürdürülebilirliğinin sağlanması önemli bir hedef olmalıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

1. T.C. Cumhurbaşkanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, MF.İBT, 18/130, 04 Şaban, 1302 [19 Mayıs 1885].
BOA, Y.PRK.MF, 3/31, 29 Zilhicce 1311 [3 Temmuz 1894].
BOA, MF.MKT, 1159/61, 25 Şaban 1328 [1 Eylül 1910].
BOA, MF.İBT, 449/64, 24 Ramazan 1331 [27 Ağustos 1913].
BOA, Y.MTV, 117/ 83, 13 Şevval 1312 [9 Nisan 1895].
BOA, MF.MKT, 798/53, 12 Cemazeyilahir 1322 [24 Ağustos 1904].
BOA, İ.AZN, 64/12, 15 Zilkade 1323 [11 Ocak 1906].
BOA, MF.MKT, 910/43, 19 Zilhicce 1323 [14 Şubat 1906].
BOA, DH.MKT, 1055/32, 09 Muharrem 1324 [5 Mart 1906].
BOA, MF.MKT, 917/10, 17 Muharrem 1324 [13 Mart 1906].
BOA, ŞD, 1940/5, 25 Şaban 1324 [14 Ekim 1906].
BOA, İ.AZN, 69/5, 12 Şevval 1324 [29 Kasım 1906].
BOA, Y.A.RES, 152/110, 28 Zilhicce 1325 [1 Şubat 1908].
BOA, Y.PRK.A, 15/4, 26 Rabiulevvel 1326 [28 Nisan 1908].

BOA, *İ.AZN*, 81/21, 13 Şevval 1326 [8 Kasım 1908].
BOA, *DH.MKT*, 2692/43, 02 Zilhicce 1326 [26 Aralık 1908].
BOA, *DH.MKT*, 2869/37, 18 Cemazeyilahir 1327 [7 Temmuz 1909].
BOA, *İ.AZN*, 82/4, 19 Şevval 1327 [3 Kasım 1909].
BOA, *DH.MUİ*, 70/21, 25 Cemazeyilevvel 1328 [21 Mayıs 1910].
BOA, *MF.İBT*, 309/38, 22 Rabiulevvel 1329 [23 Mart 1911].

2. Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (Edirne KVKBK) Arşivi

22.00.1686 sayılı kurul dosyası, “Edirne Atatürk Ortaokulu”.
22.00.196 sayılı kurul dosyası, “Edirne Lisesi”.
39.07.49 sayılı kurul dosyası, “Kırklareli/Vize Pratik Kız Sanat Okulu”.
59.04.141 sayılı kurul dosyası “Tekirdağ/Malkara Hacılbey İlkokulu”, 2018 tarihli koruma projesi raporu.
50.07.74 sayılı kurul dosyası “Tekirdağ/Şarköy Halk Eğitim Merkezi”, 2016 tarihli koruma projesi raporu.
39.06.30 sayılı kurul dosyası “Kırklareli/Pınarhisar Kültür Merkezi”.
“Edirne/Merkez-Eskikadın Köyü Okulu” 2011 tarihli tescil fişi.
“Edirne/Keşan Sevgi Anaokulu” 2011 tarihli tescil fişi.

3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

90418 / 0037
90418 / 0048
90418 / 0043
90455 / 0033
90455 / 0010
90550 / 0002
91074 / 0008

4. “Edirne I. Murat Anadolu Lisesi” Arşivi

5. “Edirne Müzesi” Arşivi

6. “Kırklareli/Babaeski Atatürk Kültür Merkezi” Arşivi

7. “Kırklareli Tevfik Fikret Yatılı Bölge Ortaokulu” Arşivi

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Harita

Osmanlı İmparatorluğu'nda Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve Çatalca'daki okulları gösteren harita. No: 2 ve 3, Salt Araştırma Arşivi, Eylül 1914.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ADIGÜZEL, Niyazi, GÜNDOĞDU, Raşit, (ed.), *Ahmet Badi Efendi Riyaz-ı Belde-i Edirne 20. Yüzyıla kadar Osmanlı Edirne'si*, Trakya Üniversitesi Yayını, Edirne 2014.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2016*. 29. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2016.

ALKAN, Mehmet, Ö., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt 6, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000.

ANONİM, *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri I*, Kristal Reklam Baskı Hizmetleri Ltd. Şti., Edirne, 2012.

AYDIN, Mahir, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

BÖREKÇİ, Mehmet Çetin, (ed.), *Anadolu'da Tanin*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

ÇETİN, Atilla, "Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, 1982, ss. 189-219.

ÇEVİK, Hikmet, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1949.

DEMİRASLAN, Deniz, "Din ve Tasavvuf Kültüründe Çilehane Kavramı ve Mekan Özellikleri Açısından Gelibolu Çilehanesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 77, Mart 2016, ss. 175-196.

DEMİRLİ, Murat, *Kırklareli Rum Okulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

DEMİRTAŞ, Bahattin, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Mart 2008, ss. 155-176.

DOĞAN, Cenk, *Tekirdağ Kent Merkezindeki Son Dönem Osmanlı Kamu Yapıları (XIX.-XX. YY)*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Mesut Dünder, Çanakkale 2016.

DURSUNKAYA, Ali Rıza, *Kırklareli Vilayeti Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserleri Yönünden Tetkik*, Birinci Cilt, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli 1948.

EMEKLİGİL ERDOĞU, Rabia, *Geçmişin İzinde Karaağaç*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2013.

ERDOĞAN, Hasan, *Dünden Bugüne Havsa*, İpek Matbaacılık, Edirne 2000.

ERDOĞDU, Teyfur, *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı-İdari Teşkilat Açısından*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Adalet Alada, İstanbul 1995.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Cilt:1-2, 2. Baskı, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERMAN, Atıl, *Edirne Lisesi*, Ege Basım, İstanbul 2007.

GÖNÜL, Belgin, *Pınarhisar Sadullah Koloğlu İlkokulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, İstanbul 2011.

HAKER, Erol, *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937*, Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., İstanbul 2007.

KANAL, Hümmet, “II. Abdülhamid Döneminde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağında Eğitim ve Öğretim”, *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 41, Bahar 2017, ss. 107-144.

ARŞİV BELGELERİYLE 19-20. YÜZYIL EDİRNE VİLAYETİNİN EĞİTİM TARİHİ VE
YAPILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

———, *20.Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ümit Ekin, Sakarya 2015.

KANSU, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında bir Deneme, 1. Kitap*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1930.

KAYAOĞLU, Taceddin, (Ed.), *Mahmud Cevad İbnü'ş Şeyh Nafi, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

KAZANCIGİL, Ratip, GÖKÇE, Nilüfer, BİLAR, Ender, *Edirne'nin Eğitim Tarihi (İlk-Orta Öğretim) 1361-2005*, Edirne Valiliği Yayınevi, Edirne 2006.

KAZANCIGİL, Ratip, GÖKÇE, Nilüfer, ÖNCEL, Musa (ed.), *Edirne Merkez Vilayet Salnamesi, Edirne İl Yıllığı, H.1319-M.1901*, Cilt 2, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne 2014.

KILIÇ, Selda, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, Mayıs 2005, ss. 99-111.

KISAPARMAK, Necip Güngör, *Milli Eğitim Cephesiyle Edirne*, Turan Matbaası, Edirne 1968.

ONUR, Oral, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemiyeti*, Dinç Ofset Matbaacılık Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2005.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 4. Baskı, Tayfun Medya, Ankara 2020.

PEREMECİ, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, İstanbul 1940.

SAKAOĞLU, Necdet, “İptidailer”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1994, s. 187-189.

SÖZBİR, Can, *İstanbul Yeniköy Zoğrafyon Rum Kız İlkokulu Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Deniz Mazlum, İstanbul 2011.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

TOMBUL, Musa, *Çanakkale Kültür Envanteri*, Matsis Matbaa Hizmetleri, İstanbul 2015.

TOPTAŞ, Barış, *Kırklareli Merkez İlçe ve Köylerinde Gayrimüslim Eserleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Y. Doç. Dr. Özkan Ertuğrul, Edirne 2012.

UYANIK, Ercan, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikaları (1908-1918)", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Haziran 2009, ss. 67-88.

UYGUN, Selçuk, *Çanakkale'nin Eğitim Mirası*, Eğitim Araştırmaları Birliği Yayını 2015.

YAVUZ, Yıldırım, *I. Ulusal Mimarlık Dönemi ve Mimar A. Kemalettin Bey*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara 1981.

<http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr/anitlar.php?id=173>, (01.07.2021).

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Meryem KAÇAN ERDOĞAN*

ÖZ

Tuna Nehri'nin sol kıyısında bulunan Yergöğü, tarihi Mezolitik Çağ'a kadar uzanan ve birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bir yerleşim birimidir. Tarihî süreçte çeşitli isimlerle anılan ve bir liman kasabası özelliği gösteren Yergöğü, Çelebi Mehmed döneminde Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra karşı kıyıda ki Rusçuk (Yergöğü Beri Yaka) şehrine kıyasla "Yergöğü Öte Yaka" olarak isimlendirilmiştir. Fetihden XVI. yüzyılın sonlarına kadar başta Eflâk olmak üzere Haçlı ordusunun birçok saldırı ve yağmasına maruz kalan Yergöğü'de muhafız sayısı artırılmış, varoşta yaşayan Müslüman ve Hıristiyan reayaya kale koruması ve tamiri karşılığında bazı muafiyetler verilmiştir.

Osmanlı'nın kuzey sınırında bulunan Yergöğü, Osmanlı-Eflâk ilişkilerinden de doğrudan etkilenmiştir. Çatışmalar sırasında hedef noktası haline gelen kasaba ve kalede, barış zamanlarında da hudut ihlalleri, eşkıyalık, firarlar, vergi meseleleri ve hırsızlık gibi asayiş bozan olaylar yaşanmıştır. Bununla birlikte Yergöğü'nün Eflâk ile sınırdaş olması ve Tuna'daki konumu kasabayı siyasi, askerî, ticarî ve ekonomik açıdan önemli hale getirmiştir. Büyük bir iskeleye, canlı bir ticarete ve hareketli bir pazara sahip olan Yergöğü, aynı zamanda İstanbul'un iaşesinin temin edilmesinde bir geçit görevi üstlenmiştir.

Bu makalede, kale ve iskeleye sahip bir Osmanlı kasabası olarak Yergöğü'nün XVI. yüzyıldaki askerî, demografik ve sosyo-ekonomik durumuna dikkat çekilmiştir. Söz konusu dönemde kasabayla ilgili yerli literatürdeki bilgilerin yok denecek kadar az olması böyle bir çalışmanın yapılmasında etkili olmuştur. Konunun çerçevesinin oluşturulmasında ağırlıklı olarak tahrir kayıtları, mühimme defterleri ve kanunnameler kullanılmış, kronikler, seyahatnameler, yerli ve yabancı eserler yoluyla dönemin olay örgüsü tamamlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yergöğü, Osmanlı, Eflâk, Kale, Ticaret.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir, ORCID: orcid.org/0000-0002-8885-0936, E-posta: meryem@ogu.edu.tr

**AN OTTOMAN CASTLE ON THE NORTH BORDER IN THE
XVITH CENTURY: GIURGIU**

ABSTRACT

Giurgiu is a settlement located on the left bank of the Danube River that dates back to the Mesolithic Age and where many civilizations ruled. Giurgiu, which has been known by various names in the historical process and has the characteristics of a port town, was named “Yergöğü Öte Yaka” compared to the city of Ruse (Yergöğü Beri Yaka) on the opposite shore after it came under Ottoman rule during the reign of Çelebi Mehmed. From the conquest to the late 16th century, the number of guards was increased in Giurgiu, which was exposed to many attacks and looting of the Crusader army, especially Wallachia; some exemptions were also given to the Muslim and Christian reaya (people) living in the suburbs in return for the protection and repair of the castle.

Giurgiu, located on the northern border of the Ottoman Empire, was also directly affected by Ottoman-Wallachian relations. In the town and castle, which became the target point during the conflicts, some events disrupted the peace, such as border violations, banditry, desertions, tax issues, and theft in times of peace. However, the fact that Giurgiu is bordered by Wallachia and its location on the Danube has made the town important politically, militarily, commercially, and economically. Having a large pier, a lively trade, and a lively market, Giurgiu also served as a gateway for Istanbul’s food supply.

This article points out the military, demographic and socio-economic status of Giurgiu in the 16th century as a town of the Ottoman Empire with castles and piers. The fact that there was little research in the existing literature on the town during the time frame mentioned earlier motivated this research. The study framework was based on tahrir records, mühimme books, and kanunnames, and the plot of the period was tried to be complemented through chronicles, travel books, and domestic and foreign works.

Keywords: Giurgiu, Ottoman, Wallachia, Castle, Trade.

EXTENDED ABSTRACT

Giurgiu, which dates back to the Mesolithic Age and where many civilizations ruled, is located on the left bank of the Danube River. In the historical process, Giurgiu, which is known by various names such as Zorio, Giorgio, Giurgiu, Georgevio, Gürgevo in foreign sources, and Yergöğü, Yerkökü, Yerkövü, Yerköki in Ottoman sources, came under Ottoman rule during the reign of Çelebi Mehmed. Henceforth, it was named as “Yergöğü Öte Yaka” compared to the city of Ruse (Yergöğü Beri Yaka) on the opposite

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

shore. From the conquest to the end of the 16th century, Giurgiu, subjected to many Crusader army attacks, especially from Wallachia, and was burned down, suffered a great deal of military, demographic and socio-economic damage. While the population of Giurgiu, which was one of the northern frontier points of the Ottoman Empire, showed the characteristics of a port town, comprising 4 Muslim and 239 non-Muslim households in 1479; it reached 102 Muslim and 342 non-Muslim households in the second half of the 16th century (1557). Therefore, the Christian population in the town was three times more than the Muslim population. There were also citizens of Vlach, Wallachian, Greek, and Moldavian origin among the non-Muslim population. The prevalence of those whose father's name is "Abdullah" among the Muslim population draws attention. Although the name Abdullah was used among Muslims, its commonality compared to other names brought to mind conversion to Islam. Between 1557 and 1579, there was no increase in the Muslim and Christian population. But on the contrary, the Christian population decreased by 42% on a household basis. It is thought-provoking that the population did not increase in the twenty years and even that the decrease in the Christian population reached serious numbers. One of the most important reasons for this is the Habsburg Monarchy's tendency to organize the frontier region on the one hand and make a stronger defense.

In the examined period, the Ottomans granted some exemptions to the Muslim and Christian people living in the suburbs to ensure the town's security and the castle. In return for their services, these reaya (people) were exempted from the "avarız-ı divaniye" tax, which brought physical work and financial responsibility, and the "tekalif-i örfiye" tax, which was taken to meet extraordinary needs and were assigned to protecting the castle when security was in danger. In addition, if the castle needed repair, they were also responsible for repair services. Religious groups, castle guards, and other castle officials were among those granted exemption.

The first information about Giurgiu Castle is in the Codex Latinus Parisinus map (1396) under the name Zorio. However, it is claimed that the castle existed before 1396, but the lands around it were abandoned because of the Ottoman campaigns. The name of the town of Giurgiu (Georgevio) was mentioned in the alliance agreement signed between Voivoda Mircea cel Batran (1386-1418) and the Polish King Wladyslaw Jagiello (1386-1434) on September 23, 1403. Based on these testimonies, it is known that the castle and urban development existed at the beginning of the 15th century. Likewise, according to the documents of 1409, 1411, and 1415, there was a castle and a settlement at the beginning of the 15th century. That one is a small castle on the island located in front of the settlement. The main castle is located in the

*territory of Wallachia. The information that the castle belongs to the period of Mircea cel Batran is supported by reports of archaeological excavations. Although Wallachia briefly captured it in 1427 and 1445, the Ottomans dominated the castle again. We can see detailed information about the physical structure of the castle and the surrounding settlement in the works of the famous scholars, scientists, and lawyers of the period who participated in the campaigns against the Ottomans or who saw the castle closely. Located on an island in the Danube, these artifacts, which point to the long walls and tall and strong towers of a gravel stone castle, are valuable. In addition, the people in question drew attention to the strategic importance of the castle. It is possible to see similar expressions in Evliya Çelebi's *The Book of Travels (Seyahatname)*. The Muslim traveler reported that the castle was built, in a square shape and with white stones, on a flat place on the banks of the Danube.*

The strategical situation of the castle was also reflected in the number of guards, and more guards were assigned to the castle than the Ruse Castle on the opposite shore. Villages and hamlets in various regions such as Shumen, Deliorman, Tutrakan, and Giurgiu were given as timar (allocating land in return for service to the State at Ottoman) to these officials, who were called dizdar, kethüda, topçu, serbölük, and muhafız. For example, in 1538, the timar revenues of Taban and Krasna villages and the revenues of the Giurgiu suburb were allocated to the castle officials, and the tax exemption of topçu (artillery) and zemberekçi, who were all Christians, was continued. The Dizdar of the Giurgiu Castle, the commander of the castle guards, had other duties besides his military duties. Dizdar had important duties and responsibilities, such as acting under the instructions of the central rule to ensure road safety and safely transfer the ambassadors and state officials from Istanbul to regions such as Ardeal (Erdel), Wallachia, Lehistan (Poland), Crimea; safeguarding the tribute that Wallachia paid to the Ottoman Empire in a safe place in the castle; taking control of the Voivode, overseeing the dispatching of the former Voivode to Istanbul in the turnovers of the Voivode; taking care of the criminals imprisoned in the dungeon in the castle and preventing them from escaping; working in coordination with the officials sent from the center for the castle's repair and appointing enough soldiers as needed. Giurgiu looked like an important town with its pier, live market, and other sources of income besides its castle. Because of the taxes paid by Muslim and Christian people in the town, the diversity of agricultural products, small cattle breeding, beekeeping, and the prevalence of pastures and meadows are noteworthy. In addition, kapan (wholesalers market), kantar (weighbridge), and şemhane (candle factory) in the town and the

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

existence of active trade can be seen as important sources of income. “Bac Resmi,” a kind of Ottoman tax, was taken from sheep, bargir (cart horse), yund (workhorse), ox, cow, oil, honey, tulum cheese, kebe (felt), steel, flax, wood, pine pedevra, and pine oil, which were brought from other places, especially from Wallachia, and sold in the market. Taxes were collected from commercial activities between the two banks of the Danube. Customs duty was collected from goods coming from Wallachia to the other side or coming from Edirne, Bursa, Ruse to Giurgiu and going to Wallachia from there. It is observed that the Giurgiu Pier, which draws attention as a large pier, was quite active in the late 15th century and early 16th century, and an allocation was made to the members of the palace from the revenues acquired. In addition, rock salt in large pieces brought by carts from Wallachia, which had high quality and ample reserves, to Giurgiu and other Danube piers was an essential source of income. Moreover, fish caught from the Danube River and the surrounding rivers and lakes was also a significant source of livelihood in Giurgiu’s economic life. Giurgiu also earned income from derbents (bottlenecks) and passages through which sheep and goats were taken to be shipped to Istanbul.

The location of the town and the castle caused the intensification of relations with Wallachia. There were also tensions from time to time in these relations, which went smoothly when treaties, laws, and regulations were followed. Events such as border disputes, conflicts, banditry, tax issues, and theft had led to the deterioration of relations. However, as a voivodeship affiliated with it, the Ottoman State showed sensitivity to the borders and security of Wallachia and took measures against border violations. As a matter of fact, in line with the complaints of the Wallachian voivodes, he sent an order to the Ruse judge, asking to prevent intervention within the drawn borders. Another situation that disturbed the voivodes and the people of Wallachia was some banditry and robbery incidents originating from the Ottoman lands. These people, described as thieves and bandits, occupied the fortresses on the border, stole the animals of the Wallachian people, such as horses and cattle, caused various damages, and caused the province to be devastated. These events were carried out by the bandits who inhabited castles such as Halonik and Giurgiu on the Wallachian side. Despite the measures taken, it is seen that such incidents continued, and even the bandits who were based in Hırsova Castle and other towns apart from Giurgiu and Halonik castles crossed over to Wallachia lands day and night and usurped the property of the people. Bandits sometimes carried out their extortion and robbery under the guise of trade. Determined to prevent the events, the center introduced a bail system and caught and punished the criminals; the center

wanted those who wanted to cross the Wallachian lands for trade to vouch for their excellent behavior; otherwise, they would not be allowed to pass. *Levends* (sailor soldiers) also crossed to the opposite shore, plundered the villages of Wallachia, and harmed the people. The judge of Giurgiu, along with the judge of the district, was sent an edict on the capture and punishment of *Levends*.

Some escaped to Wallachia by committing crimes or for various reasons in Giurgiu. Occasionally, enslaved people and criminals who wanted to lose their tracks saw the Wallachian side as an escape place. In this case, what was expected from the Voivode was to ensure the fugitives' return rather than patronize them. However, this had not always been possible. Escape events sometimes affected the Wallachian Voivodeship closely, and escapes were also encountered due to the mismanagement of the administrators. It is seen that the escaping people generally settled on the banks of the Danube and Giurgiu. Military groups such as *zaim*, *tımarlı sipahi*, and *yeniçeri* (janissary) in these regions took the *reaya* to *tımar* villages and farms under their disposal. Some *reaya* settled in foundation villages under the administration of the vizier and the *sancakbeyi*. In any case, the Wallachian tribute could not be fully collected due to the *reaya* settled in the Ottoman lands. The central administration's decision was to send the people who settled in the mentioned regions for the last ten years back to their old places. Although events negatively affected the order, such as border violations, banditry, and desertion in the Ottoman-Wallachian border region, the ties established with the center are extremely important in terms of military and political, economic, and commercial relations. Because the Wallachian voivodes had some economic and financial obligations towards the Ottoman Empire. These obligations can be counted as paying tribute and *pişkeş* (gift to officials), sending soldiers, transporting vehicles and workforce during expeditions, and contributing to the provision of Istanbul. To meet the needs of Istanbul, which had a crowded population, especially the palace, Ottoman Empire procured materials such as tallow, clarified butter, honey, cheese, cattle, sheep, horses, cereals, and hemp from Wallachia. Moreover, barley, flour, and horses have been purchased during the expeditions. Occasionally abuse occurred in the procurement and transportation of food from Wallachia. Moreover, they encountered individuals who did not comply with the current laws and rules. These irregular practices, generally reported by the voivodes, also directly affected the Wallachian tribute.

One of the obligations of the Wallachian voivodes was to support the repair of the castles in the region and to provide cash, materials, and labor. One of these castles was Giurgiu Castle. With the officials assigned to the

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

repair of the castle, the Voivode also had to show sensitivity and be ready to send the timber and cerahors (some kind of army workforce) requested from him. Wallachian voivodes were sometimes assigned to repair the castles they destroyed. Such a situation arose from the restoration of the Ruse and Giurgiu Castles, which were burned and destroyed by Voivode during the conflict between the Ottoman Empire and Wallachia in 1595. Still, instead of executing the order, the Voivode made various excuses.

As detailed above, Giurgiu rose to an important position in the 16th century due to its castle, pier, settlement, lively market, transit trade, and established ties with Wallachia.

Giriş

Tarihi Mezolitik Çağ'a kadar uzanan Yergöğü'nde yapılan arkeolojik araştırmalar, Geto-Dac döneminde (MÖ. I. yy.) yoğun bir yerleşimin olduğunu göstermektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nun bölgeden çekilmesinden sonra Doğu Roma İmparatoru Iustinianos (527-565), burada Theodorapolis şehrini inşa ettirmiştir. 600 yıllarında ortadan kalkan şehir, XIV. yüzyılda Cenevizlilerin ticari kolonisi olarak yeniden tesis edilmiş, buraya Cenova Cumhuriyeti'nin mukaddes hamisi San Giorgio'nun ismi verilmiş¹ ve bu isim zamanla Giorgio/Giurgiu'ya dönüşmüştür.² 1388-1393 yıllarında oluşturulan askeri bir haritada ise Gürgevo (Yergöğü) ve Rusçuk olarak bilinen ve karşılıklı konumda yer alan yerleşim birimleri "Zorio" ve "Zorzanelo" olarak işaretlenmiştir. Rusçuk ve Yergöğü kaleleri 1459 tarihli haritada da yer almış; Tuna'nın sağ kıyısında Torgio Grando (Büyük Gürgevo), sol kıyısında Torgio Zoltro kalelerine yer verilmiştir.³ Osmanlı kaynaklarında ise Yergöğü, Yerkökü, Yerkövü, Yerköki gibi çeşitli isimlerle geçtiği görülmektedir. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Yergöğü, Tuna'nın sağ kıyısında bulunan Rusçuk (Yergöğü Beri Yaka) şehrine kıyasla "Nefs-i Urus Yergöğü Öte Yaka" veya sadece "Yergöğü Öte Yaka" olarak

¹ Şehrin kökeninin, Cenevizli denizcilerin Tuna adasında San Giorgio adında bir kale inşa etmelerinden sonra ortaya çıktığı varsayılmaktadır, <https://www.britannica.com/place/Giurgiu-Romania>, (28.03.2022).

² George V Grigore, "Cetatea lui Mircea cel Bătrân de la Giurgiu va fi amenajată peisagistic", <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, p.1, (15.10.2021); Mihai Maxim, "Yergöğü", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 43, İstanbul 2013, s. 483.

³ Teodora Bakardjieva-StoyanYordanov, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya* [Ruse. Region and History], Ruse 2001, s. 12-13.

isimlendirilmiştir. Yergöğü, meskûn bir yer olarak ilk defa 1394⁴ ve 1403⁵ yıllarındaki kayıtlarda geçmektedir. Yergöğü Kalesi'nin Çelebi Mehmed döneminde (1413-1421) Osmanlı hâkimiyetine geçtiği bilinmekle birlikte fetih yılı hakkında kaynakların verdiği bilgiler farklıdır. Osmanlı kaynaklarında kaledeki hâkimiyet, 1416-1417 yılına tarihlendirilmektedir.⁶ Mihai Maxim ise son araştırmaların ışığında kalenin 1420 yılında ele geçirildiğini ifade etmektedir. 1427 yılında Eflâklılar kaleyi geri aldılarsa da 1449'da kale tekrar Osmanlı kontrolüne girmiştir.⁷

Varna Muharebesi'nden (1444) sonra Eflâk Voyvodası Vlad Drakul (1436-1447) tarafından desteklenen ve savaş gemilerinden oluşan Pap-Burgund filosunun Tuna'ya girmesi ve oradaki kalelere saldırması sonucunda sol kıyıda yer alan Yergöğü Kalesi de yıkıma uğramıştır. 1462'de ise Voyvoda Vlad Tepeş (1456-1462) Yergöğü Kalesi'ni alarak Tuna'nın güneyine yaptığı baskınlarla Türk nüfusuna büyük katliamlar yapmıştır. Kendisi, Macar Kralı Mathias Corvin'e 11 Şubat 1462 yılında gönderdiği mektupta Gürgevo'nun her iki tarafında (Ruşçuk ve Yergöğü) 6.414 kişinin öldüğünü haber vermiştir.⁸

Yergöğü'yü ilgilendiren bir başka önemli gelişme Voyvoda Mihail'in (1593-1601) isyanı sırasında yaşanmıştır. Mihail'in isyan sebepleri arasında Osmanlı'nın artan haraç talepleri, tahta geçmek için İstanbul'daki yeniçerilere, tüccara ve zenginlere borçlanması ve borçlarını ödeyemez duruma gelmesi sayılabilir. Ayrıca Veszprém Seferi sırasında Sinan Paşa'nın

⁴ Tarihsel belgelerde, isim ilk olarak 1394'te Prens Mircea'nın bir belgesinde geçmektedir, <https://www.britannica.com/place/Giurgiu-Romania>, (28.03.2022).

⁵ Voyvoda Mircea cel Batran'ın Polonya Kralı I. Wladislaw Jagiello ile imzaladığı ittifak antlaşmasında Giurgiu'dan bahsedilmiş, bölgenin kentsel işlevine temas edilmiştir, <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 2, (15.10.2021).

⁶ Mehmed Neşri, H.819/M.1416-1417 yılında Çelebi Mehmed'in topladığı askerle Rumeli'ye hareket ettiğini, Tuna'yı geçerek Yergöğü'yü yaptırdığını ve akıncılara etrafı yağmalattığını ifade etmektedir. *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Cilt II, (yay. hzl.) Faik Reşit Unat-Prof. Dr. Mehmed A. Köymen, Ankara 2014, s. 535-537. Çelebi Mehmed'in Eflak Seferi Aşıkpaşazâde'de şu sözlerle anlatılmaktadır: "...devletle vilâyet-i Eflak'a yürüdü, Tuna kenarına vardı akıncıları gönderdi. Oturdu "Yergöğü"yi yaptı akıncılar gayet doyum aldı. Eflak'ın beyi dahi elçiyle haraç gönderdi, itaat-ı külli etti ve oğlanların kapuya hizmete gönderdi...", *Tevârih-i Âl-i Osmandan Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul H. 1332, s. 88-89.

⁷ Maxim, *a.g.m.*, s. 483.

⁸ Bakardjieva-Yordanov, *a.g.e.*, s. 15-16; Yusuf Heper, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Murat Öntuğ, Uşak 2020, s. 62.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

sergilediği tutum da Mihail'in Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir tavır takınmasına neden olmuştur. Borçların tasfiyesi için Bükreş'te tertip edilen toplantıya Yergöğü kadısı da davet edilmiştir. Hastalık sebebiyle kadı yerine naibin katıldığı toplantıdan uzlaşma çıkmasına rağmen Mihail, isyan bayrağını açarak önce Bükreş'teki 4.000'den fazla Müslümanı katletmiş, bir kısmını da esir almıştır. Daha sonra Mihail, yağmacılar ve Erdel'den gelen silahlı birliklerle Yergöğü'ye gelerek varoşunu yağmalamıştır. Yağmacılar tarafından ateşe verilen Yergöğü'de sakin Müslümanların birçoğu katledilmiş, bir kısmı da esir alınmıştır. Bu olay sırasında 14.000 kişilik Yergöğü halkından kimse kurtulamadığı gibi tehlike altında bulunan Rusçuk halkı da Balkanlar'a göç etmek zorunda kalmıştır. Mihail'in isyanı üzerine 1595 yılında Osmanlı ordusu Eflâk üzerine harekete geçmiş, Rusçuk-Yergöğü arasında yapımına başlanan köprünün bitirilmesinden sonra Bükreş ile Targovişte'yi ele geçirmiştir. Ancak Mihail'in karşı saldırısı sonucunda Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratması üzerine Sinan Paşa bölgeyi terk ederek Yergöğü'ye gelmiş, burada seferin başında inşa edilen köprüden geçip Tuna'nın karşı kıyısına ulaşmaya çalışmıştır. Ordunun yavaş ilerlemesi, Koca Sinan Paşa'nın ganimet tahsili için akıncıları köprünün diğer ucunda bekletmesi Mihail'e fırsat vermiş, akıncıların karşıya geçişi sırasında köprüyü toplarla yıktırılmıştır. Bu sırada köprüyü geçmeye çalışan akıncıların bir kısmı Tuna Nehri'ne düşmüş, karşıya geçemeyenler ise Mihail'in askerleri tarafından katledilmiştir.⁹ Müttefik Hristiyan ordusu ile birlikte hareket eden Mihail, Yergöğü'ye geldiğinde Osmanlı ordusunun bir kısmı şehrin önündeki adaya geçmiştir. İki gün boyunca kaleyi ele geçirmeye çalışan Mihail'in birlikleri, yoğun top atışları sonucunda 27 Ekim'de kaleye boyun eğdirmiştir.¹⁰ Yergöğü'ye giren Eflâklı askerler, büyük bir katliama girişmiş,

⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I (971-1003/1563-1595), s. 409-410, 412; Cilt II (1003-1008/1595-1600), s. 451, 503, 507-508, 515-516, 533-534, 536-537, (hzl.) Mehmet İpşirli, Ankara 1999. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, Cilt III, (hzl.) Şevki Nezihî Aykut, Ankara 2004, s. 439-444, 455-457, 459-464, 467-469. Osmanlı-Eflak çatışması hakkında ayrıca bkz. Yasemin Sarğın, *Başlangıcından 1606'ya Kadar Osmanlı Devleti ile Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları Arasındaki İlişkiler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alper Başer, Afyonkarahisar 2013, s. 32-42; Heper, *a.g.t.*, s. 184-207.

¹⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Cilt II, s. 538; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, Mihail'in Yergöğü Kalesi'ni yaktığını, topları ve cebehaneyi aldığını ve büyük zarar verdiğini yazmaktadır (*a.g.e.*, s. 469). Cetatea Giurgiu Delimitarea Monumentului Şi A Zonei De Protecție,

[http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 17-18, (20.10.2021).

buradaki Türklerden bir kısmı çarpışma sırasında ölmüş, bir kısmı kaleden Tuna Nehri'ne atlamış, 1.400 civarında Osmanlı askeri de hayatını kaybetmiştir.¹¹ Osmanlı ordusunun çok azı köprü yıkılmadan önce Rusçuk Kalesi'ne çekilmeyi başarmıştır. Nehri geçen Mihail'in ordusu Rusçuk'a saldırarak Osmanlı ordusunu yok ettiği gibi şehri yakmış, halkını da katletmiştir. Sağ kalan Hıristiyan halk ise Eflâk'a göç etmek zorunda bırakılmıştır.¹² 1597'de Osmanlılar tarafından tekrar ele geçirilen kale 1599 yılında 10.000 kişilik bir garnizon haline getirilmiştir.¹³

1. XVI Yüzyılda Yergöğü'de Yerleşim ve Nüfus

Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki serhat noktalarından biri olan Yergöğü, *Varoş-ı kal'a-ı Yergöğü Öte Yaka* veya *Yergöğü Öte Yaka* olarak bilinmektedir. Kasabanın nüfusu 1479 yılında 4 Müslüman hane, 239 gayrimüslim hane ve 1 biveden oluşuyordu.¹⁴ XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde tahrir kayıtlarında yerini alan Yergöğü, etraftaki 25 köyün dâhil edilmesiyle kaza haline getirilmiş ve kadılık örgütü kurulmuştur.¹⁵ Yergöğü'nün kaza statüsüne kavuşturulması kuşkusuz kalesinin önemi dolayısıyla. Ayrıca kalenin Bükreş'e yakın bir konumda bulunması Osmanlıların Eflâk'a müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. Bundan sonra bölge, Eflâk ile Osmanlılar arasında askerî, idarî, adlî, ticarî ve gümrük işlemleri için daimî bir bağlantı noktası olmuştur. Bu dönemde ilk kayıtlar TD 126 (931/1524-1525)'da bulunmakla birlikte defterin çürük ve yazısının son derece silik olması dolayısıyla yüzyılın ilk çeyreğindeki mevcut durumu ortaya koymak güçleşmektedir. Ancak izleyen defter kaydının 1530 yılına ait olması bundan sonraki sürecin takip edilebilmesine imkân sağlamaktadır. Buna göre Niğbolu Sancağı'nda Çernovi Kazası'na bağlı olan Yergöğü, Niğbolu sancakbeyi hasları içinde yer almaktadır. Defterde *Nefs-i Urus Kal'a-yı Yergöğü Öte Yaka* olarak kaydedilen yerleşim biriminin varoşunda sakin olan Müslüman ve

---

<http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 4, (15.10.2021).

¹¹ Heper, *a.g.t.*, s. 208.

¹² Bakardjieva-Yordanov, *a.g.e.*, s. 18.

¹³ <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 4, (15.10.2021).

¹⁴ Selçuk Demir, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İnbaşı Erzurum 2014, s. 102.

¹⁵ Yergöğü kadısının, Eflak'ta gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki davaları görmek, bu bölgeden İstanbul için satın alınan erzakın fiyatlarını kontrol etmek gibi görevleri vardı, Maxim, *a.g.m.*, s. 483.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Hıristiyan reaya Tuna'nın *öte yakasında* Eflâk tarafında buldukları için birtakım muafiyetler tanınmıştır. Kalenin bulunduğu konum da bu muafiyetleri zorunlu hale getirmiştir. Reaya, hizmetleri karşılığında avarız-ı divaniyyeden ve tekalif-i örfiyyeden muaf sayılarak güvenliğin tehlikeye düştüğü zamanlarda kalenin muhafazasında görevlendirilmişlerdir. Ayrıca kalenin tamire ihtiyaç göstermesi durumunda tamir hizmetiyle de mükellef tutulmuşlardır.¹⁶ Bu mükellefiyetlere ilerleyen süreçte yenileri de eklenmiştir. Zira kale, Tuna Nehri ile Velika Nehri'nin arasında yer aldığından, nehirden kaleye gidiş-gelişlerin yapılabilmesinde köprülere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu köprülerden biri kale önündeki hendek köprüsü diğeri ise Velika Nehri'nin üzerindeki köprüdür. Köprülerin 70 ve 80 zirâ¹⁷ uzunluğunda olmak üzere kasaba ahalisince inşa edilerek sürekli işler halde tutulması gerekmektedir. Özellikle şiddetli kış aylarında nehirden gelen büyük buzlar köprüleri yıkıp harap hale getirebilmektedir. Böyle durumlarda kasaba halkı, kendi imkânlarıyla ücretsiz bir şekilde çalışarak kaleyi ve köprüleri dayanıklı bir şekilde tamir etmek ve bakımını yapmakla sorumlu tutulmuştur. Hizmetleri karşılığında nüzul ve kürekçi başta olmak üzere avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyyeden muaf tutulan reaya, ispençelerini 25'er akçe, diğer vergilerini ise tamamen ödemek durumundaydı.¹⁸

Mufassal tahrir defterlerinde, reyanın muafiyet ve yükümlülüklerinin yanı sıra dinî ve sosyo-ekonomik durumlarına da değinilmiştir. 1538 yılına tarihlendirilen defterde (*TD*, 439)¹⁹ kale ve varoшта

¹⁶ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), [Dizin ve Tıpkıbasım], II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 557, 560; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Tahrir Defteri (TD)*, 439, s. 128.

¹⁷ Türk lehçelerinde arşın olarak kullanılan kelimenin Arapçası zirâ olup dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Osmanlılarda mimarlıkta kullanılan zirânın XVI. yüzyıldaki değeri bazı kaynaklarda 73,33 cm olarak verilmiş, 1841 yılında ise 75,77 cm olarak bir standarda bağlanmıştır, <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/3/C03001272.pdf>, s. 411-412, (15.03.2022).

¹⁸ BOA, *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri (TKGM.d.)*, 42 (1579 tarihli Niğbolu Mufassal Tahrir Defteri), vr.21a. Ancak XVII. yüzyılın ilk yarısında kasaba halkına verilen bu muafiyetler, şayka bedeli toplayan memurlar tarafından tanınmamış ve kendilerinden para tahsil edilmiştir. Halkın şikâyeti üzerine merkez, önce ve sonra verilen fermanlar gereğince -sonradan hilafına hüküm verilmemiş ise muafiyetlerin devamını emretmiştir, BOA, *TD*, 775, s. 46-47.

¹⁹ Daha önce Rumen Kovaçev tarafından 1541-1544 yıllarına tarihlendirilen defter, 2014 yılında hazırlanan doktora tezinde 1538 olarak tarihlendirilmiştir. Tezin yazarı, tarihsiz olan defterin yazı karakteri, defterde isimleri geçen devlet adamları ve kazaların birbirini

sakin olanların dinî ve sosyal kimlikleriyle ilgili bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Adı geçen defterde Müslüman cemaatin dinî hizmetlerini görmek üzere kale içindeki cami ve mescide imam ve hatip tayin edilmiştir. Sultan Bayezid Camii'nin imam ve hatibi olan Mevlana Abdullah, İmam Mevlana Derviş Yusuf, Mevlana Süleyman aynı zamanda kale muhafızı olarak görev yapmaktaydı. Bahsedilen din görevlilerinden Mevlana Abdullah ile Mevlana Derviş Yusuf'un çocukları da “*veled-i merd-i kal'a*” olarak defterlere kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra Mevlana Abdullah'ın oğlu Kasım, kaledeki Sultan Murad Mescidi'nde görevliydi. Din görevlilerin ücretleri Rusçuk iskele gelirlerinden ödenmiştir. Bir kethüda vasıtasıyla idare edilen Müslüman cemaatte din görevlileri dışında kale işlerinden sorumlu tutulan iki kişiye vergi muafiyeti getirilmiştir. Bu dönemde Müslümanlardaki sosyal tabakalaşmaya bakıldığında evli ve bekâr nüfus içinde 4 kişi “mutak” ve 1 kişi “malul” olarak kayıtlara geçmiştir. Müslümanların genellikle İslamî isimleri tercih ettikleri, nadir de olsa Malkoç, Ayas, İskender, Ferhad ve Kurd gibi isimleri aldıkları görülmektedir. Ayrıca defterde hane ve mücerred olarak kayıtlı 74 kişiden 14'ünün baba adının Abdullah/Abidin olması da dikkat çekicidir. Abdullah ismi Müslümanlar arasında kullanılmakla birlikte diğer isimlere göre oransal olarak fazlalığı ihtida konusunu akla getirmektedir. Varoшта sakin Hristiyanlar ise Müslümanlardan nüfus olarak 2,5-3 kat daha fazladır.²⁰ Bu tarihten sonraki 20 yıllık zaman diliminde hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin sayısında ciddi bir artış söz konusu olmuştur. Bu artış her iki grupta da hane bazında yaklaşık 3 kat olarak gerçekleşmiştir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında (1557) Yergöğü, padişah hassı olarak kaydedilmiştir. “Nefs-i Yergöğü Öte Yaka” adıyla Çernovi'ye bağlı bir yerleşim birimi olarak Yergöğü'de varoшта oturan Müslüman ve Hristiyanlar, bu dönemde de muafiyetlerini sürdürmüşlerdir. Yergöğü'de yerleşim kısmen mahalleler bazında şekillenmiş, Müslümanlar “Mahalle-i Mescid-i Ahmed” adlı mahallede ikamet etmiştir. Gayrimüslimler için herhangi bir mahalle adına yer verilmemiştir. Bu dönemde Müslümanlar arasında 2 kişi berat sahibi (imam ve müezzin), 1 kişi ise mutak olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 102 Müslüman hane ve 50 mücerred nüfus içinde baba adı “Abdullah” olan 41 kişi bulunmaktadır. Hristiyan nüfus, hane ve mücerred bazında Müslüman nüfusa kıyasla 3 kat daha fazladır. Bununla birlikte muaf olan Müslüman reaya hesaba katıldığında Yergöğü'de önemli bir Müslüman varlığı söz

tamamlaması gibi özelliklerini dikkate alarak defterin TD, 416 numaralı defterin devamı olduğu sonucuna varmıştır, Demir, *a.g.t.*, s. 6.

²⁰ BOA, TD, 439, s. 128-131.

XVI. YÜZYILDA KUZZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

konusudur.²¹ Mesleki açıdan reayanın durumuna bakıldığında Müslüman reayanın mesleki bilgilerine yer verilmediği, Hıristiyan reayanın ise hem meslek hem menşe olarak kaydedildiği görülmektedir. Gayrimüslim nüfus içerisinde 45 Ulah, 27 Eflâklı, 13 Rum, 1 Boğdan kökenli reaya bulunmaktadır. Mesleki çeşitlilik genelde hayvancılık etrafında şekillenmiştir. Balıkçı, kasap, sığırtmaç, çoban, kovancı, kürkçü, hergeleci bu kapsamda düşünülebilir. Dülger, neccar, terzi ve aşçı şehirdeki diğer meslek erbabı arasında yer almaktadır.²²

1579 yılında ise Yergöğü, Rumeli Beylerbeyi ve Niğbolu Sancakbeyi Ahmed Paşa'nın hasları arasında yer almaktadır. Kayıtlarda, Yergöğü'de ikamet eden reaya, yaptıkları işlere göre de sınıflandırılmıştır. Kazada imam, müezzin, muhassıl gibi görevlilerin yanında tabbah, helvacı, sabuncu, deveci, gemici, demirci, keçeci, terzi, celep, kasap, kürkçü, çoban, meremmatî, başmakçı gibi meslek grupları da bulunmaktadır. Hıristiyanlar bu meslekler içerisinde sadece kasap, celep, terzi, kürkçü ve çoban olarak faaliyet göstermiştir. Özellikle kazada 6 Hıristiyan kasabın varlığı dikkat çekicidir. Bir başka dikkat çekici nokta Müslüman nüfus içerisinde 2 kişinin "kızılbaş", 2 kişinin de "Anadolu" olarak kaydedilmesidir. Vurgulanması gereken bir diğer husus "Abidin" isminin yaygınlığıdır. 100 Müslüman hane ve 34 mücerred nüfus içinde baba adı "Abidin" olan toplam 27 kişi bulunmaktadır.²³ Önceki dönem ile kıyaslandığında 1557-1579 yılları arasında Müslüman ve Hıristiyan nüfusta artış olmadığı gibi aksine Hıristiyan nüfus hane bazında yaklaşık % 42 oranında azalma göstermiştir. Nüfusun 20 yıllık zaman diliminde artış göstermemesi hatta Hıristiyan nüfustaki azalmanın ciddi boyutlara ulaşması düşündürücüdür. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Habsburg Monarşisinin serhat bölgesini tek elden organize ederek daha güçlü bir savunma yapmaya yönelmesidir.²⁴ Diğer nedenler arasında bahsedilen dönemde ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri, hudut ihlalleri ve firarların genel asayişini etkileyerek Hıristiyanların huzurunu kaçırmaları ve başka bölgelere göçü beraberinde getirmesi sayılabilir. Nitekim önceki tahrirde kazada 45 Ulah, 27 Eflâklı, 13 Rum, 1 Boğdan kökenli reaya bulunurken bu tahrirde 2 Rum, 4 Eflâklı ve 1 Boğdan kökenli reaya tespit edilmiştir.

²¹ BOA, TD, 382, s. 30-33.

²² BOA, TD, 382, s. 32-37.

²³ BOA, TKGM.d., 42, vr. 21a-23b.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Solak, *Erken Modern Dönemde Osmanlı Habsburg Sınır Savunma Sistemleri (1540-1664)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük, Ankara 2015.

Tablo I: XVI. Yüzyılda Yergöğü' de Nüfus

Yıllar	Müslüman		Gayrimüslim		
	H	M	H	M	Bive
1530 ²⁵	41	20	118	83	-
1538 ²⁶	33	41	108	108	-
1557 ²⁷	102	50	342	135	8
1579 ²⁸	100	34	200	122	-

Yergöğü' de vergi mükellefi olan reayanın yanında belirli işleri üstlenmiş ve kendilerine vergi muafiyeti sağlanmış kişiler de bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı imam, müezzin, hatip (ve oğulları) olmak üzere dinî zümreye mensup olanlardır. Bu kişiler Yergöğü' de bulunan cami ve mescitlerde görevlendirilmiştir. Cami, kale içinde olup XVI. yüzyılda Sultan Yıldırım Bayezid Camii (Sultan Yıldırım Bayezid Han) adı ile bilinmektedir. Evliya Çelebi, camiden Mehmed Han Camii olarak söz etmiştir. Mescit ise Sultan Murad Mescidi olarak kayıtlardaki yerini almıştır. Kazada dikkat çeken bir diğer görevli de muhassıllardır. Kazanın vergi gelirlerini toplayan bu kişilerin sayısı 1579 yılında 5 idi. Kendilerine muafiyet tanınmış olanlar arasında 1 sipahizade ile 1 âmâyı da saymak gerekir. Muaf sınıflar içinde en büyük grubu ise kale muhafızları ile diğer kale görevlileri oluşturmuştur.

Kale muhafızlarına verilen muafiyetin yanı sıra topçular ve zemmberekçilere hizmetleri karşılığında haraç ve ispençe ile bütün avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyeden muafiyet verilmiş ancak öşürlerini diğer reaya gibi tamamen ödemekle mükellef tutulmuşlardır. Demirciler ve neccarlar ise XVI. yüzyılın ikinci yarısında Yergöğü Kalesi' nde faaliyette bulunmuşlardır. Bu grupların tamamının gayrimüslim olduğu görülmektedir.

²⁵ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), II, s. 560.

²⁶ BOA, TD, 439, s. 128-131. Gerçekte Müslümanların sayısı hane bazında 34, mücerred bazında 38 olmalıdır.

²⁷ BOA, TD, 382, s. 30-38. Gerçekte Müslümanların sayısı hane bazında 99, mücerred bazında 48 olmalıdır.

²⁸ BOA, TKGM.d., 42, vr. 23b. Gerçekte defterdeki Müslümanların sayısı mücerred bazında 35, Hristiyanların sayısı hane bazında 201, mücerred bazında 119 olmalıdır.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Tablo II: XVI. Yüzyılda Yergöğü’de Muaf Sınıflar

<i>Muafiyet Verilenler</i>	<i>1512²⁹</i>	<i>1538³⁰</i>	<i>1557³¹</i>	<i>1569³²</i>	<i>1579³³</i>	<i>1596³⁴</i>
İmam, hatip, müezzin (oğulları dâhil)	-	5 ³⁵	4	-	4	-
Muhassıl	-	-	-	-	5	-
Âmâ	-	-	1	-	-	-
Sipahizâde	-	-	1	-	-	-
Çiftçiler	-	11	-	-	-	-
Dizdar	1	1	-	1	1	-
Kethüda	-	1	1	1	1	-
Serbölük	-	5	3	5	3	1
Topçu	-	2	-	2	2	2
Kale muhafızı	15	50	65	45	34	46
Veled-i merd-i kale	-	-	74 ³⁶	-	108	-
Merd-i kale-yi mazul	-	-	34	-	43	-
Topçular	15		15	-	13	-
Zemberekçiler	-	20	7	-	13	-
Demirciler	-	-	3	-	3	-
Neccar	-	-	-	-	1	-
Toplam	31	95	208	54	231	49

2) Yergöğü Öte Yaka Kalesi

a) Kaleye İlişkin İlk Bilgiler ve Kalenin Fiziki Yapısı

Kale hakkında ilk bilgi, Codex Latinus Parisinus haritasında (1396) Zorio adıyla yer almaktadır. Çizimde, iki hâkim kulenin arasında bulunan mazgalı duvarlarla çevrili surlar tasvir edilmektedir. Kulelerden biri küçük ve dairesel, diğeri ise daha büyük ve dikdörtgen şeklindedir. Büyük kulenin üzerinde haç işareti bulunmaktadır ki bu, o zamanlarda Hıristiyanların elinde

²⁹ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)*, 167, vr. 92a-95a. Ayrıca bkz. Demir, *a.g.t.*, s. 84.

³⁰ BOA, *TD*, 439, s. 126-136.

³¹ BOA, *TD*, 382, s. 30-32.

³² BOA, *TD*, 467, s. 216-229. Defter, arşivdeki kayıtlara göre 29 Z 976/14 Haziran 1569 tarihini taşımaktadır. Bu defterin sondan eksik olma ihtimali bulunmaktadır.

³³ BOA, *TKGM.d.*, 42, vr. 21a-23b.

³⁴ BOA, *TSMA.d.*, 724, vr. 41a-53a.

³⁵ BOA, *TD*, 439, s. 128.

³⁶ Gerçekte toplam 71 olmalıdır.

olan bütün surlar üzerinde yer alan bir simge idi. Çizimin alt kısmındaki alan ise harabe olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte kalenin 1396 yılından önce de var olduğu, ancak Osmanlı seferleri dolayısıyla çevresindeki toprakların terk edilmiş olduğu ileri sürülmektedir. 23 Eylül 1403 tarihinde Voyvoda Mircea cel Batran (1386-1418) ile Polonya Kralı Wladislaw Jagiello (1386-1434) arasında imzalanan ittifak antlaşmasında Yergöğü (Georgevio) kasabasının adı geçtiğinden XV. yüzyılın başlarında kalenin ve kentsel yapılaşmanın varlığı kesin olarak bilinmektedir. Kale, Mircea cel Batran tarafından yeniden inşa edildi ve işlevsel hale getirildi. Keza 1409, 1411 ve 1415 yıllarına ait belgelerden anlaşıldığına göre XV. yüzyıl başlarında hem kale hem de yerleşim mevcut idi.³⁷ Bu kale, yerleşim birimi önünde yer alan adadaki küçük kaledir Asıl büyük kale, Eflâk toprağında bulunmaktadır.³⁸ Surların tarihlendirilmesinde ise iki hipotez ileri sürülmektedir. Birincisi, Giurgiu adasındaki kale, daha eski bir küçük kalıntı üzerine Bizans imparatorları veya ilk voyvodalardan Basarab tarafından inşa ettirilmiştir. İkinci görüş ise kalenin Mircea cel Batran dönemine ait olduğu yönündedir. Bu son görüş, arkeolojik kazılara ilişkin raporlarla da desteklenmektedir. I. Mehmed tarafından fethedilen kale, etrafındaki 200 km²'lik alanla birlikte hâkimiyet altına alınmıştır. 1427'de II. Dan, 1445'te Vlad Drakul kaleyi kısa süreliğine ele geçirmiştir. Jehan de Wavrin tarafından kaleme alınan ve 1445 yılı seferinin anlatıldığı kitapta kale ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

*“Giurgiu kalesinin dört uzun duvarı, dört köşesinde tamamen kare şeklinde çok büyük ve çok güçlü kuleleri vardı. Bu kulelerin en küçüğü bile Tutrakan Kalesi'nin kulesinden daha büyüktü ve daha güçlüydü, ahşap kulübe ve geçitlerle berkitilmişti. Ayrıca kaleden başlayıp Tuna Nehri'ne doğru uzanan daha küçük iki duvar korkuluğu ve uçlarında da diğerleri gibi ahşap galerilerle güçlendirilmiş iki kule bulunuyordu. Bu kulelerin hiçbirinin aşağı tarafta çıkış yeri yoktur ve dört kulenin hepsi yirmi dört adımdan daha yüksektirler”.*³⁹

Kalenin bir tasviri de Burgonyalı bilim adamı Dan Căpăţână tarafından yapılmıştır. Kalenin stratejik önemine değinen bilim adamının belirttiğine göre Vlad Drakul, kalenin tahrip edilmemesini Hristiyan

³⁷ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 14-15, (20.10.2021), <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 2, (15.10.2021).

³⁸ Maxim, *a.g.m.*, s. 483.

³⁹ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 15-16, (20.10.2021).

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

şeflerden ısrarla talep etmiştir. “...Burası Tuna'nın en kuvvetli kalesidir, Türklerin elinde olsaydı buralardaki Hıristiyanlara en büyük zararı verebilirlerdi... Türkler ne zaman isteseler nehrin Eflâk'a giren kolunun üstündeki köprüden atlarıyla geçerek Eflâk'a ve Erdel'e akınlar yapabilirlerdi...”. Kalenin XV. yüzyıl başlarında İsakça ve Enisala⁴⁰ kaleleri kadar güçlü olduğu Türk tarihçileri tarafından da vurgulanmıştır.⁴¹ 1560 yılında genişletilen kale, Osmanlılar için gerçek bir köprübaşı haline gelmiştir.⁴² 1574 yılında şehrin ve kalenin bir tasvirini yapan Fransız hukukçu Pierre Lescalopier, adadaki kale ile ilgili şunları yazmaktadır. “Ön tarafta suyun yaklaşık olarak otuz adım içinde kare şeklinde bir kule ve eski bir kalenin kalıntıları yer alıyor”.⁴³ 1595 savaşına katılan askerlerden Filippo Pigafetta ve Silvio Piccolomini'nin kale hakkındaki tasvirleri son derece değerlidir. Pigafetta kaleyi “...Yontulmuş taştan duvarları ve birkaç kalın kulesi olan kale Tuna'da uygun bir adaya yapılmıştı. Burası büyük bir dere yatağından geçerek yirmi adım derinliğindeki nehir üzerinde karadan bir mil uzaklıkta; iki gemiden yapılmış bir köprü ile geçilen bir ada üzerinde, çevresi üçte bir mil olan bir kaledir...” şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁴ Toskanalı bir asker olan Silvio Piccolomini ise kaleyi:

“...Beş kuleli, kanatlı ve mazgalı olarak inşa edilmiştir. Kale yekpare ve kuleler kalın şekildedir. Kuleleri birbirine bağlayan ve kulelerin yüksekliğindeki duvarlar bir perde gibi şekillendirilmiştir. Kale daha ziyade büyük bir “ordu meydanı” gibidir, padişahlardan birisi burada büyük kalenin büyük kapısının karşısındaki alçak duvarı berkiterek onun üzerine ve diğeri Tuna'da olmak üzere iki konak ekledi. Bunları yapabilmek için Tuna'nın bir kolunu ustaca kapatarak bir savunma hendeği yapmış ve kalenin savunmasını berkitmişti. Sinan (Paşa) bunun üzerine beş tekneyle bir köprü yapmıştı. Türk ordusunun Tuna'nın karşı kıyısına geçmesini sağlayan köprü ise iki yüz veya daha fazla tekne ile yapılmıştı”

⁴⁰ Enisala, Orta Dobruca'da Babadağ gölünün doğusunda yer alan ve halen surları ayakta olan bir kaledir. Gerek bazı terimlerin açıklanmasında gerekse Romence iki makalenin Türkçeye çevrilmesinde katkıda bulunan ESOGÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü emekli öğretim üyesi Cezmi Karasu'ya teşekkür ederim.

⁴¹ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 16-17, (20.10.2021).

⁴² <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 3, (15.10.2021).

⁴³ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 17, (20.10.2021).

⁴⁴ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 18, (20.10.2021).

ifadeleriyle tarif etmektedir. Bu betimlemelere göre XVI. yüzyılın sonlarında kalenin taştan yapıldığı, daha iyi savunma için kalın kuleleri ve bunları iki yanda iki perde gibi birbirine bağlayan duvarlarının bulunduğu, bütün tahkimatın çevresinin tahminen üçte bir mil uzunluğunda olduğu anlaşılmaktadır. Ada, Romanya kıyılarına iki veya beş tekne ile oluşturulan küçük bir köprü ile bağlanırken Bulgaristan kıyılarına iki yüzün üzerinde tekneyle meydana getirilen bir köprü ile bağlanmıştır.⁴⁵ Kale, 1599 yılında 10.000 kişilik bir garnizon haline getirilmiş, ahşap ve tuğla ile yükseltilmiş ve bundan sonraki 150 yıl boyunca işgal görmemiştir.⁴⁶

XVII. yüzyıl kaynağı olmasına rağmen Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde kale hakkında verilen bilgiler çok kıymetlidir. Bu bilgiler kalenin fiziki yapısının anlaşılabilmesine yardımcı olmaktadır. Önce Rusçuk Kalesi'ni ziyaret eden ve daha sonra kayıkla Tuna Nehri'ni geçen Evliya Çelebi, kaleyi "Evsâf-ı kal'a-i Çöl yani Yergöğü" başlığı altında tanıtmıştır. Banisinin Çelebi Sultan Mehmed olduğunu ifade ile kalenin Tuna kenarında düz bir çimenlik yerde kare şeklinde, beyaz taşlardan inşa edildiğini ve müstahkem olduğunu kaydetmiştir. Seyyahın betimlemesine göre kalenin doğuya bakan demir bir kapısı olup etrafındaki hendeğini Tuna nehrinin suları doldurmaktadır. Kapı önünde zemberekli asma bir köprüsü bulunmaktadır. Kale içinde Mehmed Han Camii, mehteranı, cephanesi, büyük-küçük elli adet topu, dizdarı ve üç yüz muhafızı yer almaktadır. Kalenin doğusunda Tuna sahilinde mamur bir varoşu olup varoşunun etrafında da tabur hendeği mevcuttur.⁴⁷

b) Kale Muhafızları

Kalelerin idari teşkilatında çeşitli vazifeler ifa eden görevliler bulunuyordu. Bunlardan biri dizdar olup kale ile ilgili işlerin sorumlusu ve kale erlerinin kumandanıydı. Ayrıca dizdarın kaledeki hapishaneden sorumlu olma, kalede saklanan değerli eşyaları koruma, kaledeki barut depolarını, cephanelikleri ve bazı yerlerdeki darphane ve bununla ilgili alet ve edevatı

⁴⁵ [http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf), s. 18-19, (20.10.2021).

⁴⁶ <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batan%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 4, (15.10.2021). Mihail üzerine serdar tayin edilen Mahmud Paşa, kalenin tamiriyle ilgili gerekli hazırlıkları yapmış ve bu konuda merkezden birçok kez emir almıştır, Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Cilt II, s. 798, 819.

⁴⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III. Kitap, (hzl.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999, s. 181.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

muhafaza etme gibi önemli görev ve sorumlulukları bulunuyordu. Bağlı olduğu kaza kadısı, sancakbeyi ve beylerbeyine karşı sorumlu olan dizdar, kendisine bağlı kethüda ve kale erleriyle birlikte hudut boylarındaki şehirleri ve isyan çıkan yerlerdeki kaleleri savunmuştur. Kalenin önemine göre dizdarın komutası altında kethüda denilen yardımcı, bölükbaşılar (serbölük), kale imamı, müezzin, kapıcı, topçu, nöbetçi, demirci, marangoz gibi görevliler ile kale erleri bulunurdu. Kale erlerinin tayin ve azillerinde de yetkili olan dizdara yaptığı hizmete karşılık olarak orta dereceli tımar verilmiş, kale erlerinin tımar gelirleri ise 500-1.800 akçe arasında değişmiştir.⁴⁸

Bir hudut kalesi olarak Yergöğü muhafızlarına dair en erken tarihli bilgiler, XV. yüzyılın ortalarına ait olup Niğbolu Sancağı muhafızlarının tımar ve zeametlerinin kaydedildiği defterde yer almaktadır. Bu dönemde “Yergöğü Beri Yaka” olarak bilinen Rusçuk Kalesi, dizdar yerine kethüda tarafından idare edilirken karşı kıyıdaکی Yergöğü Kalesi’nin dizdarı bulunmaktaydı. Dizdar Bali Bey’e tahsis edilen tımar 22 haneli ve 2.687 akçelik gelire sahip Bizovets köyü idi. Muhafız Seyid Mehmed Gilyani’ye ise Karaca Kadı Çiftliği adıyla bilinen Slivke (Slivopole) mezrası tımar olarak verilmiştir. İsküplü mezrasının da dâhil olduğu tımar toprağında 30 haneden oluşan Yörükler yerleşmiştir. Tımar sahibi Seyid Mehmed’in 1.705 akçelik geliri mevcuttu.⁴⁹ Dizdar ve muhafızın tımar gelirleri karşılaştırıldığı zaman dizdarın düşük dereceli bir tımar tasarruf ettiği görülmektedir. İzleyen yüzyılda ise kale muhafızlarının sayısında ve gelirlerinde artış söz konusu olmuştur. Evail-i Muharrem 918/19-28 Mart 1512 tarihli deftere göre Yergöğü Öte Yaka Kalesi’nde bir dizdar ile 15 muhafız görevli olup kendilerine Şumnu, Deliorman, Yergöğü ve Tutrakan gibi çeşitli bölgelerde bulunan köy ve mezralar tımar olarak verilmiştir. Sayısı 15 olan topçular ise hizmetleri karşılığında haraç, ispençe ve avarızdan muaf tutulmuştur.⁵⁰

1538 yılına tarihlendirilen defterde *Mustahfızân-ı Kal’a-yı Yergöğü Öte Yaka* başlığı altında muhafızların tasarruf ettikleri topraklara ve gelirlerine yer verilmiştir. Buna göre Yergöğü Kalesi’nde dizdar ve kethüdanın maiyetinde 57 muhafız görev yapıyordu. Kale görevlilerine Taban ve Krasna köyünün tımar gelirleri ile Yergöğü varoşunun gelirleri tahsis

⁴⁸ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 480-481.

⁴⁹ *Podbrani Izvori za Istorijata na Grad Ruse: Rusenskiya Kray (II-XIX V.) [Selected Bibliography on Ruse and the History of the Region of Ruse (II-XIXth Centuries)]*, (Sistaviteli, Stoyan Yordanov-Teodora Bakardjieva), Ruse 1999, s. 96-97.

⁵⁰ Muhafızların tasarruf ettikleri topraklarda genellikle Yörükler meskundur, BOA, *TSMA.d.*, 167, vr. 92a-95a.

edilmiştir. Yıllık olarak hesaplanan bu gelirler; dizdara 8.000 akçe, kethüdaya 1.900 akçe, topçulara 1.600'er akçe, serbölüklere 1.500'er akçe ve muhafızlara 1.400'er akçe olacak şekilde belirlenmiştir. Bu dönemde kaledeki topçu ve zemberekçilerin sayısı ise 20 olup tamamı Hıristiyanlardan oluşuyordu. Hizmetleri karşılığında haraç ve rüsum vermeyen bu kişilerin muafiyetleri önceki padişah döneminde tanınmış ve sonraki süreçte de devam etmiştir.⁵¹ Kaledeki muhafız sayısı topçu ve zemberekçilerle birlikte 1557 yılında 91'e yükselmiş,⁵² 1569'da 54,⁵³ 1579'da 67,⁵⁴ 1596 yılında ise 49⁵⁵ olarak kayıtlardaki yerini almıştır. Yergöğü Kalesi'nde, karşı kıyıda Rusçuk Kalesi'ne oranla daha fazla sayıda muhafız görev yapmıştır. Zira XV. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyılın ortalarına kadar (1569) Rusçuk Kalesi 10 muhafız tarafından korunmuştur.⁵⁶ Yergöğü Kalesi'nin muhafız sayısının Rusçuk Kalesi'ne göre daha fazla olmasının en önemli sebeplerinden biri kalenin bulunduğu konum ile ilgilidir.

Yergöğü Kalesi dizdarı, İstanbul'dan Erdel, Eflâk, Lehistan, Kırım gibi bölgelere giden elçilerin, devlet görevlilerinin (dergâh-ı âlî çavuşları) yol güvenliğinin sağlanması ve güvenli bir şekilde kendi bölgesinden geçirilmesi konusunda merkezin talimatlarına göre hareket etmiştir. Mesela, 1526 yılında ülkesine giden Leh elçisi Yergöğü'den geçmiştir.⁵⁷ Keza 1559'da Erdel'e giden Mehmed Çavuş ile Eflâk'a giden Mustafa Çavuş'un Yergöğü'ye ulaştığında lüzumu halinde yanına yeterli miktarda hisar eri koşularak gideceği yere kadar güvenliğinin sağlanması konusunda dizdara emir verilmiştir.⁵⁸ Bu tarz emirler, izleyen yıllarda da gönderilmiştir. 1560 yılında bir husus dolayısıyla Erdel'e gönderilen İskender Çavuş ile bir ulakla Kırım Hanlığı'na giden Bâlî Çavuş'un yol güvenliği için Yergöğü'ye ulaştıklarında kendilerine kale erenlerinden "yarar âdemler" koşulması istenmiştir.⁵⁹

⁵¹ BOA, *TD*, nr.439, s. 126-128, 132-133.

⁵² BOA, *TD*, 382, s. 30-32.

⁵³ BOA, *TD*, 467, s. 216-229.

⁵⁴ BOA, *TKGM.d.*, 42, vr. 23b.

⁵⁵ BOA, *TSM.d.*, 724, vr. 41a-53a.

⁵⁶ Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk Kalesi", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005), Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2005, s. 426.

⁵⁷ Elçinin İstanbul'dan Yergöğü'ye kadar işesi hakkında bkz. BOA, *İbnül Emin-Hariciye (İE.HR)*, 1/2.

⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Ankara 1993, s. 240/546, 295/658.

⁵⁹ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 481/1084, 608/1370.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Eflâk'ın Osmanlı Devleti'ne ödediği haracın kalede muhafaza edilme işi de dizdarın görevleri arasındaydı. Dizdarın haracı kalede muhafazalı bir yere koyarak hisar erleri ve voyvodanın adamlarıyla birlikte İstanbul'a göndermesi gerekiyordu.⁶⁰ Yine voyvoda değişikliklerinde eski voyvodanın İstanbul'a gönderilmesi işinde kadıyla birlikte dizdar da görev almıştır. Nitekim 11 Cemaziyelahir 991/2 Temmuz 1583 tarihinde voyvoda değişikliğinden haberdar edilen görevliler, eski voyvoda Mihnea'nın İstanbul'a gidiş ve gelişinde kendisine nezaret edecek çavuşla birlikte yol güvenliklerinin sağlanması konusunda emir almışlardır.⁶¹

Dizdarın bir diğer görevi de kaledeki zindanda hapsedilen suçluların muhafazalarına dikkat etmek ve kaçmalarını engellemektir. Bu suçlulardan biri de Kallap Ali olup iki çocuğu ile birlikte kalede hapsedilmişti.⁶²

Kalenin tamirinde dizdarın merkezden gönderilen görevlilerle koordineli bir şekilde çalışarak ihtiyaç duyulması halinde yeterli miktarda hisar erini görevlendirmesi gerekiyordu. Nitekim 1560 yılında kalenin tamirine memur edilen Dergâh-ı âlî çavuşlarından Müstedâm Çavuş'un vazifesini yapabilmesi için dizdarın yeterli miktarda hisar eri vermesi emredilmiştir.⁶³ Kalenin gereği gibi tamir edilmesinde canla başla çalışanların gayretleri takdir edilmiş, tımarlarına ve maaşlarına zam yapılmıştır. Bu çerçevede bina emini olan Müstedâm Çavuş'un tımarına 3.000 akçe, kâtibine 3 akçe terakki verilerek taltif edilmiştir.⁶⁴ Tamirde sadece kalenin hisar erleri değil aynı zamanda başka bölgelerin tımar sahipleri de çalıştırılmıştır. Tırhala Sancağı'nın tımarlısı Faik de bunlardan biri olup kereste ve cerahor teminindeki gayretinden dolayı tımarına 4.000 akçe terakki verilmiştir.⁶⁵ Yergöğü muhafızları görev yaptıkları kaleyi tamir ettiği gibi donanma seferlerinde de görevlendirilmişlerdir. 1573 yılında Niğbolu beyi, donanma seferi hazırlıkları kapsamında Rusçuk, Niğbolu, Halonik, İbrail kalelerinin

⁶⁰ Hüküm, kale dizdarıyla birlikte Rusçuk kadısı ve Eflak voyvodasına da yazılmıştır (BOA, *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d.)*, 24, s. 210-211/553, 554.

⁶¹ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 49, s. 114/389.

⁶² Çocukların serbest bırakılmasıyla ilgili Çernovi kadısına iki ayrı hüküm gönderilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Özet ve İndeks*, Ankara 1994, s. 136/800, 139/820.

⁶³ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 359-360/811.

⁶⁴ Terakkiler, Eflak voyvodasının mektubu üzerine verilmiştir, BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 4, s. 189/1972, 29 C 968/17 Mart 1561.

⁶⁵ Terakki, Eflak voyvodasının mektubu üzerine verilmiştir, BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 4, s. 147/1488, 28 M 968/12 Ekim 1560).

yanı sıra Yergöğü Kalesi muhafızlarını Süzebolu’da inşa edilen donanma gemilerinde istihdam etmek üzere emir almıştır. Görevlendirilen 110 neferin 20’si Yergöğü Kalesi’nden olacak şekilde belirlenmiş ve tüfekli olarak nevrüza kadar görev yerlerinde hazır bulunmaları istenmiştir.⁶⁶

3) Yergöğü’de Ekonomik Yapı

XVI. yüzyılda Yergöğü’nün gelir kaynakları, bulunduğu coğrafi konumun etkisini gösterecek şekilde çeşitlilik arz etmektedir. Vergi kalemleri içerisinde en başta kazada yaşayan Müslüman ve Hıristiyan halkın ödediği vergiler gelmektedir. Çift ve mücerred resmi ile ispençe vergisi önemli bir gelir kaynağıdır. Çift resmi 22 akçe, mücerred resmi 8 akçe olarak tespit edilmiştir. Gayrimüslimlerden alınan ispençe resmi, Müslümanlardan alınan çift resminin muadili olup 25 akçeden hesap edilmiştir. Gayrimüslim reayadan tahsil edilen diğer vergiler arasında giyah ve hime (otluk ve odun) ile makiyan ve nan (tavuk ve ekme) vergileri bulunmaktaydı. Evli gayrimüslim reayadan nakdi olarak alınan bu vergilerden giyah ve hime 12 akçe, makiyan ve nan 1 akçe olarak tahsil edilmiştir. Keza evli gayrimüslim reaya bir hevenk üzüm karşılığında da 2 akçe vergi ödemiştir. Diğer zirai ürünler Tuna boyundaki yerleşim birimleri ile benzerlik gösterir. Arpa, buğday, yulaf gibi tahıllar arasında buğdayın ağırlığı söz konusudur. Zira buğday halkın temel besin kaynağını oluşturuyordu. Zirai ürünlerde önemli bir gelir kalemi de darıdan tahsil edilen öşürle ilgilidir. Kale sınırında Eflâklıların ziraat ettiği darının 500 kilesi öşür olarak alınmış ve 2.500 akçelik gelir elde edilmiştir. Bağcılık yapılırsa da bu uğraş, Rusçuk’taki gibi yaygın görünmemektedir. Bağ sahiplerinden resm-i dönüm, bağlardan elde edilen ürün karşılığı ise öşür talep edilmiştir. Müslümanlardan “resm-i dönüm-i bağat” adıyla 4’er akçe dönüm resmi alınmıştır. Gayrimüslimlerden ise bu vergi öşr-i şıra olarak tahsil edilmiştir. Bağlardan elde edilen üzümler mengene adı verilen tezgâhlarda sıkılarak şıra haline getirilmiştir. Yergöğü’de 1557 yılında 8, 1579 yılında ise 5 adet mengene olup mengene başına 15 akçe “resm-i mengene” alınmıştır. Öşr-i şıra, mahsulün mengenelerde şıra haline getirilip müdre ile ölçülmesi sonucu hesaplanmış ve müdre başına 5 akçe vergi tahsil edilmiştir. Gayrimüslim, ürününü pazara çıkarıp satması halinde bac-ı hamr adıyla bir miktar vergi daha ödemiştir. Bu vergi 1579 tarihli tahrir defterinde fiçı resmi ile birlikte 600 akçe olarak hesaplanmıştır. Meyve ve sebze yetiştiriciliği daha küçük ölçeklidir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve çayırılar daha yaygındır ki bu durum alınan vergilerden de anlaşılmaktadır.

⁶⁶ BOA, A.DVNSMHH.d., 21, s. 51/127.

XVI. YÜZYILDA KUZZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Bununla birlikte “resm-i ganem” adıyla ödenen vergiler döneme göre değişiklik arz etmiştir. Yüzyılın ilk yarısında “resm-i ganem” adıyla 2.451 akçe olarak tahsil edilen vergi, yüzyılın ikinci yarısında (1579) 300 akçeye düşmüştür. Bu durum küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde büyük bir kayba işaret etmektedir. Şöyle ki iki koyuna bir akçe vergi alındığı düşünüldüğünde 2.451 akçe 4.902 koyuna tekabül etmektedir. Bu sayı, 1579 yılına gelindiğinde 600’e kadar gerilemiştir. Koyun besiciliğine kıyasla domuz besiciliğinin yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Domuz sahiplerinden alınan “resm-i hınzır”, iki domuzdan bir akçe; “resm-i bujik” ise kesilen her domuzdan bir akçe olarak tahsil edilmiştir. Buna göre 1579 yılında Yergöğü’de 100 adet domuz bulunduğu, 20 domuzun da salhanede kesilerek vergiye tabi tutulduğu görülmektedir. Yergöğü’de reayanın meşgul olduğu uğraşlardan biri de arıcılıktır. Öşr-i kovan adıyla kovandan onda bir oranında tahsil edilen bu verginin miktarı Kanuni döneminde ve 1579 yılında 500 akçe olarak sabit kalmıştır.

Hayvan yetiştiriciliğinde otlak ve çayırların varlığı önemlidir. Tuna Nehri ve göl kıyılarındaki çayır ve otlaklar çok sayıda hayvan beslenmesini mümkün kılmıştır. Eflâk vilayetinde yaşayan Hıristiyanlar, otlakları kullanmaları karşılığında “resm-i otlak-ı ağnam ve hanazır” vergisi ödemişlerdir. Verginin miktarı yüzyılın ilk yarısı için 1.500 akçe, ikinci yarısı için 1.000 akçe olarak belirlenmiştir. Yine göllerin etrafında bulunan ve reayanın yararlandığı çayırlardan Kanuni döneminde “öşr-i çayır-ı göl” adıyla 1.500 akçe; “çayır-ı göl” adıyla da 1.000 akçe vergi tahsil edilmiştir. Özellikle Gospodin Nehri ve bu nehrin yakınında bulunan gölün çayırından elde edilen gelir önemli bir meblağdır. Bu bölge, Eflâk voyvodasının tasarrufunda olmakla birlikte voyvoda yıllık 20.000 akçeyi hazineye teslim etmekle mükellef kılınmıştır. Bu çerçevede Yergöğü’nün hududu da belirlenerek Yergöğü’ye tabi otlakların isimleri tahrir defterine kaydedilmiştir. Tuna Hisarlığı, Karanlık Ormanı, Kadı Pınarı, Turhan Bey Pınarı, Ayas Bey Pınarı, Mihve Pınarı, Maredin Köyü, Papas Köyü, Gospodin Nehri eskiden beri Yergöğü Kalesi’nin hududunu oluşturan bölgeler olup otlak ve diğer mahsuller Yergöğü’ye gelir olarak kaydedilmiştir.⁶⁷

Yergöğü’de vergi birimleri içinde önemli bir gelir kaynağı da kapan, kantar ve şemhaneden elde edilen gelirlerdir. Ticari ürünlerin tartıldığı kapan ve kantarlar ile mum üretiminin yapıldığı şemhanenin geliri yıllık olarak hesaplanmıştır. 1579 yılında Yergöğü’de bu gelir kaleminden yıllık 4.500

⁶⁷ BOA, TD, nr.382, s. 39.

akçe gelir elde edilmiştir. Yergöğü'deki pazarın da oldukça faal olduğu görülmektedir. 1579 tarihli defterde karşımıza çıkan pazarın 1538 yılından sonra kurulduğu anlaşılmaktadır. Zira 1538 yılında Rusçuk pazarının geliri niyabet ve diğer vergilerle birlikte 13.730 akçe iken bu miktar 1557 yılında 2.000 akçeye düşmüştür. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Yergöğü Öte Yaka pazarı, Rusçuk pazarını olumsuz yönde etkilemiştir. 1579 yılında Yergöğü pazarının gelirlerinin 9.000 akçe (at, öküz ve koyun bacı ile birlikte) olarak hesaplanması, kasabada pazara duyulan ihtiyacı gösterdiği gibi canlı bir alışverişe de işaret etmektedir. Özellikle başta Eflâk olmak üzere diğer yerlerden getirilip pazarda satılan koyun, bargir, yund, öküz, inek, yağ, bal, tulum peyniri, kebe, çelik, keten, odun, çam pedevrası ve çırağ yağında 987/1579 tarihli Niğbolu Sancağı Kanunnamesi'nde aşağıda belirtilen oranlarda bac resmi alınmıştır. Yergöğü pazarında alınan bacın 1/3'i Osmanlı Sultanı tarafından, 2/3'si Eflâk tarafından tahsil edilirken, kanunnameye eklenen bir madde ile bac-ı bazar ve kır bacının tamamının Osmanlılar tarafından toplanması konusunda ferman verilmiştir.⁶⁸

Tablo III: Niğbolu Sancağı Kanunnamesi'ne Göre Yergöğü Pazarı'nda Satılan Mallar ve Tahsil Edilen Vergi Miktarı (987/1579)

<i>Malın Cinsi</i>	<i>Miktarı</i>	<i>Vergi Miktarı</i>	<i>Açıklama</i>
Koyun	Baş hesabı	İki koyundan 1 akçe	Yarısı emin Yarısı Eflâk
Kasaplık koyun ve kuzu	Baş hesabı	Dört koyuna 1 akçe	
Kasaplık sığır	Baş hesabı	Sığır başına 2 akçe	
Bargir (Eflâk'tan)	Baş hesabı	12 akçe	4 akçe katır bacı 4 akçe Eflâk (bac-ı bazar) 4 akçe emin 2 akçe emin (alandan)
Yund (Eflâk'tan)	Baş hesabı	9 akçe	3 akçe kır bacı 3 akçe Eflâk (bac-ı bazar) 3 akçe emin 2 akçe emin (alandan)
Öküz ve inek (Eflâk'tan)	Baş hesabı	6 akçe	2 akçe emin 4 akçe Eflâk
Yağ	Kapak hesabı	İki kapaktan 1 akçe	Yarısı emin Yarısı Eflâk

⁶⁸ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 8/1. Kitap, İstanbul 1994, s. 500-501.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Tulum peyniri	Tulum hesabı	Büyük tulum (50-60 akçe değerinde) 2 akçe Küçük tulum (20-25 akçe değerinde) 1 akçe	Yarısı emin Yarısı Eflâk
Kebe (Eflâk'tan)	Bütün kebe	3 akçe	1 akçesi emin 2 akçesi Eflâk
	Yarım kebe	2,5 akçe	1,5 akçesi emin 1 akçesi Eflâk
Bal, yağ, peynir, kebe (Yerli)	Araba yükü	8 akçe	4 akçe emin 4 akçe Eflâk
Bal, yağ, peynir, kebe (Eflâk'tan)	Araba yükü	4 akçe+%3 akçe	Her arabadan 4 akçe emin Her arabadan %3 akçe Eflâk
Çelik ve keten	Araba yükü	Üslûb-ı mezkûr üzere	
Odun	Araba yükü	4 akçe	2 akçe emin 2 akçe Eflâk
Çam pedevrası	Araba yükü	4 akçe+%3 akçe	Her arabadan 4 akçe emin Her arabadan %3 akçe Eflâk
Çırağ yağı (yerli)	Araba yükü	8 akçe	4 akçe emin 4 akçe Eflâk

Vergi gelirleri içerisinde Tuna Nehri'nin iki yakası arasında yapılan ticari faaliyetlerden tahsil edilen vergiler de son derece önemliydi. Başta Eflâk tarafından gelen meta olmak üzere öte yakaya geçen veya Edirne, Bursa, Rusçuk'tan Yergöğü'ye gelen ve buradan Eflâk'a giden mallardan gümrük vergisi tahsil edilmiştir. Büyük bir iskele olarak dikkat çeken Yergöğü İskelesi'nin XV. yüzyılın sonu-XVI. yüzyılın başlarında bir hayli faal olduğu ve buradan elde edilen gelirlerden saray mensuplarına tahsisat ayrıldığı görülmektedir.⁶⁹ Tuna Defterdarlığı'nın oluşturulmasıyla gelirleri oraya bağlanan iskele, 1592 yılında Tutrakan ile birlikte mukataaya verilmiştir.⁷⁰ Evliya Çelebi de Yergöğü'nün büyük limanına dikkat çekmiş, kalenin "kâr u kisb yeri" olduğundan ve zenginlerinden bahsetmiştir.⁷¹

⁶⁹ Maxim, *a.g.m.*, s. 484.

⁷⁰ Aynı yerde.

⁷¹ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III. Kitap, s. 181.

Tablo IV: Niğbolu Sancağı Kanunnamesi'ne Göre Yergöğü İskelesi'nden Geçen Mallar ve Tahsil Edilen Vergi Miktarı (987/1579)⁷²

<i>Malın Cinsi</i>	<i>Verginin Adı</i>	<i>Malın Miktarı</i>	<i>Vergi Miktarı</i>	<i>Açıklama</i>
Eflâk'tan gelip öte yakaya geçen bargir ve yund	Bac	Baş hesabı	9 akçe	1 akçe emin (resm-i geçid) 4 akçe Eflâk (kır bacı) 4 akçe Eflâk (Tuna bacı)
Yerlinin Rusçuk'a satmak için götürdüğü bargir, inek ve öküz	Bac	Baş hesabı	1 akçe	1 akçe emin
Eflâk'tan gelip Rusçuk tarafına geçen öküz ve inek	Bac	Baş hesabı	7 akçe	1 akçe emin 4 akçe Eflâk (Tuna bacı) 2 akçe Eflâk (kır bacı)
Öte yakaya geçirilen yerli öküz ve inek	Bac	Baş hesabı	1 akçe	1 akçe emin
Eflâk'tan sürü halinde gelip Rusçuk tarafına geçirilen öküz ve inek	Bac	Baş hesabı	7 akçe	1 akçe emin 4 akçe Eflâk (Tuna bacı) 2 akçe Eflâk (kır bacı)
Eflâk'tan gelip öte yakaya geçirilen giysi	Gümrük	-		2 akçe emin %3 akçe Eflâk
Yerlinin Edirne ve Bursa'dan Yergöğü'ye getirdiği mal ve giysi	Bac	Yük hesabı		2 akçe emin
Rusçuk'tan Yergöğü'ye getirilen giysi	Bac	Gemi hesabı	Büyük gemi: 8 akçe Ladiye gemisi: 4 akçe	Büyük gemi: 8 akçe emin Ladiye gemisi: 4 akçe emin
Rusçuk'tan Eflâk'a götürülen giysi	Resm-i gümrük	Gemi hesabı	%3 akçe	%3 akçe Eflâk
Eflâk tarafından Edirne'ye ve öte yakaya götürülen giysi ve mal	Bac Gümrük	Araba hesabı	8 akçe+%3 akçe	8 akçe emin (bac) %3 akçe Eflâk (gümrük)

⁷² Akgündüz, *a.g.e.*, s. 501.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Ruşçuk tarafından Eflâk'a götürülen şarap fıçısı	Bac	Fıçı başına	28 akçe	14 akçe emin 14 akçe Eflâk (10 akçesi resm-i geçid, 4 akçesi çıkar bacı)
Ruşçuk'tan gelip Yergöğü'de satılan şarap	Resm-i çenber	Fıçı başına	15 akçe	
Eflâk'tan Yergöğü'ye getirilen tuz	-	Araba başına	İkişer parça	2 parça emin
Eflâk'tan öte yakaya geçirilen balık	Bac	Araba başına	4 akçe	4 akçe emin
Yergöğü pazarından alınıp Rusçuk'a götürülen yerli koyun	Bac Resm-i gezer Resm-i gezer	İki koyun 10 koyun (5-10 koyun) 5'ten az	1 akçe 1 akçe Hesap gereğince Hesap edilerek alınmalı	Yarısını emin Yarısını Eflâk 1 akçe emin Emin
Yergöğü pazarından alınıp Rusçuk'a götürülen yerli koyun (sürü)	Resm-i gezer	Sürü hesabı (150-1200)	25 akçe	25 akçe emin

Görüldüğü üzere Yergöğü İskelesi, Eflâk ve Tuna'nın öte yakası arasında işlek bir trafiğe sahne olmuş, bu durum, gümrük gelirlerinde de sürekli bir artış sağlamıştır. Özellikle kaliteli ve ciddi tuz rezervlerine sahip olan Eflâk'tan Yergöğü ve diğer Tuna iskelelerine arabalarla getirilen iri parçalar halindeki kaya tuzu önemli bir gelir kaynağı idi. Mesela 1583 yılında Voyvoda Mihnea Turcitul zamanında Yergöğü ve Niğbolu'ya 2.150 araba (1 araba 1.282 kg) tuz sevkiyatı yapılmıştır. Voyvodaları tuz sevkine teşvik amacıyla Tuna kıyısındaki birçok iskelenin gümrük gelirlerinin bir bölümü onlara tahsis edildiği gibi Osmanlı Devleti de Eflâk'tan İstanbul'a sevk ettiği tuz vergisinden gelir elde etmiştir. Bunun yanında İstanbul'un canlı hayvan, hububat ve yağ ihtiyacının bir bölümü de Eflâk'tan karşılanmıştır.⁷³

İskele haricinde Tuna Nehri ile çevredeki nehir ve göllerden avlanan balık için “mahsul-ı öşr-i mahi”, “mahsul-ı garde” adıyla vergi alınmıştır. Sonbahar mevsiminde Tuna Nehri'nin suyu azaldığı zaman küçük bentler

⁷³ Sarğın, *a.g.t.*, s. 55-58; Ayrıca bkz. Heper, *a.g.t.*, s. 310-325.

şeklinde gardeler yapılarak balık avlanırdı. Bu faaliyet kapsamında bir miktar akçe pişkeş olarak hassa için tahsil edilirdi. Balıkların iskeleye getirilip satılması durumunda öşür alınır ve hassa-ı hümayuna gelir kaydedilirdi.⁷⁴ Nitekim Gospodin Nehri ile nehir yolunun ayağında yer alan Velika Boğazı'na yapılan gardelerden pişkeş ile birlikte 1579 yılında 11.000 akçe gelir elde edilmiştir. Çevre göllerdeki hasılat da hesaba katıldığında balıkçılığın Yergöğü'nün ekonomik hayatında önemli bir geçim kaynağı olduğu anlaşılır.

Yergöğü'den İstanbul'a sevk edilmek üzere götürülen koyun ve keçilerin geçtiği derbent ve geçitlerde de vergi tahsil edilmiştir. Geçit resmi olarak bilinen bu vergiler, Tanrıvermiş Boğazı, Bekir Boğazı, Hasan Boğazı, Eflâk Hamza Boğazı gibi yerlerde alınmıştır. 1579 yılında bu verginin miktarı 110 akçe idi. Şehrin ihtisab ve ihzariyye gelirleri de kayda değerdir. Çarşı ve pazarlarda kanun ve nizamlara aykırı davranışta bulunan, tespit edilen narhın üzerinde satış yapan, geleneklere aykırı nitelikte üretim yapan üretici ve zanaatkârdan alınan vergiye ihtisab resmi adı verilmiştir. İhzariyye ise mahkemede hakkında açılan davayı kaybeden şahıstan muhızır ve mübaşir masrafı olarak alınmıştır.⁷⁵ Her iki gelirin toplamı 1579 yılında 1.200 akçe idi.

Şehrin diğer vergi gelirleri arasında resm-i arus, adet-i deştbanî, niyabet ve bad-ı heva, mahsul-ı cu'l-ı avâbık, mahsul-ı beytülmal ve mal-ı gaib ve mal-ı mevkud bulunmaktadır. Bu vergiler arızî vergiler kapsamındadır. Defterlere tek tek kaydedildikleri gibi kimi durumda diğer vergilerle birlikte kaydedilmiştir. Mesela, niyabet ve bad-ı heva vergisi, bac-ı şıra ile birlikte hesap edilmiştir. Mahsul-ı cul-ı avâbık, diğer vergilere kıyasla daha fazladır. Bu vergi, sahibinden kaçan kölelerin yakalanması ve sahibine iadesi çerçevesinde tahsil edilen bir vergiydi. 1579 yılında Yergöğü'de 533 akçelik cu'l-ı avâbık geliri elde edildiğine göre kaçak kölelerin sayısının önemli olduğu söylenebilir.

---

⁷⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 262.

⁷⁵ Aynı yerde, s. 277.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

Tablo V: XVI. Yüzyılda Yergögü'nün Vergi Gelirleri

Vergi Gelir Birimi	937/1530 ⁷⁶	TD 439 (Kanuni dönemi) ⁷⁷	TD 382 (1557) ⁷⁸	TD 42 (1579) ⁷⁹
Resm-i çift ve mücerred		1.054	2.644	2.472
İспенçe		5.400	11.925	8.050
Resm-i bive		-	48	-
Giyâh ve hıme		1.296	4.104	2.400
Makiyân ve nân		108	342	200
Avenk-i engür (üzüm salkımı)		216	684	400
Hınta		2.520	2.088	2.700
Şa'ır		8.70	550	300
Alef maa mahlut		750	572	500
Resm-i dönüm-i bağât		80	932	800
Öşr-i besâtin		620	335	250
Resm-i ganem		2.451	262	300
Resm-i otlak-ı ağnam-ı gebran-ı vilayet-i Eflâk maa hanazir ve gayrihi ve otlak-ı celepkeşân fi sene		1.500	1.000	1.000
Öşr-i çayır-ı göl		5.000	-	-
Çayır-ı göl (hisar karşısında .....çayırılık)		1.500	-	-
Resm-i arus		-	500	50
Resm-i bac-ı esb ve kav		400	-	-
Öşr-i şıra		1.100	1.815	1.250
Öşr-i kovan		500	1.000	500
Resm-i hanâzır		350	55	50
Resm-i bujık		-	20	20
Resm-i mengene		-	120	75
Resm-i bac-ı hamr maa resm-i fiçî-yı Tuna		-	748	600
Öşr-i erzen kile 500 (kale sınırında Eflâk kafirleri ziraat ederler)		2.500	-	-
Adet-i deştbanı		-	200	200
Niyabât ve bad-ı heva ve bac-ı şıra? ve resm-i .....maa ahire-i varoş		220	2.000	2.170
Mahsul-ı geştha-yı Tuna ve resm-i nemek-i araba-yı Eflâk ve resm-i koç ve esb ve kav ve ganem ve gayriha an nehr-i Tuna fi sene		7.900	8.000	8.000
Mahsul-ı Nehr-i Gospodin ve Velika Boğazı ki mezkur nehir yolunun ayağıdır ve an mahsul-ı garde ve pişkeş vs. (Mahsul-ı Boğaz-ı Velika der nehr-i .....ve ba-pişkeş		8.000	12.000	11.000
Mahsul-ı Nehr-i Gospodin maa öşr-i çayır-ı göl dernezd-i Nehr-i Gospodin el-mezbur hariç ez-defter-i atik		3.100	20.000	-
Mahsul-ı cu'l-ı avâbık ve çuval maa baha-yı.....		-	600	533
Mahsul-ı ihtisab ve ihzariyye-i nefis-i Yergögü Öte Yaka (hariç ez-defter-i atik) fi sene		-	1.200	1.200
Mahsul-ı kapan ve kantar ve şemhane der nefis-i Yergögü Öte Yaka hariç ez-defter fi sene		-	-	4.500
Mahsul-ı göl-i Kirok? Fi sene		-	500	500
Mahsul-ı öşr-i mahi-i göl ve Tuna hariç ez-defter fi sene		-	-	200
Mahsul-ı .....nev-i adi? Fi sene		-	-	40

⁷⁶ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), II, s. 560.

⁷⁷ BOA, TD, 439, s. 131-132.

⁷⁸ BOA, TD, 382, s. 38-39.

⁷⁹ BOA, TKGM.d., 42, vr. 24a.

MERYEM KAÇAN ERDOĞAN

Mahsul-1 sinod? Fi sene		-	480	50
Mahsul-1 bac-1 bazar maa bac-1 esb ve kav ve ganem fi sene		-	10.000	9.000
Mahsul-1 Tanrıvermiş Boğazı fi sene		-	30	50
Mahsul-1 Eflâk Hamza Boğazı fi sene		-	10	20
Mahsul-1 Hasan Boğazı fi sene		-	30	-
Mahsul-1 Bekir Boğazı fi sene		-	30	40
Mahsul-1 beytülmal ve mal-1 gaib ve mal-1 mevkud-1 müselleman maa gebran-1 nefis-i Yergöğü Öte Yaka		-	200	200
Vergi Gelirleri Toplamı	30.653	49.415	85.000	60.000

4) Yergöğü-Eflâk İlişkileri

Yergöğü Kalesi hududunun Eflâk topraklarıyla bitişik olması bölgedeki düzen ve istikrar açısından hassas bir durum yaratmıştır. Her şeyden önce bölgede ulaşım, haberleşme ve ticaret gibi faaliyetlerin sekteye uğramadan devam etmesi için huzur ve barış ortamının sağlanması gerekiyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Eflâk'a karşı takip ettiği siyasete bağlı olduğu kadar bölgedeki idarecilerin de mevcut antlaşmalara ve kanunlara uygun hareket etmeleriyle mümkün olabilirdi. Aksi halde iki bölge arasında hudut anlaşmazlıkları, çeşitli çatışmalar, eşkıyalık hareketleri, vergi meseleleri, hırsızlık gibi olayların görülmesi kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti kendisine bağlı bir voyvodalık olarak Eflâk'ın sınırlarına ve güvenliğine hassasiyet göstermiş, hudut ihlallerine karşı gerekli tedbirleri almıştır. Ancak zaman zaman hudutlara müdahale edildiği ve yeniden belirlenmeye çalışıldığı da görülmektedir. Daha önce de bu tür durumlarla karşılaşmışsa da Niğbolu sancakbeyine verilen talimatla her iki tarafın hudutları teftiş edilerek belirlenmiştir. Bununla birlikte 1560 yılında Yergöğü Kalesi emininin sınırı yeniden belirleme girişimi, Eflâk voyvodasının şikâyetine neden olmuştur. Merkez, belirlenen hududa müdahale edilmesini ferman ve kanunlara aykırı bulmuş, Rusçuk kadısına emir göndererek çizilen hudutlara müdahalenin önlenmesini ve emre uygun hareket etmeyenlerin İstanbul'a bildirilmesini istemiştir.⁸⁰ Eflâk hududunun ihlali ve reayasının tasarruf ettiği toprakların Osmanlı tahrir defterlerine kaydedilmesi Voyvoda Aleksandır'ın 1571 yılında tekrar şikâyetine neden olmuştur. Söz konusu hudut ihlali, Eflâk vilayeti ile Yergöğü ve Halonik kaleleri arasında kalan yerleri, Niğbolu'da tahrir işinde görevlendirilen Kara Kadı'nın mahallinde keşif yapmadan ve bilirkişilerden soruşturmadan deftere kaydetmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu topraklar Eflâk vilayeti dâhilinde olup eskiden beri reayasının tasarruf ettiği yerlerdir. Üstelik Kara Kadı, hudutları belirlemeye yönelik herhangi bir işaret ve alamet koymadan bu işlemi gerçekleştirmiştir. Bu konuda son derece hassas

⁸⁰ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 623/1405.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

davranan merkezi idare, Varna ve Rusçuk kadılarını görevlendirmiş, bir mübaşir tayin ederek bilirkişilerle hududa varılmasını emretmiştir. Ayrıca Eflâk voyvodasının adamları ile birlikte hududa gelerek sınırların belirlenmesini, işaret konulmasını ve hendekler kazdırılmasını ifade ile çizilen hudutların ayrıntılı bir şekilde kaydedilerek düzenlenen defterin her iki tarafa verilmesini ilgililerden talep etmiştir.⁸¹

Eflâk reayasını rahatsız eden bir diğer durum, Osmanlı topraklarından kaynaklı bazı eşkıyalık ve soygun olayları idi.⁸² Hırsız, harami, haramzade, eşkıya, ehl-i fesad olarak nitelendirilen bu kişiler, sınırdaki kaleleri mesken tutarak Eflâk reayasının at ve sığır gibi hayvanlarını çalmış, türlü zararlara yol açmış ve vilayetin harap olmasına sebep olmuşlardır. 1567 yılının sonlarına doğru kayıtlara yansıyan bu olaylar Eflâk tarafında bulunan Halonik ve Yergöğü gibi kaleleri mesken tutan eşkıya tarafından yapılmıştır. Voyvodanın (Genç Petru) gelişmeleri bir mektupla merkeze bildirmesi üzerine Niğbolu ve Çernovi kadılarına emir verilmiş, bir mübaşir tayin edilerek olayın araştırılması ve suçluların bulunması istenmiştir. Olayın bahsedilen kalelerle ilgisinin bulunması halinde sipahi ise hapsedilmesi, değilse şer'-i şerife göre hareket edilerek cezasının verilmesi bildirilmiştir.⁸³ Ancak bu tür olayların devam ettiği hatta Yergöğü ve Halonik kaleleri dışında Hırsova Kalesi ve diğer kasabalarda üslenen ehl-i fesadın gece gündüz Eflâk topraklarına geçerek reayanın mallarını gasp ettiği görülmektedir. Voyvodanın mektubu ile olaylara vâkıf olan merkez, 1571 yılının Şubat ayında bu kez Varna kadısını görevlendirerek bizzat yerinde teftiş yapmasını, suçluların mahkeme edilmesini ve mağdurların haklarının verilmesini bildirmiştir. Suçlunun sipahi olması durumunda hapsedilmesi, ağır suçluların şer'-i şerife göre cezalandırılması, diğerlerinin Akkirman'da küreğe gönderilmesi hükme bağlanmıştır.⁸⁴ Alınan tedbirlere rağmen Eflâk voyvodası, Rusçuk ve Yergöğü'den Eflâk topraklarına bazı ehl-i fesadın geçmeye devam ettiğini, üstelik bunların giriştiği faaliyetlerin cezasız kaldığını ifade etmiştir. Bu tür

⁸¹ BOA, A.DVNSMHH.d., 14, s. 1074/1579.

⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamil Çolak, "Rusçuk ve Eflak Sınır Bölgesinde Eşkıyalık ve Asayiş Meselesi (1550-1600)", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak Ferlibaş, İstanbul 2011, s. 91-107.

⁸³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Ankara 1998, s. 330-331/646.

⁸⁴ BOA, A.DVNSMHH.d., 14, s. 919/1358. Aynı konu hakkında Varna kadısına gönderilen hükümler: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Ankara 1996, s. 402-403/609, 409-410/622.

olayları önlemede kararlı olan merkez, 5 Şubat 1576 tarihinde ilgili kadılıklara gönderdiği emirle, eşkıyanın yakalanarak katli gerekenlerin katli, diğerlerinin Kili’de yapılan miri kalyatada küreğe konulmasını bildirmiştir.⁸⁵ Eşkıya kimi zaman gasp ve soygunlarını ticaret kisvesi altında gerçekleştirmiştir. 1578 yılının Kasım ayında Eflâk voyvodasının (Mihnea Turcitul) mektubuna verilen cevap durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Yergöğü ve Halonik kazalarından Eflâk’a geçen eşkıya, reayanın atlarını çalıp kendilerine mal ettiği gibi türlü yalanlarla da çeşitli davalar açarak reayanın mağduriyetini bir kat daha arttırmıştır. Eşkıyanın gaspı nedeniyle Eflâk’ta davar ve at kalmamış, dayanma gücü kalmayan reaya firarı düşünmeye başlamıştır. Hatta voyvodanın bildirdiğine göre önlem alınmazsa haraç tahsilinde büyük zorluklar çıkacağı kaçınılmazdır. Bu tarz olaylara önlem olarak ticaret amacıyla Eflâk topraklarına geçmek isteyenlerin iyi hallerine kefil göstermeleri gerekiyordu, aksi halde geçmelerine izin verilmeyecektir.⁸⁶ Levendler de karşı kıyıya geçerek Eflâk köylerini yağmalamış, reayaya zarar vermişlerdir. Aslında daha önce Tuna üzerinde hükümet tarafından tayin edilmiş bir Tuna kaptanı olup sahillerin korunmasında önemli bir rol üstlenmişti.⁸⁷ Ancak kaptanlığın iltizama verilmesi ile birlikte kaptanlar devletin atadığı görevliler olmaktan çıkmış, bu da Tuna kıyılarındaki asayışı olumsuz yönde etkilemiştir. 1583 yılında Tuna kıyısındaki Eflâk köyleri levendlerin saldırısına uğramıştır. Reayanın mal ve eşyalarını yağmalayan, hayvanlarına zarar veren levendlerin baskısından Eflâk voyvodası (Petru Cercel) şikâyetçi olmuştur. Levendlerin yakalanması ve cezalarının verilmesi hakkında Yergöğü, Rusçuk, İbrail ve Kalavrita kadılarına ferman gönderilmiştir.⁸⁸

Yergöğü’de suç işleyerek veya çeşitli sebeplerle Eflâk’a firar edenler de olmuştur. Bu durumda voyvodadan beklenen, firarileri himaye etmeden iadelerini sağlamaktır. Zaman zaman kölelerden ve suçlulardan izini kaybettirmek isteyenler Eflâk tarafını bir kaçış yeri olarak görmüştür. Bu yola tevessül edenlerden biri de Kıbrıs asıllı bir köledir. Yergöğü’de Vezir Osman Paşa’nın haslarında yakalanan ve vezire “mahsul” kaydedilen köle, bir süre sonra yanına aldığı eşyalarla birlikte Eflâk’a firar etmiştir. Voyvodanın, kaçak köleyi en kısa sürede vezirin gönderdiği adamlara teslim etmesi gerekmektedir.⁸⁹ Ancak durum beklendiği gibi olmamış, Eflâk voyvodası

⁸⁵ BOA, A.DVNSMHH.d., 27, s. 250/581.

⁸⁶ BOA, A.DVNSMHH.d., 35, s. 382/971.

⁸⁷ Serhat bölgesindeki kaptanlıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Solak, a.g.t.

⁸⁸ BOA, A.DVNSMHH.d., 52, s. 188/481.

⁸⁹ 14 Z 991/29 Aralık 1583 tarihli hüküm: BOA, A.DVNSMHH.d., 52, s. 179/455.

XVI. YÜZYILDA KUZHEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

köleyi teslim etmeğe yanaşmamıştır. Bu konuda voyvodaya ikinci bir uyarı gönderilmiştir.⁹⁰ Fırar olayları kimi zaman Eflâk Voyvodası'nı da yakından etkilemiş, idarecilerin kötü idaresinden kaynaklı firarlarla karşılaşmıştır. Nitekim yeni Eflâk voyvodası, önceki voyvodanın zulüm ve baskısına dayanamayıp Erdel, Boğdan ve Tuna iskelelerine kaçan reyanın eski yerlerine nakli için merkezi idare nezdinde girişimde bulunmuştur. Hükümet, bu amaçla 17 Şaban 993/14 Ağustos 1585 tarihinde Erdel ve Boğdan voyvodalarına mektup gönderdiği gibi Eflâk etrafında bulunan kadılıkları da durumdan haberdar etmiştir. Yergöğü Kadılığı da bunlardan biridir.⁹¹ Fırar eden reyanın genellikle Tuna kıyılarına ve Yergöğü'ye yerleştikleri görülmektedir. Bu bölgelerdeki zaim, tımarlı sipahi, yeniçeri ve solak gibi askeri kesim, reayayı tasarruflarında bulunan tımar köyleri ve çiftliklere aldığı gibi bir kısım reaya da vezir ve sancakbeyi hasları ile vakıf köylerine yerleşmiştir. Her durumda Osmanlı topraklarına yerleşen reaya yüzünden Eflâk haracı tam olarak tahsil edilememiştir. Merkezî idarenin kararı, son 10 senedir bahsedilen bölgelere yerleşen reyanın tekrar eski yerlerine gönderilmesi şeklinde olmuştur.⁹² Ancak emri uygulamak üzere bölgeye giden çavuşlar, reyanın yerleştiği yerlerdeki amil ve zabitlerin tepkisiyle karşılaştıklarını, reayayı bırakmadıklarını ve fuzuli alıkoyduklarını bildirmişlerdir. Ayrıca bahsedilen kişiler, türlü kötülükler yaparak emri hiçe saymışlardır. Eflâk reayasını eski yerlerine nakletme konusunda kesin kararlı olan merkez, Dergâh-ı âli çavuşlarından Mahmud Çavuş'u görevlendirmiş, firari reyanın toparlanarak Eflâk voyvodasının vekiline teslim edilmesini ve fermanın uygulanmasına karşı çıkanların İstanbul'a bildirilmesini istemiştir.⁹³

Görüldüğü üzere Osmanlı-Eflâk sınır bölgesinde hudut ihlalleri, eşkıyalık, fırar gibi asayiş olumsuz yönde etkileyen olaylar söz konusu olmuştur.⁹⁴ Bununla birlikte bölgenin askerî, siyasî, ekonomik ve ticarî ilişkiler açısından merkezle kurduğu bağlar son derece önemlidir. Zira Eflâk voyvodalarının Osmanlı Devleti'ne karşı ekonomik ve mali bir takım

⁹⁰ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 52, s. 186/474.

⁹¹ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 58, s. 211/549.

⁹² BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 62, s. 113/250 (29 L 995/2 Ekim 1587 tarihli hüküm).

⁹³ Silistre ve Yergöğü kadılarına gönderilen 1 M 996/2 Aralık 1587 tarihli hüküm: BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 62, s. 152/338. Hükümün bir sureti Tuna kıyısındaki kadılıklara da gönderilmiştir.

⁹⁴ Osmanlı'nın diğer serhat bölgelerinde de hudut ihlali, akınlar ve eşkıyalık sık görülen bir durumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Solak, "Tuna Ötesi ve Yukarı Macaristan Bölgelerinde Osmanlı-Habsburg Sınır Çatışmaları (1567-1580)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XVI, Sayı 61, 2019, s. 17-30.

mükellefiyetleri bulunmaktadır. Bu mükellefiyetler haraç⁹⁵ ve pişkeş⁹⁶ ödeme, seferler sırasında asker, nakliye vasıtaları ve iş gücü gönderme, İstanbul'un iâşesine katkıda bulunmak olarak sayılabilir. Özellikle başta saray olmak üzere kalabalık bir nüfusa sahip olan İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması için Eflâk'tan iç yağ, sadeyağ, bal, peynir, sığır, koyun, at, hububat, kendir gibi maddeler temin edildiği gibi seferler sırasında da arpa, un ve at satın alınmıştır.⁹⁷ Nitekim yüzyılın ikinci yarısında (25 Haziran 1578) İstanbul'un et ihtiyacı için bölgeye kasaplar, celepler ve sürücüler gönderilmiştir. Gerek kasapların satın aldıkları gerekse celeplerin ve sürücülerin topladığı koyunların etrafa dağılmadan iskelelerde ilgili görevliler tarafından sayılarak merkeze sevk edilmesine gayret gösterilmiştir. Bu konuda fermanın gittiği yerlerden biri de Yergöğü Kadılığı'dır.⁹⁸ Eflâk'tan iâşe alımında ve sevkinde zaman zaman suistimaller de yapılmış, mevcut kanunlara ve kurallara uymayan kişilerle karşılaşmıştır. Genellikle voyvodaların haber verdiği bu usulsüz uygulamalar, doğrudan Eflâk haracını da etkilemiştir. Zira Eflâk'tan satın alınarak Yergöğü'ye getirilip tartılan ve satılan ürünlerden gümrük vergisi alınmakta ve bu vergiler Eflâk haracına dâhil edilmektedir. Ancak 1573 yılının sonlarına doğru bazı kişiler gümrük vergisinin tahsiline engel olmuşlardır. Şöyle ki; Yergöğü halkından olmayıp dışarıdan gelerek Eflâk'tan yağ, bal vs. gibi maddeleri toplayan ve Yergöğü'ye getirip burada tarttıran ve başka yerlere satan kişilerin gümrük resmini ödemeleri gerekmektedir. Merkez, mevcut düzene ve kanunlara aykırı bir şekilde verginin tahsiline engel olan kişilerin gerekçelerinin ve kimliklerinin araştırılmasını istemiş, bu amaçla Rusçuk kadısına ve Eflâk voyvodasına emir göndermiştir.⁹⁹ Bununla birlikte sorunun sonraki yıllarda

⁹⁵ Eflak haracı, I. Selim döneminde 600.000 akçe, Kanuni döneminde 770.000-3.000.000 akçe, II. Selim ve III. Murad döneminde 5.000.000-7.000.000 akçe aralığında değişmiş, III. Mehmed döneminde ise 10.000.000 akçeye yükselmiştir, Heper, *a.g.t.*, s. 297.

⁹⁶ Voyvodalar haraç teslimi sırasında at ve 20 adet şahini pişkeş olarak vermişlerdir. Eflak Voyvodası Mihail de İstanbul'a pişkeş olarak 20.000 adet koyun, 2.000 adet at, 10.000 kile arpa, 10.000 kile buğday, çok miktarda bal, yağ ve peynir göndermiştir, Sarğın, *a.g.t.*, s. 58-59. Evliya Çelebi de Yergöğü'de iken Eflak Beyi Mati'den gelen pişkeşlerden bahsetmektedir. Buna göre voyvoda 7 araba akmişe-i fahire, 100 araba zahire, bir hınto münakkaş ve mutalla koçi araba hediye gönderip içinde 80 Eflak kesesi para vardır. Ayrıca bir tavla çıpğın bargir, bir tavla yorga cıbrtay at pişkeş olarak gelmiştir. Diğer ağalara da 100 adet bargir hediye edilmiş, bir yorga bargir de seyyaha düşmüştür, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III. Kitap, s. 181.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mihai Maxim, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflâk-Buğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadî ve Malî Mükellefiyetleri hakkında Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt II, Ankara 1973, s. 553-566.

⁹⁸ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 35, s. 65/158.

⁹⁹ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 23, s. 56/117.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

da devam ettiği anlaşılmaktadır. Verginin eskiden olduğu gibi Eflâk hududunda vâmelere¹⁰⁰ ödenmesi gerekirken 1578 yılında bazı rençber ve celepler, Eflâk'tan aldıkları koyun, sığır, yağ ve balın rüsumunu ödememek adına hileli yollara sapsmışlardır. Bu kişiler, Yergöğü ve Halonik gibi iskelelere uğradıklarında malları “yerlüye sattım” diyerek vergiden kaçırmışlardır. Merkez, bu durumdan iki şekilde zarar görmüştür. Biri, Eflâk'tan çıkan malların tamamının vergisinin alınmaması sonucunda Eflâk'ın haracı düşmüş; diğeri de celep ve tüccarın Eflâk'tan aldığı malları hileli bir şekilde “yerinde satılmıştır” diyerek İstanbul'a getirmeyip daha fazla fiyata istedikleri yerde satmaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum, koyun söz konusu olduğunda İstanbul'daki et sıkıntısının sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Merkez, Eflâk'tan satın alınan malların vergilerinin yine Eflâk hududunda vâmelere ödenmesini görevlilere bildirdiği gibi her mevsimde geçitlerden geçen koyun, sığır gibi davar sayısını ve bahar koyunlarının kimin vasıtasıyla sevk edildiğini kayıt altına almak istemiş, sayının kaydedilerek İstanbul'a bildirilmesini istemiştir.¹⁰¹

Eflâk voyvodalarının yükümlülüklerinden biri de bölgedeki kalelerin tamirine destek olması, nakit para, malzeme ve işgücü temin etmesidir. Mesela 1560 yılında Yergöğü Kalesi'nin tamirine memur edilen Dergâh-ı âlî çavuşlarından Müstedâm Çavuş'un vazifesini yapabilmesi için dizdarın yanı sıra voyvodanın da gerekli hassasiyeti göstermesi, kendisinden talep edilen kereste ve cerahorları hazır ederek göndermesi emri üzerine¹⁰² Eflâk voyvodası merkeze gönderdiği mektupta kalenin tamiri için cerahor ve kereste gönderdiğini, tamiratın baharla birlikte başladığını ve kış gelmeden bitirildiğini haber vermiştir.¹⁰³ Hatta voyvoda, Müstedam Çavuş'un tamir sırasındaki gayret ve çalışkanlığını merkeze iletince çavuşun ve kâtibin terakki almalarına vesile olmuştur.¹⁰⁴ Eflâk voyvodaları kimi zaman da kendi yıktıkları kalelerin tamirine memur edilmiştir. Böyle bir durum 1595 yılındaki Osmanlı-Eflâk çatışması sırasında voyvodanın Tuna'ya yaptığı akınlarda sırasında yakıp yıktığı Rusçuk ve Yergöğü kalelerinin tamiri dolayısıyla ortaya çıkmış, 1598 yılındaki emri yerine getirmek istemeyen voyvoda çeşitli

¹⁰⁰ Vâme, Eflak tarafında görev yapan gümrük memurlarına verilen isimdir, Heper, *a.g.t.*, s. 322.

¹⁰¹ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 35, s. 267/676.

¹⁰² 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 359/810.

¹⁰³ 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 708-709/1595.

¹⁰⁴ BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 4, s. 189/1972 (29 C 968/17 Mart 1561).

bahaneler ileri sürmüştür.¹⁰⁵ Memleketlerinin seferler dolayısıyla talan edilmesinden ve yakılıp yıkılmasından Mihail'i sorumlu tutan Eflâk reayası, Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirip Yergöğü Kalesi'nin müstahkem hale getirilmesine talip olmuşlardır.¹⁰⁶

Sonuç

Çelebi Mehmed tarafından ele geçirilen Yergöğü, XVI. yüzyılın sonlarına kadar Eflâk Voyvodalıgı'nın birçok saldırısına maruz kalmış, yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştır. Bu saldırılar sonucunda Eflâklılar, kaleyi geri aldılarsa da Osmanlılar buraya tekrar hâkim olmuşlardır. Birçok çatışma ve saldırıya rağmen Yergöğü gelişimini sürdürmüş, özellikle XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı idaresi bölgede daha kuvvetli bir şekilde yerleşmiştir. Bu dönemde Niğbolu Sancağı'na bağlı olan Yergöğü coğrafi konumu, kalesi, iskelesi, sosyoekonomik ve ticari faaliyetleriyle dikkat çeken bir bölge olmuştur. Kasabada zaman içinde Müslüman bir nüfus oluşmakla birlikte nüfus dengesi Hıristiyanların lehine devam etmiş, nüfusları Müslümanlara kıyasla 2,5-3 kat daha fazla olmuştur. Ancak kale muhafızları hesaba katıldığında Müslüman nüfus oranının yükseldiğini söylemek mümkündür.

Yergöğü'yü ön plana çıkaran özelliklerden birisi de son derece stratejik konumda bulunan kalesi olup kayıtlarda "Yergöğü Öte Yaka" olarak isimlendirilmiştir. Karşı kıyıdaki Rusçuk Kalesi'nden daha fazla muhafız gücüne sahip olan kalenin korunması ve tamiri için burada meskûn olan Müslüman ve Hıristiyan reaya görevlendirilmiştir. Kale muhafızları sadece kalenin korunması için değil aynı zamanda Erdel, Eflâk, Lehistan ve Kırım gibi bölgelere gidip gelen elçilerin ve devlet görevlilerinin yol güvenliğinin sağlanması, Eflâk haracının muhafaza edilmesi ve İstanbul'a gönderilmesi, kale zindanındaki suçluların muhafaza altına alınması, donanma seferlerine katılma gibi birçok görevleri yerine getirmiştir.

Yergöğü, bulunduğu coğrafi konumun avantajlarını kullanarak canlı bir ekonomik yapıya sahip olmuştur. Bu dönemde kasabada hayvancılık,

---

¹⁰⁵ Bu sıralarda Osmanlı ordusunun Avusturya seferinde olmasından istifade ederek askerlerini hileli bir yöntemle Tuna'nın karşı kıyısına geçiren Mihail Silistre, Niğbolu, Plevne ve Rahova'daki baskınlarıyla Müslüman halka büyük zararlar vermiştir. Yusuf Heper, "Tuna Yalılarında Mihai Viteazul Tehdidi (1598): Osmanlı-Romen Kaynakları Işığında Yeni Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XVII, Sayı 68, 2020, s. 889-900.

¹⁰⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Cilt II, s. 830-831.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

balıkçılık, bağcılık, hububat, sebze-meyve üretimi yapılmış, zengin çayır ve otlaklar önemli gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Kasabada kapan, kantar ve mumhaneden elde edilen gelirler, canlı bir pazar, Eflâk ve çevre bölgelerden getirilen hayvan, erzak ve mallar bölgenin ekonomik hareketliliğine işaret etmektedir. Ayrıca Tuna nehrinin iki yakası arasında yapılan ticari faaliyetlerden tahsil edilen vergiler, Yergöğü İskelesi'nin oldukça faal olduğunu göstermektedir. Bargir, yund, inek, öküz, giysi, şarap, tuz ve balık, ticareti yapılan ve vergiye konu olan mallar arasındadır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.)*, 4, 14, 21, 23, 24, 27, 35, 49, 52, 58, 62.

BOA, *İbnül Emin-Hariciye (İE.HR)*, 1/2.

BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, 382, 439, 467, 775.

BOA, *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri (TKGM.d.)*, 42.

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.d.)*, 167, 724.

2. Kitaplar ve Makaleler

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 8/1. Kitap, İstanbul 1994.

BAKARDJIEVA, Teodora, YORDANOV, Stoyan, *Ruse. Prostranstvo I İstoriya* [Ruse. Region and History], Ruse 2001.

ÇOLAK, Kamil, “Ruşçuk ve Eflak Sınır Bölgesinde Eşkiyalık ve Asayiş Meselesi (1550-1600)”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak Ferlibaş, İstanbul 2011, ss. 91-107.

DEMİR, Selçuk, *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet İnbaşı, Erzurum 2014.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III. Kitap, (hızl.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, Cilt III, (hızl.) Şevki Nezih Aykut, Ankara 2004.

HEPER, Yusuf, *Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Murat Öntuğ, Uşak 2020.

———, “Tuna Yalılarında Mihai Viteazul Tehdidi (1598): Osmanlı-Romen Kaynakları Işığında Yeni Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XVII, Sayı 68, 2020 ss. 889-900.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “Ruşçuk Kalesi”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005)*, *Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2005, ss. 425-438.

MAXİM, Mihai, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflâk-Buğdan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na Karşı İktisadî ve Malî Mükellefiyetleri hakkında Bazı Düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt II, Ankara 1973, ss. 553-566.

———, “Yergöğü”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 483-484.

Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Cilt II, (yay. hızl.) Faik Reşit Unat-Prof. Dr. Mehmed A. Köymen, Ankara 2014.

OĞUZOĞLU, Yusuf, “Dizdar”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, ss. 480-481.

Podbrani Izvori za İstoriyata na Grad Ruse: Rusenskiya Kray (II-XIX V.) [Selected Bibliography on Ruse and the History of the Region of Ruse (II-XIXth Centuries)], (Sıstaviteli, StoyanYordanov-Teodora Bakardjieva), Ruse 1999.

SARĞIN, Yasemin, *Başlangıcından 1606’ya Kadar Osmanlı Devleti ile Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları Arasındaki İlişkiler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alper Başer, Afyonkarahisar 2013.

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî*, C. I (971-1003/1563-1595), C. II (1003-1008/1595-1600), (hzl.) Mehmet İpşirli, Ankara 1999.

SOLAK, Mehmet, *Erken Modern Dönemde Osmanlı Habsburg Sınır Savunma Sistemleri (1540-1664)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Serhat Küçük, Ankara 2015.

———, “Tuna Ötesi ve Yukarı Macaristan Bölgelerinde Osmanlı-Habsburg Sınır Çatışmaları (1567-1580)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt XVI, Sayı 61, 2019, ss. 17-30.

Tevârih-i Âl-i Osmandan Aşıkpaşazâde Tarihi, İstanbul H. 1332.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, Ankara 1993.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Özet ve İndeks, Ankara 1994.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Ankara 1998.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572)*, Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Ankara 1996.

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), [Dizin ve Tıpkıbasım], II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

3. İnternet Kaynakları

<https://www.britannica.com/place/Giurgiu-Romania>, (28.03.2022).

MERYEM KAÇAN ERDOĞAN

Cetatea Giurgiu Delimitarea Monumentului Şi A Zonei De Protecție,
[http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/\\$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf](http://www.primariagiurgiu.ro/portal/giurgiu/primarie/portal.nsf/0/E104ED7D0A3EFB5EC22581B600272C5E/$FILE/2%20cetatea%20giurgiu.pdf),
(20.10.2021).

George V Grigore, “Cetatea lui Mircea cel Bătrân de la Giurgiu va fi amenajată
peisagistic”,
<http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, (15.10.2021).

<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/3/C03001272.pdf>, ss. 411-412,
(15.03.2022).

<https://planiada.ro/destinatii/giurgiu/cetatea-giurgiu-450>, (25.10.2021).

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

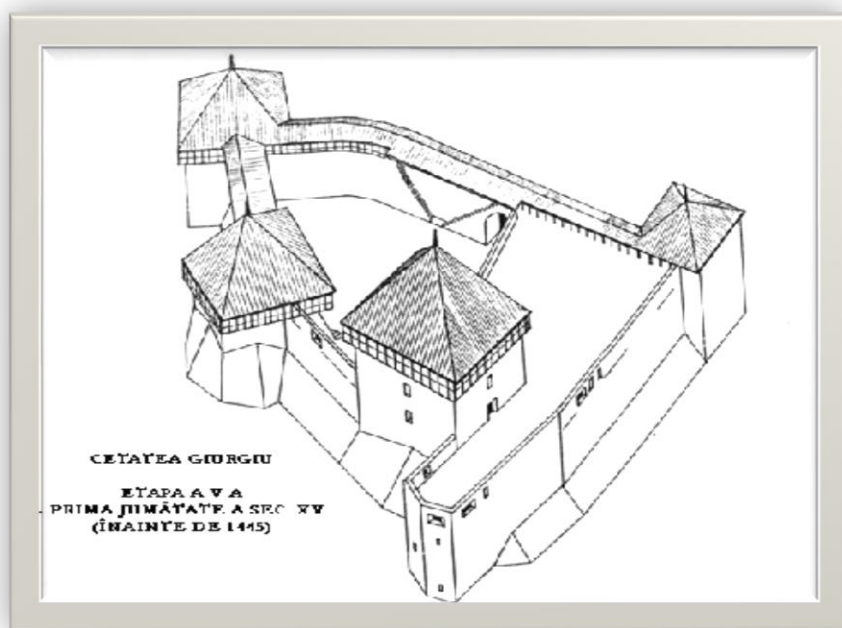
EKLER:

EK I: Yergöğü Kalesi'ndeki Mühimmat (1530)¹⁰⁷

Mühimmatın Cinsi	Sevb	Kıta	Kese	Kabza	Keylçe
Cebe-i cedid	50				
Cebe-i köhne	65				
Cebe-i amel-mande	32				
Cebe-i tahta	17				
Cebe-i Üngürüs	10				
Top-ı büzürk		16			
Prangı		15			
Şakalos		15			
Tüfenk				198	
Toğulga-ı Engürüs ve Eflâk		198			
Rişte-i ahen		1			
?		3			
Harbe		5			
Mısri		3?			
Tarak	11				
Kökünk (külünk)	7				
Küskü (Köseği)	17				
Mesamir-i mütenevvia	11.420				
Fındık-ı tüfenk	21.460				
Tirhâ-ı cedid	3.000				
Çengel maa zincir		7			
Pazu-ı ahen?	37				
Örs	1				
Kösre?	1				
Çivi-i ahen	15				
Meşale	4				
İy	7				
Zemberek-i köhne				13	
Zemberek-i cedid	10				
Keman-ı sahih				93	
Tir-i köhne	54				
Zeh-i keman?	75				
Kilid		2			
Top otu			51		
Şiş		1			
Erzen					249

¹⁰⁷ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-ili Defteri (937/1530), II, s. 561.

EK II: Yergöğü Kalesi (1445)¹⁰⁸

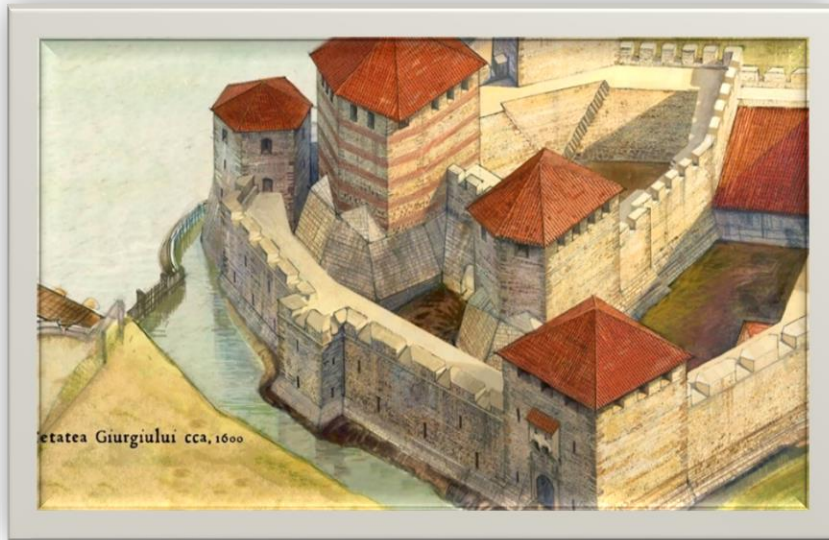

¹⁰⁸ <http://noidacii.ro/Nr.%20137,%202019/Cetate%20Mircea%20cel%20Batran%20-%20Giurgiu%20-%20202.pdf>, s. 7, (15.10.2021).

XVI. YÜZYILDA KUZEY SINIRINDA BİR OSMANLI KALESİ: YERGÖĞÜ

EK III: Yergöğü Kalesi (1600)¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ <https://planiada.ro/destinatii/giurgiu/cetatea-giurgiu-450>, (25.10.2021).

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Musa SEZER*

ÖZ

Köstendil, günümüzde güneybatı Bulgaristan'da bir şehirdir. Bulgaristan, Sırbistan ve Makedonya sınırlarının kesiştiği bölgede bulunmakta olup, 1372 yılında I. Murad tarafından savaşılmadan hâkimiyet altına alınan bir Balkan şehridir. Osmanlı'ya sadakatini bildiren yöneticisi Konstantin tarafından idare edilmesine izin verilmiştir. 1395'de onun ölümünden kısa bir süre sonra şehir, Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir. XV. yüzyıl Köstendil'in Türk-İslâm şehri kimliğini kazanmaya başladığı bir dönemdir. Bu yüzyılda mimarî ve bayındırlık alanında önemli gelişmeler kat edilmiştir. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden de anlaşılacağı üzere bu durum şehrin nüfus artışında etkili olmuştur.

XVI. yüzyıl sonlarına doğru tahrir defterlerinin yerini avâriz defterleri almıştır. Bu defterler Osmanlı demografi ve iskân tarihi araştırmalarında tahrir defterleri kadar açıklayıcı veriler sunmasa da, mufassal ve icmal özellikteki çeşitleriyle söz konusu alanlarda günümüze ışık tutmaktadırlar. Bu çalışmada, 1695'te Köstendil sancağına tabi Köstendil (Ilica), Radomir ve Sırışnik kazalarına bağlı mahalle ve köylerin avâriz defterine göre nüfus bakımından değerlendirmesi yapılacaktır. Bu defter ile bir önceki avâriz tahriri olduğu anlaşılan 1668 tarihli defter karşılaştırılarak nüfusun iki farklı tarihteki değişimi ele alınacaktır. Şehir merkezine bağlı mahalleler ile köylerde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfus durumu tespit edilerek, ikisi arasında bir oranlama yapılacaktır. Böylece nüfusun dinî yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yerleşim birimlerinde sakin reaya nüfusu ile askerî nüfus sayıları tespit edilerek, bunların şehir nüfusu içindeki durumu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köstendil, Radomir, Sırışnik, Avâriz, Nüfus.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0003-3659-4085, E-posta: musa.sezer@erzurum.edu.tr

MUSA SEZER

**ADMINISTRATION, POPULATION, AND SETTLEMENT IN
KYUSTENDIL (ILICA), RADOMIR AND SIRISNIK
TOWNSHIPS THROUGH THE END OF THE 17TH CENTURY**

ABSTRACT

Kyustendil is a city in southwestern Bulgaria today. Bulgaria is located at the intersection of Serbia and Macedonia. Kyustendil was a Balkan city captured by Sultan Murad the First in 1372 without entering into war. Konstantin, who declared his allegiance to the Ottomans, ruled the location. Shortly after he died in 1395, the city became starboard of Rumelia. The 15th century was when Kyustendil started to gain its identity as a Turkish-Islamic city. Significant developments in architecture and public works took place in this century. This situation was influential in the city's population growth as understood from the cadastral record books of the 15th century.

By the end of the 16th century, the cadastral record books were replaced by the extraordinary tax record books. Although these record books do not provide as much descriptive data on the demographical and settlement characteristics as the cadastral record books for historical research, they give light to the present time in these areas by their various qualities such as exquisiteness and conciseness. In this study, the villages and neighborhoods connected to Kyustendil (Ilica), Radomir, and Sirisnik counties under the Kyustendil Starboard in 1695 will be evaluated in terms of population-based on extra-ordinary tax record books. These record books will be compared with the book dated 1668, later found to be the previous extraordinary tax record book. Muslim and non-Muslim populations living in the neighborhoods and villages connected to the city center will be identified, and a comparative ratio will be specified between these two items. In this way, the religious structure of the population will be outlined. Civil and military people of residential areas will be identified and their rate in the city's total population will be analyzed.

Keywords: Kyustendil, Radomir, Sirisnik, Avariz, Population.

EXTENDED ABSTRACT

The city of Kyustendil is located in present-day southwestern Bulgaria. Its lands during the Ottoman period are located at the intersection of the states of Bulgaria, Serbia, and Macedonia. Today, its lands remain within the borders of all three states. It has been called by different names in history such as Pautalia, Velbujd, Velbujd İlica, Constantine İlica, and Kyustendil. It was located on the road to Skopje and was in an important position as it was close to Sofia, the center of Rumelia Governorship.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Ottoman Sultan Murad I also visited Kyustendil in 1372 to continue Lala Sahin Pasha's conquests in Rumelia. The ruler of the city, Constantine, welcomed the Ottoman sultan with gifts and declared his loyalty to him. Because of this devotion, he was allowed to continue as the ruler of Kyustendil. Kyustendil, which became a subordinate of the Ottoman Empire in 1372, completely joined the Ottoman lands after Constantine's death in 1395. Migration and zoning activities after it became a sanjak were the beginning of the change process in the city. Especially in the 15th and 16th centuries, the zoning activities in the city were effective in getting the image of the Turkish city of Kyustendil. This situation is clearly understood from the cadastral registers of the 16th century. The city gained a new water network after the establishment of Ottoman domination. It can be determined from the cadastral registers of the 16th century that these activities caused a significant increase in population in the city. It is observed that there had been a continuous increase in the number of neighbourhoods and population in the city from the censuses in 1519, 1550, and 1572.

The development of Kyustendil slowed down in the 17th century. An earthquake in 1641 destroyed two-thirds of the city. The unsuccessful II siege of Vienna in 1683 encouraged Austria and its allies to drive the Ottomans out of Rumelia. The alliance group led by Austria started looting and massacre movements to expel the Ottomans from Rumelia. One of these massacres took place around Skopje and Kyustendil. Especially after the loss of Nis in 1688, Austrian forces gathered here. The propaganda carried out by the forces under the command of Austrian General Fetran on Bulgarian territory also found support from the local non-Muslim people. A force of 10.000 people, consisting of Austrian, Hungarian and bandit people, started massacres in the villages and towns where the Ottoman Turks lived. They captured some of the people and killed others. They ripped open the bellies of pregnant women, grabbed the unborn babies by their feet and threw them to the ground. Some of the enemy soldiers killed people and plundered their property in Shtib town of Kyustendil. They carried out massacres by burning down Shtib, Egridere Palanka, and many other places, saying, "It's time for an opportunity". Only one-third of the people were able to migrate to Istanbul and Anatolia. Upon hearing of the massacres, Serasker Vizier Koca Mahmud Pasha took action with his own forces and Tatar soldiers. On his way to Skopje, he eliminated about a hundred bandits on a mountain near Kyustendil. He also put some Austrian and Hungarian soldiers and the bandit to the sword in the town of Palanka.

In 1689, the allied forces led by Austria destroyed the surroundings of Skopje and Kyustendil. For two days they burned down houses, shops, and

mosques. Upon receiving these news, Rumelia grand seigneur Zurnapa Mehmed Pasha and Kyustendil sanjak chief Uzun Mehmed Bey came to the region. Some Austrians, who attacked them, were defeated and removed from the region. While these harmful activities were going on, on the other hand, there was a bandit head named Karposh. Karposh, supported by the Austrian king, was proclaimed king of Kumanovo. This person, together with many bandits and non-Muslim people gathered around him, was oppressing the people around Skopje, Kyustendil, Kacanik, Egridere Palanka, and Kumanova. When Karposh was captured in Skopje, letters from the Austrian king were found on him. In these letters, it was written that Karposh was chosen as the commander-in-chief of the soldiers by the Austrian king and declared the king of Bulgarian Christians. In addition, in the letters, he was asked to seize the regions where Karposh was located. With the arrival of Vizier Halil Pasha in Peloponnese, Karposh, who tortured the people of Skopje and Kyustendil so much, was executed by impaling.

A force of 4.000 consisting of Austrian, Hungarian, and bandits had marched on Kyustendil. The people asked for help from the Vizier Kandilci Hüseyin Pasha, the guard of Sofia. Hüseyin Pasha assigned Hamid sanjak chief Ahmed Pasha and Canik sanjak chief Mehmed Pasha, who were in Sofia at that time. However, when they did not want to go, the enemy took action. Due to the presence of 300 guards on the plain side, the enemies came at night from the mountainside and raided the city. They put the Muslims to the sword, captured some of them, plundered their property, and retreated, setting the city on fire. Turkish guards on the plain killed the 200 enemies they were chasing and also freed some captives. These events were reported to Hüseyin Pasha by the judge of Kyustendil. Hüseyin Pasha executed Ahmed Pasha and Mehmed Pasha, who were negligent in the incident, in Sofia with permission given to him.

Another disaster occurred on March 20, 1690. The Serbian army of 2.000 people under the command of Antonio Valerio Zips captured Kyustendil. The Serbs massacred many Muslims and plundered the city before retreating. The orders given to save Kyustendil and its surroundings from bandit and enemy attacks are seen in the mühimme records. In the orders sent from the center, it is understood that the state had mobilized all its resources to the region. In the decree sent to the Kyustendil regiment, it was stated that the regiment should act as desired by Rüstem Pasha, who was the manager of Kastamonu and Kyustendil sanjaks. In the decree sent to Rüstem Pasha, he was asked to take action and command the soldiers in Sofia. Here, it is understood that the Egridere Palanka protection was given to Malatya sanjak chief Hüseyin Pasha. Later, Hüseyin Bey and Kyustendil regiment were

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

ordered to enter the service of Rüstem Pasha. Hüseyin Bey was informed to protect Egridere and to send his regiment to Rüstem Pasha.

All these events left deep traces in the minds of the people in and around Kyustendil. Many innocent Turks were killed, some of them were forced to live a life of captivity, most of them were dispossessed and many of them had to migrate from their homes. In this study, the deep traces of the massacres that took place in the city after the II Vienna siege will be revealed and the effects of the disasters on the Muslim and non-Muslim people will be examined. These effects naturally manifest themselves in demographical terms. After the massacres and attacks mentioned above, there was an avariz tahrir made in 1695. Moreover, a census was made in 1668, long before the massacre. When the population data in these two books are compared, it is seen that the population in 1668 decreased by almost two-thirds in 1695. A significant part of the remaining ones was recorded with names such as widowed, burnt and ruined. It is thought that this important population change in the city was a result of the massacres and plunders between 1688 and 1690.

In this study, the central district of Kyustendil and the districts of Radomir and Sirishnik located in the north are discussed. The main source in the study is the avariz register dated 1695. Due to the closeness of the date, the book dated 1668 is also added. The reason for studying only the mentioned towns is that the 190-page notebook contains many settlements. For this reason, it is thought that it would be more accurate to narrow the area to be studied and make a detailed examination.

Kyustendil, which was connected to the Ottoman Empire in 1372 with tribute ties, passed completely under Ottoman rule after 1395. After this date, the city took its place in the Ottoman administrative structure as a sanjak of the Rumelia province of the Ottoman Empire. The first compact data on the population of Kyustendil are obtained from the cadastral registers of the 16th century. The central population of Kyustendil was 293 in 1519, 385 in 1550 and 628 in 1572. It is seen that the population was higher with the inclusion of the mücerreds, that is, the singles.

The population of the city, whose development slowed down in the 17th century, decreased significantly. The constant wars in this century meant additional taxes to finance wars. New counts were made for these and records were kept. Thus, fundamental changes were experienced in the Ottoman ledger system, and the avariz registers took the place of the tahrir registers. While the real household was taken as the basis in the census in the tahrir book, the avariz household was started to be taken as the basis in the avariz censuses. It is necessary to know the avariz coefficient in order to convert the

avariz household, which was formed by the union of several real households, into a real household. Unfortunately, since the coefficient could not be determined in the 1668 book about Kyustendil, the real household could not be reached. Even if this is the case, when the data of 1695 and the data of 1668 are compared, it is understood that there was a clear decline in the population in 1695. It is noteworthy that 46% of the population in 1695 consisted of the unemployed and a high number of widowed, devastated, and burned out people. This is the result of the massacres mentioned earlier. Because the year 1695, when the census was made, coincides with the aftermath of the massacres in Kyustendil. For this reason, it is possible that the incapacitated group may be those who were injured as a result of the attacks.

While the Muslim population was concentrated in the center of Kyustendil, the non-Muslim population mostly lived in the villages. In the center of Kyustendil, there were five neighborhoods named Cami-i Atik, Ahmed Fakih, Hacı İbrahim, Kara Mehmed, and Hacı DüNDAR. The Christian and Jewish population lived only in the Cami-i Atik District. Muslims lived in other districts. The Jewish population in Kyustendil had been recorded since 1572. Their numbers gradually increased in later recordings. The villages' of Köstendil were 96 in 1668 and 76 in 1695. In 1695, a total of 602 households lived in the villages, 150 of which were Muslims. There were also many farms at this time. Some villages in Kyustendil were exempted from certain taxes in return for the services they rendered. Out of these 10 villages in total, five were foundations, three were Derbentci and two were Suyolcu villages. The people in the foundation villages were serving the foundation buildings in Kyustendil. Derbentcis, on the other hand, were in charge of providing security on important passageways. The people of the Suyolcu villages, on the other hand, were interested in the maintenance and repair of the waterways that brought water to the city. Piyanice sub-district connected to the center of Kyustendil was located in the south of the city. In 1695, seven villages connected to this place were recorded. At the same time, there were 131 Muslim and 69 non-Muslim households.

One of the subjects of the study was Radomir district located in the northeast of Kyustendil. In 1695, Muslims lived in Radomir, which consisted of four quarters, and they were 6 reaya, 44 military population. Non-Muslims lived only in Debre District. There was a decrease in the number and population of villages in Radomir. At that time, 40 Muslims and 113 non-Muslims lived in 21 villages in the district. Another town was Sirishnik, located in the north of Kyustendil. There were 21 villages in Sirishnik, which had a low population in the center. There were 71 households, including 20

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Muslims and 51 non-Muslims. Sirishnik's position in the administrative system regressed over time and today it has become a village on the Svetlya Stream.

Giriş

Osmanlı yönetimindeki Köstendil toprakları günümüzde Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan sınırlarının kesiştiği bölgede yer almaktaydı. Bugün toprakları her üç devletin sınırları içerisine dağılan şehir, tarihte her dönem değişik isimlerle anılmıştır. Antikçağda *Pautalia*, Ortaçağda *Velbujd* ve *Velbujd Ilıcası*, daha sonra *Konstantin Ilıcası* ve *Köstendil* olarak bilinmekteydi.¹ Osmanlı döneminde, Türkçe *Kostadin-ili*'nin zamanla değişmiş hâli olan Köstendil ismi şehrin son yöneticisine dayanmaktadır. 1372'de Osmanlı idaresine geçmesiyle şehrin idarecisi Sırp Konstantin Dejanoviç'e ithafen *Konstantin'in şehri* anlamındaki Kostadin-ili'ne dönüşmüştür. Şehirde çok sayıda kaplıca hamamı bulunmasından dolayı kaynaklarda *Ilıca-i Köstendil* ya da *Ilıca* şeklinde adlandırıldığı da görülmektedir.²

1365'te Bulgar Çarı İvan Aleksandır'ın ölümünden sonra Bulgar toprakları Tırnova, Silistre, Vidin, Varna ve Velbujd (Köstendil) olmak üzere beş küçük prenslik hâline gelmişti. Bu bölünme bölgenin Osmanlılar tarafından fethini kolaylaştırmıştı.³ Nitekim Sultan I. Murad, Lala Şahin Paşa'nın fetihlerini tamamlamak amacıyla 1372'de Rumeli'ye geçtiğinde Köstendil'e de uğramıştı.⁴ Topraklarının genişliği ve askerlerinin çokluğu ile tanınan Konstantin, I. Murad'ın geldiği haberini alınca Sultan'ı pek çok hediyelerle karşılamış, ona bağlılığını bildirmiş, bu yüzden de övgüye nâil olan Konstantin'in şehrin yöneticisi olarak kalmasına izin verilmişti.⁵

¹ Stamen Mikhailov, Maria Sestrijska, *The Old School in Kyustendil (Materials from Archaeological Excavations)*, Bulgarski Hudozhnik Publishing House, Sofia 1981, s. 5-6.

² Machiel Kiel, "Köstendil", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVI, Ankara 2002, s. 277-279.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 189-190.

⁴ Halil İnalçık, "Murad I", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXI, İstanbul 2006, s. 159.

⁵ Mehmed Hemdemi Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, I, (hzl.) Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 47-48; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, (hzl.) Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 111; Cihan Çimen, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Kuruluştan 892/1487'ye kadar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr.

Gerektiği zaman askerleriyle birlikte Osmanlı ordusunda sefere iştirak eden bir Osmanlı vasalı olan Konstantin, I. Kosova Savaşı'nda Osmanlı ordusu saflarında savaşmıştı. Nitekim 17 Mayıs 1395'te Yıldırım Bayezid komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Argeş Nehri civarında Rovine'de Eflaklarla m¼cadeleye tutuşmuş ve bu savaşa kuvvetleriyle birlikte katılan Konstantin hayatını kaybetmişti.⁶

Onun ¼l¼m¼nden sonra K¼stendil, Rumeli eyaletinin bir sancağı h¼line getirilerek Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.⁷ Sonraki s¼reçte K¼stendil'in Osmanlılar tarafından bir T¼rk-İslam şehri h¼line getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu amaçla buraya 60 T¼rk ailesi isk¼n edilmişti ki, bunlar şehre gelen ilk M¼sl¼man grubu oluşturuyordu.⁸ Yapılan isk¼nlar ve b¼lgedeki imar faaliyetleri sonucunda K¼stendil, XVI. y¼zyıl klasik T¼rk-İsl¼m şehri g¼r¼nt¼s¼ kazanmaya başladı.

XVII. y¼zyılda gelişmesi yavaşlayan şehrin, 1641'de gerçekteşen b¼y¼k bir deprem sonucu ¼çte ikisi tahrip oldu.⁹ II. Viyana kuşatmasından sonrası Hristiyan ittifakı ile yapılan savaşta K¼stendil hayli zarar g¼rd¼.¹⁰ 1688'de Niş'in elden çıkmasından sonra Avusturya kuvvetleri burada toplanmıştı. Avusturyalı General Fetran komutasında Avusturya, Macar ve haydut reyadan oluşan 10.000 kişilik kuvvet Rumeli'nin tamamını ele geçirmek için harekete geçtiler. Adeta yemin etmişçesine “*M¼sl¼manların h¼km¼ tamam olup Osmanlıların devri bitti, bundan sonra devir bizindir*” diyerek yaptıkları propagandalar, Sofya ve Filibe'deki gayrim¼slim halkta karşılık buldu. Buralardaki gayrim¼slimlerin de katıldığı d¼řman kuvvetleri k¼y ve kasabalarda katliamlara başladılar. M¼sl¼man halkın bazısını esir ettiler, bazılarını katledip, hamile kadınların karınlarını yararak hen¼z doğmamış bebekleri ayaklarından tutup yerlere fırlattılar ve bunun gibi nice işkenceler yaptılar. Bu eşkıya g¼ruhundan bir b¼l¼k K¼stendil'in İştib

---

Necdet ¼zt¼rk, İstanbul 2006, s. 27, “773 t¼rihinde ¼mer¼-yı R¼m-ili istir'¼siyle p¼d-ř¼h-ı cih¼n, R¼m-ili c¼nibine m¼r¼r buyurup diy¼r-ı Bulgar h¼kimi K¼stendil tek¼ri Kostantin ¼zerine asker çekildikde ita 'at id¼p mahallinde takr¼r olundu.”

⁶ Hatice Oruç, *Makedonya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması*, Ankara ¼niversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, Yayınlanmamış Y¼ksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Melek Delilbaşı, Ankara 1997, s. 99.

⁷ Kiel, “K¼stendil”, s. 277.

⁸ Dimana Trankova, Anthony Georgieff, Hristo Matanov, *A Guide to Ottoman Bulgaria*, Sofia 2011, s. 155.

⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatn¼mesi*, (hzl.) Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, İstanbul 2006, s. 87, 90.

¹⁰ Kiel, “K¼stendil”, s. 278.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

kazasına gelerek buradaki halkı kılıçtan geçirip mallarını yağmaladılar. “Fırsat demidir” diyerek Köstendil çevresindeki İştıp, Eğridere Palankası ve daha birçok yeri¹¹ yakıp yıkarak katliam yaptılar. Halkın sadece 1/3’ü kaçıp canını kurtararak, bir kısmı İstanbul’a ve çoğunluğu Anadolu’ya göç edebildiler. Katliamların haber alınması üzerine kendi kuvvetleri ve Tatar askerleriyle birlikte harekete geçen Serasker Vezir Koca Mahmud Paşa, Üsküp üzerine giderken Köstendil yakınlarında bir dağda yüz kadar haydudu ortadan kaldırdı. Ayrıca Palanka kasabasında (Eğridere Palankası) bir miktar Avusturya ve Macar askeri ile haydudu kılıçtan geçirdi.¹²

1689 yılı içinde Avusturyalıların yerli gayrimüslim halkın rehberliğinde Üsküp, Köstendil ve civarını yağma ve talan etmeye geldiklerini haber alan Üsküp ahalisi, evlerini tahliye ederek kaçmışlardır. Bölgeye gelen Avusturyalılar iki gün boyunca evleri, dükkânları ve camileri yakıp yıkmışlardır. Bu haber üzerine koruma amacıyla bölgeye gelen Rumeli Beylerbeyi Zurnapa Mehmed Paşa ve Köstendil Beyi Uzun Mehmed Bey üzerine de saldıran bir kısım Avusturyalılar, mağlup edilerek bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bu haydut ve çapulcu güruhunun zararlı faaliyetleri devam ederken, diğer yandan Avusturya kralı tarafından desteklenen ve Kumanova kralı ilan edilen haydut başı Karpoş, etrafına topladığı nice eşkıya ve gayrimüslim ile Üsküp, Köstendil, Kaçanik, Eğridere Palankası ve hatta Kumanova civarında halka eziyet etmekteydiler.¹³ Bu olay devrin kronik yazarlarından Üsküdarî Abdullah’ın eserinde de ifade edildiği üzere Köstendil halkı üzerinde derin izler bıraktığı anlaşılmaktadır. 1 Safer 1101/14 Kasım 1689 tarihinde Köstendil halkından Sofya’ya yardım feryatları ulaşmıştı. Üsküp ve Köstendil taraflarında yağma ve katliamlarda bulunan eşkıyanın başında Avusturya’nın desteklediği ve Üsküp martoloslarından

¹¹ İpek, Prizren, Kalkandelen, İştıp, Priştine, Vulçitrın, Kosova, Yenibazar, Mitroviçe, Üsküb, Leskova, Çačka, Valva, Dogca, Uzice, Pojega, Yagodine, Pilevne, Yenivaroş, Ürgüb, Kumanova, Rozya, Bana, Şehirköyü, Alacahisar, Kala-i Semendire, Kala-i Vidin, Palanka-i Hisarcık, Palanka-i Hasan Paşa, Palanka-i Kaçanik, Palanka-i Kavalic, Palanka-i Karagonca, Palanka-i Eğridere, Palanka-i Musa Paşa nâm diyâr-ı İslâm.

¹² Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa-Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Necdet Öztürk, İstanbul 2012, s. 1282-1284.

¹³ Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli*, I (1071-1114/1660-1703), (hzl.) Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 371-372, 378-379; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (hzl.) Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 338-339; Mehmet İnbaşı, Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 23.

olduğu bilinen ve Karpoş denilen bir eşkıya başı vardı. Eşkıya başı Üsküp'te yakalandığında üzerinden Avusturya kralının kendisine verdiği mektuplar çıkmıştı.¹⁴ Mora'da bulunan Vezir Halil Paşa'nın gelmesiyle Üsküp ve Köstendil halkına onca eziyet eden ve yerlerinden yurtlarından göç etmelerine sebep olan Karpoş kazığa oturtularak idam¹⁵ edilmiştir.¹⁶

Resim: Mollazâde Ahmed Efendi'nin mezra taşı. Bugün harabeye dönüşmüş haldeki Fatih Camii içindedir.

Kaynak:

<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com/2020/07/kostendilli-mollazade-ahmed-efendinin.html>, (22.03.2022).

gereğince Sofya'da idam ettirdi.¹⁷ Köstendil'de yaşanan bu katliam esnasında

Avusturya ve Macar askerleriyle, bunlara katılan 4.000 haydudun Köstendil üzerine yürüdüğü haberinin alınması ile halk, Sofya muhafızı Vezir Kandilci Hüseyin Paşa'dan yardım istediler. Hüseyin Paşa, o esnada Sofya'da bulunan Hamid Sancakbeyi Ahmed Paşa ile Canik Sancakbeyi Mehmed Paşa'yı görevlendirdi. Ancak bunların gitmek istemedikleri bir sırada harekete geçen düşman, ova tarafında 300 sekbanın muhafazada bulunmasından dolayı gece vakti dağ tarafından gelerek şehri bastılar. Müslümanları kılıçtan geçirerek bazılarını esir ettiler, mallarını yağmaladılar ve şehri ateşe vererek geri çekildiler. Ova tarafındaki muhafızlar, takip ettikleri düşmanın 200 kadarını öldürmüşler ve bir kısım esirleri de kurtarmışlardı. Köstendil kadısı tarafından haberdar edilen Hüseyin Paşa olayda ihmalleri bulunan Ahmed Paşa ve Mehmed Paşa'yı kendisine ulaşan hatt-ı hümayun gereğince Sofya'da idam ettirdi.¹⁷ Köstendil'de yaşanan bu katliam esnasında

¹⁴ Söz konusu mektupta şu ifadeler yer almaktadır: “*Tarafımızdan ol tarafda cümleye ser-asker ta'yîn olunmuşsın ve bi'l-cümle Bulgar Hristiyanı üzerlerine kral nasb olunmuşsın. Cümlesi sana inkiyâd idüp ol tarafları bir hoşca zabt u rabt idüp kabza-i tasarrufuna alasmın*”. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre*, Cilt I, (hızl.) Muzaffer Doğan, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, Ankara 2017, s. 210.

¹⁵ Günümüzde Fatih Sultan Mehmed Köprüsü üzerindeki Makedonca ve İngilizce kitabede “*Makedonya tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri, XVII. yüzyılda önemli bir ayaklanmanın lideri Karpoş, 1689'da Üsküp'te Taş Köprü'de idam edildi*” yazmaktadır. İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri ...*, s. 24, 154. dipnot.

¹⁶ Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre*, s. 201-202, 210.

¹⁷ Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa-Zeyl-i Fezleke*, s. 1297-1298.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Fatih Sultan Mehmed Camii'ndeki cemaat de şehit edilmişti. Cemaat arasında Mollazâde Ahmed Efendi de bulunuyordu (Bkz. Resim).¹⁸ Diğer bir felaket 20 Mart 1690 tarihinde Antonio Valerio Zips kumandasındaki 2.000 kişilik Sırp ordusunun Köstendil'i zapt etmesiyle yaşandı. Şehri ele geçiren Sırp'lar çekilmeden önce birçok Müslümanı katletti ve şehri yağmaladılar.¹⁹

Köstendil ve çevresinin haydut ve düşman saldırılarından kurtarılması için verilen emirler mühimme kayıtlarında açıkça görülmektedir. Merkezden gönderilen emirlerde devletin bütün imkânlarını bölgeye seferber ettiği anlaşılmaktadır. Köstendil alaybeyine gönderilen hükümde Kastamonu ve Köstendil sancaklarının mutasarrıfı olan Rüstem Paşa'nın uygun gördüğü şekilde hareket etmesi bildirilmiştir.²⁰ Rüstem Paşa'ya gönderilen hükümde ise harekete geçerek Sofya'da bulunan askerlere başbuğ olması istenmiştir. Burada Malatya sancakbeyi Hüseyin Paşa'ya da Eğridere Palankası muhafazasının verildiği anlaşılmaktadır.²¹ Daha sonra Hüseyin Bey'e ve Köstendil alaybeyine Rüstem Paşa'nın hizmetine girmeleri emredilerek, Hüseyin Bey'e Eğridere'yi muhafaza etmesi ve alaybeyini Sofya'ya Rüstem Paşa yanına yollaması bildirilmiştir.²²

Yaşanan bütün bu olaylar Köstendil ve çevresinde bulunan halkın zihinlerinde derin izlere yol açmıştır. Birçok masum Müslüman katledilmiş, bir kısmı esaret hayatı yaşamak zorunda bırakılmış, çoğu malından mülkünden olmuş, birçoğu da yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. İşte bu çalışmada II. Viyana kuşatması sonrası şehirde meydana gelen katliamların derin izleri ortaya konularak, yaşanan felaketlerin Müslüman ve gayrimüslim halk üzerindeki etkisi incelenecektir.

1. İdari Yapı

Köstendil'in sancak haline getirilme zamanıyla ilgili Rossitsa Gradeva, idarecisinin 1395'te hayatını kaybetmesinden kısa bir süre sonra gerçekleştiğini bildirmektedir. 1395'ten sonra Osmanlı hâkimiyetine giren prenslik, kısa bir süre sonra tam anlamıyla bir Osmanlı sancağı hâline

¹⁸ Yulii Fürkov, "Ukrepitelnata Sistema na Kyustendil XVII-XIX Vek", *Izvestiya na Istoricheski Muzei Kyustendil*, TOM V, Istoricheski Muzei Kyustendil, Kyustendil, 1993, s. 173-175.

¹⁹ Kiel, "Köstendil", s. 278; Fürkov, "Ukrepitelnata ...", s. 173-175.

²⁰ BOA.MD. 99, Evasıt-ı Safer 1101/24 Kasım-3 Aralık 1690, s. 18/77.

²¹ BOA.MD. 99, Evahir-i Cemaziye'l-evvel 1101/2-11 Mart 1690, s. 99/315.

²² BOA.MD. 99, Evahir-i Cemaziye'l-ahir 1101/1-9 Nisan 1690, s. 131/421.

getirilmiştir. Gradeva, Köstendil'in sancak olma zamanını diğer önemli bir yerleşim yeri olan Niğbolu'nun sancak olması ile aynı zamanda gerçekleştiğini savunmuştur. Bu da 25 Eylül 1396 yılı sonrasını göstermektedir. Sancağın sınırları ise daha önce Konstantin'in kontrolündeki toprakları kapsamıştır.²³ Osmanlı arşiv kayıtlarında XVI. yüzyılda Köstendil'in idari yapılanması ile ilgili bilgiler olmasına karşın, erken dönemde Köstendil'in sancak olmasına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sancak olma zamanı ile ilgili Khristo Matanov ise 1395 yılını göstermekte ve sancak hâline getirilen Köstendil'de Osmanlı idari sisteminin uygulanmaya başladığını bildirmektedir.²⁴ Her iki bilgiden de yola çıkılarak 17 Mayıs 1395'ten 25 Eylül 1396'ya kadar geçen sürede Köstendil'in belirsiz bir statüde bulunduğu söylenebilir. Sancak olma zamanının ise 1396 sonları ya da 1397 yılı başları olması muhtemeldir. Bu tarihlerden itibaren Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak olan Köstendil, bu özelliğini XV. yüzyıldan yaklaşık olarak XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmiştir.²⁵ 1864'te yürürlüğe giren Vilayet nizamnamesi ile de Tuna vilayetinin Sofya sancağına bağlı bir kaza olmuştur.²⁶

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında eyalet, vilâyet, liva, kaza ve nahiye tabirleri birbirinin yerine kullanılmaktaydı.²⁷ Arşiv kayıtlarından bu durumun Köstendil sancağında bulunan yerleşim birimleri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. 1484 tarihli icmal tahrir defterinde, Köstendil'e bağlı *İştib*, *Ustrumca*, *Ilıca* ve *İvranya* nahiye olarak kaydedilmiştir.²⁸ 1491-1492 tarihli cizye defterinde ise Köstendil'e bağlı yerleşim birimleri *Vilâyet* şeklinde geçmekteydi.²⁹ Vilayet olarak yazılanların sonraki yıllarda liva, kaza ve nahiye olarak belirli bir ayrımla kaydedildiği ve

²³ Rossitsa Gradeva, "Orta Balkanlar'da Osmanlı İdari Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl)", *Türkler*, Cilt IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 919.

²⁴ Khristo Matanov, *Vüznikvane i Oblik na Kyustendilski Sandzhak (XV-XVI. Vek)*, Sofiya 2000, s. 94-95.

²⁵ Mehmet İnbaşı, "Köstendil Sancağı (1750-1800)", *New Trends in Social and Liberal Sciences-2/Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler-2*, Ankara, Aralık 2017, s. 466-473.

²⁶ Slavka Draganova, "Tuna Vilâyeti'ndeki (Köstendil Kazası) Ağalık Topraklarının Tabi Tutuldukları Vergiler", *Türkler*, Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 364; Slavka Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 113.

²⁷ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 83.

²⁸ NBKM. D. 649, s. 32, 34, 35.

²⁹ NBKM. OAK. 214/5, vr.6a, 8a, 16a, 16b, 17a, 18a, 38a, 18b, 39a, 65b; Nikolaj Todorov ve Asparuh Velkov, *Situation demographique de la Péninsule Balkanique (fin du XV.e s.-début du XVI.e s.)*, Editions, de L'academie Bulgare des Sciences, Sofia 1988, s. 234, 236-237.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SIRIŞNIK KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

başlardaki belirsizliğin XVI. yüzyılda tamamen ortadan kalktığı görülmektedir.

XVI. yüzyılın başlarına doğru Köstendil sancağı bugünkü güneybatı Bulgaristan topraklarını (Köstendil, Petriç, Radomir, Pernik, Dupniçe), doğu Makedonya'yı (Kratovo, İştib, Ustrumca, Tikveş)³⁰ ve Sırbistan'ın güneyini (İvranya) kapsıyordu. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre; Köstendil, merkez kaza olan *Ilıca/Ilıca-i Köstendil, İştib, Ustrumca, İvranya* ve *Kratova* olmak üzere beş kazaya ayrılmıştı. Çalışmanın konusunu oluşturan Köstendil (Ilıca) kazası 1519'da Ilıca, Dupniçe, Gorna Krayişte, İslavişte, Piyanıçe, Pürtlü, Radomir ve Sirişnik nahiyelerinden oluşuyordu.³¹ Sıralanan bu nahiyelerden 1550 yılına ait tahrir defterinde sadece Pürtlü'den söz edilmemiştir. Ayrıca Kamanıçe adında bir nahiye eklenmiştir.³² 1572'ye gelindiğinde 1550'deki nahiyelerin idari yapıdaki yerlerini koruduğu, Kamanıçe nahiyesinin ise yer almadığı görülmektedir.³³ Buna göre Ilıca kazası 1519 ve 1550'de sekizer nahiyeden, 1572 yılında ise yedi nahiyeden müteşekkildi.

XVII. yüzyıla ait Köstendil sancağı derdest defterinde Ilıca kazasına tabi Ilıca, İslavişte, Piyanıçe, Dupniçe, Radomir, Sirişnik ve Gorna Krayişte nahiyeleri kayıtlıdır.³⁴ 1668 tarihli avâriz kaydında ise bu nahiyelerden Sirişnik, Dupniçe ve Radomir'den kaza olarak bahsedilmiştir.³⁵ 1695 tarihli avâriz defterinde ise merkez kaza, Köstendil ve Ilıca olarak adlandırılmış³⁶ ve kazaya bağlı tek nahiye Piyanıçe olarak gösterilmiştir.³⁷ Ayrıca bu tarihte Radomir³⁸ ve Sirişnik³⁹ nahiyeleri kaza statüsünde idi. Daha önceleri Ilıca'ya bağlı İslavişte nahiyesinin ise Kratova kazasına bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir.⁴⁰

Köstendil merkez kazası ile kuzeyinde yer alan Radomir ve Sirişnik kazalarının ele alındığı bu çalışmada, 1695 yılına ait avâriz defteri esas

³⁰ Gradeva, "Orta Balkanlar'da Osmanlı ...", s. 919.

³¹ BOA. MAD.d. 170, vr.3a "Fihrist ed-defter-i el-mufassal Liva-i Köstendil".

³² BOA. TT.d. 269, s. 3, 7, 26.

³³ TKG. KK. TT.d. 88, vr.1b-2a.

³⁴ TKG. KK. TT.d. 528, vr.10a, 17a, 21b, 26a, 32b, 36a.

³⁵ BOA. MAD.d. 3094, s. 4, 6, 14.

³⁶ BOA. MAD.d. 2740, s. 4.

³⁷ BOA. MAD.d. 2740, s. 26.

³⁸ BOA. MAD.d. 2740, s. 31.

³⁹ BOA. MAD.d. 2740, s. 27.

⁴⁰ BOA. MAD.d. 2740, s. 176.

alınmıştır. Söz konusu defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler kataloğunda 2740 numara ile muhafaza edilmektedir. 1106/1695 tarihinde Mevkufât Klemi halifelerinden *Es-Seyyid Abdurrahman* tarafından tutulan defterde, Köstendil sancağına bağlı kaza ve nahiyelerin avâruz hanelerinden bahsedilmektedir.⁴¹ Toplam 190 sayfadan oluşan defterin bazı sayfalarının boş olduğu görülmektedir. İçeriğinde Köstendil sancağına bağlı *Ilıca, Radomir, Sırışnik, İvranya, Kratova, İştıp, Tikveş, Ustrumca, Radovişte, Petriç, Doyran* ve *Eğridere nam-ı diğer Palanka-i Bayram Paşa* kazalarının nüfusları hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler ışığında 1695'te sancağa bağlı kazalarda ve köylerde yaşayan Müslüman, gayrimüslim, reaya ve askerî nüfus hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Defterin son 13 sayfasında *Eğridere Kalesi, Kratova, İvranya* ve *İştıp*'teki martolos⁴² nüfusu hakkında da malumatlar yer almaktadır. Söz konusu defterin bir hayli fazla yerleşim yerini kapsamaması nedeniyle, çalışılacak alanın azaltılarak detaylı bir inceleme yapılması amaçlanmış, bunun için Köstendil (Ilıca), Radomir ve Sırışnik kazaları çalışmaya konu edilmiştir. 1695 yılına ait defterde kaydedilen *atık haneler* her köy için kaydedilmese de önemli bir detay olarak görülmektedir. Atık hanelerin 16 Safer 1079/26 Temmuz 1668 tarihli avâruz defterindeki⁴³ değerler ile aynı olduğu görülmekte ve 1695'ten bir önceki sayımın 1668 yılında yapılmış olduğu tespit edilmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarına denk gelen 1695 yılına ait defterdeki veriler ile öncesi, yani 1668 yılına ait defterin karşılaştırılarak incelenmesiyle yıllar arası nüfus değişiminin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmaya esas oluşturan defterin tarihine yakınlığı nedeniyle 1668 tarihli avâruz defteri de çalışmaya dâhil edilmiştir. İncelemeye tabi olan kazaların idare ve nüfus açısından bir önceki yüzyıl ile değişimini göstermek gayesiyle XVI. yüzyıla ait tahrir defterleri de çalışmada başlıca kaynaklar arasında yer almıştır. XVI. yüzyıl Köstendil'i ile ilgili bir doktora çalışması⁴⁴ bulunurken, bölgenin XVII. yüzyılı ile ilgili bir araştırmanın yapılmaması bu çalışmanın ortaya

⁴¹ BOA. MAD.d. 2740, s. 4. “*Defter-i hâneha-i avâruz kazâ-i mezkûrın der Liva-i Köstendil, an tahrîr-i cedîd es-Seyyid Abdurrahman Halîfe-i Mevkufât el-vâki' fî sene 1106.*”

⁴² Martolos: Osmanlı askerî teşkilâtında çeşitli hizmetler gören özel bir sınıftır. Genellikle Hristiyanlardan oluşan martoloslar sınırlarda casusluk, yağma ve çapulcu faaliyetlerinde bulunurlardı. Abdülkadir Özcan, “Martolos”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVIII, Ankara 2003, s. 64; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 445.

⁴³ BOA. MAD.d. 3094, s. 2-23.

⁴⁴ Musa Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlçası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Özen Tok, Kayseri 2017.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

çıkmasındaki ana sebeplerdendir. Bu suretle Köstendil sancağının seçilen kazalarında belirtilen dönemle ilgili idare ve nüfus çerçevesinde bir katkı sunulması hedeflenmektedir.

2. Köstendil (Ilıca) Kazası

Daha önce de ifade edildiği üzere yapılan iskânlar ve imar faaliyetleri neticesinde özellikle XVI. yüzyılda Türk-İslam şehri görüntüsü kazanan Ilıca, mahallelerin artış göstermesiyle idarî açıdan da büyük bir gelişmeye sahne olmuştur. 1519 ve 1530'da Câmî'/Câmi-i Kebîr, Ahmed Fakih, Hacı İbrahim, Kara Mehmed ve Hacı Dünder olmak üzere beşer Müslüman mahalleye sahip olan şehirde,⁴⁵ 1550'den itibaren mahalle sayılarında artış gözlenmiştir. 1550'de 18 olan Müslüman mahalle sayısı, 1572'de 22'ye yükselmiştir.⁴⁶ 1581 yılına ait celepkeşan defterine göre ayrıyeten Mahmud Çelebi Mahallesi'nin de kaydedildiği görülmektedir.⁴⁷ 1668 tarihli icmal avâriz defteri⁴⁸ ve 1695 tarihli mufassal avâriz defterinde Câmî-i Atık, Ahmed Fakih, Hacı İbrahim, Kara Mehmed ve Hacı Dünder mahalleleri olmak üzere beşer mahalle kaydedilmiş, diğer mahallelerden bahsedilmemiştir.⁴⁹

Bilindiği üzere Osmanlı klasik dönemi demografi çalışmalarında faydalanılan kaynakların başında gelen tahrir defterlerinde nüfus, *hâne* cinsinden verilirken, XVII. yüzyıl kaynaklarından olan avâriz defterlerinde *nefer* şeklinde kaydedilmekteydi. 1695 tarihli mufassal avâriz defterinde de nüfusun *nefer* şeklinde verildiği görülmektedir. Aile içinde sadece aile reisinin adının yazıldığı düşünülürse *nefer* olarak yazılanların aslında haneyi ifade ettiği anlaşılır. Nitekim *neferin hâne* olarak kabul edilebileceği, 1695 tarihli defterde yer alan *derkenâr*la da kanıtlanmaktadır. Bu kayıtlarda dul ve fakirlerden oluşan sakinlerin yekûnu *nefer* olarak verilmiştir. *Der-kenârda "Kazâ-i mezbûrede sâkin olan dul ve fakîrî'l-hâl olan sâkinlerin hâneleridir"* şeklindeki kayıttan bu sakinlerin hâne olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Dolayısıyla *neferden hanenin* yani bir ailenin kastedildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁵ BOA. MAD.d. 170, vr.71a-73a; 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I <Dizin ve Tıpkıbasım>, (hzl.) Ali Coşkun, Ahmet Özkılıç, Abdullah Sivridağ ve Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2003, s. 217.

⁴⁶ BOA. TT.d. 267, s.21-25; TKG. KK. TT.d. 88, vr.10a-13b.

⁴⁷ BOA. MAD.d. 4075, s.11; Dragan Amedoski ve Tatyana Katiç, "Köstendil Kazasının 1581 Tarihli Celepkeşan Defteri (5 belge ile birlikte)", *Belgeler*, Cilt XXXIII, Sayı 37, Ankara 2012, s. 5.

⁴⁸ BOA. MAD.d. 3094, s. 2.

⁴⁹ BOA. MAD.d. 2740, s. 4-9.

⁵⁰ BOA. MAD.d. 2740, s. 8, 43.

Mahalle sayılarının yukarıda da belirtildiği üzere sürekli bir artış gösterdiği şehir merkezinde Müslümanların sayısı 1519'da 293 hane ve 60 mücerred; 1550'de 385 hane ve 64 mücerred; 1572'de 628 hane ve 91 mücerred şeklindeydi.⁵¹ 1668 tarihinde beş mahallede Müslümanlar toplam 23,5 avâriz hanesiydi.⁵² Burada gerçek hane ile avâriz hanenin farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Olağanüstü bir vergi olan avâriz vergisinin tahsil edilmesine esas teşkil edecek şekilde halk, yaşam ve gelir durumu göz önünde bulundurularak avâriz hanelerine bölünmekteydi. Halkın ekonomik durumu esas alınarak yapılan bu uygulamada bir avâriz hanesi 3-15 arası gerçek haneden oluşabilmekteydi. Yani birden fazla gerçek hane bir avâriz hanesini teşkil edebilmekteydi.⁵³ 1695 yılına ait deftere de kaydedilen 1668 yılı verilerinin avâriz hanesi cinsinden olduğu görülmektedir. 1668 yılına ait defterdeki kat sayıyı tespit edebilme imkânı olmadığı için ilgili yıla ait avâriz hane sayılarını vermekle yetinmek durumunda kalınmıştır. Çalışmanın asıl dönemi olan 1695'te ise daha önce açıklandığı üzere nüfus verileri nefer olarak kaydedilmiştir. 1695 yılında Ilıca merkez mahallelerindeki ahali *mahalle*, *sakinân-ı reayâ-i zimmîyân*, *cemaât-i yahudiyan*, *sakinân-ı mahalle-i mezbûre* ve *askerî* başlıkları altında yazılmışlardı. İş göremeyecek durumda olanlar ise ayrı bir başlık altında yer almaktaydı. Bu tarihte şehirde yaşayan Müslümanların nüfus durumu şu şekildeydi.

---

⁵¹ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlçası*, s. 103, 123.

⁵² BOA. MAD.d. 3094, s. 2.

⁵³ Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *MEB İA*, Cilt II, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s. 14-15; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2010, s. 173-174.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Tablo 1: 1695 Yılında Köstendil (Ilıca)'de Yaşayan Müslüman Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı

Mahalle	Afık hâne (1668 yılı)	Reaya	Kuloğlu	Mazûl timar	Çavuş	İmam, müezzîn, hatib, kayyım, şeyh, câhî	Yeniçeri, bostancı	Züama	Erbâb-ı timar	Amelmande ve ihtiyar	Sâdât	Kethida, sipahi	İş göremez
Câmi-i Atik	7,5	11	2			14	5		11	3			63
Ahmed Fakih	6	18	1	1		7	4		8	6		7	47
Hacı İbrahim	4,5	7	1		1	6	7		21	4		4	21
Kara Mehmed	1	4		1			1	3		1	2		18
Hacı Dündar	2	7				4	3	5	8	3			12
Toplam	21	47	4	2	1	31	20	8	48	17	2	11	161
Genel Toplam	352												

Kaynak: BOA. MAD.d. 2740, s. 4-10.

1695'te Köstendil'de toplam 352 Müslüman hane yaşıyordu. Bunların 161'i iş göremezlerden oluşuyordu. Bu da merkez nüfusunun yaklaşık %46'sı demektir. Yani mahallelerde yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğu iş göremez durumdaydı. Bu kesim her mahallede "harab nefer" olarak kaydedilmiştir. Mahallelerin son kayıtlarında yer alan bu kesim aşağıdaki tabloda daha ayrıntılı olarak görülebilmektedir.

Tablo 2: 1695 Yılında Köstendil (Ilıca)'de Bulunan İş Göremezler

Mahalle	Dul	Harâb	Dul ve harâb	Harâb boş	İhrâk (Yanmış)	Boş hâli	Sabî	Amâ	Pîr ihtiyar	Fakîrî' l-hâl	Firar	Tespit Edilemeyen	Toplam
Câmi-i Atik	15	23		1	3	20	1						63
Ahmed Fakih	16	21	1					1		1	6	1	47
Hacı İbrahim	6	8		3		3			1				21
Kara Mehmed	9	8				1							18
Hacı Dündar	2	3		1		3	3						12
Toplam	48	63	1	5	3	27	4	1	1	1	6	1	161

Kaynak: BOA. MAD.d. 2740, s. 4-9.

Mahalleler arasındaki Müslüman nüfus yoğunluğuna bakılacak olursa, 1668 sayımına göre yoğunluk Câmi-i Atîk Mahallesi'nde iken, 1695'te Ahmed Fakih Mahallesi'nde idi. 1695 yılı sayımına göre Ilıca merkez mahallelerindeki nüfusun yarıya yakınının iş göremez durumda olması, 1688'de Alman, Macar ve Bulgarların Köstendil'de yaptıkları büyük yağma ve katliam ile 1690'da Sırpların şehre saldırması ve birçok Türkü kılıçtan geçirmelerini akıllara getirmektedir.⁵⁴ Çünkü sayımın yapıldığı tarih (1695) bu iki katliamdan sonraya denk gelmektedir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan bu kesimin söz konusu saldırılar sonucu mağdur olan kimseler olması muhtemeldir.

1695'te askerî sınıfa mensup önemli kimselerden Köstendil Alaybeyi Mehmed Ağa, Hacı İbrahim Mahallesi'nde ikamet etmekteydi.⁵⁵ Müslümanlar arasında askerî tâife haricinde dülger, çarıkçı, kürekçi, pabuççu, berber ve nalbant gibi meslek erbapları da vardı.

Şehir merkezindeki gayrimüslim nüfus durumuna bakıldığında, 1519'da 47 hane, 6 mücerred ve 8 bive; 1550'de 64 hane, 9 mücerred ve 10 bive; 1572'de 82 hane, 28 mücerred ve 14 bive ile 4 Yahudi hane şeklindeydi.⁵⁶ 1572'den önceki yıllara ait tahrir defterlerinde rastlanmayan Yahudi nüfusun, Köstendil'e ne zaman ve nereden geldiği bilinmemektedir. Ancak nüfuslarının gitgide arttığı avâriz tahrirlerinden anlaşılmaktadır. 1695'te Ilıca'da gayrimüslim halk *zimmîyân* ve *yahudiyân* şeklinde kaydedilmişlerdi. Bunlardan zimmîyânlar Hristiyanları ifade etmekteydi. Hristiyanlar ve Yahudiler, sadece Câmi-i Atîk Mahallesi'nde yaşarken diğer mahallelerde gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır.

---

⁵⁴ Kiel, "Köstendil", s. 278.

⁵⁵ BOA. MAD.d. 2740, s. 8, 20.

⁵⁶ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlhası*, s. 103, 123.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Tablo 3: 1695 Yılında Köstendil(Ilıca)'de Yaşayan Gayrimüslim Nüfusu

Mahalle	Hristiyan			Yahudi		
	Atık Hâne	Reaya	Voynuk ⁵⁷	Atık Hâne	Reaya	PİR Topal
Câmi-i Atık	15	5	1	5	15	1

Kaynak: BOA. MAD.d. 2740, s. 4-6.

Arşiv kayıtlarına göre Ilıca'da ilk defa 1572'de Hacı Alagöz ve Hacı İvaz mahallelerinde toplam dört hane olarak yaşayan Yahudiler, 1695'te Câmi-i Atık Mahallesi'nde 15 hane idiler. Aradan geçen süre zarfında Yahudi nüfusun arttığı görülmektedir.

3.1. Köstendil (Ilıca) Kazası Köyleri

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden edinilen bilgilere göre, Köstendil merkeze bağlı köy sayısı 1519'da 79, 1550'de 85 ve 1572'de 87 idi. Bu köylerde 1519'da 206 Müslüman ve 2.672 gayrimüslim hane; 1550'de 336 Müslüman ve 2.804 gayrimüslim hane; 1572'de 280 Müslüman ve 4.294 gayrimüslim hane yaşamaktaydı.⁵⁸

1668 yılında Köstendil kazasına bağlı 96 köy kaydedilmişti. Nüfusun Müslüman ve gayrimüslim ayırt edilmeden kaydedildiği bu icmal defterde, toplam 444,5 avâız hane yaşıyordu. Bunun 23,5 hanesi merkez mahallelerde, kalan 421 hanesi ise köylerdeydi.⁵⁹ XVII. yüzyılın sonlarına doğru 1695'te ise kaza merkezine bağlı 76 köy⁶⁰ tespit edilmiştir. Bu köylerde 602 hane yaşamakta ve bunun 150'si Müslüman idi. Burada izaha muhtaç bir durum ortaya çıkmaktadır. Öncelikle avâız hane ile gerçek hanenin birbirinden farklı olduğunun hatırlanması gerekiyor. Birden fazla gerçek haneden oluşan avâız hanenin yukarıda da belirtildiği üzere kat sayı değerinin bilinmemesi, gerçek hanenin tespitini imkânsız kılmaktadır. Ancak kat sayının birden fazla

⁵⁷ Osmanlı döneminde ordunun ve devlet adamlarının atlarına, diğer zamanlarda ise has ahır ve çayır hizmetlerine bakan, Rumeli'nden daha çok Bulgarlardan teşkil edilen ve geri hizmet erbabından bir askerî teşkilât yerinde kullanılır tabirdir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Basımevi, İstanbul 1983, s. 595; Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yayınları, İstanbul 1989.

⁵⁸ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlçesi*, s. 107. Verilen bu rakamların yanında mücerred, bennak ve muaf hanelerin de olduğu düşünülürse Köstendil köy nüfusunun XVI. yüzyılda sürekli yükselişte olduğu anlaşılır.

⁵⁹ BOA. MAD.d. 3094, s. 2-4.

⁶⁰ Bkz. Ek-1, 2, 3.

olması gerektiğinin bilinmesi ile 1668 yılındaki 444,5 avâruz hanenin 1695'teki nüfus değeri olan 602 gerçek haneden daha fazla olması beklenir. Bu durumda ise nüfusta azalmanın olduğu bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu azalışın söz konusu iki tahrir arasında II. Viyana kuşatması sonrası Hristiyan ittifakının Köstendil'de yaptığı katliamlarla ilişkili olabileceği ortaya çıkmaktadır. Köylerin boşalması ile ilgili bu durumun benzeri aynı dönemde katliama maruz kalan Üsküp şehrinde de görülmektedir.⁶¹ Köy sayılarındaki 23 azalmanın ise nedeni hakkında mevcut belgelerden bir çıkarım ortaya konamamaktadır.

Sayısal verilere tekrar dönülecek olursa 1695 yılında Müslümanların oturduğu köyler Çetriniche, Graniçe, Tırnalova? (Tırnovlog), Şenkofça, Girçoç ve Jabokırd idi. Bunlar genelde çiftliklerdeki askerî sınıftan meydana geliyordu. Sayılan bu 6 köyde Müslümanlar yaşarken, 26 köyde Müslim-gayrimüslim birlikte ikamet etmekte ve 44 köyde sadece gayrimüslimler bulunmaktaydı. Köylerde azınlık durumunda olan Müslüman nüfus daha çok kaza merkezinde yoğunlaşmıştı.

1695 tarihli deftere göre dokuzu harap olmak üzere toplam 93 çiftlik tespit edilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu çiftlikler zaim, timar, sipahi, ağa, bey, efendi, beşe, çavuş, kadı, hatip ve vaiz unvanı taşıyan Köstendil'in nüfuzlu kimselerine tahsis edilmiştir. Bazıları ise bu kimselerin oğulları tarafından tasarruf edilen çiftliklerdi. Misal olarak: Çetriniche köyünde Kadı Hüseyin Efendi'ye,⁶² Lilyaç köyünde Köstendil Miralayı (Alaybeyi) Mehmed Ağa'ya, aynı köyde Köstendil sekbanından bölükbaşı Ali Ağa'ya,⁶³ Kobolofça (Kopilofça) köyünde İbrahim Paşa mülkü mühürdarı Ali Ağa'ya,⁶⁴ Brest köyünde Kadı Mehmed Efendi ile Köstendil vaizi Mehmed Efendi'ye ait çiftlikler idi.⁶⁵ Köstendil Alaybeyi Mehmed Ağa'nın bir diğer çiftliği de Bakrançe köyünde idi.⁶⁶ Erkekler haricinde Aişe, Hatice, İsmihan ve Fatıma Hatun isimlerinde kadınlara tahsis edilmiş çiftlikler de bulunmaktaydı.⁶⁷

⁶¹ İnbaşı, Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri ...*, s. 21-25.

⁶² BOA. MAD.d. 2740, s. 13.

⁶³ BOA. MAD.d. 2740, s. 20.

⁶⁴ BOA. MAD.d. 2740, s. 23.

⁶⁵ BOA. MAD.d. 2740, s. 24.

⁶⁶ BOA. MAD.d. 2740, s. 25.

⁶⁷ BOA. MAD.d. 2740, s. 10, 16, 20, 21, 23.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

1695'te “*Ân Kurâ-i mezkûrın madenciyan ve loğnigân*” başlığı altında 24 köy kaydedilmiştir. Ancak bu köyler belirtilen başlık altında kaydedildiği için hangilerinin madenci ve hangilerinin lonik⁶⁸ olduğu tespit edilememektedir. Söz konusu köyler arasında en fazla nüfusa Soğolyani ve en az nüfusa Girçoç köyü sahipti.⁶⁹ Ayrıca vakıf, *derbendçi* ve *suyolcu* olarak kaydedilen 10 köy tespit edilmektedir. Bunlardan beşi vakıf, üçü derbendçi ve ikisi suyolcu köyü idi. Bu köyler yaptıkları hizmetler karşılığında avâriz-ı divâniyyeden muaf sayılmaktaydılar. Aralarında en çok nüfusa sahip olan suyolcu köyü Bogoslafçe ve en az nüfusa sahip olan vakıf köyü Jabokırd idi.⁷⁰

Koluşa, Zevliçe ve Brest köyleri vakıf köyleri arasında olup, gelirleri Edirne'de bulunan cami vakfına aktarılmaktaydı.⁷¹ Bakrançe (Bağrençe) köyü ise Süleyman Paşa⁷² evkâfına bağlı idi. Bahsi geçen köyler vakıf köyleri oldukları için 1028/1619 tarihinde avâriz-ı divâniyyeden muaf sayılmışlardı ve buna dair emr-i şerif verilmişti. 1695 tarihli defterde yine bu durumun teyit edildiği görülmektedir.⁷³ Sultan II. Bayezid tarafından Süleyman Paşa'ya temlik edilen Bakrançe, XVI. yüzyılda da Süleyman Paşa mülküydü ve gelirleri onun İlica'daki imaretine sarf olunmaktaydı.⁷⁴ Bakrançe'nin XVI. yüzyıldaki vakıf köyü durumunu XVII. yüzyılın sonlarında da sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bir diğer vakıf köyü olan Jabokırd ise Köstendil'de Kaya Bey'in yaptırdığı mescidin vakfına aitti. Bundan dolayı avâriz ve nüzülden muaf olan

⁶⁸ Defterde loğnik (لوغنيق) şeklinde yazılan bu kelime, kâtibin yazım hatası ile bu şekle dönüşmüş olmalıdır. Arşiv belgelerinde bu gibi istisnalar haricinde daha çok “lonik” (لونيک) şeklinde rastlanan kelime maden ile ilgili bir terimdir. Lon, madende çalışan kuyuculara verilen bir isim olup, lonik ise bu kuyucuların hafta başında aldıkları bedele denilmekteydi. Eyüp Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçitrın Sancaklarında Madencilik-Üsküp Nezareti, Lon Kuyucuları ve Lonik Bedeli*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 261-262.

⁶⁹ BOA. MAD.d. 2740, s. 17-22; Bkz. Ek-2.

⁷⁰ BOA. MAD.d. 2740, s. 23-25; Bkz. Ek-3.

⁷¹ BOA. MAD.d. 2740, s. 23-24. “*Evkâf-ı Şerif, Câmi-i Edirne ...*”, “*Vakf-ı Câmi-i Edirne*”.

⁷² Süleyman Paşa, muhtemelen 1494'te Hersek valisi iken hayatını kaybeden Hadım Süleyman Paşa idi. Machiel Kiel, “*Ottoman Kyustendil in the 15th and 16th Centuries*”, *Turco-Bulgarica Studies On The History Settlement And Historical Demography Of Ottoman Bulgaria*, The Isis Press, İstanbul 2013, s. 219.

⁷³ BOA. MAD. d. 2740, s. 25. “*Süleyman Paşa evkâfından olmağla bin yirmi sekiz tarihinde avâriz-ı divâniyyeden muâf olmak üzere emr-i şerif virilmekle şerh virildi.*”

⁷⁴ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlhası*, s. 216.

köy halkına temliknâme verilmişti.⁷⁵ Bu köy, Sultan Mehmed Han tarafından Kaya Bey'in dedesi Mamak Bey'e hibe edilmişti. XVI. yüzyıl kayıtlardan anlaşıldığına göre dedesinin ölümünden sonra Kaya Bey, köyün gelirlerini Ilıca'da yaptırdığı mescide aktarmıştı.⁷⁶ XVII. yüzyılda da bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır.

Derbentler önemli geçit noktalarında bulunmaktaydılar. Bugünkü anlamda polis ve jandarma kuvveti bulunmadığı için yolların ve geçitlerin emniyeti derbentçiler tarafından sağlanmaktaydı. Daha çok ıssız yerlerde kurulan derbentlerin muhafazası civarında bulunan bir köy tarafından gerçekleştirilir ve bu köy halkı derbentçi olarak anılırdı.⁷⁷ Bu hizmetleri karşılığında ise bir kısım vergilerden muaf tutulmaktaydılar. 1695'te Pojiçe, Vede-Lika ve Çervenyan köyleri, Köstendil kazasındaki *derbentçi* köyleri idi.⁷⁸

Ilıca köylerinden Bogoslağçe ve Gramajdane köyleri ise *suyolcuyân* şeklinde kaydedilmişlerdir.⁷⁹ Bunlardan Gramajdane köyünün suyolcu hizmetinde olması ile ilgili XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bir bulguya rastlanmamaktadır. Muhtemelen bu köyün suyolcu hizmeti sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Bogoslağçe köyü ise XVI. yüzyıl kayıtlarından suyolcu köyü olduğu kanıtlanabilen bir köydür. Köy ahalisinin hizmet ettiği suyollarının dördü Haraççı Kara Mehmed tarafından getirilmiş ve Sultan II. Murad Han Vakfı'na ait idi. Bundan başka 18 lüle⁸⁰ suyolu Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştı. Mevcut suyollarının yeterli gelmemesinden dolayı bir lüle suyolu da Köstendil sancakbeyi Mehmed Han tarafından getirilmişti.⁸¹ 1695 tarihine gelindiğinde Bogoslağçe halkı yine Süleyman Paşa'nın Köstendil'e getirdiği suyollarının tamir hizmetini gerçekleştirmekteydiler. Süleyman Paşa'nın Köstendil'deki cami ve banalara (hamam-ılıca) getirdiği suyollarının tamirlerinde görevli köy ahalisi avâriz ve

⁷⁵ BOA. MAD.d. 2740, s. 25. "Köstendil kazasında merhum Kaya Beg'in binâ eylediği mescid-i şerifin vakfı olmağla avâriz nüzülden muâf olmak üzere yedlerinde temliknâmeleri olmağla şerh virildi."

⁷⁶ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, s. 215.

⁷⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 9-10.

⁷⁸ BOA. MAD.d. 2740, s. 24.

⁷⁹ BOA. MAD.d. 2740, s. 25.

⁸⁰ Lüle: Bir su ölçüğü olup, 30 dirhem ağırlığında kurşundan yapılmış bir yuvarlağın girebileceği delikten akan 5 zira (3,50 metre) yükseklik basıncına sahip su miktarına verilen isimdir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 434.

⁸¹ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilıcası*, s. 140-141.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SIRİŞNİK KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

nüzül vergilerinden muaftılar.⁸² Suyun XIX. yüzyıl gibi geç bir dönemde bile üç saatlik mesafede bulunan ve ahalisinin hâlâ suyalıcı olarak hizmet ettiği Bogoslaççe köyünden gelmesi, suyunun sürekli bir şekilde şehre su sağladığını göstermektedir.⁸³

3. Piyanıçe Nahiyesi

Piyanıçe, Ilıca'nın güneyinde ve günümüzde topraklarının bir kısmı Makedonya sınırları içinde kalan bölgedir. Bu nahıye Osmanlı döneminde Vlahina ve Osogovska dağları ile Karasu (Struma) ırmağı ve vadisinin bir bölümünü kapsamaktaydı.⁸⁴ XV. yüzyıl olarak tarihlendirilen ve Fatih Sultan Mehmed dönemine ait olduğu anlaşılan Köstendil mufassal tahrir defterinde Piyanıçe bir nahıye olarak kaydedilmiştir.⁸⁵ XVI. yüzyılda Köstendil kazasına bağlı Piyanıçe nahıyesinde bir merkez bulunmuyordu. Dolayısıyla Piyanıçe, taşra idari birimlerinden olan köylerden oluşuyordu. 1519'da 44 köyde 30 Müslüman ve 2.724 gayrimüslim hane; 1550'de 45 köyde 36 Müslüman ve 2.582 gayrimüslim hane; 1572'de 46 köyde 46 Müslüman ve 2.391 hane gayrimüslim hane yaşıyordu.⁸⁶ 1695 tarihli defterde ise Köstendil kazasına tabi olan Piyanıçe nahıyesine bağlı yedi köy kaydedilmiştir.⁸⁷ Bu köylerde 69 gayrimüslim ve 131 Müslüman hane bulunuyordu. Köyler arasında nüfus en fazla Grad ve en az İstimlik köyünde idi.⁸⁸ Piyanıçe'nin diğer Köstendil kaza ve nahıyelerine göre gelişmenin yaşanmadığı bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim XVII. yüzyıl sonlarına kadar hâlâ bir merkeze sahip değildi.

4. Radomir Kazası

Radomir, Sofya'nın güneybatısında ve Köstendil'in kuzeydoğusunda yer alır ve Pernik'e kısa mesafede olan küçük bir kasabadır. Konyav dağı ile Golo-bırdo dağı arasında kalan ve kendisiyle aynı adı taşıyan ovada yer almaktadır. Vitoşa dağının batısında bulunan ovada Osmanlılar tarafından

⁸² BOA. MAD.d. 2740, s. 25. “*Merhûm Süleyman Paşa'nın Köstendil'de uzun câmilere ve banalara getirdüğü suyuollarında meremmâtçı olmağla avâız ve nüzülden muâflı olub ...*”.

⁸³ Kiel, “Köstendil”, s. 278.

⁸⁴ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Klavuzu*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 816.

⁸⁵ NBKM. OAK 265/26, vr. 2b.

⁸⁶ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlması*, s. 60-62.

⁸⁷ Bkz. Ek-4.

⁸⁸ BOA. MAD.d. 2740, s. 26-28.

1488’de nahiye olarak kurulmuştur.⁸⁹ XV. yüzyıl Köstendil mufassal tahrir defterinde Radomir, merkeze sahip bir nahiye idi.⁹⁰ XVI. yüzyılın ortasına kadar Ilıca’ya tabi bir nahiye olan Radomir’in kaza konumuna yükselmesi 1550’den sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Bu durum tahrir defterleri, kadıasker ruznamçeleri ve mühimme defterleri gibi arşiv belgelerinde tespit edilen Radomir kadılarında da anlaşılmaktadır.⁹¹

XVI. yüzyılda Radomir merkezinde nüfus, Müslüman ve gayrimüslim halk ile askerî sınıfa tabi Müslümanlardan oluşuyordu. 1519’da 55 Müslüman ve 120 gayrimüslim; 1550’de 91 Müslüman ve 150 gayrimüslim; 1572’de 111 Müslüman ve 154 gayrimüslim hane idi. 1519’da henüz bir mahalleye sahip olmayan Radomir’de, 1550’de *Sultan Mehmed Camii* ve *Mehmed Bey Mescidi* mahallelerinin olduğu görülmektedir. 1572’de bunlara ek olarak bir de *Bazar* Mahallesi bulunuyordu.⁹²

1668 yılında kaza merkezinde mahalle ismi verilmemiş, ancak merkezde yaşayan halk *Nefs, Varoş-ı Radomir* şeklinde kaydedilmiştir. Bu tarihte 19 Müslüman ve dört gayrimüslim avâız hanesi vardı.⁹³ İncelemeye tabi olan 1695 tarihinde ise XVI. yüzyılda kaydedilen mahalle isimlerinden farklı olarak *İzvor, Pir Ömer, Jebre* ve *Debre* isiminde mahalleler bulunmaktaydı. Bahsedilen bu mahallelerde Müslümanlar toplam altı reaya ve 44 askerî nefer şeklindeydi.

Tablo 4: 1695 Yılında Radomir’de Yaşayan Müslüman Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı

Mahalle	Reaya	Askerî	
		İmam, hatip ve müezzin	Asker
İzvor	2		9
Pir Ömer	2	2	6
Jebre		1	17
Debre	2		9
Toplam	6	3	41

Kaynak: BOA. MAD.d. 2740, s. 31-32.

⁸⁹ Acaroğlu, *Bulgaristan’da Türkçe ...*, s. 825.

⁹⁰ NBKM. OAK 265/26, vr. 3b, 6b.

⁹¹ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilcası*, s. 80-81.

⁹² Aynı yerde, s. 117-118.

⁹³ BOA. MAD.d. 3094, s. 14.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SIRİŞNİK KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Belirtildiği üzere 1695 tarihinde daha önce rastlanmayan mahalle isimleriyle karşılaşılmaktadır. Kaza merkezindeki Müslümanlar bu şekilde iken, gayrimüslimler ise sadece Debre Mahallesi'nde yedi reaya ve bir voynuk olarak kaydedilmişlerdir.⁹⁴

4.1. Radomir Kazası Köyleri

Radomir'de 1519'da 67 köy, 1550'de 54 köy ve 1572'de ise 55 köy vardı. Bu köylerde 1519'da 83 Müslüman ve 2.594 gayrimüslim; 1550'de 75 Müslüman ve 2.855 gayrimüslim; 1572'de ise 112 Müslüman ve 3.244 gayrimüslim hane yaşıyordu.⁹⁵ 1668'de 41 köyde Müslüman ve gayrimüslim toplamı 177,5 avârız hane idi.⁹⁶ 1695'e gelindiğinde sayısı 21'e kadar düşen köylerde 40 Müslüman ve 113 gayrimüslim olmak üzere toplam 153 hane ikamet ediyordu. Bu köylerden 14'ünde sadece gayrimüslimler ikamet ederken yedisinde Müslüman ve gayrimüslimler birlikte yaşıyorlardı. Kazaya bağlı köylerden Müslüman nüfusun en çok olduğu köy *Virpe* idi.⁹⁷ XVII. yüzyılda Radomir köylerinde tespit edilen bu nüfus değerlerinin, XVI. yüzyıla daha göre düşük olduğu görülmüştür. Yine bu durum da yukarıda belirtildiği üzere 1688 ve 1690 saldırı ve katliamları ile alakalı olmalıdır. 1695'te Müslüman halkın büyük çoğunluğu askerî zümreye tabi iken, gayrimüslim ahaliden çok azı askerî zümreden kabul edilen voynuk ve çakırcılardandı.

5. Sırışnik Kazası

Sırışnik Kazası, bugün Köstendil şehrinin 50 km kuzeyinde yer alan *Sirishnik* köyü olmalıdır.⁹⁸ Pernik ilinden akıp giden Svetlya çayı vadisi boyunca uzanan topraklarda yer alan Sırışnik,⁹⁹ XV. yüzyılda Köstendil'e bağlı bir nahiye merkezi idi.¹⁰⁰ XVI. yüzyılın ortalarına kadar nahiye olmuş ve bu yüzyılın ikinci yarısında kazaya dönüşmüştü. 1519'da merkezde iki nim çift hane Müslüman ile 55 hane gayrimüslim mevcuttu. 1550 ve 1572

⁹⁴ BOA. MAD.d. 2740, s. 32.

⁹⁵ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil Ilcası*, s. 119.

⁹⁶ BOA. MAD.d. 3094, s. 14-15.

⁹⁷ Bkz. Ek-5.

⁹⁸ www.google.com.tr/maps/@42.5715755,22.8154511,2326m/data=!3m1!1e3?hl=tr, (21.01.2022).

⁹⁹ Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe ...*, s. 888.

¹⁰⁰ NBKM. OAK 265/26, vr. 3b.

tarihlerinde ise kaza merkezi olan *nefs*, köy olarak kaydedilmişti. Ayrıca XVI. yüzyıl boyunca Sırışnik, Gorna-Krayişte ile birlikte “*Nahiye-i Sırışnik maa Gorna-Krayişte*” şeklinde Ilıca’ya tabi olarak kaydedilmiştir.¹⁰¹ Bu durum XVI. yüzyıl çalışmalarında köylerin hangi nahiyeye tabi olduğunun tespitini zorlaştırmaktadır.

1668’de kaza merkezinde toplam dört avâız hane bulunuyordu.¹⁰² 1695’te ise Sırışnik merkezinde Müslümanlar beş reaya, üç zaim, beş timar, birer çeribaşı, sipahi, hatip ve mâzul timardan oluşuyordu. Gayrimüslimler ise altı hane reaya idiler.¹⁰³

5.1. Sırışnik Kazası Köyleri

Arşiv kayıtlarında genelde Gorna Krayişte’ye bağlı köyler ile birlikte kaydedilen Sırışnik köylerini birbirinden ayırt etmek zor görünmektedir. Her iki nahiyede toplam 1519’da ve 1550’de 114’er; 1572’de ise 118 köy bulunuyordu. Belirtilen tarih sırasına göre köylerde 12, 29 ve 36 hane Müslüman ahali yaşıyordu.¹⁰⁴ 1668’e gelindiğinde Sırışnik’e bağlı köylerin sayısı 38, nüfusu ise 130,5 avâız hane idi.¹⁰⁵

1695 tarihli avâız defterinde kazaya bağlı 21 köy vardı. Köylerde 20 Müslüman ve 51 gayrimüslim olmak üzere 71 hane yaşıyordu. Kazaya tabi köylerin 16’sında gayrimüslimler, beşinde ise Müslüman ve gayrimüslimler birlikte oturuyordu.¹⁰⁶ XVII. yüzyılın ikinci yarısında kazaya bağlı köylerin sayısında bir düşüş meydana gelmiş ve bu azalış köylerin nüfusunda da kendini göstermiştir. Sırışnik’in zamanla idari sistemdeki konumu gerilemiş ve günümüzde Svetlya çayı üzerinde bir köy halini almıştır.

Sonuç

XIV. yüzyılın sonlarında Rumeli Beylerbeyliği’ne bağlı bir sancak olan Köstendil, XV. yüzyıl boyunca yoğun bir imar ve bayındırlık faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu gelişme ve artan refah sayesinde XVI.

¹⁰¹ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlhası*, s. 120-121.

¹⁰² BOA. MAD.d. 3094, s. 4.

¹⁰³ BOA. MAD.d. 2740, s. 37.

¹⁰⁴ Sezer, *XVI. Yüzyılda Köstendil İlhası*, s. 120-122.

¹⁰⁵ BOA. MAD.d. 3094, s. 4.

¹⁰⁶ Bkz. Ek-6.

**XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SIRIŞNIK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM**

yüzyılda şehirde Müslüman nüfus sürekli bir artış göstermiştir. XVII. yüzyılda yaşanan doğal afetler, tahribat ve katliamlar sonucu Müslüman halk göç etmek zorunda kalmıştı. Özellikle II. Viyana kuşatmasından sonra Avusturya başta olmak üzere Osmanlıları Balkanlardan atmayı amaç edinen Hristiyan ittifakının yapmış olduğu katliamların sonucu olsa gerek, sayıma tabi olan 352 avâriz hanenin 161'i yani %46 gibi önemli bir miktarını iş göremezlerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Nitekim 1695 yılına ait verilerden hareketle varılan bu duruma, bir önceki sayım olan 1668 yılında rastlanmamaktadır. Bahsedilen %46'lık kesimde dul, harab, ihrâk (yanmış) olarak kaydedilenlerin fazla olması dikkat çekicidir. Bu insanların hayatlarında meydana gelen değişim, söz konusu katliamların bir sonucu olmalıdır.

1695'te Köstendil merkezde beş mahalle tespit edilmiştir. Söz konusu mahallelerde daha çok Müslümanlar yaşamaktaydı. Köylerde ise tam tersi bir durumun gerçekleştiği tespit edilmekte ve Müslüman nüfusun daha az, Hristiyanların ise daha fazla olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde yaşayan Hristiyan ve Yahudiler bu tarihte azınlık durumundaydılar. Ancak Yahudi nüfusun daha önceki sayımlara nazaran bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Köstendil kazasına bağlı bir nahiye statüsünde olan Piyaniçe bu durumunu XVII. yüzyılda da devam ettirmiş ve nüfus köylerde yoğunlaşmıştı. Kaydedilen yedi köyde 69 gayrimüslim ve 131 Müslüman hane yaşamaktaydı. Önceki sayımlara göre XVII. yüzyılın sonlarında Müslüman nüfusun artış gösterdiği nahiye, gelişme düzeyi açısından yeterli ivmeye ulaşamamış görünmektedir. XVI. yüzyılın ortalarına kadar Köstendil kazasının bir nahiyesi olan Radomir'in ise bu yüzyılda sürekli artış kaydeden nüfusunun XVII. yüzyılda gerilediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kaza olduğu görülen Radomir'in kaydedilen dört mahallesinde Müslümanlar yaşamaktaydı ve bunlar da genelde askerî sınıftandılar. Gayrimüslimler ise sadece Debre Mahallesi'nde ikamet etmekteydiler. Köy sayılarında da bir gerilemenin yaşandığı bu kazada buna paralel köy nüfusunda da bir azalma yaşanmıştır. Köstendil kazasının bir diğer yerleşim birimi olan Sırışnik, kaza statüsüne XVI. yüzyıl ortalarında kavuşmuş ve bu özelliğini 1695'te de devam ettirmiştir. Ancak gerek nüfusu açısından ve gerekse diğer alanlarda herhangi bir gelişmenin yaşanmadığı anlaşılan Sırışnik, daha sonraki dönemlerde kaza olma durumunu kaybederek günümüzdeki köy statüsüne gerilemiştir

MUSA SEZER

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-İstanbul (BOA.):

Tahrir Defterleri: TT.d. 267, TT.d. 269, MAD.d. 170.

Avâriz Defterleri: MAD.d. 2740, MAD.d. 3094.

Celepkeşan Defteri: MAD.d. 4075.

Mühimme Defteri: MD. 99.

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi-Ankara (TKG. KK.):

Tahrir Defteri: TT.d. 88.

Derdest Defteri: TT.d. 528.

3. Narodna Biblioteka Kiril i Metodij (Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi)-Sofya (NBKM):

D. 649, OAK. 214/5, OAK 265/26.

B. Kaynak Eserler ve Yayınlanmış Vesikalar

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I <Dizin ve Tıpkıbasım>, (hızl.) Ali Coşkun, Ahmet Özkılınç, Abdullah Sivridağ ve Murat Yüzbaşıoğlu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2003.

ÇELİK, Reşat, *99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-90)*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zülfiye Koçak, Bitlis 2015.

ÇİMEN, Cihan, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Kuruluştan 892/1487'ye kadar)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Necdet Öztürk, İstanbul 2006.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (hızl.) Abdülkadir Özcan, TTK Yayınları, Ankara 1995.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

Evlıya Çelebi, *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi*, (hızl.) Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

KARAÇAY TÜRKAL, Nazire, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa-Zeyli Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Necdet Öztürk, İstanbul 2012.

Mehmed Hemdemi Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, Cilt I, (hızl.) Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, (hızl.) Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, Cilt I (1071-1114/1660-1703), (hızl.) Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

TAN, Mehmet Ali, *99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (91-180)*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Demirtaş, Bitlis 2015.

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre*, Cilt I, (hızl.) Muzaffer Doğan, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, Ankara 2017.

C. Araştırma/İnceleme Eserler

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Klavuzu*, TTK Yayınları, Ankara 2006.

AMEDOSKİ, Dragan, KATIÇ, Tatyana, "Köstendil Kazasının 1581 Tarihli Celepkeşân Defteri (5 belge ile birlikte)", *Belgeler*, Cilt XXXIII, Sayı 37, Ankara 2012.

BARCAN, Ömer Lütfi, "Avârız", *MEB İA*, Cilt II, MEB Basımevi, İstanbul 1979, ss. 13-19.

MUSA SEZER

DRAGANOVA, Slavka, “Tuna Vilâyeti’ndeki (Köstendil Kazası) Ağalık Topraklarının Tabi Tutuldukları Vergiler”, *Türkler*, Cilt XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 364-370.

———, *Tuna Vilayeti’nin Köy Nüfusu*, TTK Yayınları, Ankara 2006.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yayınları, İstanbul 1989.

FÜRKOV, Yulii, “Ukrepitelnata Sistema na Kyustendil XVII-XIX Vek”, *Izvestiya na Istoricheski Muzei Kyustendil*, TOM V, Istoricheski Muzei Kyustendil, Kyustendil, 1993, ss. 171-184.

GRADEVA, Rossitsa, “Orta Balkanlar’da Osmanlı İdari Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl)”, *Türkler*, Cilt IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 916-925.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

İNALCIK, Halil, “Murad I”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXI, İstanbul 2006, ss. 156-164.

———, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi’nin 50. Yılı 1942-1992)*, TTK Yayınları, Ankara 1992.

İNBAŞI, Mehmet, KUL, Eyüp, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp-Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 2018.

İNBAŞI, Mehmet, “Köstendil Sancağı (1750-1800)”, *New Trends in Social and Liberal Sciences-2/ Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yönelimler-2*, Ankara, Aralık 2017, ss. 461-484.

KİEL, Machiel, “Köstendil”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVI, Ankara 2002, ss. 277-279.

———, “Ottoman Kyustendil in the 15th and 16th Centuries”, *Turco-Bulgaria Studies On The History Settlement And Historical Demography Of Ottoman Bulgaria*, The Isis Press, İstanbul 2013, ss. 193-234.

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

KUL, Eyüp, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçitrın Sancaklarında Madencilik-Üsküp Nezareti, Lon Kuyucuları ve Lonik Bedeli*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2019.

MATANOV, Khristo, *Vŭznikvane i Oblik na Kyustendilski Sandzhak (XV-XVI. Vek)*, Sofiya 2000.

MİKHAİLOV, Stamen, SESTRİMSKA, Maria, *The Old School in Kyustendil (Materials from Archaeological Excavations)*, Bulgarski Houdozhnik Publishing House, Sofia 1981.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.

ORUÇ, Hatice, *Makedonya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Melek Delilbaşı, Ankara 1997.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Martolos", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXVIII, Ankara 2003, ss. 64-66.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Basımevi, İstanbul 1983.

SEZER, Musa, *XVI. Yüzyılda Köstendil İhcası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Özen Tok, Kayseri 2017.

TODOROV, Nikolaj, VELKOV, Asparuh, *Situation demographique de la Péninsule Balkanique (fin du XV.e s.-début du XVI.e s.)*, Editions, de L'academie Bulgare des Sciences, Sofia 1988.

TRANKOVA, Dimana, GEORGIEFF, Anthony, MATANOV, Hristo, *A Guide to Ottoman Bulgaria*, Sofia 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 2011.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2010.

MUSA SEZER

———, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.

D. İnternet Kaynakları

<http://bulgaristanalperenleri.blogspot.com/2020/07/kostendilli-mollazade-ahmed-efendinin.html>, (22.03.2022).

www.google.com.tr/maps/@42.5715755,22.8154511,2326m/data=!3m1!1e3?hl=tr, (21.01.2022).

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

EKLER

EK-1. 1695 Yılında Köstendil(İlca) Köylerinde Nüfus

Köyler	Atık hane (1668 yılı)	Müslümanlar							Zimmîler		
		Reaya	Çift reaya	Sipahi	Mâzul timar	Kuloğlu	Çift askerî	Harab çift	Reaya	Voynuk	Doğancı
Anboryana	7,5								6		
Belut	4								3		
Bokovınçe	5,5								4		
Bunova	3,5								5		
Çetrinîçe	2						5	1			
Dobrodol	8,5								6		
Dolayçe	3								6		
Dolna Lesne	6,5								2		
Gabreşon	6								1		
Gırbine	9								6		
Glojen	10								2		
Gorna Bala	4,5								5		
Gorna Lesne	11								3		
Gorna Uyne	2								11		
Graniçe	2						4				
Graştine-i Zir							2		5		
İliye	7								7		
İskimane	4						5		4		
İsteniko	1								3		
İvranofça	4								3		
İzlogoş maa Breseniçe	4,5								4		
Kamaniçe	15,5								14		
Kobolofça (Kopilofça)			4				1		5		
Koyne	2,5								6		
Levçeve (Lefçeve)	4								2		
Lozne	27		0,5				1		15		
Mazaraç	5								6		
Paniçar	10	1							9		
Petko-Mihoç	1	1					2		2		
Polatesko	1								2		
Prestîçe									2		
Pripol	1			1	1	1	3		9	1	1
Razlofça	11,5								16		
Sipoşana	1								3		
Şenkofça							4				
Tişanova	3,5								5		
Treklina	11,5								7		
Tırnalova? (Tırnovlog)	0,5						5				
Vakseva	1								5		

MUSA SEZER

Vetirne	9,5							11		
Virteşova	2,5					1		2		
Toplam	213,5	2	4,5	1	1	1	33	1	207	1
Genel Toplam									43,5	209

EK-2. 1695 Yılında Ilıca'da Madenci ve Lonik Köylerinde Nüfus

Köyler	Müslümanlar						Zimmiler			
	Reaya	Çift reaya	Çift amelmande	Erbâb-ı timar	Çift askerî	Çift harab	Reaya	Amelmande	Voynuk	
Belatik	5		0,5	1			2			
Değirmenderesi		5				1	13			
Duremehsar (Trumohar)		3					4			
Girçoç		2								
Grabofça		2					13			
Granişte-i Bala	5						2			
İskakavetiçe	3						9			
İzgozora	5	7,5					3			
İzloğost							3			
İzvor							2			
Katrişte		3			1	1	8			
Konova	4	1					10			
Krefbeste-i Bala	3	1					4			
Krefbeste-i Zir		5,5					8			
Lilyaç	3	6			7		6			
Lubat(a-i) Bala							3			
Lubat(a-i) Zir							10			
Radolofça							13			
Rakova							10			
Resne							3		1	
Rijdaviçe	2						6			
Soğolyani	2	1				4	16			
Tavaliçe							8	1		
Zemenye							2			
Toplam	32	37	0,5	1	8	6	158	1	1	
Genel Toplam									84,5	160

XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (İLİCA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM

EK-3. 1695 Yılında İlca'nın Muâf Köylerinde Nüfus

Köyler	Muafiyet Türü	Atık hane (1668 yılı)	Müslümanlar			Zimmiler	
			Reaya	Çift askerî	Çift harab	Reaya	Voynuk
Çervenyanec	Derbendçi					13	
Pojice	Derbendçi					10	
Vede-Lika	Derbendçi					4	
Bogoslafce	Suyolcu					17	
Gramajdane	Suyolcu					13	3
Bakrance	Vakıf			5	1	8	
Brest	Vakıf		4	5		3	
Jabokird	Vakıf			5			
Koluşa	Vakıf	5		2		5	
Zevlice	Vakıf	4				4	3
	Toplam	9	4	17	1	77	6
Genel Toplam			22			83	

EK-4. 1695 Yılında Piyaniçe Köylerinde Nüfus

Köyler	Atık hane (1668 yılı)	Reaya	İmam	Sâdât	Erbâb-ı tımar	Zaim	Mâzul tımar	Tımar kuloğlu	Yeniçeri	Yeniçeri kuloğlu	Sipahi	Sipahi kuloğlu	Kuloğlu	Çeribaşı	Askerî	İhtiyar, mütekaid	Reaya	Doğancı
Çareva Sela	2	10			2						1						7	
Çemik	3	10													12		5	
Grad	10	10			1		4	2	3	5	2						13	
İstimlik	21							1	1		2						13	
Izvegre	6	5	1		3		1		5	3			5	1		2	11	
Kalimançe	8	16							2								5	
Virçi	3	6		1	2	1	2	7				2					11	4
Toplam	53	57	1	1	8	1	7	10	11	5	8	2	5	1	12	2	65	4
Genel Toplam		131															69	

MUSA SEZER

EK-5. 1695 Yılında Radomir Köylerinde Nüfus

Köyler	Atık hane (1668 yılı)	Müslümanlar										Zimmiler				
		Reaya	Çift reaya	Silahdar	Erbâb-ı tımar	Kuloğlu	Çift imam	Çift askerî	Çift yeniçeri	Çift sipahi	Çift silahdar	Çift zülama	Çift harap	Reaya	Voynuk	Çakırcı
Abelistene	10,5		1					1						6		
Beladeva	8													10		
Boyan	3													9		
Dolna Mirakofça (Rakofça)	6													9		
Goma Rakofça	2													4		
Izvor	6	2												3		
Jedne	6													6		
Jituşa	6													2		
Kondoforlu	9	3	1	1	1	1								7		
Klenovik	9													3		
Leskofça	3		1											1		
Lipoş	2													1		
Misilova	3														1	
Nikolan	4													5		
Poçimiçe	10		1					2						14		
Priboj nam- ı diğer Srednelarce	13													10		
Radiboş	7													2		
Selişnidol	9													2		
Sovalniçe	4		8,5						0,5		2			4		
Virpe	10		4				1		2		2	4	1	7	1	2
Yeni Yenice	5													4		
Toplam	135,5	5	16,5	1	1	1	1	3	2	0,5	2	6	1	109	2	2
Genel Toplam								40							113	

EK-6. 1695 Yılında Sırışnik Köylerinde Nüfus

Köyler	Atık hane (1668 yılı)	Müslümanlar							Zimmiler			
		Reaya	Erbâb-ı tımar	Çift erbâb-ı tımar	Çift-mâzul tımar	Çift yeniçeri	Çift zaim	Çift harap	Reaya	Voynuk	Doğancı	
Arderatiçe?	2									1		
Borloglav	4									2		

**XVII. YÜZYIL SONLARINDA KÖSTENDİL (ILICA), RADOMİR VE SİRİŞNİK
KAZALARINDA İDARE, NÜFUS VE YERLEŞİM**

Diratiçe	1,5								4		
Dobofça	6									1	
Dolna	6								2		
Dolna Goloviçe	2								1		
Gabrovdol	1	4									
Goraçeçe	4								2		
Gorna Lekoviçe	4								1	2	
Gorna Sekima	5								3		
İstanofça	2	2	1		1	1	1		2		
Kosaca	3,5							2	2		
Kovaçofoça	3	4		1	1	1	1		4		
Murine	4								2		
Nikofça	8								4		
Perilofça	2										2
Rayklotiçe	4,5								3		3
Recaviçe	3								1		
Sekima Dolna	3								6		
Vedidar	4								1		
Yanşor	7,5								2		
Toplam	80	10	1	1	2	2	2	2	43	3	5
Genel Toplam		20							51		

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI*

Duygu TANIDI**

ÖZ

Osmanlı Devleti'ne bağlı Rusçuk kazâsının ceza tarihi hakkındaki bu çalışma, mahkeme kayıtlarının (şer'iyye sicili) analizi üzerine kurgulanmıştır. Ceza kavramının Osmanlı taşrasındaki uygulamasının küçük bir kesitini ortaya koymayı hedefleyen çalışmada, mahkeme hükümleri incelenerek tespit edilmiş ve bu hükümler ceza çeşitlerine göre tasnif edilerek çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışma, giriş, sonuç hariç üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde, Rusçuk şehrinin tarihçesi ve sosyo-ekonomik şartları incelenmiştir. İkinci bölümde İslam ceza hukukunun Osmanlı dönemi uygulamaları genel ve nazari bir bakışla araştırılıp üçüncü bölüme altyapı oluşturmak istenmiştir. Üçüncü bölümde, XVIII. yüzyıl mahkeme kayıtlarında yer alan bilgiler doğrultusunda Rusçuk'ta suçlulara verilen cezalar çok boyutlu olarak araştırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin suç ve ceza tarihi hakkında yazmak, olumsuzlukların hatırdâ kalıcı ve bu açıdan olması gerekeni daha açık gösteren bir yanı bulunması sebebiyle özellikle önemlidir. Ayrıca günümüzle kıyaslama imkânının bulunması da konu ile ilgili çalışmaların artması gerektiğini gösteren diğer bir işarettir.

Anahtar Kelimeler: Ceza, Mahkeme, Rusçuk, şer'iyye Sicilleri, XVIII. Yüzyıl.

* Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda tamamlanan *şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Suç ve Ceza* başlıklı doktora tez çalışmasından esinlenerek üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Eskişehir, ORCID: orcid.org/0000-0001-6004-2833, E-posta: dtanidi@ogu.edu.tr

DUYGU TANIDI

CRIMINAL LAW AND PRACTICES IN THE 18TH CENTURY OTTOMAN EMPIRE: THE CASE OF RUSE DISTRICT

ABSTRACT

This criminal history study of the Ruse (Rusçuk) district of the Ottoman Empire is based on analyzing court records (sharia register). In the study, which aims to reveal a small section of the application of the punishment concept in the Ottoman provinces, the court provisions were determined. These provisions were classified according to the type of punishment, and then inferences were made. The study comprised three parts, excluding the introduction and conclusion. At first, the history and socio-economic conditions of the city of Ruse were examined. In the second part, the Ottoman period practices of Islamic criminal law were investigated with a general and theoretical perspective. In this way, it was desired to create a basis for the third party. The last part looks at the punishments given to the criminals in Ruse in a variety of ways, based on the court records from the 18th century.

Writing about the crime and punishment history of the Ottoman Empire is especially important because the negatives are memorable and show more clearly what should have happened. In addition, the comparison possibility with today is another sign that shows the need for more studies on the subject.

Keywords: Court, Court Registers, Punishment, Ruse, XVIIIth Century.

EXTENDED ABSTRACT

Ottoman historians can find the opportunity to work on a wide variety of subjects within the rich Ottoman history. Changing and enriching understandings of historiography have also been the cause and effect of this situation. The study, which can be considered within this richness, can be evaluated within both local history and social history research. This study is typical local history research since it is about a provincial town in the Balkan region of the Ottoman Empire. On the other hand, it is a social history study because it analyzes the "punishment," a phenomenon that concerns society, with historical methods.

There are some reasons for choosing the region and the subject that make up the study. The first reason is that Turkish historians have not studied the concept of punishment -with a few exceptions- in Ruse. In selecting a provincial town in the Balkans, it is effective the desire to reveal the functioning of courts via given sentences for committed local scale crimes. In addition, its objectives included contributing to the extent of central government influence and state loyalty to states in remote parts of the country.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

It is necessary to investigate the phenomenon of punishment, as it has the quality of comparison and is an example of today's practices. Because there are various views on the subject, especially the travelers of the time, however, the most accurate conclusion regarding the functioning of the courts, which are the practitioners of law, can be reached thanks to the provisions in the sharia registers can be followed.

In choosing the 18th century as the working period, some different purposes are considered. The 18th century Ottoman Empire has been started to be studied a lot lately. In this regard, it is desirable to enrich the literature by considering the century in question in the study. Thanks to the relations between the center and the province, which are under transformation, change, and conflict, inferences about the quality of legal practices in the provinces and clues about daily life have been obtained. Perhaps the most critical situation seen throughout the study is the fact that life continues in the reaya (society) despite all the problems in this age, as it has throughout history.

Ruse as a town has been a region since ancient civilizations. While it was a village under the rule of the Bulgarian State after the Roman Empire, it was definitely under the rule of the Ottoman State during the reign of Yıldırım Bayezid. The town became a center of attraction, became rich in time, and received immigration in the following centuries. Its geopolitical location, sheltered castle, and harbor further increased the importance of this settlement. In addition, as in various parts of the Balkan lands, it can be said that the town's grain and even soldier support for campaigns for Ottoman Army was the other factor that increased its importance. Ruse, which became a Muslim city because of the migrations it received in the 17th century, demonstrated significant developments in terms of trade. It continued to grow in the 18th century, and production increased even more with the cultivation of fertile lands in the region. Towards the end of the century, since it was one place that met the need for soldiers in the wars of the Ottoman Empire with foreign states, a security weakness arose. Based on the data of sharia registers it can be said that crime types such as murder-injury, theft, and similar crimes, especially banditry, increased quantitatively. This century's most harmful sections of the society, which disturbed the peace in the region, got involved in persecution and fights, caused unrest, and emerged whenever the influence of the state diminished, also became the ancestors of the mountain bandits of the 19th century.

The Ottoman Empire has a long history of being a powerful force in the region due to its strong legal system. This system has been adapted to the changing times and the quality of the lawyers who practice it. The state, which

did not refrain from intervening when the slightest problem reached the center, according to the requirements and conditions of the age, appointed the executive section representing itself and ensured the problems were resolved in terms of shari'a and custom. In this frame, the center gave its orders sometimes threateningly. But the real problem here was the lack of a work ethic of the provincial administrators in the 18th century. When the sharia records are examined, it is observed that the crimes committed by the provincial administrators were quantitatively parallel to the bandits. One of the most intense complaints was the brutality and cruelty of the provincial administrators. It is possible to see the existence of some rulers who collected excessive and illusory taxes from the reaya, made them work in their own business, and even tortured them physically. In such cases, the state gave harsh punishments and took various measures to protect the rights of the people. When all documents are examined, one of the most important points is that the people who followed the state order had been the most protected group. All persecuting persons were sentenced to death because of their cruelty and were expelled from the neighborhood because the most important phenomenon of Eastern state philosophy is justice (daire-i adalet/chamber of justice). Because for the Ottoman Empire, which is a part of the Eastern civilization circle, justice ensured the continuation of the state. The 18th-century Rusçuk sharia court within this circle also worked actively with the help and guidance of the center from time to time to ensure and protect the social order. However, this type of punishment had rarely been witnessed. Because of the judicial cases in the 18th century, Ruse court records were mostly as opening and recording an investigation. The trial and verdict come later. Unfortunately, it isn't easy to find successive case provisions. In particular, if the criminal is a fugitive bandit or murderer, the investigation begins immediately. The court reflects this situation, and local administrators or a mübaşir (central officer) are appointed. Because there is a threat that concerns the public and causes security gaps. In this period, when transportation facilities were not as developed as today, the state included the people and encouraged all settlements to work in harmony and together against criminals. Especially when local administrators agreed with each other and did not get involved in crime, unity could be achieved, albeit by force. Because taking precautions against criminals and trying to stop them means getting into trouble with them, and providing unity forces the region's residents in these respects. In fact, sometimes, there were situations where even the kadi (Muslim judge) could not cope, and both the kadi and the people of Ruse sought help from the center (i.e. Sultan's Imperial Divan). In this situation, they applied to the Divan-i Hümayun, which comprised the Sultan

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

and his viziers. There are plenty of examples in the Shari'ah registers where the region's people used their right to complain. By trusting its representatives, the state asked them to fulfill their duties in the best way and with justice.

According to the 18th century Ruse (Rusçuk) court records, the punishments given to the criminals varied. There are individual examples of punishments such as warning (tenbih) and stronger admonition (te'kid), kalebendlik (castle-intern/imprisonment), imprisonment, death penalty, dismissal from the profession, nefy (exile), financial sanction, expulsion from the neighborhood, release on bail after serving a certain period. Punishment of deprivation of the right to leave the castle in the banditry cases, misconduct by a provincial official, and desertion of soldiers; imprisonment in the cases of banditry, desertion, theft, and murder; death penalty in the cases of banditry, murder, and bodily harm; warning and more severe warning in the case of misconduct by provincial officials, which has 30 regulations and amounts to a large sum; and sentences of referral to a higher court in the cases of murder and murder. Penalties of exile, disqualification, and confiscation applied to the crimes of misconduct of a provincial official. It is observed that banditry is a fact of the age besides being punished and a crime. Not only in the Ottoman lands but all over the world, the bandits who tried to take advantage of the impasses of the administrations and were a dissatisfied segment seriously threatened the security, especially on the roads. The most striking thing in the Sharia registers is the tendency of the bandits to the merchant caravans. Of course, this situation arises because the merchant carries goods that contain material wealth.

When an event went to court in banditry or other crimes, the judge gave a verdict or reported the case to the center. Most provisions sent to Ruse officials after an application or complaint to the council are found in the registers. In such cases, the center made the decision, and the kadi and local administrators implemented the decision. Therefore, the first solution is for the council to appoint officers such as mübaşir (central officer), officers, serdars (general officers) and inspect the event. Then the offender's punishment would be given by the officers who continue the investigation. However, it was clearly seen that the most reliable and authoritative authority was the center, and the Divan-ı Hümayun, where the Sultan was located, was considered the most unfailing place where justice was provided for the reaya.

When the 18th century Ruse court records are examined, another situation that is mostly seen is the request of relatives instead of retaliation in the crimes of killing and wounding or the case's conclusion by paying the blood price through muslihun (mediator). This decision is under the shari'a

and gives an idea about the sharia system of Ottoman law. It is worth noting that the death penalty imposed on a bandit by the Ruse shari'a court is also a shar'i punishment. Of course, it may not be correct to make general inferences. Discussing the sharia of Ottoman law with more comprehensive research with other studies than this study will lead to more accurate results. In addition, the application of the punishment is not written in the sharia registers. For this reason, the process after the decision could not be followed because the local customary (Urf) law authorities conducted the execution of the punishment.

As for the deterrence of punishment, which is one of the most important targets of Islamic criminal law, it cannot be said that the Ottoman Empire achieved complete success in Ruse in the 18th century. Sometimes the war in the region and the state and the difficulties brought by the changing structure was effective in this situation. Especially towards the end of the century, it was observed that the number of crimes increased. The state of war, which caused the security weakness, negatively affected the Ruse society, and in this case, the state authorities had to show more effort and attention. Thus, the state could not provide full security, and its authority was weak. Of course, this is a manifestation of difficult conditions. If the state had never felt its presence, crime rates and penalties would have been surprising. It has been seen in the study that this Ottoman township could not escape from the realities and difficulties of its age; however, it continued to exist. Because the state mechanism indicated maximum effort to maintain a solid and deep-rooted understanding of the law that always looks out for justice.

In this study, which examines the criminal case, it has been possible to see the historical analysis of the processes mentioned above and watch the live stream of court life. Although we approach the generalization cautiously, it is not possible to argue that everything is in a smooth flow. Fugitive soldiers, bandits, murderers, drinking, and cruelty by provincial officials were the crimes in which the most open punishments were applied in the region. Penal provisions have mostly been related to catching the escaped bandit. The most logical solution that could be made -especially in large-scale events- was that all the people of the region take action to catch the criminals under the leadership of the officials assigned from the center and in harmony with the unity. More troubling days compared to the period will begin in the next century, and the Ruse region will have to struggle with different and bigger problems.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

Giriş

Suç ve karşılığı ceza, tarih boyunca var olmuş olgulardan sadece ikisidir. Çalışmada, ceza kavramının XVIII. yüzyılda bir Osmanlı kazâsı olan Rusçuk'taki durumu incelenmiştir. Bunun için yüzyıl boyunca kaydedilmiş Osmanlı dönemi mahkeme kayıtları olan tüm şer'iyeye sicilleri araştırılmış ve ceza kaydı olan davalar tek tek tespit edilmiş, ardından ceza çeşitlerine göre bir tasnife tab tutulan kayıtlar üzerinden çıkarımlar yapılarak belirli bulgulara ulaşılmıştır. Elbette genelleme yapmak konusunda ihtiyatlı olmak elzemdir. Çünkü mahkemede her davada ceza kayıtlı değildir. Ayrıca kazâda, mahkemesine gitmeye gerek kalmadan çözülen hukuki nitelikte sorunlar da olabilmektedir. Her hukuki ihtilaf mahkemeye gitmediği gibi, her davada da kadının kararı görülmemektedir. Bu sebeple ulaşılan neticeleri şer'iyeye sicilleri bağlamında ele almak gerekmiştir.

Ceza tarihini Rusçuk özelinde ele alan bu çalışma, hem yerel tarih araştırması, hem de bir sosyal tarih çalışmasıdır. Yerel tarih araştırmasıdır; çünkü çalışılan bölge kazâdır. Sosyal tarih çalışmasıdır; çünkü “ceza” gibi toplumu ilgilendiren ve etkileyen bir kavramı incelemektedir. Çalışma, ceza tarihi araştırmalarına katkı sunmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı çeşitli bölgelerin suç ve ceza tarihleri çalışılarak, İslam hukukunun Osmanlı dönemi uygulaması, suç işleme oranları, verilen cezalar ve toplumda suç işleyen kesimlerin kimlikleri tespit edilebilir. Rusçuk kazâsının seçilmesinde küçük ölçekli bir taşra kazâsındaki işlenen suçların, verilen cezaların ve mahkemenin işleyişinin ortaya çıkarılmak istenmesi etkili olmuştur. Ayrıca Rusçuk kazâsı hakkındaki bu çalışma, merkezî devletin, uzak bir diyarındaki etkisinin ne derece olduğu; taşranın devlete bağlılığının niteliği sorularına da katkılar sunabilir.

Çalışma ve çalışmaya esin kaynağı olup yazar tarafından hazırlanan doktora tezi, suç ve ceza tarihi hakkında olmakla beraber, konu daha önce Rusçuk ekseninde çalışılmadığı için bir boşluk doldurulmak istenmiştir. Böylelikle Osmanlı hukuk yapısının ve hatta Osmanlı tarih ile toplumunun bütünlük arz eden resmine küçük bir açılım yapmak hedeflenmiştir.

Çalışma dönemi olarak XVIII. yüzyılın tercih edilmesinde ise bazı farklı amaçlar gözetilmiştir. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, son dönemlerde hayli çalışılmaya başlanan bir süreç olmuştur. Bu bağlamda çalışmada söz konusu yüzyıl ele alınarak literatüre zenginlik katılmak istenmiştir. XVIII. yüzyılın ilk döneminde Osmanlı Devleti'nin askerî ve

DUYGU TANIDI

siyasi açıdan değişmeye başladığı bir gerçektir. Devletin XVIII. yüzyılda amacı, Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile kaybettiği toprakları geri kazanmak üzerine kurulmuştur. Ancak söz konusu dönemde devlet ekonomik, askerî ve idari açılardan zayıflamaya başladığı için bazen başarısız olmuştur. Ayrıca Rusya, Avusturya gibi bazı devletlerin uyguladıkları Akdeniz ve Balkanlar'a doğru yayılma politikası da bu durumun oluşmasında etkilidir. Özellikle Rusya'nın, Avrupa'da söz sahibi olma isteği ve Osmanlı bölgesindeki uzun vadeli planları 1768 tarihinde iki devlet arasında savaşa sebep olmuştur.¹

Siyasi başarısızlıkların yanında devlet sosyal, idari, mali ve askeri açılardan da sorunlar yaşamıştır. XVIII. yüzyılda merkezî otorite eski gücünü kaybetmiştir. Bu durum taşra yöneticilerinin etkinliğini artırıp reaya haksızlık yapmalarına yol açmıştır. Valiler fazla para ödeyen kişiye ayanlık buyruktusu vermeye başlamıştır. Böylelikle taşrdaki yerli aileler arası rekabet ve mücadeleler meydana gelmiştir. Valiler, kadı ve yardımcıları üzerinde de etkili olmuşlardır. Taşrada güçlü olanın yanında bulunmak, neredeyse tüm devlet temsilcilerinin yaptığı başlıca fiildir.² Eşkıya artmış, güvenlik bozulmuş ve en çok da üretici kesim olan reaya olumsuz anlamda etkilenmiştir. Rusçuk mahkemesinden günümüze kalan şer'iyeye sicillerinde de koşulların olumsuz etkileri yakinen görülmüştür. Elbette kazânın kendine has özelliklerini ve sosyo-kültürel tarihini anlamak da genelleme için gereken başka bir yöndür.

1. XVIII. Yüzyılda Rusçuk Kazâsı

Rusçuk, tarih öncesi dönemlerden beri meskûn bir bölgedir. M.Ö. I. yüzyılın sonlarından itibaren Roma İmparatorluğunun egemen olduğu Rusçuk, Yıldırım Bayezid zamanında (1388 tarihinde) Osmanlı yönetimine girmiştir. Fetihden önce basit bir Bulgar köyü olan bölge, Osmanlılar tarafından geliştirilerek şehir ve kale konumunu almıştır.³ Tuna nehrinin güney kıyısında, Yergöğü'nün karşı yakasında bulunan Rusçuk, stratejik konumu itibarıyla Osmanlı Devleti için askeri anlamda fonksiyoneldir. Çünkü Rusçuk, Avrupa'ya yapılacak seferler için geçiş güzergâhında bulunur. Bunun yanında ordunun mühimmat sağlaması açısından da son derecede

¹ Meryem Kaçan Erdoğan, Meral Bayrak Ferlibaş, Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı: Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, s. 17.

² Kaçan Erdoğan, Bayrak Ferlibaş, Çolak, *a.g.e.*, s. 18.

³ Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk Kalesi", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 21.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

mühimdir. Sahip olduğu limanı ve kalesi ise şehrin önemini daha da arttırmıştır.

Rusçuk, XV. ve XVI. yüzyıllarda Niğbolu Sancağı'nda Çernovi'ye bağlıdır. Bununla beraber Silistre Sancağı'na bağlı bulunduğu zamanlar vardır.⁴ Rusçuk'un çok çeşitli açılardan gelişip kazâ merkezi olması ise XVI. yüzyılın ikinci yarısına denk gelir.⁵ XVII. yüzyılda önemi -özellikle ekonomik anlamda- artan kazâda çeşitli ürünler yetişir ve pazarı hayli canlıdır. Evliya Çelebi'ye göre, haftada bir kurulan pazarda kalabalık "adeta insan deryası" oluşturur.⁶

XVII. yüzyılda Rusçuk şehri, nüfus yapısı ve görünümü açısından bir Müslüman şehridir. Kazâya gelip yerleşen Müslümanların sayısı giderek artmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusçuk'a yakın ya da uzak bölgelerden, hatta Anadolu'dan ve Arap ülkelerinden göç edilmiştir.⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısında daha iyi yaşam koşullarını bulmak için; Müslümanlar, Hıristiyan (Ermeniler, Romenler) ve Yahudiler de yakın bölge ile köylerden Rusçuk'a gelmiştir. Çünkü Rusçuk ticari açıdan bu dönemde hayli gelişmiştir. Göçler tehlikeli boyutlara erişince merkezî yönetim olağanüstü önlemler almak zorunda kalmıştır.⁸

XVIII. yüzyılda da Osmanlı egemenliğinde olan Rusçuk -gelişimi zaman zaman savaşlarla kesintiye uğrasa da- büyümeye devam etmiştir. Kazâdaki gelişim süreci diğer bölgelerle uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Elbette söz konusu göçlerin de bu duruma etkisi olmuş, şehrin üretim ve tüketim potansiyeli artmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kazâ, bir Osmanlı Balkan şehrinin tüm özelliklerini açıkça göstermiştir. Bununla beraber Rusçuk, Avusturya ve Rusya'yla yapılan savaşlar sebebiyle çok yıpranmıştır.

⁴ Kamil Çolak, "Rusçuk ve Çevresinde Eşkîyalık ve Asayiş Meselesi (XVII. YY.)", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 10.

⁵ Meral Bayrak Ferlibaş, "Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler", *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 227.

⁶ Duygu Tanıdı, *R-3 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Çeviriyazısı ve Tahlili (H. 1093-1100/M. 1682-1688)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Meryem Kaçan Erdoğan, Eskişehir 2013, s. 26.

⁷ Svetlana Ivanova, *Aydınlanma: 17. ve 18. yy. Ruse Belediyesi Öncesi Döneme Doğru*, Ulusal Kütüphane 'Kiril ve Metody' Rusçuk t.y., s. 5.

⁸ Teodora Bakırjieva, Stoyan Yordanov, *Rusçuk Alan ve Tarih: 14. yüzyılın sonu ve 19. yy. 70'li yılları*, Bölgesel Tarih Müzesi, Rusçuk 2001, s. 19.

DUYGU TANIDI

Üstelik 1768-1774 ve 1787-1792 tarihlerindeki iki önemli Osmanlı-Rus savaşı sırasında kazâda suç oranlarının yüzyılın sonlarına doğru arttığı görülmektedir. Çünkü cephenin asker ihtiyacını karşılayan bir yer olarak kazâda yeterince asker kalmadığı için güvenlik sorunu ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Rusçuk'ta egemen olan Osmanlı İmparatorluğu için pratikte her şey her zaman yolunda gitmemiştir. Bu durum hem adaleti uygulayıcı taşra görevlileri, hem de suç işleme eğilimdeki toplumun küçük kesiminin varlığı sebebiyledir. İleride değinileceği üzere, adalet, taşra yetkilileri aracılığı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Esas sorun ise suçlunun bizzat taşra görevlilerinden çıktığında yaşanmıştır. Sorunun çözümü için devletin bulduğu yöntem, kazâdaki diğer yerel yöneticileri görevlendirmek olmuştur. Çünkü dönemin ulaşım ve idari yapısı ancak böyle bir çözüme olanak vermiştir. Çalışmada bu süreçler hakkında örneklerle dava konuları ve verilen cezalar tetkik edilerek uygulamaların niteliği çalışılmıştır.

Şer'iyye sicillerinde görüldüğü şekliyle merkezî yönetim kazâ ile ilgilenmiş ve otoritesini sağlam bir şekilde kurmak için çaba sarf etmiştir. Fakat daha önce bahsedilen XVIII. yüzyıldaki başarısızlık ve gerilim bu taşra bölgesinde de açıkça hissedilmiştir. Şer'iyye sicilleri incelendiğinde, merkezin XVIII. yüzyılda yaşadığı problemlerin küçük bir kesitini Rusçuk'ta da tecrübe ettiği görülmüştür. Suç ve ceza tarihi bağlamında düşünüldüğünde -özellikle eşkıya varlığı açısından- kazâ, zaman zaman ciddi güvenlik zafiyetini tecrübe etmiştir.

2. Osmanlı Dönemi İslam Ceza Hukuku Uygulamasının Niteliği

Osmanlı Devleti, kurduğu hukukî yapı ve bunu uygulama yöntemleri ile varlığını uzun yıllar devam ettirebilmiştir. Devlet kurulmadan önce oturmuş bir İslam hukuk yapısı ve işleyişi vardı. Osmanlı hukukçuları bu yapıyı alarak İslam hukukuna, kendine has yorumunu ve uygulama zenginliği kazandırmıştır.⁹ Onun devraldığı miras, Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu ve Abbasi Devletleri'nden gelmiştir. Ayrıca belirli bir ölçüde eski Türk-Moğol hukukuna dayanan hukuk düzeni de vardır.

---

⁹ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İSAM Yayınları, İstanbul 2020, s. 29.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

Kendine has bir kültürün temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin yaptığı; hem bu hukuki düzeni dönemin ihtiyaçlarıyla yeniden yorumlamam de bu hukuki düzeni alarak hayata geçirmektir. Yani teorik ve pratik anlamda İslam hukukuna zenginlik katmışlardır. Hukuki düzen, yaşayan ve dönemin şartlarına göre yeniden şekillenmek durumunda olması nedeniyle bu devlette yeni bir yoruma göre düzenlenmiştir. Dönemin diğer İslam devletleri gibi Osmanlı hukukunun da temeli şüphesiz şeriata yani İslam hukukuna dayanmıştır. Ancak her devletin İslam hukuku uygulamasında; gerek mezhep ayrılığına gerekse sosyal, kültürel ve siyasi etkenlere bağlı değişiklikler olmuştur. Bu farklılıklar Osmanlı Devleti'nde de mevcuttur. Ayrıca İslam hukukunun ayrıntılı olarak düzenlemediği ya da düzenlemeyi devlet başkanlarına havale ettiği durumlarda Osmanlı padişahları tarafından dönemin anlayış ve ihtiyaçları doğrultusunda hukuk kuralları da konmuştur (ta'zir cezaları). Böylelikle Osmanlı hukuku şeriat (ahkâm-ı şer'iyye) ve örf (kavânin-i örfiyye) olmak üzere iki ana merkeze sahiptir. Osmanlı Devleti'nde örfi hukuk birden oluşmamıştır. Örfi hukuk kuralları Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ihtiyaç duyuldukça oluşan hükümlerden meydana gelmiştir. Örfi hukuk kuralları zamanla artmış ve onlara belirli bir toplama ulaşınca oluş biçiminin klasik İslam Hukuku'ndan farklı olması sebebiyle ayrı bir isim verilerek "örf" veya "örfi hukuk" denmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti Hz. Ömer'e atfedilen "*el-'adli esâsü'l-mülk*" (*adalet mülkün temelidir*) sözünün hikmet ve gerçeğini devletin kuruluş ile işleyişinin temeli saymış ve bu prensibe göre imparatorluğun yapısını düzenlemiştir. Şer'iyye sicillerinde, İslam siyaset felsefesi ve devlet anlayışının gereği olmuş bu adalet teorisi uygulamalarını; yani yargının işleyişini görmek mümkündür.

3. XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Ceza Uygulamaları

Osmanlı döneminde şer'i şerifin uygulama alanı mahkemedir. Muhakeme sürecinin ve bazen de sonucunun yazıldığı şer'iyye sicilleri, mahkeme sırasında tutulan defterlerdir. İlamlarda görüldüğü üzere bazen Osmanlı kadısının verdiği kararları ve hatta cezaları şer'iyye sicillerinde bulmak mümkündür. Bu amaçla XVIII. yüzyıl Rusçuk ceza uygulamaları için şer'iyye sicilleri incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere toplam on bir defter taranmıştır.

¹⁰ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, Cilt X, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 15-16.

DUYGU TANIDI

Tablo: 1- XVIII. Yüzyıl Rusçuk Şer'iyeye Sicilleri

Rusçuk Şer'iyeye Sicil Defteri Numarası	Defterin Hicri Tarihi	Defterin Miladi Tarihi	Defterin varak Sayısı
R5	1121-1124	1709-1713	60
R51	1127-1129	1715-1717	71
R52	1147-1148	1734-1736	51
R6	1149-1151	1736-1739	143
R7	1151	1738-1739	140
R36	1150-1153	1737-1741	60
R38	1155	1742-1743	105
R37	1166-1167	1752-1754	62
R8	1192-1193	1778-1780	108
R9	1200	1786	20
R39	1204-1205	1789-1791	105

XVIII. yüzyıl şer'iyeye sicillerindeki adli davalarda çoğunlukla soruşturma ile ilgili hükümler vardır. Çünkü ceza yargılaması iki ana evreden oluşur. İlk evre soruşturma; ikincisi yargılama ve hükümdür. Soruşturma, yetkililer tarafından suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianın kabulüne kadar olan aşamadır ki arkasından yargılama gelmektedir.¹¹ Özellikle suçlu firari şaki grubu veya kaçak bir katil ise cezasının verilmesi adına atılan ilk adım olarak dava açılmakta ve bu durum mahkemeye yansımakta; yerel yöneticiler veya merkezden görevli (mübaşir) tayin edilmektedir. Suçlulara karşı tüm kazânın -özellikle yerel yöneticilerin- arasındaki uyum ve birlikte çalışmaya özellikle önem verilmiştir. Yerel yöneticiler birbiriyle anlaştığı ve suçta

¹¹ Zülfiye Koçak, *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları: 1700-1730*, Gece Akademi, İstanbul 2019, s. 170.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

karışmadıkları zamanlarda birliktelik sağlanabilmiştir. Devlet, kendisini temsil konumundaki kişilere güvenerek görevlerini en iyi şekilde ve adaletle yerine getirmelerini isterken; bazen de olumsuz durumlarla karşılaşmıştır. Bulunan çözüm kazâdaki diğer yerel yöneticileri görevlendirmektir. Çünkü geleneksel bir toplum olan Osmanlı Devleti'nde “olay yerindeki adamlara” dayalı yönetim anlayışı bulunmaktadır.¹² Bu durum, çağın olanaklarından ve idari mekanizmanın yapısından kaynaklanmaktadır.

XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerine göre suçlulara verilen cezalar çeşitlidir. Bu cezalar tenbih ve te'kid, kalebendlik, hapis, idam, meslekten men, sürgün, mali yaptırım, mahalleden ihraç şeklindedir. Fakat şer'i mahkemede görülen her dava kadının kararını ihtiva etmemekte; sadece soruşturmanın başladığı kaydedilmektedir. Ayrıca bazı davalarda bunun tam tersi bir durum olarak, kadı davayı merkeze iletmiştir. Böyle davalar, kadının işin içinden çıkamadığı ve tek başına çözemediği girift olaylardır. Bununla beraber reaya şikâyet hakkını kullanarak yaşadığı sorunu çözmek için bir temyiz mahkemesi gibi görev yapan Divan'a da başvurabilmiştir. XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta şikâyet hakkını kullananlar hakkında örnekler çoktur. Çünkü tebaa taşrada adaletin temin edilemeyeceği korkusu taşımaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere cezaya konu olan davalar azdır.

Tablo: 2- XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Cezaları Belli Olan Suçlar

Rusçuk'ta Mahkemenin Verdiği Ceza Çeşitleri	Cezanın Uygulandığı Suç Çeşidi	Ceza Uygulama Sayısı
Kalebendlik	Eşkialık	7
	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	4
	Asker Firarı	5
Hapis	Eşkialık	9
	Asker Firarı	3
	Hırsızlık	1
	Öldürme ve Yaralama	1

¹² Suraiya Faroqhi, “Merkezî Devletle Başetmek, Yerel Güçlerle Başetmek: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Bölgeleri ve Ayan”, *Osmanlılar ve Balkanlar: Bir Tarihyazını Tartışması*, (der.) Fikret Adanır - Suraiya Faroqhi, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 403.

DUYGU TANIDI

İdam	Eşkivalık	4
	Öldürme ve Yaralama	1 dava 3 kişi
Tenbih ve Te'kid	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	30
Üst Mahkemeye Sevk	Eşkivalık	11
	Öldürme ve Yaralama	6
Soruşturma Başlatılması	Eşkivalık	29
	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	45
	Asker Firarı	13
	Hırsızlık	4
Sürgün	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	1
Müsadere	Hırsızlık	1
	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	1
Meslekten Men	Taşra Görevlisinin Görev Suistimali	2
Sulh	Gasp	5
	Öldürme Yaralama	19
XVIII. Yüzyıl Boyunca Ceza İçeren Toplam Dava Sayısı		223

Bir olay mahkemeye gittiği zaman kadı hüküm vermiş ya da davayı merkeze bildirmiştir. Sicillerde, Divan'a yapılan başvuru veya şikâyet sonrası yine Rusçuk kadısı ve diğer görevlilere gönderilen hükümler çoğunluktadır. Böylesi durumlarda karar veren merkez, kararı uygulayan kadı ve yerel yöneticiler olmuştur. Bulunan ilk çözüm, Divan'ın mübaşir, zabıt, serdar gibi görevli veya görevliler tayin edip olayı teftiş ettirmesi şeklindedir. Daha sonra, suçlunun cezası, soruşturmayı sürdüren görevliler tarafından verilecektir. Bu duruma bir örnek hırsızlık suçuyla ilgili bir davada görülmektedir. Rusçuk naibi, yeniçeri serdarı, vilayet ayanları ve iş erlerine Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1205/ 15-24 Ocak 1791 tarihinde gönderilen hüküm, Rumeli Kışlağı'nda sefer görevinde olan askerler hakkındadır. Askerler Rusçuk'ta bir iki günlük konaklamaları sırasında bölge sakinlerinin eşyalarını çalmışlardır. Görevlendirilen kişilere askerleri yakalamaları, karşı çıkarlarsa onları hapsedmeleri ve durumun kışlaya bildirilmesi emredilmiştir.¹³ Burdaki

¹³ Rusçuk Şer'iyeye Sicili (RŞS) No: 39, Bulgaristan Milli Kütüphanesi Oryantal Bölümü, St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria Natsionalna Biblioteka Sv Kiril i Metodiy, varak no: 97a/97b, hüküm no: 192.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSİ ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

suçluların divanda yargılanmaları meselesi klasik dönemden beri var olan askerilerin divanda yargılanmaları hakkında ilgili olmalıdır.

Davaların merkeze intikali veya soruşturmanın başlamasının yanında kadının bizzat yargılama yaptığı yani ceza verdiği hükümlere dair de şer'iyeye sicillerinde örnekler mevcuttur. Rusçuk'ta en fazla ceza verilen kesim eşkıyadır. Çünkü söz konusu kazâda XVIII. yüzyılda eşkıya nitelik olarak etkin, nicelik olarak çoktur. Bu bağlamda, suç işleyip firar eden-ki genelde yakalanmadan firar ettikleri görülür-eşkıyanın yakalanması hususunda yetkililerin görevlendirilmesi, eşkıyaya karşı takibat başlatılması yüzyıl boyunca kadıyı ve merkezi uğraştıran sorunların başında olmuştur.

Ceza çeşitleri içerisinde en hafif olanı ve sicillerde bol miktarda karşılaşılan tenbih ve daha sonraki aşama olan te'kid, toplumun sabıkası olmayan ve neredeyse her kesimine verilen bir uyarı ile ihtar olarak düşünülebilir. Tenbih cezasında, davalı bulunan kişi veya kişilerin söz konusu suç türünden hüküm giymemeleri veya sabıkalı olmamaları gereklidir. Yerel yöneticilerin görevi suiistimal suçlarında tenbih cezasına sıkça başvurulmuştur. Daha önce belirtildiği üzere, devlet taşradaki temsilcisine güvenmek istemiştir. Elbette suç devam ettiğinde devletin kendi memuruna vereceği ceza, reayaya vereceğinden daha ağır olmuştur. Amaç, hukukun varlığını hissettirip suçluyu korkutmak ve suçtan dönmesini sağlamaktır. Te'kid ise tenbih cezasının bir kademe daha ağır olup suçluya ağır cezalar verileceği, suçlunun söyleyeceği hiçbir bahanenin dinlenmeyeceği, bir daha suçun işlenmemesi konusunda korkutucu ve tehditkâr bir üslupla suçlunun azarlanmasıdır. Te'kid cezasında, suçluyu ıslah etmek istenip suçlunun durumun vahametini anlaması beklenir. Fakat her suçlu için tenbih ve te'kid sonuç vermemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, tenbih ve te'kid ile suçundan dönmeyenler, şer'-i şerîf ve kanunnameler gereğince tatbik edilen cezalarla yargılanmışlardır.

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta en yaygın ve ağır ceza kalebendliktir. Ortaçağ ve Yeniçağda kalelerin birçok işlevinin yanında zindanlarında suçluların hapsedilmeleri fonksiyonları da vardır. Bu bağlamda kalebendlik cezası, herhangi bir suç sebebiyle kişinin, kale hisarından dışarı çıkmamak

DUYGU TANIDI

üzere burada zorunlu olarak yaşaması anlamına gelir.¹⁴ Kalebend ise, kaleye bağlanmış, kale içinde yaşamaya hüküm giymiş kişi demektir.¹⁵

Kalebendlik cezası, imparatorluğun ilk dönemlerinde yaygın değilken, XVIII. yüzyılda sıkça görülen bir uygulama olmuştur.¹⁶ Kamu düzenini ihlal eden, insanlarda sıkıntı ve huzursuzluğa sebep olan eşkıyanın bu cezaya en fazla çarptırılan kesim olduğu söylenebilir.

İncelenen şer'iyye sicillerinde, “kalebend etme” veya “hapsetme” şeklinde vurgulanan bu ceza, ağır hükümlüler için uygulanmıştır. Hüküm giymiş mahkûmlar genellikle kaleye hapsedilmiştir. Bunun XVIII. yüzyılda Rusçuk mahkemesindeki tek istisnası zindana atılan bir suçlu ile ilgilidir. Hapis ve kalebend şeklinde ayrı sınıflandırmalar yapılmasının sebebi ise, padişahın veya kadının suçlu için vereceği ceza sabit olana kadar hapsedilmeleri; başka bir deyişle, suçluların hapiste geçici bir süre için-dava sonuçlanana kadar-bekletilmeleridir. Böylece, davalıların suç işlemelerine engel olunup kamu yararı korunur ve güvenlik sağlanır.¹⁷ Bunun yanında, kadının, “hapis” için kaleyi kast etmesi de mümkün olmaktadır. Örneğin merkezden; Rusçuk kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, köy zabıtlarına Hicri Gurre-i Zilka'de 1154/Miladi 8 Ocak 1742 tarihinde gönderilen emre göre, Dağ Ablanovası Köyü'nden bir tüccar katledilmiştir. Köyün teftiş edilmesi, mübaşirin katili yakalayıp hapsetmesi istenmiştir. Bu kararın verilmesinin sebebi de anlatıldığı üzere suçun sabit olmamasıdır. Ne yazık ki izleyen hükümlerde bu dava ile ilgili bir ceza kaydına rastlanmamıştır.

Yüzyıl boyunca Rusçuk kazâsında en yaygın görülen ceza türlerinden biri kalebentliktir. Böylelikle XVIII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında, suçlular için hisar, zindan veya kale gibi yapılar kullanılmıştır. Konuya daha geniş perspektiften bakılırsa, suç tarihçilerinin görüş birliğine vardığı şekliyle, kadim zamanlara göre fiziksel cezaların günümüze yaklaştıkça

---

¹⁴ Uğur Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M. 1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı'da Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2015, s. 52.

¹⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2002 s. 483.

¹⁶ Nihat Erim, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi: The Journal of Ottoman Studies*, 4, İSAM Yayınları, İstanbul 1984, s. 81

¹⁷ Koçak, *a.g.e.*, s. 173.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

azaldığı ve maddi tazminat veya özgürlük kısıtlayıcı ceza türünün daha yaygınlaştığı gerçeği de bu durumu destekleyen başka bir açıklamadır.¹⁸

Yalnız ilginç olan nokta adam öldürme suçunda kısas cezasının tatbik edilmemesidir. Bunun nedeni büyük oranda öldürme ve yaralama suçları için diyet cezası ile davanın sonuçlanması olabilir. Şer'iyye sicillerinden tespit edilen hapis cezasının verildiği yani soruşturmanın başlağı davalardaki suçlar ise dokuz olayda eşkıyalık, üç olayda asker firarı ve bir olayda da yerel yöneticilerin devlet görevini suistimallerdir.

Şer'iyye sicillerinde suçluların gönderildiği kale bilgileri kaydedilmiştir. Rusçuk, Tulça ve Yergöğü kaleleri, Rusçuk kalebendleri için tercih edilmiş kalelerdir. Kale seçiminde suçun işlendiği yere yakın olması önemlidir. Bu seçim, ulaşımın zahmetli ve meşakkatli olduğu bir dönem için akla yatkın görülmektedir. Ayrıca, suçluyu daha rahat kontrol etme ve suçlunun kaçma riskini azaltmak da yakın bölge kalelerini tercih etmek için başka nedenler olmuştur.

Rusçuk mahkemesinde birden çok ceza türünün bir kişiye verildiği görülmüştür. Bu kişi yüz kızartıcı suç işleyen bir im olup kalebendlik ve meslekten men cezalarına çarptırılmıştır. Mesih Mahallesi İmamı Müteseyyid Abdullah'ın davalı olduğu hükmün tarihi 5 Zilhicce 1150/26 Mart 1738'dir. Davacı, mahalle ahalisidir. Hükme göre, imam, çocuklara cinsel tacizde bulunmaktadır ve ilgili davadan önce de yargılanmıştır. Fakat bu dava veya davalar ile aldığı cezalarla ilgili bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak kendisi çocukları taciz etmeye devam etmiştir. Bu davranışından dolayı karısı onu boşamıştır. İlgili dava bardağı taşıran son damla olmuş; imamın davası görülmüştür. Verilen hükme göre, imam, bakire bir kızın bekâretini bozmuştur. İmam, kızı nikâhladığını söyleyerek kendisini savunmuştur. Fakat imamın kızı evine gizlice götürdüğü ve kıza tecavüz ettiği anlaşılmıştır. Sonuçta imamın işine son verilip kendisi Rusçuk Kalesi'nde kalebend edilmiştir.¹⁹ Cinsel suçlar kapsamına girecek bu hükümde tecavüzcünün bir din adamı olması ayrıca düşündürücüdür. Zaten sahte seyyid anlamına gelen "müteseyyid" ifadesi de Rusçuk toplumu için bir "tahkir" sebebi olarak değerlendirilebilir.

¹⁸ Mitchel P. Roth, *Göze Göz: Suç ve Ceza'nın Küresel Tarihi*, (çev.) Barışhan Erdoğan, Can Yayınları, İstanbul 2017, s. 19

¹⁹ RŞS36, 70-168.

DUYGU TANIDI

Meslekten men cezasına dair bir diğ er örnek bazı yeniçerilerin askerlikten ihracıdır Evâil-i Recep 1127/3-12 Temmuz 1715 tarihli hüküm, bölgedeki çeşitli yerel yöneticilere gönderilmiştir ve yeniçerilerin ordudan firarını içerir. Hükme göre, görevli yeniçerilerin çoğu hizmet etmeyip, görev yerlerini terk etmiş ve emir verilmeden evlerine dönmüşlerdir. Verilen ceza askerlikten ihraç edilmeleri olmuştur. Bunun için Hasan Çavuş kazâya gönderilmiş, firar eden yeniçerilerin yakalanarak verilen cezaların uygulanması, kazâya iletilen mühürlü mektup gereği hareket edilmesi emredilmiştir.²⁰

Şüphesiz ceza çeşitleri içerisinde en ağır bir insanın yaşamına son vermek demek olan idamdır. İncelenen belgelerde en az rastlanan ceza çeşididir. XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta en çok idam cezasına çarptırılan eşkıya olmuştur. Ardından eşkıyalık türünden faaliyetlerde bulunan, görevlerini suiistimal eden ve reaya zulmeden yerel yöneticiler gelmektedir. Örneğin, beş ekmekçi zımmı; mahkemedeki yaklaşık bir sene önce, Silistre'den Maçin'e giderken ordu için çeşitli emtia tedarik etmişlerdir. Rusçuk subaşı Mehmet, savaşa giden ordunun gereksinimlerini sağlayan görevlileri yakalayıp hapsedmiş ve onlara günlerce işkence etmiştir. Üstelik paralarını da gasp etmiştir. Evahir-i Rebi'ülâhır 1204/ 7-16 Ocak 1790 tarihli hükme göre, olayı mübaşir Abbas'ın teftiş etmesi, subaşı hakkında yapılan suçlamalar doğru ise onun idam edilmesi emredilmiştir.²¹

İdam cezası verilen diğ er örnekte eşkıya bir boyarın evini basıp malını yağmalamıştır.²² Çünkü bu eylemlerin zararları, toplumda yarattıkları yıkımlar son derece büyük olmuş, güvenlik açığı yaratmıştır. Konuyla ilgili başka çarpıcı bir örnek olan kazânın namlı eşkıyası İsmilli Ali, Laz Ömer ve Arnavut Veysel hakkındaki bilgiye, kazâya gönderilen padişah fermanı sayesinde ulaşılmıştır. Söz konusu eşkıya, atlı olarak seksen kişilik bir grupla Maçin Köprüsü'nden ve Tuna'dan geçip Eflak ve Boğdan köylerine gelmişler; eşkıyalık yapmışlar; sonra da firar etmişlerdir. Fermanda idam cezası emredilmiş²³; fakat bu cezanın uygulanıp uygulanmadığı yazmamakla beraber, bu cezanın padişah emri olması-eğer eşkıya yakalanabilmiş ise-sebebiyle yerine getirileceği düşünülebilir.

---

²⁰ RŞS52, 89-42b.

²¹ RŞS39, 15b-115.

²² R-37, 24b-87.

²³ RŞS8, 29-112.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

İdam cezasından başka İslam hukukunda bulunan, yaralama ve öldürme olayları için geçerli olan kısas cezası da Osmanlı Devleti'nde yaygın olmamakla beraber uygulanan bir ceza türü olmuştur. Fakat söz konusu dönemde Rusçuk'ta tutulmuş kadı defterlerinde yer alan hükümlerde bu ceza türüne rastlanmamıştır. Bunun sebebi fiziksel suç kapsamına giren yaralama ve öldürme davalarında cezanın dem-i diyet parasına çevrilmesidir. Çünkü İslam hukukunda adam yaralama veya öldürme suçlarında üç durum söz konusudur. Bunlar şöyledir: Kisas, dem-i diyet bahası ve maktulün yakınlarının, suçluyu karşılıksız affetmesi. Şer'iyye sicillerinde dem-i diyet hakkı talebinin maktulün yakınları tarafından kullanılmak istenmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Kayıtlarda kısas cezasının olmaması ve diyet cezası verme yönünde bir isteğin bulunması, XVIII. yüzyıl Manastır bölgesi için de geçerlidir.²⁴ Dem ve diyet, maddi cezalar içinde düşünülebilir. Konuyla ilgili ayrıntılı bir örnek, Çernovi Köyü ahalisine karşı acılı bir annenin ölen çocuğu hakkında açtığı davada görülmektedir. Anne, Rusçuk'un Tutrakan nahiyesine bağlı Hotinçe Köylü Seyyid Mustafa kızı Fatma adlı kişidir. Anne Fatma'nın, Hicri 1155/Miladi 1742-43 senesinde, şabb-ı emred (bıyığı, sakalı henüz çıkmamış olan delikanlı. Devellioğlu, 2002: 974) Mehmed oğlu Hasan oğlu Memiş adlı oğlu, Hotinçe Köyü'nden Seyyid Hasan'ın atını (bargir) Zıştovi Kasabası'na götürmek için almıştır. Çocuk, Çernovi Köyü'nde atı ile giderken Kebirbaş denilen bölgede ölmüştür. Bölgeye, Mehmed oğlu Mevlana Mustafa Efendi gönderilmiştir. Yapılan inceleme sonucu çocuğun, sol kolu ve alnının yaralandığı tespit edilmiştir. Bu da demektir ki ortada bir cinayet durumu vardır. Çocuğun veraseti annesi Fatma'ya kalmıştır. Anne Fatma "ölümün diyetini Çernovi ahalisinden isterim" şeklinde beyanda bulunmuş ve isteği kabul edilmiştir.²⁵ XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'iyye sicillerine göre, yaralama ve cinayet (darb ve katl) suçlarına verilen en yaygın ceza dem ve diyet ödemek olmuştur.

Suç türüne göre verilen ceza da değişmektedir. İslam ceza hukukunun işlenmesine dair çeşitli davaların bulunduğu Rusçuk şer'iyye sicillerinde görülen bir ceza çeşidi de müsaderedir. Böylelikle devlet, haksız kazancı önlemek istemiştir. Müsadere, devlet tarafından hazineye gelir kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak söz konusu mala el konulmasıdır. Özellikle kamu görevlilerinin haksız şekilde elde ettikleri gelir ya da emlak bulunması durumunda müsadere uygulanmıştır.²⁶

²⁴ Koçak, 2019: 199.

²⁵ RŞS38, 93b-95a.

²⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstihlaları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2018, s. 910.

DUYGU TANIDI

Örneğin, Rusçuk'taki yerel yöneticilere, 4 Şaban 1204/ 19 Nisan 1790 tarihinde gönderilen hüküm tipik bir müsadere örneğidir. Hükme göre, Rusçuk ve Yergöğü Menzil Emni Hacı Hüseyin'e menzil işlerini idare etmesi için merkezden iki defa on bin kuruş gönderilmiştir. Hacı Hüseyin ise işini yapmamış ve parayı kendisi için harcamıştır. Kendisinden ödemeyi yapması beklenmektedir. Devlet, bu iş için mübaşir görevlendirmiş ve mübaşirin Hacı Hüseyin'in sahip olduğu çiftlik, eşya, dükkân, nakit parası varsa el koyması ve senet yapmasına karar vermiştir.²⁷

XVIII. yüzyıl Rusçuk mahkemesinde nadir olarak cezalar bir müddet sonra affedilmiştir. Bununla ilgili örnek Zıştovi'nin Tekfur köyünden yeniçerilik iddiasında bulunan İbrahim Çavuş hakkındadır. İbrahim Çavuş, nedeni bilinmeyen bir şekilde, bölgede tahrir yapan görevli vekili darp etmiş, karısını köyden kaçırmıştır. Evâsıt-ı Ramazan 1121/ 13-22 Kasım 1709 tarihinde görülen davada, İbrahim Çavuş'un yakalanıp Rusçuk Kalesi'nde kalebend edilmesi cezası verilmiştir.²⁸ Gerçekten de suçlu yakalanmış ve cezasını çekmeye başlamıştır. Fakat İbrahim Çavuş bu kalede halini düzeltmiş olmalı ki Rusçuk'a, kendisinin serbest bırakılması için, Evâsıt-ı Zilka'de 1121/ 11-20 Ocak 1710 tarihinde, bir buyruldu gönderilmiştir. Suçlu olan İbrahim Çavuş, kalebend cezasından iki ay sonra kurtulmuştur.

Şer'iyye sicillerinde XVIII. yüzyılda ahlaka mugayir suçlar için uygulanan mahalleden ihraç hakkında münferit bir örnek vardır. Bu ceza türü Osmanlı Devleti zamanında, toplumun genel ahlakını koruma sebebiyle verilir. İlgili hükümde suçlu, eşkıya Abdal oğlu Muhammed Sipahi'dir. Hükme göre, Rusçuk kadısı İstanbul'a arz göndermiş ve bunun sonucunda kadıya ve mütesellime merkezden emir iletilmiştir. Sipahi; etrafa zarar vermekte, gece-gündüz eşkıya ile içki içip çiftliğinde katilleri saklamakta, gizli ve açık, kazâ sakinlerinden bazılarının mal ve eşyasını çalmakta; bazı kişileri de darb edip, hizmetinde kullanmaktadır. Tarihi belli olmayan bu davada ceza kesin olup, köyden ihraçtır. Fakat sipahinin olaydan sonra nerede yaşayacağı belli değildir.²⁹ Mahalleden ihraç, suçlunun yaşadığı kazâ ahali için rahatlatıcı bir ceza olmakla beraber, Muhammed Sipahi'nin nereye gittiği ve suç işlemekten vazgeçip vazgeçmediği ise merak konusu olarak kalmıştır.

---

²⁷ RŞS39, 32a-32b/ 131-132.

²⁸ RŞS5, 36a-137.

²⁹ RŞS52, 26a-56.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

Osmanlı Devleti'nin klasik ve sonrası döneminde, devlet suç olgusunu en aza indirmek ve suçluları yakalamak için reayaya da bir takım sorumluluklar vermiştir. Böylelikle toplumun şahsiyetleri birbirlerinden sorumlu tutulmuşlar ve devlete yardım ederek toplumsal barışın tesis edilmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu uygulama kapsamına giren iki olgu vardır: Kefalet ve nezir.

Kefalet, en geniş anlamıyla birbirinden sorumlu olma halidir. Ortak bir yaşam veya faaliyet alanında bulunan şahısların birbirlerine ve devlete karşı çeşitli sorumlulukları paylaşmalarını ifade eden kefalet sistemi, Osmanlı resmi uygulamasında ve sosyal hayatında mevzuat gereğidir.³⁰ Yöneten ve yönetilen kesimden herkesin bir kefilidir. Bu uygulamaya “kefil-i müteselsile” denmiştir. Kefalet sistemiyle, bireylerde yaşadıkları topluma sorumluluk duygusu artmıştır.³¹ Kefalet uygulamasının, insanları birbirinden sorumlu tutarak yardımlaşmayı çoğaltıp cemaat bilinci oluşturması, belki de onun en önemli ve etkili özelliğidir. Osmanlı Devleti'nin kefalet verdiği önem, zanlı olan şahısların kendilerine kefil bulamazlarsa hapsedilmeleri, hapiste bulunan suçluların ise soruşturma ve yargılama sürecinden sonra suçsuz bulunsalar bile ancak birbirlerine kefil olduktan sonra serbest bırakılmaları uygulamalarında da görülmektedir.³²

Rusçuk şer'i mahkemesinde kefalet uygulamasını görmek mümkündür. Cami önünde gerçekleşen olay kefalet sisteminin Osmanlı özelindeki tipik bir örneğidir. Bu davada davalı Vetova Köyü sakinleri, davacı da Bayraktar oğlu Mustafa'dır. Hükme göre, Vetova Köyü Camii önünde, Mustafa'nın yakını haksız yere katledilmiştir. Merkez, köy sakinlerinin katili bulmaları, katili saklamaları durumunda ise bir müfettişin, köyden on kişiyi Vidin Divanı'na çıkartacağı kararını vermiştir.³³ Çünkü Osmanlı Devleti'nde herkes herkesten sorumludur. Bu uygulama devletin reayayı suça karşı savunduğu belki de en etkili tavidir.

Reayanın aktif olarak görev aldığı diğer uygulama nezirdir. XVIII. yüzyıl eşkıyası ile baş etmede devletin uyguladığı yöntemlerden olan nezir, büyük olaylarda çözüm yolu olarak düşünülmüştür. Bölgede yaşayanların

³⁰ Tahsin Özcan, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Hayatı ve Kontrol Sistemi”, *Marife: Bilimsel Birikim*, Cilt 1, Sayı 1, 2001, s. 132.

³¹ Koçak, *a.g.e.*, s. 168.

³² Muhammed Yazıcı, *Osmanlı Klasik Dönem Hukuku'nda Suç ve Ceza: Anadolu'da Kamu Düzeni*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s. 273-277.

³³ RŞS8, 62-248.

DUYGU TANIDI

birlikte hareketini sağlayan nezir, fesat çıkarmak isteyenlere fırsat verilmemesi için devletin kullandığı etkili ve maddi yönü bulunan bir uygulamadır.

Nezir, Türkçe’de “adak” ifadesiyle kullanılır. Terimsel olarak dinen sorumlu olmadığı halde kişinin kendi isteğiyle üzerine vâcip kıldığı ibadet demektir.³⁴ Kamu düzenini sağlamak adına uygulanan nezir, bir çeşit ceza olup caydırıcı niteliği haizdir. Çalışma ile bağlantılı olan manası ise nezir veya nezir akçesi olarak kaynaklarda geçmekte olup, bir kazâ halkının devlete karşı tavırlarından dolayı verdikleri ceza parasıdır. Bununla beraber imparatorluğun farklı yerlerinde XVIII. yüzyılda nezir uygulamasının Rusçuk’taki benzer olaylar için kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, aynı dönemde Çukurova’da eşkıyalık ve konargöçerlerin kontrolü için, Çorum Sancağı’nda oluşan eşkıyalık olaylarını önlemek için nezir uygulanmıştır.³⁵

Nezir uygulamasının Rusçuk’taki örneği, zamanının ünlü eşkıyası olan Çelebi oğlu Seyyid Mehmed, Kadeş oğlu Ali ve otuz bir arkadaşı hakkındadır. Kazâda bozgunculuk yapan bu eşkıya, 13 Cemâziyelevvel 1193/ 29 Mayıs 1779 tarihinde kazâyı karıştırmış, kaosa sebep olmuş ve elbette olaylardan sonra firar etmişlerdir. Bunun üzerine merkezden gelen emre göre kazâ sakinleri eşkıyanın yakalanması için nezre bağlanmıştı. Söz konusu nezir, kazâ ahalesinin verdiği vaatler ve bunların yasal olarak kayda geçirilmesi şeklinde olmuştur. Bu şartlara göre, kazâda bozguna sebep olan eşkıyanın firar etmeleri sebebiyle beldenin güvenliğinden sorumlu paşanın verdiği yeni düzene aykırı hareket eden olursa bu kişiler tüm ahalinin kararı ile yakalanıp zabıtlere teslim edilecektir. Eğer eşkıya kazâyı gelir ise fakirleri ve ahaliyi korumak için kasabanın ayan ve eşrafı zorluğu birlikte göğüsleyecektir. Buna binaen ahali de kendi aralarındaki münakaşalara son verdiğini, bundan sonra eşkıya beldeye gelecek olursa ilgililerle işbirliği içinde olacaklarına dair söz vermiştir. Ayrıca ahalden herhangi biri bu zor görevi yerine getirmese otuz bin kuruş nezir ödeyeceklerdir.³⁶

³⁴ Ahmet Özel, “Nezir”, *DİA*, 1, İstanbul 1988, s. 337.

³⁵ Cemal Çetin, “Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 36, 2015, s. 289.

³⁶ RŞS8, 32-123.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

Sonuç

Mahkeme kâtibi tarafından yazılan şer'iyeye sicilleri, Osmanlı ceza hukukunun işleyişini, uygulamalarını göstermektedir. Fakat her dava kadının kararını içermediğinden bu durum kısıtlıdır. Bu sebeple genelleme yaparken ihtiyatlı olmalı, ilgili kaynağı kendi bağlamı içinde değerlendirmelidir. Bu açıdan rahatlıkla söylenebilir ki Rusçuk'ta adalet sağlanmaya, suçluya suçu nispetinde ceza vermeye ve onu ıslah edip toplumsal düzeni korumaya azami gayret edilmiştir. Bazen yönetici sınıfından suçluları meslekten men eden, bazen eşkıya idam eden, kadı ve merkez, işbirliği içinde, ehl-i örfün yardımıyla güvenlik adına gerekli uygulamaları yerine getirmişlerdir.

Şer'iyeye sicillerinde, cezalar hakkında bütünsel bilgi bulmak zordur. Ayrıca cezanın infaz edilip edilmediğine dair kanıt bulabilmek her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak suçlu kişilere verilen cezalar hakkında kaydedilen davalar sayesinde İslam hukukunun işlendiği söylenebilir.

XVIII. yüzyılda Rusçuk'ta her şeyin yolunda gittiğini söylemek mümkün değildir. Suç oranlarının, özellikle yüzyılın sonuna doğru artış gösterdiği görülmüştür. Bu bağlamda eşkıya üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Çünkü eşkıya dönemin en zorlu ve zararlı gerçeğidir. Yüzyıl boyunca artarak devam eden eşkıya faaliyetlerine karşı sert önlemler alınmış; fakat bir türlü önüne geçilemeyen bir fesad yuvası olarak yaşamaya devam etmiş olan eşkıya, firar etmek ve taşra yetkililerinden kaçmak çözümünü bulmuştur. Hükümlerde çoğu dava bu firar meselesi ile ilgilidir.

Çeşitli suçlara çeşitli cezaların tatbik edildiği kazâda, İslam hukukunun uygulanıp uygulanmadığı; başka bir deyişle Osmanlı hukukunun şer'iliği meselesi hakkında yorum yapabilmek için toplanan veriler yeterli değildir. Fakat şu bir gerçektir ki dem ve diyet uygulaması ile eşkiyayı idam etme gibi İslam hukukunun nasslarla öngördüğü cezalar, Rusçuk'taki şer'i mahkeme tarafından tatbik edilmiştir.

Önemli olan diğer bir konu ise cezaların caydırıcılığı meselesidir. Ne yazık ki devlet ne kadar otoritesini sağlamlaştırmaya çalışsa da yüzyılın sonuna doğru artan ceza oranları bu durumun gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple ceza hükmü giyen suçlu kesimi ile hukuk uygulayıcıları arasındaki gerilim yüzyıl boyu sürmüştür. Elbette cezaların caydırıcı olmamasında suçlunun şahsi özellikleri de etkilidir. Bununla beraber, devletin Rusçuk'taki varlığı daha silik veya etkisiz olsaydı, suç

DUYGU TANIDI

oranları ve cezalar, sayısal olarak daha çok ve daha çeşitli olurdu. Nitekim yüzyıl boyunca incelenen ceza davaları -ihtiyatlı bakmayı elden bırakmayarak- nispeten azdır. Ayrıca Rusçuk kadıları da görevlerini yapmışlar ve münferit birkaç olay dışında yolsuzluk veya ahlak dışı konulara tenezzül etmemişlerdir. Bununla beraber bu oransal değerlendirme mahkemede ki ceza hükümleri açısından yapılmıştır. Suç işleme oranları da bu sebeple ceza davaları ile sınırlandırılmaz. Bazı hükümlerde soruşturmanın başlatılması gündeme gelmiştir.

Doğu devletlerinin siyaset felsefesinin temelini adalet olgusu teşkil eder. Bu bağlamda İslam ceza hukukunun, caydırıcı, ıslah edici ve toplumsal güveni sağlamayı amaç edici yönü önemlidir. XIII. yüzyılın sonlarından itibaren uzun seneler varlık gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nda da adalet konusundaki hassasiyet, gerek teorik bilgiyi sağlayan fıkıh kitapları ve gerek şer'i mahkemelerde kendini göstermiştir. Çünkü bir Doğu medeniyet halkasındaki Osmanlı Devleti için devletin devamı adaletle sağlanır. Bu halka içindeki XVIII. yüzyıl Rusçuk şer'i mahkemesi de zaman zaman merkezin yardımı ve yol göstermesiyle birlikte aktif olarak çalışarak toplumsal düzeni sağlamak ve korumak için uğraşmıştır. Çalışmada görülmüştür ki; bu Osmanlı kazâsı çağının gerçeklerinden ve zorluklarından kaçamamış; bununla beraber var olmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Rusçuk Şer'iyeye Sicili, R5, R51, R52, R6, R7, R36, R38, R37, R8, R9, R39, Bulgaristan Milli Kütüphanesi Oryantal Bölümü, St. Cyril and Methodius National Library of Bulgaria Natsionalna Biblioteka Sv Kiril i Metodiy (NBKM).

Araştırma ve İnceleme Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılahları Kamusu*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2018.

XVIII. YÜZYILDA RUSÇUK KAZÂSI ÖRNEĞİNDE OSMANLI CEZA HUKUKU VE UYGULAMALARI

AYDIN, Mehmet Akif, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, *Türkler*, Cilt:10, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, ss. 15-20.

———, *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İSAM Yayınları, İstanbul 2020.

BAYRAK FERLİBAŞ, Meral, “Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak Ferlibaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, ss. 227-268.

BAKIRJIEVA, Teodora, YORDANOV, Stoyan, *Rusçuk Alan ve Tarih: 14. Yüzyılın sonu ve 19. yy 70'li yılları*, Bölgesel Tarih Müzesi, Rusçuk 2001.

ÇETİN, Cemal, “Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 36, 2015, ss. 287-310.

ÇOLAK, Kamil, “Rusçuk ve Çevresinde Eşkıyalık ve Asayiş Meselesi (XVII. YY.)”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusçuk*, (ed.) Meral Bayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, ss. 109-143.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

ERİM, Nihat, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi: The Journal of Ottoman Studies*, 4, İSAM Yayınları, İstanbul 1984, ss. 79-88.

FAROQHI, Suraiya, “Merkezî Devletle Başetmek, Yerel Güçlerle Başetmek: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Bölgeleri ve Ayan”, *Osmanlılar ve Balkanlar: Bir Tarihyazımı Tartışması*, (der.) Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss. 403-436.

IVANOVA, Svetlana, *Aydınlanma: 17. ve 18. yy. Ruse Belediyesi Öncesi Döneme Doğru*, Ulusal Kütüphane ‘Kiril ve Metody’, Rusçuk t.y.

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, BAYRAK FERLİBAŞ, Meral, ÇOLAK, Kamil, *Rusçuk Ayanı: Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

DUYGU TANIDI

KAÇAN ERDOĞAN, Meryem, “Ruşuk Kalesi”, *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Rusuk*, (ed.) Meral Bayrak Ferlibaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, ss. 21-55.

KOCA, Uğur, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M. 1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı'da Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2015.

KOÇAK, Zülfiye, *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları: 1700-1730*, Gece Akademi, İstanbul 2019.

ÖZCAN, Tahsin, Osmanlı Mahallesi Sosyal Hayatı ve Kontrol Sistemi, *Marife: Bilimsel Birikim*, Cilt 1, Sayı 1, 2001, ss. 129-151.

ÖZEL, Ahmet, “Nezir”, *DİA*, 1, İstanbul 1988, ss. 337-340.

ROTH, Mitchel P., *Göze Göz: Suç ve Ceza'nın Küresel Tarihi*, (çev.) Barışhan Erdoğan, Can Yayınları, İstanbul 2017.

TANIDI, Duygu, *R-3 Numaralı Rusuk Şer'iyeye Sicilinin Çeviriyazısı ve Tahlili (H. 1093-1100/M. 1682-1688)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç Dr. Meryem Kaçan Erdoğan, Eskişehir 2013.

YAZICI, Muhammed, *Osmanlı Klasik Dönem Hukuku'nda Suç ve Ceza: Anadolu'da Kamu Düzeni*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND TURKEY

Burcu TAŞKIN* - Berfin AKIN**

ABSTRACT

Nationwide electoral thresholds (NETs) are known to secure a parliamentary majority for the largest party, reduce party system fragmentation, and prevent extreme, minor, or non-core group parties from entering parliament. By comparing Greece and Turkey, which have applied NETs since 1993 and 1983 respectively, this article investigates why some of these aims have not been achieved. Using time-series data since 1950, we show that neither country needed to introduce NETs to establish single-party governments. Rather, they were implemented primarily to prevent non-core groups from entering parliament as a party. This caused disproportional legislative representation, especially in Turkey. Although Turkey's NET initially reduced the raw number of parties contesting elections, this effect weakened in the long run and, in contrast to the literature, increased party system fragmentation. Finally, extreme parties have benefitted from Greece's fragmented party system since 2012 whereas electoral engineering in Turkey has failed to prevent non-core groups from passing the electoral threshold.

Keywords: Party System, Nationwide Electoral Thresholds, Greek Politics, Turkish Politics, Disproportional Representation.

---

* Associate Professor, Istanbul Medeniyet University, Political Science and Public Administration Department, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0003-4504-2098, E-mail: burcu.taskin@medeniyet.edu.tr

** Ph.D Candidate, Istanbul Medeniyet University, Political Science and Public Administration Department, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0003-2859-4317, E-mail: berfincakin@gmail.com

YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DEKİ SEÇİM BARAJLARININ PARTİ SİSTEMİ PARÇALANMASI VE ORANTISIZ TEMSİLİYETE ETKİSİ

ÖZ

Seçimlerde galip gelen parti için parlamento çoğunluğunu sağladığı bilinen genel seçim barajları (GSB); parti sistemi parçalanmasını azaltmak; aşırı, küçük veya çoğunluk/çekirdekte olmayan grupların partilerinin parlamentoya girmesini önlemek amacıyla uygulanır. Bu makale, sırasıyla 1993 ve 1983'ten beri GSB uygulayan Yunanistan ve Türkiye'nin karşılaştırmalı bir incelemesini vererek, bu amaçlardan bazılarının neden başarılı bir şekilde gerçekleştirilemediğini açıklama amacındadır. 1950'den bu yana iki ülkedeki seçimleri kapsayan zaman serisi data-setimiz, her iki ülke için de GSB'lerin uygulanmasının tek parti hükümetleri kurmak için bir gereklilik olmadığını, ancak esas olarak bazı grupların parlamentoya parti olarak girmesini önlemek için uygulandığını ve özellikle orantısız temsile neden olduğunu ampirik olarak sunmaktadır. Türkiye'de GSB uygulaması seçimlere katılan partilerin sayısını azalmıştır; ancak bu etki uzun vadede ortadan kalkma eğilimindedir ve literatürün tersine parti sistemlerini istikrara kavuşturmamıştır. Son olarak, Yunanistan'da 2012'den beri aşırı partiler, parçalı parti sisteminden yararlanırken, Türkiye'de seçim mühendisliği çekirdek olmayan grupların seçim barajını aşmasını engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: Parti Sistemi, Genel Seçim Barajı, Yunanistan Siyaseti, Türkiye Siyaseti, Orantısız Temsilîyet.

Introduction

Electoral reforms are believed to have strong effects on party system fragmentation and consequently on political stability. In his study of the significance of political parties for political systems, Peter Mair suggests, "To trace the source of problems of the legitimacy and stability of democratic regimes [one may look] back to the character of their party systems".¹ He concludes that the open structures of proportional representation (PR) electoral systems and fragmented party systems threaten democracies by making politics unpredictable. Since their transitions to multi-party democracy in the 19th century and 1950 respectively, Greece and Turkey, two

---

¹ Peter Mair, "Comparing Party Systems", *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, (eds.) Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi and Pippa Norris, Sage Publication, London 2002, p. 88.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

Southeast European countries, have mostly held regular democratic elections. However, both experienced political crises like military coups and social upheavals while economic crises undermined their political stability.² During the 1950s, both countries had pluralist electoral systems that, contrary to Mair's predictions, allowed unjust electoral disproportionality. This encouraged semi-democracies (or even authoritarian policies) while provoking significant political unrest. For example, the dominant parties won 80% of the parliamentary seats in Greece's 1952 election and between 1950 and 1957 in Turkey. To discourage authoritarianism, make representation fairer, and stabilize democratic political rule and the party system, both countries then adopted PR.³ Except for some periods detailed below, however, PR made it difficult for any party to gain a parliamentary majority in either country as it caused party system fragmentation and allowed extremist parties to enter parliament.

Because PR tends to produce small parliamentary majorities, countries using such electoral systems usually implement nationwide or regional electoral thresholds to encourage stronger governments by discouraging party fragmentation. Many Western democracies that apply PR or mixed systems use electoral thresholds with various levels, including Germany, Croatia, and the Czech Republic (5%), Bulgaria, Slovenia, and Norway (4%), and Ukraine and Spain (3%).⁴ NETs are not used in Luxembourg, Portugal, Iceland, Ireland, and Finland. Turkey has the highest NET at 10%, which was introduced in 1983 following the 1980 military

---

² Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Fourth Edition, Cambridge University Press, New York 2021; Yaprak Gürsoy, *Between Military Rule and Democracy: Regime Consolidation in Greece, Turkey, and Beyond*, University of Michigan Press, Ann Arbor MI, 2017; (eds.) Florian Bieber and Dario Brentin, *Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest From Maribor to Taksim*, Routledge, New York 2018.

³ Clogg, *op.cit.*; Panayote Elias Dimitras, "Electoral Systems in Greece", *Eastern European Development and Public Policy*, Palgrave Macmillan, London, 1994, p. 143-175, Ali Çarkoğlu, "Voting Behaviour", (eds.) Metin Heper and Sabri Sayarı, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, Routledge, London and New York 2012, p. 160-170.

⁴ Electoral thresholds differ based on the country. For example, a legal threshold is imposed to avoid fragmentation at the regional or district level while there is no national threshold in Spain. See Ignacio. L., Penas, "Cleavages and Thresholds: the Political Consequences of Electoral Laws in The Spanish Autonomous Communities, 1980-2000", *Electoral Studies*, Volume 23, Number 1, 2004, p. 23-43. In Croatia, a 5% threshold at the constituency-level is implemented and Kasapovic discusses that it prevented atomized pluralism as well as party fragmentation. See Mirjana, Kasapovic, "Coalition Governments in Croatia: First Experience 2000-2003", *Politička Misao*, Volume 40, Number 5, 2003, p. 52-67.

coup.⁵ Greece has had a NET since 1993 whereby parties and individuals (i.e., independent candidates) must exceed 3% of the vote nationally to gain any seats.⁶ In both countries, NET also aims to prevent non-core ethnic and religious minorities-Kurds (approximately 6-8% of Turkey's population in the 1970s) and Muslims (around 1% of Greece's population)-from entering parliament with their own parties as this is considered a threat to national security.⁷

Political stability has been associated in both countries with the formation of single-party governments (systems where one party wins an absolute majority of parliamentary seats) whereas multiparty coalition governments are blamed for causing political and economic crises. However, our merged data for Greek and Turkish parliamentary elections since 1950 (26 elections in Greece and 19 elections in Turkey) indicate that, following the adoption of NETs, the share of single-party government rule fell to 63% from 73% in Greece and 75% in Turkey (Table 1).

Furthermore, although the number of parties seeking election after the electoral reforms fell by 30% in Greece (from 41% to 19%) and over 50% in Turkey (from 8% to 3%), it rose again, especially in the 2010s, to 20-30 parties in Greece and 15-20 parties in Turkey. Moreover, rather than stabilizing, the effective number of parties (ENP) unexpectedly increased in both countries during the 1990s and 2000s. To achieve a 'generated majority'⁸

---

⁵ With the new election law approved on 31 March 2022, the threshold is reduced to 7%, which will be used starting from the 2023 national elections.

⁶ European Commission for Democracy through Law Report, Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems which Bar Parties from Access to Parliament, December 2008.

⁷ The current size of Turkey's Kurdish population is unknown because no official census has been conducted since 1965. According to the population censuses of 1960 and 1965, 6.66% and 7.55% of the population, respectively, spoke Kurdish as their mother tongue, Fuat Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Çiviyazıları, İstanbul 2000, p. 157, 207. Similarly, the current size of Greece's Muslim population is unknown due to large migrations and no official census since the 1950s. It is estimated at 90,000-135,000, which is equivalent to 1-1.5% of the total population. See Vermund Aarbakke, "Concept of Reciprocity and Its Significance for the Political Organization of the Muslim Minority in Greece", *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics*, (ed.) Samim Akgönül, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul 2008, p. 443- 460.

⁸ It is the condition leading party in order to produce an effective working parliamentary majority thanks to the electoral system, although it got less than the majority of the votes in the general election. See Douglas W. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven 1967, p. 173.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

Greece also introduced an electoral law giving extra seats to the largest party (40 seats in 2007 and 50 in 2012). However, rapid fragmentation and polarization have continued, with six early parliamentary elections since 2009, eight prime ministers, and four coalition governments. Finally, in both countries, while centre parties have failed to mobilize their voters, non-core groups and extremist parties have increased their seats in both parliamentary and local elections. In short, they have overcome the electoral thresholds.⁹

Our paper does not investigate whether political stability is synonymous with parliamentary majorities.¹⁰ Instead, because both countries designed their electoral systems to avoid coalition governments, this paper primarily asks why NETs have failed to guarantee parliamentary majorities for the largest parties and provide political stabilization in either country. Does electoral engineering, such as increasing NETs to control the political participation of minorities or non-core groups always work? There is a clear consensus that institutional and socio-economic factors affect party systems and their fragmentation. Research has focused on various factors that affect party systems: the link between party system fragmentation and political stabilization;¹¹ the impact of institutional determinants, such as electoral systems and voter turnout;¹² and socio-economic variables, such as social cleavages and economic crises.¹³ However, these studies generally ignore the

---

⁹ “Non-core” groups are any aggregation of individuals that a state’s ruling elite perceives as an unassimilated ethnic or religious group. This paper focuses on Kurds in Turkey and Greece’s Muslim minority. An extremist or anti-system party opposes liberal democracy and the constitutional order while a minor one accepts free elections and the parliament as legitimate structures while mobilizing small Numbers of voters.

¹⁰ Some studies even suggest a reverse causality. Daniel Diermier and Antonio Merlo found that between 1945 and 1997 in 11 Western democracies only 20 single-party governments were formed with over 50% of the parliamentary seats out of 313 elections. See “An Empirical Investigation of Coalitional Bargaining Procedures”, *Journal of Public Economics*, 2004, Volume 88, Number 3-4, p. 783.

¹¹ Stephen Coleman, “Dynamics in the fragmentation of political party systems”, p. 141; Bingham G. Powell. *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*, Harvard University Press, 1982; Scott Mainwaring and Timothy Scully, *Building Democratic Institutions: Party Systems In Latin America*, Stanford University Press, Stanford 1995.

¹² Octavio Amorim Neto and Gary W. Cox, “Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Volume 41, Number 1, January 1997, p. 149-174; Arendt Lijphart, “The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-85”, *The American Political Science Review*, Volume 84, Number 2, 1990, p. 481-495.

¹³ Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan, *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction*, Free Press, New York 1967; Jae-On Kim and Mahn-Geum Ohn, “A Theory of Minor-party Persistence: Election Rules, Social Cleavage, and the Number of Political Parties”, *Social Forces*, Volume 70, Number 3, 1992, p. 575-599; Ali Çarkoğlu, “The

effects of NETs on party fragmentation and the performance of the political system.

By merging data for Greek and Turkish parliamentary elections since 1950,¹⁴ the present study aims to fill this gap by testing the influence of electoral thresholds on party system fragmentation in two very similar cases, where the outcomes exhibit both similarities and differences. This paper first briefly reviews the literature on the relationship between party systems, electoral systems, socio-economic determinants, and electoral thresholds. It then discusses political stability in Greece and Turkey in relation to NETs. The third part presents the hypotheses to be empirically tested with a combined dataset for Greek and Turkish parliamentary elections. The paper concludes by considering party system fragmentation in Turkey and Greece, particularly Turkey's shift from parliamentary rule to presidentialism in 2018 and the new bill on reducing the NET to 7%, and Greece's proposed shift from reinforced to simple PR.

1. Party System Fragmentation and Electoral Thresholds

Previous cross-national studies suggest that electoral reforms can increase the number of parties. This fragmentation of the party systems, defined as the degree to which votes are scattered across minor parties, has several causes, including the voting system, social and economic cleavages, and democratization. The main concern regarding fragmentation is that it can make governments unstable¹⁵ while a multitude of parties can significantly impair the political system's performance.¹⁶ Some researchers have argued that government stability and the democratic government fall as the number

---

Turkish Party System in Transition: Party Performance and Agenda Change", *Political Studies*, Volume 46, Number 3, 1998, p. 544-571; Anna Bosco and Susannah Verney, "From Electoral Epidemic to Government Epidemic: The Next Level of the Crisis in Southern Europe", *South European Society and Politics*, Volume 21, Number 4, 2016, p. 383-406.

¹⁴ In Greek political science, scholars usually include the post-authoritarian period, referring to the transition to democracy in 1974, known as the *Metapolitefsi* (Μεταπολίτευση). To measure the impact of electoral law changes and maximize the Number of cases for both countries, this study includes all elections since 1950.

¹⁵ Stephen Coleman, "Dynamics in the fragmentation of political party systems", *Quality and Quantity*, Volume 29, Number 2, 1995, p. 141-155.

¹⁶ Arendt Lijphart, "*Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*", Oxford University Press, New York 1994; Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1976.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

of parties in parliament and ideological polarization between them rises. Conversely, four-party system factors shape political (in)stability: fragmentation in/multiparty system; strong party ties to social groups; strong support for radical parties; and voter volatility.¹⁷ Regarding Western democracies, however, neither an increase in the effective number of parties nor the formation of coalition governments cause government instability and democratic backsliding.¹⁸

Political science research has produced a clear consensus that both socio-economic and institutional factors influence party systems and fragmentation,¹⁹ although researchers claim that fragmentation may also be due to social cleavages. As Lipset and Rokkan put it, “the party system of the 1960s reflects-with few but significant exceptions-the cleavage structures of the 1920s”.²⁰ Other studies show that regionalization of social cleavages creates a conversion bias against minor parties that affects voters’ attitudes towards them. This in turn changes the impact of electoral rules.²¹ That is, the number of parties depends on the interaction between social heterogeneity and electoral permissiveness. Critically, because the cleavage structure affects both the electoral system adopted and the number of parties within it, electoral rules may decisively determine fragmentation.

Other studies on fragmentation draw on Duverger’s law,²² which claims that PR systems encourage party proliferation and government instability. According to Duverger, two factors shape electoral rules: mechanical (institutional) and psychological. The institutional approach

---

¹⁷ Michael Taylor and Valentine M. Herman, “Party Systems and Government Stability”, *The American Political Science Review*, Volume 65, Number 1, 1971, p. 28-37; Mainwaring and Scully, *op.cit.*, p. 31.

¹⁸ Michael Laver and Norman Schofield, *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1998; Daniel Diermier and Antonio Merlo, “An Empirical Investigation of Coalitional Bargaining Procedures”, *Journal of Public Economics*, Volume 88, Number 3-4, 2004, p. 783-797.

¹⁹ Amorim-Neto and Cox, *op.cit.*, p. 149.

²⁰ Lipset and Rokkan, *op.cit.*, p. 50.

²¹ Kim and Ohn, *op.cit.*, p. 582; Flick Martina Witzig and Adrian Vatter, “Electoral Institutions, Social Diversity and Fragmentation of Party Systems: A Reassessment”, *Swiss Political Science Review*, Volume 24, Number 1, 2018, p. 1-15; Amorim-Neto and Cox, *op.cit.*, p. 165. Peter Ordeshook and Olga V. Shvetsova, “Ethnic Heterogeneity, District Magnitude and The Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Volume 38, Number 1, February 1994, p. 100-123.

²² Maurice Duverger, *Political Parties*, Methuen, New York 1954.

considers how electoral rules shape voter choice whereas the psychological approach considers how voter expectations and their electoral experiences respond to changes in electoral rule²³ That is, the former concerns vote-seat relationships whereas the latter concerns vote distribution.²⁴ For Sartori, party systems involve inter-party competitions, determined by the relationships and reactions between parties.²⁵ Additionally, inter-party competitiveness and electoral unpredictability help new parties enter parliament whereas the opposite discourages excessive changes.²⁶

The prominent studies reviewed so far have tended to consider NETs as a psychological rather than mechanical determinant of voter strategies and government stability. Institutionally, Taagepera and Shugart suggest that ensuring fairer electoral representation through the choice of constituency size helps convert the actions of political parties and voters into political results.²⁷ Therefore, when a constituency is contested by many parties, it is unreasonable to use a threshold to eliminate them because it increases disproportionality. In short, while all electoral mechanisms are disproportional to some extent, small constituencies or high electoral thresholds help the larger parties or coalitions gain seats disproportionately. Psychologically, strategic voting and coalition formation may interact with electoral mechanisms to affect fragmentation. Duverger's law predicts that strategic voting for pre-electoral coalitions, which is itself shaped by the electoral thresholds, strongly affects voter psychology. Given that coalition government is more likely under PR, voters may strategically prefer potential coalition partners that might not otherwise pass the threshold.²⁸ Under PR, strategic voting is considered unnecessary since voters are represented in proportion to their votes. Nevertheless, Golder argues that high thresholds encourage disproportionality by making coalition governments more likely,

---

²³ Lipset and Rokkan, *op.cit.*, p. 50.

²⁴ Andre Blais and R.Kenneth Carty, "Does Proportional Representation Foster Voter Turnout?", *European Journal of Political Research*, Volume 18, Number 2, 1990, p. 92; Witzig and Vatter, *op.cit.*, p. 1-15.

²⁵ Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework For Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1976, p. 169.

²⁶ Mair, *op.cit.*, p. 89.

²⁷ Rein Taagepera and Matthew Soberg Shugart, "Predicting The Number of Parties: A Quantitative Model of Duverge's Mechanical Effect", *The American Political Science Review*, Volume 87, Number 2, June 1993, p. 462.

²⁸ Amorim-Neto and Cox, *op.cit.*, p. 168.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

with pre-electoral coalitions resulting from bargaining between parties seeking parliamentary seats.²⁹

As this literature review has noted, these studies disagree in explaining how NETs have failed to create political stability and prevent extreme parties from entering parliament in countries with similar institutional features and PR systems. While these cross-national studies can show that electoral reform changes the number of parties, they are limited in analyzing the reasons why these countries adopt NETs and why electoral engineering does not work. Accordingly, this study presents a pure time-series analysis of the institutional change and the evolution of the Turkish and Greek party systems with a hermeneutic quantitative analysis. The two countries are chosen as the most similar examples of PR electoral systems adopting NETs.

2. Party System Fragmentation in Turkey and Greece: Electoral Laws, Disproportionate Representation, and Government Stability

Neither Greece nor Turkey has prevented party system fragmentation despite efforts to ensure a ‘generated majority’ to encourage political stability and discourage extreme parties through electoral engineering (e.g., NET and extra seats for the largest party). Both countries implemented NETs for two main reasons: first, to eliminate the need for coalition governments, which were blamed for causing political instability. This was reasonable, given the military interventions after political parties failed to form governments or made coalitions with anti-system parties supporting political violence. The second reason was to exclude or limit the parliamentary participation of non-core religious or ethnic groups.³⁰ Table 1 summarizes government types in Turkey and Greece since 1950. Following elections without NETs (8 in Turkey and 15 in Greece), more than 70% of governments were formed by one party, which is quite high compared to Western European democracies at around 50%.³¹ While these statistics do not prove that NETs reduced the

---

²⁹ Sona Nadenichek Golder, “Pre-electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies”, *British Journal of Political Science*, Volume 36, Number 2, 2006, p. 193-212.

³⁰ Burcu Taşkın, “SYRIZA’s Electoral Victory in Greek Thrace: Impact of Muslim Minority Vote in the Changing Political System”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Volume 23, Number 2, 2017, p. 157; Ali Hüseyinoğlu, “Balkanlarda Azınlıklar ve Siyasal Katılım Hakkı: Batı Trakya (Yunanistan) Örneği”, *Yeni Türkiye*, Volume 21, Number 69, 2015, p. 4777-4786.

³¹ Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm, “Coalition Governance in Western Europe: An Introduction”, *Coalition Governance in Western Europe*, (eds.) Wolfgang Müller and Kaare Strøm, Oxford University Press, Oxford 2000, p. 2.

number of single-party governments, they show that, in contrast to consolidated Western countries, no single party has survived through all elections in either country.³²

Table 1. Government types in Turkey and Greece before and after introducing a NET

	Single-Party Governments		Coalition Governments or No Government Formed		Parliamentary Elections since 1950	
	Before NET	After NET	Before NET	After NET		
Turkey	5 (75%)	7 (63%)	3		4	19
Greece	10 (73%)	7 (63%)	5		4	26

2.1. Turkey

Following the shift to PR, non-core groups in both countries have gained parliamentary representation. In Turkey, the Kurdish movement first overcame the electoral threshold through joint lists, then independent candidate blocs, and finally as a party in the 2015 and 2018 parliamentary elections. To get around the threshold, members of small parties commonly compete as candidates of larger parties before returning to their original parties. Anti-system pro-Islamist parties increased their vote shares after the 1990s and came to power in 2002 with the economically neo-liberalist and ideologically conservative Justice and Development Party [Adalet ve Kalkınma Partisi (JDP)]. Today, Islamist parties (JDP and Felicity Party / SP) and the Kurdish People's Democratic Party [Halkların Demokratik Partisi (HDP)] represent over 55% of the vote. In Greece, despite the 3% electoral threshold for independent candidates, Muslim candidates have gained many votes in Western Thrace since the 1990s to win seats on national party tickets.

Turkey's electoral system laws, which were mostly introduced after the military interventions in 1960 and 1980, have kept party system fragmentation artificially low.³³ Election Law (26.04.1961/no.298), passed following the 1960 military intervention, replaced Turkey's plurality electoral

³² Çarkoğlu, *op.cit.*, p. 551; Gürsoy, *op.cit.*, p. 4.

³³ Çarkoğlu, *op.cit.*, p. 551.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

system with PR (D'Hondt). The 10% threshold, regulated by Law No. 2839, Section 33 in June 1983, determines the members of the Turkish Grand National Assembly. The threshold was set to ensure that those with similar political views would necessarily gather within one party.

The law also defines a 'constituency electoral threshold' in line with the overall aim of preventing minor parties that support ethnic or religious interests from entering parliament while promoting majority governments.³⁴ Three general elections were made according to this 'double threshold' system. The goal of implementing this high threshold was largely realized at the beginning. Legal thresholds initially favoured the newly established parties such as ANAP with gaining the majority of votes, as they were intended. Relatively quickly thereafter, especially with the abolishment of the ban on the existing politicians and party names, NETs facilitated the return of the post-coup parties (or their successors) to power. In the 1990s, NETs failed to achieve what it was intended: it was not difficult for new parties to emerge by gaining electoral support, and it did not reduce volatility in Turkish elections. Since 1983, the NET has always been on every political party's agenda. There were recent discussions on lowering Turkey's threshold to 7% and on the 31st of March, 2022 the new election law has been approved by the parliament.³⁵

Turkey's threshold is the highest in Europe, where the average (excluding Turkey) is 4.6%. Only five countries have NETs above 5%: Turkey (10%), Liechtenstein (8%), the Russian Federation and Georgia (7%), and Moldova (6%). Yet, the effect of the electoral threshold in Turkish elections has been limited to satisfy expectations. While it initially prevented minor parties from entering parliament, non-core ethnic Kurdish and anti-system pro-Islamist parties successfully mobilized their voters to win many seats after the 1980 military coup. During the 1990s, party system fragmentation increased while a majority government was only achieved in the 2002 elections by wasting 45% of the votes. This in turn, in parallel with Duverger's theory on the psychological impact of institutions, shaped voting

---

³⁴ Sabri Sayari, "Back to a Predominant Party System: the November 2015 Snap Election in Turkey", *South European Society and Politics*, Volume 21, Number 2, 2016, p. 187.

³⁵ <https://www.dailysabah.com/politics/elections/turkeys-new-election-law-likely-to-lower-threshold-to-7>, (12.5.2021); <https://www.dailysabah.com/politics/elections/turkey-lowers-national-threshold-to-7-with-new-election-law>, "Turkey's new election law likely to lower threshold to 7%", Turkey lowers the national threshold to 7% with the new election law, (1.4.2022).

behaviour in the 2007 elections as voters abandoned minor parties in favour of strategic voting. Meanwhile, Turkey's NET has also encouraged minor and ethnic parties to run independent candidates via joint lists with the major parties.

Therefore, the Turkish party system, which has been characterized by high volatility and fragmentation, seems to decrease not with the implementation of 10% NET in 1983, but with the coming to power of JDP in 2002 when the party gained more than 50% of the seats in the parliament in the last four elections. The average district magnitude in Turkey was 6.25 (before the June 2018 legislative elections, in which the number of seats in the parliament increased from 550 to 600), which is lower than the median among countries with PR rules (7.925) in Bormann and Golder's dataset.³⁶ As argued in the recent studies, in addition to the electoral formula and the threshold, the district magnitude also empowered the JDP.³⁷ The fact that in predominant party systems- as Turkey has since 2002-, the fragmentation of political opposition and the ideological distance between the opposition parties can be another important reason for the failure of the opposition to replace the dominant party in power.³⁸ Moreover, naturally, the fear of a wasted vote due to the high threshold prompts voters to support their second-best option, which concentrates the votes among large parties. This situation has changed when the transition to the presidential system Turkey consolidated a two-bloc system consisting of a JDP-led People's Alliance in favour of a presidential system and Nation Alliance by the ideologically distanced opposition parties headed by the CHP.³⁹ The fact that the parties in the pre-electoral alliances are exempt from individual thresholds decreased this fear of wasted vote for the Turkish voters.

Turkey and Greece have differed regarding disproportionality (the percentage of votes wasted because they do not result in parliamentary representation). In Turkey's 1983 elections, just after NET was implemented,

---

³⁶ Christian N. Bormann and Matt Golder, "Democratic Electoral Systems around the World, 1946-2011", *Electoral Studies*, Volume 32, Number 2, p. 360-369.

³⁷ Düzgün Arslantaş, et al., "Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey", *Swiss Political Science Review*, Volume 26, Number 1, 2020, p. 125-143.

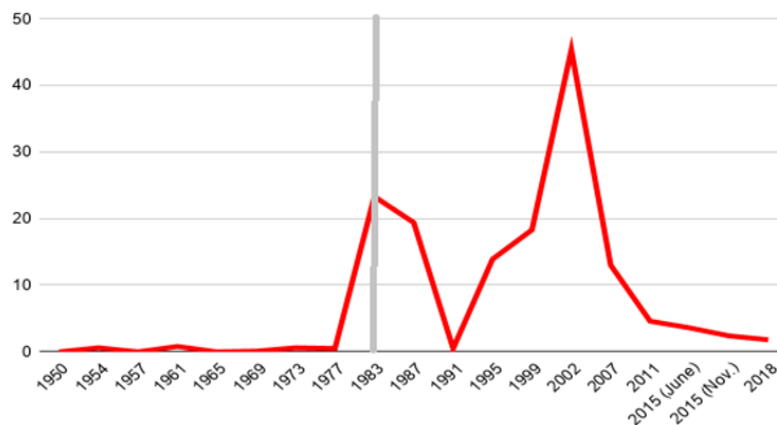
³⁸ Sayarı, *op.cit.*, p. 188.

³⁹ Burcu Taşkın, "The 2019 Provincial Elections in Turkey: AKP's Struggle to Retain Power Vis-a-Vis a Revitalized CHP", *Regional and Federal Studies*, 2021, Volume 31, Number 3, p. 462.

**IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY**

disproportionality increased from 0.5 to 23.30%. Similarly, in the 1987 elections, the Motherland Party (ANAP) gained 292 seats (64.80%) from only 36.31% of the vote whereas the Social Democratic People's Party gained only 99 seats from 24.74% of the vote, while 22.30% of the total vote remained unrepresented in parliament. In the 1991 parliamentary elections, disproportionality dropped back to 0.5% because the Kurdish movement party HADEP ran under the Social Democratic People's Party's (SHP) joint list (Figure 1). In the 1995 and 1999 elections, however, it rose more than 10% after Kurdish movement leaders were arrested and HADEP was banned. Overall, including in 1991, Turkey's electoral system has only rewarded the party with the largest vote share rather than all parties exceeding the threshold. However, once the additional constituency or regional threshold was abolished in 1995, all parties exceeding the thresholds benefitted from disproportionality.⁴⁰

Figure 1: Disproportionality rates in Turkey (before and after NET)

ENP in Turkey was highest during the 1990s, characterized by frequent coalition governments. In the 1999 elections, centre-left and centre-right parties together won 57.6% of the votes. Since 2000, however, party system fragmentation has decreased with a more stable party system under JDP's single-party government rule. Nevertheless, radical right and left

⁴⁰ Yavuz Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", *Anayasa Yargısı*, Volume 22, Number 1, 2006, p. 195.

parties still claim around 67% of votes.⁴¹ During the 1970s, despite relatively high ENP and coalition governments, Turkey had a two-party system contested by PRP and the Justice Party.⁴² After the presidential system was adopted in 2018, disproportionality fell to just 1.80% due to the pre-electoral alliance law of March 13, 2018. Because NET was now based on each alliance's total vote share rather than its individual parties' shares, the joint list formula and pre-electoral alliances resulted in 9 parties being represented in parliament. It also increased party system fragmentation even though there were only 5 elected parties. That is, despite NET, both minor and extreme parties passed the thresholds.

2.2. Greece

Since 1974, Greece has used open-list PR with some unique features.⁴³ All parliamentary elections after 1974 used the so-called 'ameliorated' or 'reinforced' proportional system,⁴⁴ which gives the winning parties (which were centre-right New Democracy and centre-left PASOK until 2012) a considerably higher share of parliamentary seats than its share of votes is, at the expense of smaller parties (again mainly the leftist parties until 2012). The sole exception was the proportional system used in three consecutive elections between 1989 and 1990, which significantly reduced the first party premium, causing governmental instability for several months. A nationwide electoral threshold of 3% was added to the electoral law in 1993. Unlike in other European countries, this applied both to national parties and independent candidates to prevent extreme parties and Muslim politicians

---

⁴¹ According to the 2018 Parliamentary election results: far-right parties JDP 42,56%; MHP 11,1%; Felicity Party gained 1,34% and far-left party HDP got 11.7% of the votes.

⁴² Ergün Özbudun, "Seçim Sistemleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Volume 44, Number 1, 1995, p. 529.

⁴³ Electors cast a 'preferential vote' for one to five candidates on a constituency list, depending on the Number of seats. Parliament has 300 seats of which 238 are allocated to the 56 districts where candidates campaign in hopes of winning enough votes to secure one of these seats. Political parties, party coalitions, and independents may present lists of candidates. Twelve of the remaining seats are national seats awarded to parties based on their national vote share. To determine how many district seats a party will receive, Greece uses the Largest Remainder System, which allocates seats to each party in two steps. First, a vote quota is determined by the size of the district using the Droop quota formula (total valid poll/seats + 1). Second, once the quota is decided for a district, each party meeting this vote quota is awarded seats. Their votes are then subtracted from the party total.

⁴⁴ GRFREECE, *Greece Electoral, Political Parties Laws and Regulations Handbook: Strategic Information, Regulations, Procedures* (World Business and Investment Library), Intl. Business Pub., USA 2015.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

from entering parliament as independents.⁴⁵ for the threshold also applied to European elections. Since Western Thrace joined Greece in 1920, its Muslim minority has been represented in all elections except 1993, when Muslim parliamentary candidates ran as independents despite the impossibility of electing an independent MP due to the threshold.⁴⁶

The threshold introduced in 1993 ended the minority's struggle to participate outside Greece's main parties. In the four general elections between 1993 and 2004, multi-member constituency seats were initially allocated to each constituency under a quota system using the Hagenbach-Bischoff method. The 2007 and 2009 general elections were held under the new electoral law of 2004, which automatically grants the winning party a majority premium of 40 seats while the remaining 260 seats are distributed by proportional representation. An amendment in 2012 increased this majority premium, also known as bonus-adjusted proportional representation, to 50 seats, leaving 250 seats to be allocated by PR. This rule enabled the country to use an open list system in standard elections, which should result in a proportional system based on the high district magnitude. Nevertheless, Greek elections have historically resulted in a two-party system with the two strongest parties alternating in winning a parliamentary majority.⁴⁷ Another reason why the legal threshold of 3% in Greece has a little effect is the natural threshold (the percentage of votes needed to get one seat at a district level), and is mainly dependent on the mean district magnitude (the average number of legislators returned per districts) use of fifty-six districts for party lists.⁴⁸

Hence, Greece implemented NET, its party system after 1981 changed from polarized pluralism to a two-party system whereby the socialist

---

⁴⁵ Elias Nikolakopoulos, "The Electoral Influence of Political Parties", in *Elections and Political Parties in the 1980s: Evolution and Prospects of the Political System*, (eds.) Christos Lyrintzis and Elias Nikolakopoulos, Themelio, Athens 1990, p. 203-247.

⁴⁶ Similarly, the Muslim minority voted for their own party DEP in the 2014 and 2019 elections for the European Parliament (EP), and despite the fact that the party gained the majority of votes in the Ksanthi and Rhodopi districts due to 3% threshold failed to send representatives to the EP. For detailed information about the Muslim-Turkish MPs served in the Greek Parliament see Özer Hatip, *Yunan Parlamentosu'nda Görev Yapmış Batı Trakya Türk Milletvekilleri*, Bakeş Yayınları 33, 2015.

⁴⁷ The open list system means that each party produces a list of eligible candidates for each district. Voters then select the candidate they want to represent them from a list of candidates.

⁴⁸ Pippa Norris, *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, p. 107.

PASOK and conservative New Democracy alternated in government,⁴⁹ with smaller parties playing only marginal roles in governmental politics. Greece thus contradicts Duverger's Law since its reinforced PR has consistently produced a two-party system that barely requires compromise or coalition politics.⁵⁰ Recently, however, its party system (like others in Europe) has undergone rapid fragmentation and polarization.

In political science, party system fragmentation is usually measured by the effective number of parties in terms of the allocation of parliamentary seats and various power indices of each party's importance in forming majority coalitions. According to the inverse sum of the squared seat shares index, Greece had a solid two-and-a-half party system throughout the 1990s and 2,000s (like the UK). After the May 2012 elections, however, the effective number of parliamentary parties jumped to 4.83, before stabilizing at 3.76 because of the elections' particular strategic and highly politicized character, when Greece's Eurozone membership was under threat and the EU was exerting enormous pressure. Since 2009, Greece has held six parliamentary elections, all called early, and its first referendum since 1974 while having eight prime ministers and four coalition governments. Given this high volatility, Greece currently lacks an established party system; if anything, it resembles the turbulent transitional period typically seen in new democracies until their party systems settle down.

Since 1993, minor and minority parties have criticized NET for being anti-democratic.⁵¹ In 2017, for example, the leader of the Union of Centrists party, Leventis, stated, "if the Muslim party had a 5 percent vote, we would have made the threshold 5 percent." That is, NET in Greece was introduced to control the political representation of Muslims.⁵²

---

⁴⁹ Takis S. Pappas, "The Transformation of the Greek party system since 1951", *West European Politics*, Volume 26, Number 2, 2003, p. 90-114.

⁵⁰ Dimitras, *op.cit.*, p. 143.

⁵¹ "Yunanistan'daki azınlık sorunları Atina'da ele alındı", *Gündem Gazetesi*, <https://gundemgazetesi.com/news/detayh.php?id=2402>, (15 December, 2016).

⁵² "Vasilis Levendis'ten Batı Trakya Türklerini ulusal tehdit olarak gören açıklama", *ABTTF*, <https://www.abtff.org/html/index.php?link=detay&id=5667&grup=4&arsiv=hfceyxob>, (12 September, 2017). Also See Hüseyinoğlu and Sakellariou, "Islamophobia in Greece", *European Islamophobia Report 2017*, SETA Publications, Istanbul 2018. They highlight that with his statement Leventis suggests "any possible entrance of an Islamic political party into the Greek Parliament would also work for the national interest of the neighbouring country, namely Turkey", p. 291.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

After the May 2012 elections, the first held after implementing the first two EU bailout programs, the number of parliamentary parties jumped to eight, including radical left and right parties. This extreme fragmentation was unprecedented in Greek politics. PASOK and ND's support fell to a historic low, together with losing over 45% of their votes, while SYRIZA suddenly became a main political player by almost quadrupling its vote share. Because the 2012 May/June parliamentary elections shook up the traditional party system and radically transformed voters' electoral behaviour, many Greek scholars describe them as the 'double-earthquake elections'.⁵³ Voter turnout fell (around 56% in recent elections) while electoral volatility increased along with the effective number of parties.⁵⁴ This period of political turmoil and de-institutionalisation caused a de-alignment of the voters. By 2012, some established political parties disappeared⁵⁵ and the single-party government ended. The party system also switched from two-partyism involving ND and PASOK to polarized pluralism.⁵⁶ However, the 2019 parliamentary elections signalled a return to normal two-partyism between ND and SYRIZA.⁵⁷

2.3. Disproportional Representation and Party System Fragmentation in Comparison

Disproportionality in Greece has remained lower than in Turkey, with the highest levels in the 1952 (13%) and 1981 (16%) elections before NET was introduced in 1993 and in the May 2005 elections (19%) after it (Figure 2). Various constitutional factors can explain this difference. Whereas pre-

---

⁵³ Yannis Voulgaris and Ilias Nikolakopoulos, "Introduction", *Ο Διπλός Εκλογικός Σεισμός [2012 The Double Earthquake Elections]*, Themelio, Athens 2014; Eftichia Teperoglou and Emmanouil Tsatsanis, "Dealignment, De-Legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012", *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, Volume 24, Number 2, 2014, p. 222-242.

⁵⁴ Roula Nezi, "Economic Voting Under the Economic Crisis: Evidence From Greece", *Electoral Studies*, Volume 31, Number 3, 2012, p. 503; Bosco and Verney, *op.cit.*, p. 383.

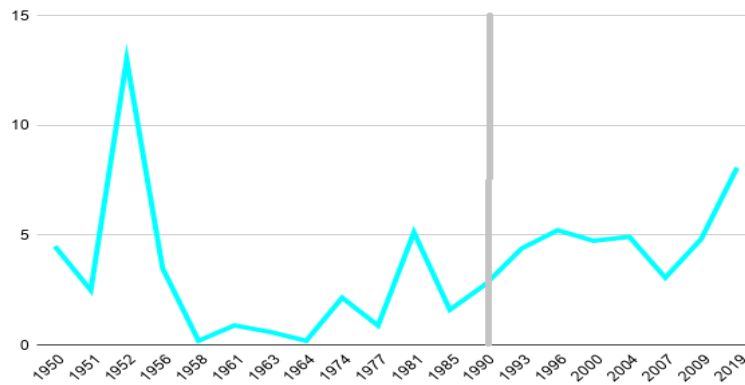
⁵⁵ Vasiliki Georgiadou and Jenny Mavropoulou, "Anti-Establishment Parties in Government: Syriza-Anel Policy-Making Match between the Radical Left and the Radical Right", *Southeastern Europe*, Volume 45, Number 1, 2021, p. 19-47.

⁵⁶ Emmanouil Tsatsanis, "The Swift Unravelling: Party System Change and De-institutionalization in Greece During the Crisis", (ed.) *Marco Lisi, Party Systems and Democracy in Europe: Continuity, Renewal or Change?*, Routledge, London 2018, p. 115-136.

⁵⁷ Emmanouil Tsatsanis, et al., "Two-Partyism Reloaded: Polarisation, Negative Partisanship, and the Return of the Left-right Divide in the Greek Elections of 2019", *South European Society and Politics*, Volume 25, Number 3-4, 2020, p. 1-30; Rori Lamprini, "The 2019 Greek Parliamentary Election: Retour à la Normale", *West European Politics*, Volume 43, Number 4, 2020, p. 1023-1037.

electoral alliances are prohibited in Turkey, parties form pre-electoral blocs in Greece, especially between ideologically similar parties, which enable minor parties to mobilize their voters despite the electoral threshold. Consequently, whereas post-electoral coalitions are seen in Turkey, pre-election alliances are common in Greek politics. In Greece, the similarity in trends with the number of parties is striking. Before Greece’s economic crisis, wasted votes remained below 5% (Figure 2). In the first post-bailout elections of 2012, however, wasted votes climbed sharply to 19%, representing more votes than the winning party won. In the three elections, wasted votes have been significantly higher than before 2009, as have the number of parties. This shows that both institutional factors and socio-economic factors determine party system fragmentation and disproportionality.

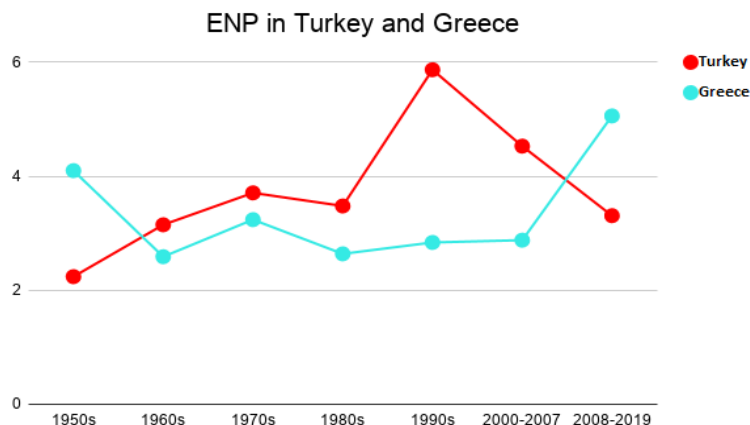
Figure 2. Disproportionality rates in Greece (before and after NET)

The information provided in Figure 3 (average ENP per decade) shows different patterns of party system stabilization although the two countries adopted similar electoral systems and NET implementation. Until 2009, party system fragmentation-as measured by ENP-was lower in Greece than in Turkey, except in the 1950s, remaining very stable at around 2.5, which reflects a two-party system. This suggests that Duverger’s law on mechanical factors does not always apply when a detailed historical institutionalism approach is used for the low number of cases.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

Figure 3. Effective number of parties in Turkey and Greece (1950s-2010s)

Fragmentation in Greece rose steadily by 183% between 2009 and May 2012. In the repeated 2015 parliamentary elections, eight parties passed the threshold. Alongside high ENP rates, Greece has seen increasing disproportionality and falling voter turnout. This suggests that voters have responded differently to Greece's political instability and economic crisis: while supporters of centralist parties have expressed their discontent by not voting or voting negatively, extreme parties have successfully mobilized their supporters to vote.

Given the political instability in both countries, inter-election periods are also important for analysing party system fragmentation. Turkey has had fewer snap elections than Greece, which had only four periods without snap elections (1981-1985, 1985-1989, 1996-2000, and 2000-2004). This is despite Turkey's problematic democratic history, including military interventions almost every decade, coalition governments, economic crises, and regime changes. Greece has held 26 elections since 1950 compared to 19 for Turkey while the average period between elections is 1,295 days in Turkey and 922 in Greece (Table 2). This difference may be due to cultural factors rather than institutional determinants. In Turkey, the party oligarchy is strong enough for the party leader, who is very important for Turkish politicians, to

retain power.⁵⁸ Hence, they are less likely to resign in the face of political or economic crises. In Greece, to protect democracy, centralist parties have preferred to call elections rather than form coalitions with anti-system parties to retain power.

3. Hypothesis and Data Analysis

As explained above, NETs are used to decrease the number of parties contesting elections and eliminate political instability stemming from dynamic and static effects of policies by stopping minor parties from entering parliament. Depending on the threshold level, this can cause low parliamentary representation (high disproportionality). In Greece's elections between 2015 and 2019, representation rates decreased from 93.7% to 91.92% whereas they increased from 87.48% to 99.31% in Turkey.⁵⁹

Previous research has considered party system fragmentation in terms of the institutional factors suggested by Duverger. In the present study, the relationship between NET and party system fragmentation will be measured both by the number of parties running in the elections and the number of parties represented in parliament. On the other hand, because our attention is on the legal thresholds (defined by electoral law) rather than the natural threshold based on district size, the research design does not compare district magnitude measurements for the two countries. Based on Duverger's law and other theories of party systems, we will test our research question as to why NETs have not had the desired effects in Greece and Turkey. To do this we test a multiple linear regression (MLR) model for three main factors: the influence of NET, institutional arrangements, and economic changes. Table 2 reports descriptive statistics for all variables.

---

⁵⁸ İlder Turan, "Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Volume 45, 2011, p. 1.

⁵⁹ Turkish Statistical Institute, Turkish Election Results 2019, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1061, (26.5.2022)

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

Table 2. Descriptive Statistics

	Greece		Turkey	
	Minimum	Maximum	Minimum	Maximum
N: number of parliamentary elections	26		19	
Electoral threshold	0	1	0	1
Number of parties competed in the elections	4	41	3	20
Number of parties in the parliament	3	10	2	8
Effective number of parties	2.19	8.95	2.14	5.79
First party's seat Percentage	24.80	82.33	24.70	94
Vote gap between the first two parties	0.80	33.95	1.73	25.70
Voter Turnout	57.91	86.57	64.30	93.30
Economic growth	-5.71	11	-3.38	11.10
Average number of days between elections	42	1,476	147	1,722

Source: Table compiled by the authors.

H1: *Implementing a NET reduces party system fragmentation.*

The second hypothesis concerns the role of party systems in party system fragmentation. Previous research indicates that party systems are influenced by several electoral system variables, including the electoral system and competitiveness. Studies conclude that PR encourages more parties and greater government instability. Countries with PR therefore usually implement NETs to encourage strong governments by reducing party system fragmentation whereas countries with plural or majoritarian electoral systems do not need extra-institutional mechanisms to support the largest party and ensure governmental stability. Greece's introduction of reinforced PR in 1974 created a stable political system with strong single-party governments whereas Turkey's introduction of PR with D'Hondt in 1961 failed to bring political stability. Both countries had fewer parties before PR,

except for Greece in 1950. During the 1950s, both Greece and Turkey suffered high disproportionality and authoritarian policies under pluralist electoral systems whereas PR encouraged high competitiveness. Our second hypothesis, therefore, addresses party system fragmentation in relation to the electoral system, competitiveness, voter turnout, and the largest party's seat percentage,⁶⁰ as follows:

H2.a: *PR in Greece and Turkey increases party system fragmentation by increasing competition and reducing the largest party's vote share.*

H2.b: *PR increases party system fragmentation by increasing voter turnout.*

Several studies have investigated the effect of socioeconomic determinants on party system fragmentation. Accordingly, the third hypothesis addresses the relationship between the party system and the government's economic performance. In particular, economic growth during the election year can influence the country's political trajectory. In Turkey, the number of parties contesting elections was lowest in 1950 and 1983 with three parties, when economic growth was 9.40% and 4.97% respectively. In Greece, there were only four parties in 1961 with 11% economic growth.⁶¹ Hence, a negative relationship is expected between the number of parties running for elections and economic growth during an election year on the basis that voters punish centralist parties for economic turmoil. This leads to the third hypothesis:

H3: *Economic growth in an election year reduces party system fragmentation*

Based on these hypotheses, this study tests how the following types of variables affect party system fragmentation (number of parties in parliament and ENP) in Greece and Turkey: institutional (electoral threshold); party system (number of contesting parties, party competition, voter turnout, largest party's vote share); and socioeconomic (economic growth). It uses electoral data for 45 parliamentary elections between 1950 and 2019 (26 in Greece; 19 in Turkey) to test an MLR model for each dependent variable.

---

⁶⁰ The electoral system is coded as a binary variable: PR: 1; Plurality: 0; competitiveness is measured as the percentage vote gap between the first two parties.

⁶¹ World Bank, 2019,

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=GR>, (26.5.2022).

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

Table 3: Regression equation with NET, party system, and socioeconomic variables

	Dependent variable: number of parties in the parliament		Dependent variable: effective number of parties	
	B	t	B	t
(Constant)	16,859	6,384	11,041 (2,458)	4,491
Electoral threshold	* -.765 (.386)	* -1,981	.679 (.360)	1,888
Number of parties contesting election	* .046 (.022)	* 2,124	.002 (.020)	.093
Competitiveness	* .069 (.030)	* 2,263	.022 (.028)	.765
First party's seat percentage	** -.092 (.022)	** -4,260	-.087 (.020)	** -4,294
PR or Plurality	-1.206 (.692)	-1,743	-1.306 (.644)	* -2,028
Percentage voter turnout	** -.090 (.027)	** -3,339	-0.029 (.025)	-1,173
Economic growth during election Time	-.031 (.050)	-.620	-.018 (.046)	-.387

The MLR model (Table 3) presents our core results. Except for the electoral system and voter turnout, they confirm previous studies of party system fragmentation. Contrary to expectations, the number of parties

represented in parliament decreased after Greece and Turkey adopted PR (39 of 45 elections). While this result confirms Lijphart's argument⁶² that the electoral system is not a very strong electoral engineering instrument for shaping the party system because the decrease (*H2.a*) is not statistically significant. Considering that Greece's party system remained very stable until 2008, this result makes sense, although it contradicts Duverger's theory.

We measured the effect of NETs on party system fragmentation (*H1*) by the number of parties elected to parliament, which decreases with NETs. Indeed, NETs in Greece and Turkey successfully countered the tendency of PR to encourage more parties to contest elections than in plurality elections. As mentioned earlier, once NETs were implemented in Greece and Turkey, the number of parties contesting the elections dropped immediately before rising later. That is, as the number of parties contesting elections increases, so does the number of parties with the potential to win parliamentary seats.

In Turkey, there is a negative correlation between competitiveness (measured as the vote gap between the two largest parties) and the number of parties elected, especially since the 2002 parliamentary elections. When competition decreases, the number of parties successfully running for political power increases. That is, a decline in party competition between the two largest parties (i.e., the existence of a dominant party) benefits extreme parties if they can mobilize their supporters to vote. Inter-party competition is more intense in Greek than in Turkish politics as the vote gap exceeds 10% in only a minority of Greek elections (38.46% of elections) whereas it exceeds 10% in a majority of Turkish elections (63.16%) (Table 2). Our model also demonstrates a similar relationship between the largest party's seat percentage and voter turnout on party system fragmentation. Under a dominant party system or two-party system, mostly seen in Greek elections, party system fragmentation drops significantly.

Previous studies indicate that parties have more chances to win parliamentary seats under PR due to higher voter turnout (*H2.b*). However, our study suggests the opposite, especially for voter turnout. Although, as discussed above, NET causes disproportionality, this does not necessarily prevent party splits. As the system fails to respond to the electorate's needs and expectations, untested parties, leaders operating through non-democratic internal party machines, and new parties with ethnic appeal attract and

---

⁶² Lijphart, *op.cit.*, p. 481.

**IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY**

mobilize electoral support. This further encourages fragmentation. In short, extreme and new parties with strong ideologies are more likely to mobilize their voters than centralist party leaders.

Our results indicate that the number of parties elected increases as economic growth decreases, meaning those moderate parties' votes are shared between minor parties. Greece has suffered more severe economic recessions than Turkey. The worst three coincided with 1974, 2009, and 2012 elections, when economic growth was -5.71%, -3.56%, and -4.08%, respectively (Table 2). Economic growth was highest during the 2011 Turkish elections (11.13%), followed by Greece's 1961 and 1963 elections at 11% and 10%, respectively, while ENP in Greece varied between 2.5 and 3.0. Party system fragmentation increased in Greece in the 2009 and 2012 elections, held during recessions. Similarly, ENP accelerated to 6.79 in Turkey's 1999 parliamentary elections, when economic growth was -3.38%. Thus, this analysis suggests that mechanical factors better explain party system fragmentation and political stability than socio-economic factors.

The second column in the regression model (Table 3) tested the influence of NET, other institutional factors, and socio-economic variables on party system fragmentation, measured here by ENP. Contrary to expectations, the model suggests that NET increases party system fragmentation, although this is not statistically significant. This confirms our assumptions about Greece and Turkey. That is, NETs have not provided political stability or a stable party system because minor and extreme parties have overcome electoral thresholds in Turkey during the 1990s and in Greece during the 2000s. This is mainly because there were already stable party systems before NETs were implemented. In both countries, NETs have increased disproportionality and reduced the number of parties able to win parliamentary seats by contesting elections. However, this does not guarantee stabilization of the party system (i.e., a low effective number of parties). On the contrary, as Table 4 shows, when the direct impact of NETs on ENPs is measured with a t-test, its impact in both Turkey and Greece is opposite to that desired: NETs have not reduced party system fragmentation.

Table 4. Regression equation between NETs and effective number of parties.

	B	t
(Constant)	3.112	10.704 (.291)
Electoral threshold	1.063	2.557 (.416)

The two statistically significant predictors of ENP are electoral systems and the largest party's parliamentary seat percentage (Tables 2 and 3, respectively). As noted earlier, the effect of PR contradicted our expectations as it is more likely to increase ENP. The largest party's seat percentage is the most significant determiner of ENP. Dominant-party rule with an absolute parliamentary majority reduces ENP.

Discussion and Conclusions

Countries with PR use electoral thresholds to balance governmental stability against fair representation. There is extensive literature on party system fragmentation and its relationship with electoral systems and socio-economic elements. In contrast, research is lacking on the effects of NETs. This study thus represents a new step in a larger research agenda connecting the impact of NETs with party system fragmentation, disproportional representation, and government formation. Our results indicate that electoral reforms in Greece and Turkey produced the expected effects on party system size, but that these effects tended to disappear in the long run. Thus, our findings can inspire new comparative electoral studies with small numbers of cases.

For years, Greece and Turkey have promoted single-party governments to provide political stability. Both countries implemented election thresholds to prevent non-core groups from entering parliament, whether as a party or through an independent list, although there was no major necessity and no political behaviour based on minority awareness. However, there is a significant difference in the strategies of their minority parties. Since the 1996 elections, Greece's Muslim minority has supported candidates on national party tickets because the 3% threshold prevents the election of independent candidates. In Turkey, on the other hand, the pro-Kurdish HDP has overcome the 10% NET since 2015 by attracting both a majority of Kurdish voters and

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

also the secular, left-wing Turkish voters, who mainly perceive HDP as an agent to reduce the JDP's percentage of parliamentary seats.⁶³ We should also add that the percentage of ethnic Kurds in Turkey has increased since the adoption of NET in 1983 (to approximately 12-16%).⁶⁴ In contrast, Greece's Muslim minority party, DEB, does not have this mobilizing capacity, given that the group's population remained constant within years.

Our results indicate that, in both countries, NETs have increased disproportionality and reduced the number of parties contesting elections and entering parliament. However, they have not guaranteed stabilization of the party systems (low effective number of parties). Instead, minor and extreme parties found new strategies to overcome electoral thresholds in Turkey during the 1990s and in Greece during the 2000s. These include post-electoral coalitions in Turkey (and pre-election coalitions were legalized in 2018 under the new presidential system) and pre-election alliances in Greek politics. Thus, NETs were not entirely successful in politically deterring non-core groups in either country. Rather, our comparison of ENP in Greece and Turkey shows that the party system was more stable before NETs were implemented.

In both countries, especially in Turkey because of the extremely high 10% threshold, opposition and minor parties have criticized NET while incumbent and the largest parties, who benefit from it, have promoted political stability over disproportionality. Turkey's new presidential system was supposed to promote economic development and political stability. Instead, while uniting opposition parties in pre-electoral alliances, it increased party system fragmentation and was accompanied by an economic recession. Moreover, recent elections with pre-electoral alliances have consolidated a bipolar party system in Turkey. The ruling JDP and its ally, the Nationalist Movement Party (MHP), have agreed to lower the election threshold from 10% to 7% (the bill is submitted to the parliament on 14 March, 2022 and approved on 31 March 2022). While this legal change was welcomed for

---

⁶³ "Kürtlerin yüzde 62'si HDP'ye", *Hürriyet*, 9 June 2015, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurtlerin-yuzde-62-si-hdp-ye-29234843>, (25.05.2022).

⁶⁴ KONDA 2019 Report on 'Gender in Turkey: Life Styles Research 2018', https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf, (27.7.2021).

reducing vote waste and improving democratic representation,⁶⁵ it is also likely to alter the formation of the electoral alliances and party fragmentation for subsequent elections. It is also possible to reduce the secular votes for the pro-Kurdish party.

Since the 1980s and 1990s, respectively, Turkey and Greece have had more extreme or anti-system parties in parliament while centralist parties have lost votes. This indicates that, as Taylor and Herman note, party characteristics and ideological distance in parliament and government are more crucial determinants of political stability than the total number of parties or ENP.⁶⁶

In general, the largest party's seat percentage is crucial in determining both ENP and the number of parties represented in parliament. Interestingly, we also found a negative relationship between competitiveness and the number of parties, implying that lower party competition benefits extreme parties because they can better mobilize their supporters to vote than centralist parties. This is especially true regarding Greek parties because competition is more intense than in Turkish politics. Greece will implement a simple PR system for the next general election, expected to be in 2023, which will eliminate the extra 50 bonus seats and require parties to get more than 47% of the vote (against around 39% in the current reinforced PR system) to win a parliamentary majority.⁶⁷ Considering low voter turnout in Greece, this new electoral system is expected to favour small parties and increase party system fragmentation, thereby encouraging the formation of coalition governments. While left-wing parties support coalition governments to increase political monitoring on corruption, the ruling ND party claims that Greece will recover from its major economic crisis more effectively under governments free of coalition commitments.

---

⁶⁵ "Turkey to reduce election threshold from 10 to 7 percent", *Bianet*, 1 September 2021, Bianet <https://bianet.org/english/politics/249626-turkey-to-reduce-election-threshold-from-10-to-7-percent>, (14.05.2021).

⁶⁶ Michael Taylor and V. M. Herman, *Party Systems and Government Stability*, Cambridge University Press, Volume 65, Number 1, 1971, p. 28.

⁶⁷ "Greece to change election law, abandon proportional system", *ABC News*, 20 January 2020, <https://abcnews.go.com/International/wireStory/greece-change-election-law-abandon-proportional-system-68501871>, (05.06.2021).

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

REFERENCES

- AARBAKKE, Vermund, “Concept of Reciprocity and Its Significance for the Political Organization of the Muslim Minority in Greece”, *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics*, (ed.) Samim Akgönül, Istanbul Bilgi University Press, Istanbul 2008, pp. 443-460.
- ARSLANTAŞ, Düzgün, ARSLANTAŞ, Şenol, KAISER, Andre, “Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey”, *Swiss Political Science Review*, Volume 26, Number 1, 2020, pp. 125-143.
- BIEBER, Florian, BRENTIN, Dario (eds.), *Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest from Maribor to Taksim*, Routledge, New York 2018.
- BLAIS, André, CARTY, R. Kenneth, “Does Proportional Representation Foster Voter Turnout?”, *European Journal of Political Research*, Volume 18, Number 2, 1990, pp. 167-181.
- BORMANN, N. Christian, GOLDBERGER, Matt, “Democratic Electoral Systems Around The World, 1946–2011”, *Electoral Studies*, Volume 32, Number 2, 2013, pp. 360-369.
- BOSCO, Anna, VERNEY, Susannah, “From Electoral Epidemic to Government Epidemic: The Next Level of the Crisis in Southern Europe”, *South European Society and Politics*, Volume 21, Number 4, 2016, pp. 383-406.
- CLOGG, Richard, *A Concise History of Greece*, Fourth Edition, Cambridge Publications, Cambridge 2002.
- COLEMAN, Stephen, “Dynamics in the Fragmentation of Political Party Systems”, *Quality and Quantity*, Volume 29, Number 2, 1995, pp. 141-155.
- ÇARKOĞLU, Ali, “The Turkish Party System in Transition: Party Performance and Agenda Change”, *Political Studies*, Volume 46, Number 3, 1998, pp. 544-571.

———, “Voting behaviour”, (eds.) Metin Heper and Sabri Sayarı, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, Routledge, London and New York 2012, pp. 160-170.

DIMITRAS, P. Elias, “Electoral Systems in Greece”, *Eastern European Development and Public Policy*, Palgrave Macmillan, London 1994, pp. 143-175.

DUVERGER, Maurice, *Political Parties*, Methuen, New York 1954.

DÜNDAR, Fuat, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Çivi yazıları, İstanbul 2000.

GEORGIADOU, Vasiliki, MAVROPOULOU, Jenny, “Anti-Establishment Parties in Government: Syriza-Anel Policy-Making Match between the Radical Left and the Radical Right”, *Southern Europe*, Volume 45, Number 1, 2021, pp. 19-47.

GOLDER, Sona Nadenichek, “Pre-electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies”, *British Journal of Political Science*, Volume 36, Number 2, 2006, pp. 193-212.

GRFREECE, *Greece Electoral, Political Parties Laws and Regulations Handbook: Strategic Information, Regulations, Procedures* (World Business and Investment Library), International Business Publications, Washington 2015.

GÜRSOY, Yaprak, *Between Military Rule and Democracy: Regime Consolidation in Greece, Turkey, and Beyond*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2017.

HÜSEYİNOĞLU, Ali, SAKELLARIOU, Alexandros, “Islamophobia in Greece: National Report 2017”, in *European Islamophobia Report 2017*, (eds.) Enes Bayraklı and Farid Hafez, SETA Publications, İstanbul 2018, pp. 258-304.

HÜSEYİNOĞLU, Ali, “Balkanlarda Azınlıklar ve Siyasal Katılım Hakkı: Batı Trakya (Yunanistan) Örneği”, *Yeni Türkiye*, Volume 21, Number 69, 2015, pp. 4777-4786.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

KASAPOVIC, Mirjana, "Coalition Governments in Croatia: First Experience 2000-2003", *Politička Misao*, Volume 40, Number 5, 2003, pp. 52-67.

KIM, Jae-On, OHN, Mahn-Geum, "A Theory of Minor-Party Persistence: Election Rules, Social Cleavage and The Number of Political Parties", *Social Forces*, Volume 70, Number 3, 1992, pp. 575-599.

LAAKSO, Markku, TAAGEPERA, Rein, "Effective" Number of Parties: A Measure with Application to West Europe", *Comparative Political Studies*, Volume 12, Number 1, 1979, pp. 3-27.

LAVIER, Michael, SCHOFIELD, Norman, *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1998.

LIJPHART, Arend, "The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-85", *The American Political Science Review*, Volume 82, Number 2, 1990, pp. 481-496.

———, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, 1994.

LIPSET, Seymour Martin, ROKKAN, Stein, *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction*, Free Press, New York 1967.

MAINWARING, Scott, SCULLY, Timothy R., *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford University Press, Stanford 1995.

MAIR, Peter, "Comparing Party Systems", *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, (eds.) Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi, Pippa Norris, Thousand Oaks, London 2002, pp. 88-107.

MÜLLER, Wolfgang C., STRØM, Kaare, "Coalition Governance in Western Europe: An Introduction", (eds.) Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm, *Coalition Governance in Western Europe*, Oxford University Press, Oxford 2000, pp. 1-31.

NETO, Octavio Amorim, COX, Gary W., “Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Volume 41, Number 1, 1997, pp. 149-174.

NEZI, Roula, “Economic Voting Under the Economic Crisis: Evidence from Greece”, *Electoral Studies*, Volume 31, Number 3, 2012, pp. 498-505.

NIKOLAKOPOULOS, Elias, “The Electoral Influence of Political Parties”, in *Elections and Political Parties in the 1980s: Evolution and Prospects of the Political System*, (eds.) Christos Lyrintzis and Elias Nikolakopoulos, Themelio, Athens 1990, pp. 203-247 (In Greek).

NORRIS, Pippa, *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

ORDESHOOK, Peter C., SHVETSOVA, Olga V., “Ethnic Heterogeneity, District Magnitude and The Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Volume 38, Number 1, 1994, pp. 100-123.

ÖZBUDUN, Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Volume 44, Number 1, 1995, pp. 521-539

PAPPAS, Takis S., “Winning by Default: The Greek Election of 2009”, *South European Society and Politics*, Volume 15, Number 2, 2010, pp. 273-287.

PENAS, Ignacio. L., “Cleavages and Thresholds: the Political Consequences of Electoral Laws in The Spanish Autonomous Communities, 1980-2000”, *Electoral Studies*, Volume 23, Number 1, 2004, pp. 23-43.

POWELL, G. Bingham, *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*, Harvard University Press, Cambridge 1982.

RAE, Douglas W., *The Political Consequences of Electoral Laws*, Yale University Press, New Haven 1967.

RORI, Lamprini, “The 2019 Greek Parliamentary Election: Retour à la Normale”, *West European Politics*, Volume 43, Number 4, 2019, pp. 1023-1037.

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

SABUNCU, Yavuz, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı*, Volume 22, Number 1, 2006, pp. 191-197.

SARTORI, Giovanni, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1976.

SAYARI, Sabri, “Back to a Predominant Party System: The November 2015 Snap Election in Turkey”, *South European Society and Politics*, Volume 21, Number 2, 2016, pp. 263-280.

———, “The Changing Party System”, *Politics, Parties and Elections in Turkey*, (eds.) Sabri Sayarı and Yılmaz Esmer, Lynne Rienner Publications, London 2002, pp. 9-32.

TAAGEPERA, Rein, SHUGART, Matthew Soberg, “Predicting the Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger’s Mechanical Effect”, *American Political Science Review*, Volume 87, Number 2, 1993, pp. 455-464.

TAŞKIN, Burcu, “The 2019 Provincial Elections in Turkey: AKP’s Struggle to Retain Power Vis-a-Vis a Revitalized CHP”, *Regional and Federal Studies*, 2021, Volume 31, Number 3, pp. 1-14.

———, “SYRIZA’s Electoral Victory in Greek Thrace: Impact of Muslim Minority Vote in the Changing Political System”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Volume 23, Number 2, 2017, pp. 155-181.

TAYLOR, Michael, HERMAN, Valentine M., “Party Systems and Government Stability”, *The American Political Science Review*, Volume 65, Number 1, 1971, pp. 28-37.

TEPEROĞLOU, Eftichia, TSATSANIS, Emmanouil, “Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012”, *Journal of Elections, Public Opinions and Parties*, Volume 24, Number 2, 2014, pp. 222–242.

TSATSANIS, Emmanouil, “The Swift Unravelling: Party System Change and De-Institutionalization in Greece During the Crisis”, *Party System Change, the European Crisis and the State of Democracy*, (ed.) M. Lisi, Routledge, London and New York, 2018, pp. 115-136.

TSATSANIS, Emmanouil, TEPEROGLOU, Eftichia, SERIATOS, Angelos, “Two-partyism Reloaded: Polarisation, Negative Partisanship, and the Return of the Left-right Divide in the Greek Elections of 2019”, *South European Society and Politics*, Volume 25, Number 3-4, 2020, pp. 503-532.

TURAN, İlter, “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Volume 45, 2011, pp. 1-21.

VASILIKI, Georgiadou, MAVROPOULOU, Jenny, “Anti-Establishment Parties in Government: Syriza-Anel Policy-Making Match Between the Radical Left and the Radical Right”, *Southeastern Europe*, Volume 45, Number 1, 2021, pp. 19-47.

VOULGARIS, Yannis, NIKOLAKOPOULOS, Ilias, “Introduction”, *O Διπλός Εκλογικός Σεισμός [2012 The Double Earthquake Elections]*, Themelio, Athens 2014, pp. 1-21.

WITZIG, F. Martina, VATTER, Adrian, “Electoral Institutions, Social Diversity and Fragmentation of Party Systems: A Reassessment”, *Swiss Political Science Review*, Volume 24, Number 1, 2018, pp. 1-15.

Internet Sources

ABC News, <https://abcnews.go.com/International/wireStory/greece-change-election-law-abandon-proportional-system-68501871>, (5.6.2021).

Bianet, “Turkey to reduce election threshold from 10 to 7 percent”, 1 September 2021, <https://bianet.org/english/politics/249626-turkey-to-reduce-election-threshold-from-10-to-7-percent>, (6.9.2021).

Birgün Newspaper, “CHP’den Anayasa Mahkemesi’ne Seçim Barajı Kaldırılın Başvurusu”, 3 December 2014, <https://www.birgun.net/haber/chp-den-anayasa-mahkemesi-ne-secim-baraji-kaldirilsin-basvurusu-72037>, (14.5.2021).

IMPACT OF NATIONWIDE ELECTORAL THRESHOLDS ON PARTY SYSTEM
FRAGMENTATION AND DISPROPORTIONAL REPRESENTATION IN GREECE AND
TURKEY

CNN Türk, “CHP’den Seçim Barajının Yüzde 5’e Düşürülmesi İçin Yasa Teklifi”, 8 July 2015, <https://www.cnnturk.com/turkiye/chpden-secim-barajinin-yuzde-5e-dusurulmesi-icin-yasa-teklifi>, (14.11.2021).

Daily Sabah, “Turkey’s new election law likely to lower threshold to 7%”, 11 February 2021, <https://www.dailysabah.com/politics/elections/turkeys-new-election-law-likely-to-lower-threshold-to-7>, (12.5.2021).

Daily Sabah, “Turkey lowers national threshold to 7% with new election law”, 31 March 2022, <https://www.dailysabah.com/politics/elections/turkey-lowers-national-threshold-to-7-with-new-election-law>, (1.4.2022).

European Commission for Democracy through Law Report, Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems which Bar Parties from Access to Parliament, December 2008, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)037-e), (26.5.2022).

Hürriyet, “Kürtlerin yüzde 62’si HDP’ye Oy Veriyor” (62 percent of the Kurds vote for HDP), 9 June 2015, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurtlerin-yuzde-62-si-hdp-ye-29234843>, (14.11.2021).

KONDA, “KONDA 2019 Report on ‘Gender in Turkey: Life Styles Research 2018’”, https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf, (27.7.2021).

The Wall Street Journal Turkey, “Demokratikleşme Paketi’nden üç farklı seçim sistemi önerisi çıktı”, 30 September, 2013, <https://www.wsj.com/articles/demokratikle351me-paketiaposnden-252231-farkl305-se231im-sistemi-246nerisi-231305kt305-1380542886>, (14.11.2021).

Turkish Statistical Institute, “Turkish Election Results 2019”, https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1061, (26.5.2022).

The World Bank, “Country GDP Growth Dataset 1961- 2019”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, (26.5.2022).

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Vida VILIĆ* - Mehmet Emin ERENDOR**

ABSTRACT

Cybercrime or the computer-related crime is the most widespread form of transnational crime, which is in its social and economic characteristics significantly different from traditional and organized crime. Cyberspace offers countless opportunities for economic development, social interaction, and political cooperation, but also provides tools for illegal surveillance, personal data collection, influencing democratic processes, committing crimes, and exchanging numerous ways and methods of warfare. This paper provides an overview of legal documents in the Republic of Serbia related to information security, data security, and deviant behavior in cyberspace, with special emphasis on the analysis of the Strategy for Information Society Development and Information Security in the Republic of Serbia for 2021-2026. Using the criminological approach, this paper focuses on legislation concerning existing criminal offenses related to cybercrime and various forms of other criminal activities, but also on the international cooperation that Serbia achieves in the field of information and cyber security.

Keywords: Information Society, Information Security, Cyberspace, Cybercrime, International Cooperation.

---

* Ph.D., Assistant Director for Legal Affairs Clinic of Dentistry Niş, Niş, Serbia, ORCID: orcid.org/0000-0003-1413-4037, E-mail: vila979@gmail.com

** Assoc. Prof. Dr., International Relations Department, Kyrgyz Turkish Manas University, Manas, Kyrgyzstan, E-mail: mehmet.erendor@manas.edu.kg; International Relations Department, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Adana, ORCID: orcid.org/0000-0002-8467-0743, E-mail: merendor@atu.edu.tr

OPEN ACCESS

SIRBİSTAN CUMHURİYETİ'NDE BİLGİ TOPLUMU VE BİLGİ GÜVENLİĞİ

ÖZ

Siber suç veya bilgisayarla ilgili suç, sosyal ve ekonomik özellikleri bakımından geleneksel ve organize suçlardan önemli ölçüde farklı olan, sınıraşan suçun en yaygın biçimidir. Siber uzay, ekonomik kalkınma, sosyal etkileşim ve siyasi işbirliği için sayısız fırsat sunar, ancak aynı zamanda yasadışı gözetim, kişisel veri toplama, demokratik süreçleri etkileme, suç işleme ve çeşitli savaş yöntemleri ve yöntemlerinin değiş tokuş edilmesi için araçlar sağlar. Bu makale, 2021-2026 için Sırbistan Cumhuriyeti'nde Bilgi Toplumu Geliştirme ve Bilgi Güvenliği Stratejisinin analizine özel vurgu yaparak, siber uzayda bilgi güvenliği, veri güvenliği ve sapkın davranışlarla ilgili Sırbistan Cumhuriyeti'ndeki yasal belgelere genel bir bakış sunmaktadır. Kriminolojik yaklaşımı kullanan bu çalışma, siber suçlar ve çeşitli diğer suç faaliyetleriyle ilgili mevcut cezai suçlarla ilgili mevzuata ve aynı zamanda Sırbistan'ın bilgi ve siber güvenlik alanında gerçekleştirdiği uluslararası işbirliğine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Bilgi Güvenliği, Siber Uzay, Siber Suç, Uluslararası İşbirliği.

Introduction

Cyberspace offers countless opportunities for economic development, social interaction, and political cooperation, but also provides tools for illegal surveillance, personal data collection, influencing democratic processes, committing crimes, and exchanging numerous ways and methods of warfare. The events that have taken place in the last few decades have revealed how positive cyberspace is for the international community and how vulnerable it is. After the developments since the early 2000's, states and international organizations started to show more tendencies towards cyber security. The cyberattacks that took place in Estonia in 2007 have an important position that can be considered as a milestone within the framework of the international community's creation of cyber security policies and its more inclination towards this new security field.¹ States such as the United

---

¹ Madeline Carr, "Public-private partnerships in national cyber-security strategies", *International Affairs*, Volume 92, Number 1, 2016, p. 43-62; Andrew M. Colarik, Lech Janczewski, "Establishing Cyber Warfare Doctrine", *Journal of Strategic Security*, Volume 5,

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

States and the United Kingdom, as well as organizations such as the UN, NATO, and the European Union, have begun to develop new policies on cyber security.

Information security is a crucial part of cybersecurity, which refers exclusively to the processes and tools designed and deployed for data security, and protection of personal and professional information from modification, disruption, destruction, and inspection. The intention is to protect sensitive information from unauthorized activities through information security and especially from possible theft of private information, data tampering, and data deletion.

States that are members of the European Union have tried to strengthen their cyberinfrastructures within the framework of organizational legislation. The widespread use of information technology worldwide and in Serbia, in particular, is prone to further intensive development. Being a transnational problem, cybercrime or computer-related crime has its social and economic characteristics, which significantly differ from traditional and organized crime.

Although Serbia, located in the Balkan geography, is not a member of the European Union, it reviews its policies within the framework of the Union's legislation and acts as if it will be a member of the Union in the future. Bukvić and Petrović stated that the European Union accepted the Lisbon Strategy in 2000, which sets the development goals for the construction of digital society and the development of information and communication technologies infrastructure and connections, and that the Republic of Serbia also participated in these strategic goals.² Although the Republic of Serbia acts within the framework of European Union norms, it has also tried to develop policies within the framework of its realities. These; Strategy for Information Society Development in the Republic of Serbia until 2020, the Strategy for the Development of Broadband Networks and Services in the Republic of Serbia until 2016, the Strategy for the Development of Information Technologies from 2017 to 2020, and Information Society Development and Information Security Strategy 2021-2026.

Number 1, 2012, p. 31; Joe Burton, "NATO's cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation", *Defence Studies*, Volume 15, Number 4, 2015, p. 297-319.

² Rajo Bukvić, Dragan Petrović, "Manufacturing and Information Society in Serbia: Current Status and Prospects", *11th International Conference Economics and Management-Based on New Technologies*, 20-23 June 2021, Vrnjačka Banja Serbia, p. 2.

In this study, the question of how effective the policies implemented by the Republic of Serbia within the framework of cyber security will be discussed. The importance of this paper is reflected in the explanation of the possibilities that the new legal framework provides, in the field of information security, through the analytical presentation of relevant documents. Considering that the Republic of Serbia is currently at a relatively early stage of development of its comprehensive national framework governing cybersecurity, it is necessary to point out the existing legal framework, especially through the prism of relevant legal documents and through the importance of the recently adopted Strategy for Information Society Development and Information Security in the Republic of Serbia for 2021-2026.³

1. Literature Review

The developments that have emerged in the digitalized world have naturally become a part of the academy and the subject of research. In particular, the approaches of states towards emerging security areas have started to form an important part of the research subjects. Today, states are more concerned with security problems arising from digital environments, because every development in digital environments affects all areas of the state level in different ways and studies on this can vary according to the area. In this context, the policies developed by the Republic of Serbia have been evaluated by different authors by considering different fields.

Bukvić and Petrović conducted a study on the economic and social measurement of the impact of information and communication technologies in the process of building an information society and how this level of development is met by the society.⁴ Along with the official sources and figures used, the authors claimed that the Republic of Serbia could not build an adequate information society and the country still did not reach a satisfactory level.⁵

Čekerevac, Prigoda, Bogavac, and Čekerevac discuss the use of information and communication technology (ICT) in public administration as

---

³ Bukvić, Petrović, *ibid.*, p. 2.

⁴ Bukvić, Petrović, *ibid.*, p. 2.

⁵ Bukvić, Petrović, *ibid.*, p. 2.

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

part of e-government, as well as the usage of ICT during the last three decades.⁶ The authors stated that The EU has identified ICTs as a major factor in the impact on economic growth and innovation and has included the Digital Agenda for Europe among the seven leading projects of the Europe 2020 economic strategy, as well as the e-Europe project and the Lisbon Strategy. The article also discusses the growth of electronic administration through two valid strategies: the Republic of Serbia's Public Administration Reform Strategy and the Republic of Serbia's Strategy for the Development of Electronic Administration from 2015 to 2018.⁷

Vuletic, Saranovic, and Marcek discussed a study of the lack of a Computer Emergency Response Team in the Republic of Serbia in their article.⁸ The article discusses the essential role of a sovereign government in the defense against cyber threats, as well as the importance of a national CERT as a key operational component of a national cyber security strategy. On behalf of one or more stakeholders, CERT typically focuses on responding to ICT-related security issues. This article focuses on the advantages of having a National CERT, which should provide incident response services to a designated constituency. The article has also highlighted the importance of CERTs in terms of protecting national critical infrastructure and implementing information security standards in government bodies.⁹

Kljajić, Pavićević, Obradović, and Obradović analyze information and communication technologies in terms of the business sector.¹⁰ The article has highlighted the usage of cloud services for business companies in the Republic of Serbia. This article is important in terms of one of the strategic documents which discussed the Strategy for the Development of the Information Society in the Republic of Serbia through 2020. The authors argue that Serbia is in the process of developing ICT, which has harmed its

---

⁶ Zoran Čekerevac, Ludmila Prigoda, Milanka Bogavac, Petar Čekerevac, "Digital administration in the Republic of Serbia", *Biblioteka*, p. 1, <https://cekerevac.eu/biblioteka/K67.pdf>, (08.03.2022).

⁷ Čekerevac, Prigoda, Bogavac, Čekerevac, *ibid.*, p. 7.

⁸ Dejan Vuletic, Jovanka Saranovic, Jan Marcek, "Lack of Computer Emergency Response Team in The Republic of Serbia - A Security Challenge", *Međunarodni Naučni Skup International Scientific Conference*, 3-4 March 2015, Belgrade, p. 183-188.

⁹ Vuletic, Saranovic, Marcek, *ibid.*, p. 183-188.

¹⁰ Marko Pavićević, Maja Obradović, Ana Obradović, "Information and Communication Technologies: Use by Companies in the Republic of Serbia", *International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research*, Sinteza, 2021, p. 214, <https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2021/214-219.pdf>, (10.03.2022).

worldwide competitiveness, particularly during pandemics produced by the COVID-19 virus, according to the global development agenda designated Serbia and Agenda2030.¹¹

One of the other articles was written about critical infrastructure in the telecommunications sector in the Republic of Serbia by Gospić, Murić, and Bogojević. The authors stress the fundamentals, definitions, and standards of critical infrastructure, with a focus on the telecommunications industry, and spark a discussion on the regulatory needs of critical telecommunications network infrastructure - CTI in Serbia.¹² This article focuses on Critical Infrastructure (CI), a key infrastructure, and countries that focus on building national broadband infrastructure, stimulating demand by adopting online services and applications, and expanding connectivity to provide universal access. Describes the number of broadband policies and plans for, and this infrastructure. This paper also discusses the impact of telecommunications sector system failures and the standardization framework for critical infrastructure. The authors present the situation in this region and Serbia with respect to CTI mentioned in the general regulation on CI. In Serbia, the National Strategy for the Information Society in Serbia in 2020 deals with the protection of critical infrastructure related to information security, ICT-based attacks, and protection methods.¹³

2. Research Method

Qualitative research methods were used in this article. Data were collected and classified using document scanning methods by scanning the source and archive. During the preparation phase, primary sources on the subject were handled as a priority. In particular, the laws, statutes and regulations, and other practices adopted by the country were examined. Apart from this, secondary sources related to the country's studies in this field were scanned. For this, books, articles, theses, newspaper news, internet resources, and databases were used.

Data analysis was carried out in three stages, and in the first stage of this, a literature review and preliminary readings were made about what was

---

¹¹ Pavićević, Obradović, Obradović, *ibid.*, p. 214.

¹² Nataša Gospić, Goran Murić, Dragan Bogojevic, "Managing Critical Infrastructure for Sustainable Development in the Telecommunications Sector in the Republic of Serbia", *E-society Journal: Research and Applications*, Volume 3, Number 2, 2012, p. 51-59.

¹³ Gospić, Murić, Bogojevic, *ibid.*, p. 57-58.

in the literature and the subject discussed, and an opinion was tried to be reached. Afterward, the data were reduced, summarized, and classified. In the second stage, the classified data were processed into a meaningful whole and an inference was made. Here, it has been tried to establish links between the historical processes and developments regarding the information society and information security in the country. In the last stage, the data were explained and interpreted in light of the findings obtained since the beginning of the research.

3. Cybercrime and information security in Serbian legislation

Computer (cyber, high-tech) crime is a worldwide phenomenon, which continuously monitors the development of information and communication technologies.¹⁴ In Europe, the fight against cybercrime began during the '90s and it was primarily based on relevant international documents. Since then, many countries have changed, modernized, and coordinated their national criminal legislation, according to the documents that have been adopted at the international level.¹⁵

On April 7, 2005, in Helsinki, as a member of the State Union of Serbia and Montenegro (at the time), the Republic of Serbia signed and ratified the Council of Europe Convention on Cybercrime No. 185 of 2001 and the Additional Protocol to the Convention on Cybercrime concerning the criminalization of racist and xenophobic acts perpetrated through computer systems, and the National Assembly of the Republic of Serbia ratified both documents in 2009.¹⁶ These documents represent the first international

---

¹⁴ Vida Vilić, "Legal framework for fighting cybercrime and criminal activities on social networks: the example of former Yugoslavia", *Contemporary Issues in International Relations: Problems of the International Community*, (ed.) Dr. Mehmet Emin Erendor, Mehmet Fatih Oztarsu, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2020, p. 90-130.

¹⁵ Vilić, *ibid.*, p. 93.

¹⁶ Irina Rizmal, Vladimir Radunović, Đorđe Krivokapić, "Guide through Information Security in the Republic of Serbia", *OSCE*, 2020, p. 25-26, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/272171.pdf>, (06.02.2022). Also for more information: Službeni Glasnik RS, *Zakon o Potvrđivanju Konvencije o Visokotehnoškom Kriminalu*, 19 March 2009, <http://atina.org.rs/sites/default/files/ZAKON%20o%20potvrđivanju%20Konvencije%20o%20visokotehnoškom%20kriminalu.pdf>, (04.02.2022); Službeni Glasnik RS, *Zakon O Potvrđivanju Dodatnog Protokola Uz Konvenciju O Visokotehnoškom Kriminalu Koji Se Odnosi Na Inkriminaciju Dela Rasističke I Ksenofobične Prirode Izvršenih Preko Računarskih Sistema*, 19 March 2009, <http://ravnopravnost.gov.rs/wp->

documents regulating the substantive, procedural, organizational, and international framework for criminal offenses committed via the Internet and computer networks.

The most important legal documents enacted in the Republic of Serbia by relying on the Convention provisions are the Act on the Organization and Jurisdiction of State Authorities in Combating High-tech Crime;¹⁷ the amended Criminal Code of the Republic of Serbia;¹⁸ the Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia;¹⁹ the Act on Special Measures for the Prevention of Crimes against Sexual Freedom Involving Minors;²⁰ the Law on informational security,²¹ the Act on Seizure and Confiscation of the

---

content/uploads/2012/11/images_files_Dodatni%20protokol%20uz%20Konvenciju%20o%20visokotehnoškom%20kriminalu.pdf, (04.02.2022).

¹⁷ “On The Organisation and Competences of Government Authorities Combating Cyber Crime”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2009, No 61/2005 and 104/2009; Službeni Glasnik RS, *Zakon O Organizaciji I Nadležnosti Državnih Organa Za Borbu Protiv Visokotehnoškog Kriminala*, 16 December 2009, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2005/61/7/reg>, (04.02.2022).

¹⁸ “Criminal Code”, *Republic of Serbia*, 2019, https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20Code_2019.pdf, (03.02.2022); Službeni Glasnik RS, *Zakon o izmenama dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije*, 2019, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/210519-zakon-o-izmenama-i-dopunama-krivicnog-zakonika.html, (03.02.2022).

¹⁹ “Criminal Procedure Code”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021- Constitutional Court Decision, 62/2021; Službeni Glasnik RS, *Zakonik o krivičnom postupku*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021, 62/2021.

²⁰ “Act on Special Measures for Preventing the Commission of Sex Crimes against Minors”, *Official Gazette of the RS*, no. 32/13; Službeni Glasnik RS, *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršena krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima*, 2013, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/32/1/reg>, (05.02.2022).

²¹ “Law on Information Security”, *Official Gazette of Republic of Serbia*, 2019, https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Law%20on%20Information%20Security%20%28Sl.%20glasnik%20RS%206-16%2C%2094-17%20and%2077-19%29.pdf, (05/02/2022); Službeni Glasnik RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije*, 2019, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2016/6/5/reg/20191108>, (05.02.2022).

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

Proceeds from Crime;²² the Secrecy of Data Act²³ and the Act on Special Authorities for Effective Protection of Intellectual Property Rights.²⁴

When we talk about the legal regulation of deviant behavior and criminal acts related to cyber security, The Criminal Code of the Republic of Serbia (Serbian: Krivični zakonik Republike Srbije, 2005)²⁵ contains substantive provisions relating to cybercrime. The provisions related to the field of computer crime are also contained in the general part of the Criminal Code, in article 112 paragraphs 16-20 and 33-34, defining terms like computer data, computer network, computer software, computer virus, computer, and a computer system. Chapter 27 envisages several criminal offenses against the security of computer data, as well as any other criminal offenses which may be considered as computer-related crimes based on the Convention on Cybercrime and enacted positive legislation. The criminal offenses falling into the category of cybercrime, which is penalized in the Criminal Code can be classified into three groups: (1) criminal offenses related to the security of computer data as a collective object of protection; (2) criminal offenses against intellectual property, property, business, and legal transactions, in which the object or the instrument of committing these offenses are computers, computer networks, computer data, and their products in a material or electronic form, if the number of copies of copyrighted works exceeds 2,000 pieces or if the financial damage exceeds one million dinars; and, (3) criminal offenses against the human rights and civil freedoms of man and citizen, sexual freedom, public order and peace, constitutional order and security of the Republic of Serbia,²⁶ which undoubtedly fall into the category

---

²² Službeni Glasnik RS, *Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela*, 2019, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_oduzimanju_imovine_proistekle_iz_krivicnog_dela.html, (05.02.2022).

²³ “Data Secrecy Law”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2009, https://www.legislationline.org/download/id/5486/file/Serbia_Data_Secrecy_law_2009_en.pdf, (06.02.2022); Službeni Glasnik RS, *Zakon o tajnosti podataka*, 2009, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_tajnosti_podataka.html, (06.02.2022).

²⁴ Službeni Glasnik RS, *Zakon o posebnim ovlašćenjima radi efikasne zaštite prava intelektualne svojine*, 2021, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_posebnim_ovlascenjima_radi_efikasne_zastite_prava_intelektualne_svojine.html, (06.02.2022).

²⁵ Službeni Glasnik RS, *Krivični Zakonik*, 2019, <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>, (07.02.2022).

²⁶ Službeni Glasnik RS, *Krivični Zakonik*, 2019, *ibid.*, Articles 298-304a.

of cybercrime due to the manner or the instruments applied in the commission of these acts.²⁷

Amendments to the Criminal Code of the Republic of Serbia introduced as a new criminal offense stalking (Article 138a of Chapter XIV - Criminal offenses against the freedom and rights of man and citizen) and gender harassment (Article 182a of Chapter XVII - Criminal offenses against sexual freedom).²⁸

Another important law in this area is the Law on Information Security of the Republic of Serbia,²⁹ which was passed in 2016 and, in addition to explaining the terminology, it also deals with the security of ICT systems of special importance. According to Article 6 of this Law, ICT systems of special importance are systems used 1) in performing tasks in government bodies, 2) for processing special types of personal data, in terms of the law that regulates the protection of personal data, 3) in performing activities of general interest and other activities (like energy, transport, health, banking, and financial markets, digital infrastructure, goods of general interest, information society services, etc.) as well as legal entities and institutions established by the Republic of Serbia, autonomous provinces or local unit self-government to perform these activities. The Law also provides measures for the protection of ICT systems of special importance (Article 7) and the manner of informing about incidents (Article 11) that may have an impact on the violation of information security (Article 11a). A special part of this Law is dedicated to the prevention and protection from security risks in ICT systems in the Republic of Serbia (Articles 14-19), protection of children using ICT (Article 19a), and crypto security and protection from compromising electromagnetic significance (Article 20- 27).

Perhaps the most significant legal advancement is the establishment of the National Center for Security Risk Prevention (CERT), a body

---

²⁷ Article 3 of the Act on the Organization and Jurisdiction of State Authorities in Combating High-tech Crime “On The Organisation and Competences of Government Authorities Combating Cyber Crime”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2009, No 61/2005 and 104/2009; Službeni Glasnik RS, *Zakon O Organizaciji I Nadležnosti Državnih Organa Za Borbu Protiv Visokotehnološkog Kriminala*, *ibid.*

²⁸ “Criminal Code”, *ibid.*; Službeni Glasnik RS, *Zakon o izmenama dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije*, *ibid.*

²⁹ “Law on Information Security”, *ibid.*; Službeni Glasnik RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije*, *ibid.*

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

accountable for quickly responding to incidents as well as gathering and exchanging data on the security risks of information and communication systems. The law also establishes an Information Security Coordination Body, which is in charge of fostering collaboration and coordinated engagement in the national information security system, as well as starting and monitoring preventative and other interest measures. This Coordination Body, which is unusual in the Republic of Serbia, is the key authority evidence of the political desire to establish a public-private organization for certain aspects of data security.

Concerning the regulations governing access to information security, risk analysis is mentioned in the Decree concerning closer regulation of measures for the protection of ICT systems of special importance,³⁰ but this Decree does not clearly define who is responsible for conducting risk assessment and how thorough that assessment should be. Despite proposals to include comprehensive information security risk assessment and analysis as one of the priority activities in the Strategy, neither the adopted bylaws nor the adopted Strategy address this shortcoming.

4. Information security in Strategies for information society and information security development in the Republic of Serbia

According to the Republic of Serbia's Law on Information Security, information security is described as; “*a set of measures that enable data handled through information and communication systems to be protected from unauthorized access, it is inseparable from the right to protection of personal data, which represent a large part of data stored within the ICT system*”.³¹

With the approval of the first Strategy for Information Society Development in the Republic of Serbia until 2020 more than a decade ago, the relevance of information society development in the Republic of Serbia

---

³⁰ “Regulation on the procedure for data submission, lists, types and importance of incidents and importance of incidents and procedures of notification on incidents in information-communication systems of special importance”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, Number 94, November 24, 2016; Službeni Glasnik RS, *Uredba o bližem uređenju mera zaštite informacionokomunikacionih sistema od posebnog značaja*, 2016, [http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2016/94/2/reg,\(07.02.2022\)](http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2016/94/2/reg,(07.02.2022)).

³¹ “Law on Information Security”, *ibid.*; Službeni Glasnik RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije*, *ibid.*

was recognized.³² This Strategy covered all priority areas that contribute to the development of the information society: “*electronic communications, governance, e-health and e-justice, ICT in education, science, and culture, e-commerce, ICT business sector, and information security*”.³³ Information security, which is one of the topics covered in this Strategy, has become increasingly important in recent years as the use of new technologies has increased the risks that arise as a result.

Accordingly, in 2017 the Government of the Republic of Serbia adopted the Strategy of Information Security Development for the period from 2017 to 2020,³⁴ which defined the principles of information security, priority areas, and strategic goals related to the security of citizens, economy, and state. This document is cross-sectoral and, thus, relevant for its development are planning and strategic documents in the field of new generation networks.

The Strategy for Information Society Development and Information Security in the Republic of Serbia for 2021-2026³⁵ (hereafter: the Strategy) is also a cross-sectoral strategy that determines the goals and measures for the development of the information society and information security. The Strategy consists of nine areas of interest: description of the current situation, vision and desired changes, general and specific objectives, a mechanism for implementing the Strategy and method of reporting on implementation results

---

³² Government of Serbia Strategies, “Information Society Development Strategy in the Republic of Serbia until year 2020”, *Serbian Government General Secretariat*, <http://www.gs.gov.rs/english/strategije-vs.html>, (07.02.2022); Službeni glasnik RS, *Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020*, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2010/51/2/reg>, (07.02.2022).

³³ “Law on Information Security”, *ibid.*; Službeni Glasnik RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije*, *ibid.*

³⁴ “Strategy for the Development of Information Security in the Republic of Serbia for the period from 2017 to 2020”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, Number 53/2017; Službeni glasnik RS, *Strategija razvoja informacione bezbednosti za period od 2017. do 2020*, 2017, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2017/53/1/reg>, (08.02.2022).

³⁵ “Information Society and Information Security Development Strategy of The Republic of Serbia for the Period 2021-2026”, *Official Gazette of the Republic of Serbia no. 30/18*, 2021, <https://mtt.gov.rs/extfile/sr/35314/Information%20Society%20and%20InfoSec%20Strategy%202021-202611.pdf>, (08.02.2022); Službeni glasnik RS, *Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021 do 2026*, 2021, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/86/1/reg>, (08.02.2022).

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

as well as a description of negotiation with stakeholders during the writing of the Strategy, assessment of financial resources and analysis of financial effects, action plan for the implementation of the Strategy in the Republic of Serbia for the period from 2021 to 2026, the final part and the Action Plan for the period from 2021 to 2023.

Within the description of the current situation in the Republic of Serbia, the Strategy referred to the previously adopted two strategies and their implementation, but also describes the use of ICT in Serbia and the acquisition of e-skills. Special attention is given to the creation of services such as e-government, e-justice, e-education, e-health, e-culture, e-business, e-commerce, e-tourism, e-construction, e-agriculture, e-mining, and e-energy. The principles of information security, in general, are also highlighted, with special emphasis on information security of the citizens, the economy, and systems of special importance.

The Strategy of Information Society Development embraced in 2010 pointed toward fostering the information society and the exploitation of the capability of data and communication technologies advancements, to expand work effectiveness, financial development, higher employment rate and to raise the personal satisfaction for all residents of the Republic of Serbia. One of the objectives was additionally to construct and support open, accessible, and high-quality Internet access and, accordingly, to foster e-business, including e-government, e-commerce, e-justice, e-health, and e-education. In the implementation of this Strategy, through the implementation of the Action Plan for the period from 2018 to 2019, some results were achieved. For instance, the Republic of Serbia adopted new laws and by-laws in the field of e-government and electronic documents, electronic identification, and trusted services to strengthen the legal infrastructure and ensure the security of information in an online environment. Additionally, the government improved the functionalities, services, and service buses of the e-government Portal and Health Information System. In addition to these new improvements, the Republic of Serbia established a system for electronic data exchange in the judiciary system, and communication between the judiciary system and other state bodies. Other important points can be mentioned as:

1. In the field of e-education, e-science, and e-culture:
  - Improved ICT infrastructure in primary and secondary schools;
  - Raised competencies in ICT skills for teachers and employees in public administration;

- Raised awareness of children, parents, and teachers in the field of children's safety on the Internet;
  - Improved digital services in the field of culture;
  - Established and improved e-education services;
  - To introduce teaching computer science in primary schools.
2. In the field of e-commerce:
    - Adopted legislation in the field of e-commerce;
    - Formed and published a public list of qualified trusted services;
    - Developed a payment system for instant payment- IPS NBS system.
  3. In the field of health and justice, information systems have been developed to speed up work processes and enable the exchange of data contributing the reducing the costs of bureaucracy.
  4. In the field of education (ie. in primary and secondary schools), as well as in the field of science and culture, it is stated that some progress has been made, which is a prerequisite for modernizing the educational process using new technologies and in enabling the development of digital services.
  5. In the field of e-commerce, normative obstacles have been removed through legislative changes, and then activities have begun on information, education, and promotion of e-commerce.
  6. In the field of the information society, it is necessary to intensify further activities, especially concerning the further improvement of infrastructure, development of electronic services, and raising awareness and digital skills of citizens.

The Strategy of Information Security Development adopted in 2017 aimed at developing and improving information security in the Republic of Serbia and maintaining it at an adequate level by raising the level of security of information and communication systems, combating cybercrime, and improving the information security of national importance. With the implementation of this document, the Republic of Serbia were achieved important results, such as, in the field of information and communication systems security, the government established a system for exchanging data on incidents and responding to incidents, employed and trained staff in the field of information security, implemented a campaign to raise awareness of risks and actions in case of incidents, and annual analysis of the National CERT on threats in the cyberspace of the Republic of Serbia. Also, realized activities of the National Contact Center for Children Safety on the Internet, conducted

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

annual IT caravan campaigns, ICT Girls' Day, Digital Hour, etc., and The Law on Personal Data Protection was adopted in the field of safe use of new technologies.

One of the other important development was conducted training of judges and public prosecutors on handling cybercrime cases in the field of fighting-tech crime. In order to achieve this goal, the Republic of Serbia defined an information security system of national security importance and established a CERT of independent CT system operators.

The development of information security began intensively with the adoption of the Law on Information Security,³⁶ which primarily provided the main institutional pre-conditions for the development of this area, and then other conditions necessary to establish adequate levels of information security. One of the most important questions in the implementation of the Action Plan is certainly the establishment of a special system for exchanging data on incidents and responding to incidents, which is a mechanism for monitoring the situation in this area, but also numerous activities (seminars, conferences, training, panels) to raise awareness of the risks of the incident and deal with the incident.

Great progress has been made in the field of information security of children through the work of the National Contact Center for Children Safety on the Internet. With the implementation of activities from the Action Plan, certain actions have been taken to raise the capacity of ICT systems of special importance, but in this segment, there is a lot of space for improvement, which would include investments in infrastructure, raising staff capacity, and raising users' skills in this area. The data on the use of ICT in the Republic of Serbia, which represents the basic indicators for the development of the information society, is contained in the publication of the Republic Bureau of Statistics named "The use of ICT in Serbia, 2021".³⁷ The data were collected through telephone survey interviews, conducted in the period from February 15 - February 28, 2021, which included 2,800 households and 2,800 individuals between the ages of 16 and 74.

---

³⁶ "Law on Information Security", *ibid.*; Službeni Glasnik RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije, ibid.*

³⁷ Republican Bureau of Statistics, "Use of information and communication technologies in the Republic of Serbia", *Republic of Serbia, 2021*, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202116016.pdf>, (09.02.2022).

The main findings of this study indicate that 76.7% of households in the Republic of Serbia own a computer, which is an increase of 2.4% compared to 2020, and 3.6% compared to 2019. Differences can be seen in comparing the prevalence of computers in urban and other parts of Serbia: 82.4% versus 67.2%. The computer is mostly owned by households with a monthly income exceeding 600 euros (95.4%), while the share of households with an income of up to 300 euros is only 48.7%.

When it comes to the use of computers by individuals, in the Republic of Serbia there are significant differences in the prevalence of Internet connections in urban and other parts of Serbia: 85.6% compared to 74.7%. Compared to 2020, in urban parts of Serbia, a decline of 1.5% was recorded, while in other parts of Serbia the growth rate is 4.3%. There is a significant disparity in the availability of internet connections, similar to the frequency of computers in households. When we look at the structure of families by monthly income, it can be seen that those homes with a monthly income of more than 600 euros (96.6 percent) have the most Internet connections, while those with an income of fewer than 300 euros have just 58.7%.

In Serbia, 74.8% of people used a computer in the last three months, 2.1% used a computer more than three months ago, 5.5% used a computer more than a year ago, and 17.6% never used a computer. In comparison to 2020, the number of computer users climbed by 2.1%, 4.1% in 2019, and 5.2% in 2018.

The Republic Bureau of Statistics research³⁸ in the section entitled “Privacy and Personal Data Protection” (Module B) presents data related to the information security of citizens, ie. the risks and threats to which they were exposed. The research consisted of four questions related to the 1) management of access to personal data, 2) what cookies are used for, 3) whether users have restricted cookies on the devices they use and 4) whether the software is used to limit the ability to monitor online activities. Statements on privacy policy before providing personal data are read equally by men and women, mostly in the population aged 16-24 (41.6%) and 25-34 (41.9%), as well as with the student population (59.3%). These age groups mostly restricted access to their geographical location (16-24 years - 53.9% and 25-34 years - 54.4%). Women are more restricted in accessing their profile on social networks (37.8%), as well as younger users of social networks aged 16-

---

³⁸ Republican Bureau of Statistics, *ibid.*

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

24 (54.9%). 38.4% of Internet users aged 25-34 refused to use their personal data for advertising purposes, compared to 8.9% of the population aged 65-74. A very small number of users of all ages (3.8-12.2%) have previously checked whether the website on which they entered their personal data is secure, while 2.4% of users aged 55-64 are at least once asked the website administrator to update or delete their information. Male users are more aware that cookies can be used to track Internet traffic (60.3%), while, on the other hand, users rarely decide to change the settings in their browser to prevent or restrict cookies on any of the devices they use (men - 74.2%, women - 84.6%). According to the same research, very few Internet users of all ages use software that limits the ability to monitor online activities (men - 87.3%, women - 94.6%).

5. Information security of children

Information security of children in the Republic of Serbia was originally regulated by the Decree on Security and Protection of Children in the Use of Information and Communication Technologies,³⁹ and then by amendments to the Law on Information Security.⁴⁰ These documents provide measures for the safety and protection of children on the Internet, which are implemented through the activities of the National Contact Center for the Safety of Children on the Internet.

The National Contact Center is primarily responsible for preventing cyberviolence, creating awareness and information about the benefits and risks of using the Internet, and advocating safe Internet use. Preventive measures for children's online safety and protection are implemented through the National Contact Center's education and information of children, parents, and teachers, as well as in collaboration with competent authorities and institutions, such as schools, the media, the civil and private sectors, academia, and prominent individuals in the field of contemporary creativity

---

³⁹ Government of the Republic of Serbia, "Decree on Safety and Protection of Children When Using Information and Communication Technologies", *Official Gazette RS* 2016; Službeni Glasnik RS, *Uredba o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija*, 2020, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2020/13/4/reg>, (09.02.2022).

⁴⁰ "Information Security Law", *Official Gazette RS* 77/2019, 2019, <https://www.dataguidance.com/news/serbia-information-security-law-published-official>, (09/02/2022); Službeni Glasnik RS, *O Izmenama I Dopunama Zakona O Informacionoj Bezbednosti*, 2019, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/311019-zakon-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-informacionoj-bezbednosti.html, (09.02.2022).

and the creative industry, among other subjects.

In addition to prevention, the National Contact Center is a place to report security threats on the Internet, which are then forwarded to relevant institutions depending on the type of threat: Ministry of Interior, Special Prosecutor's Office for High-Tech Crime or Ministry of Education, Science and Technological Development, as well as Centres for social work and health centers. Until December 2020, the total number of communications registered in the National Contact Center via telephone calls, e-mails, applications via the website and social networks since its establishment of the Center was 20,050 complaints.

6. International cooperation in the field of information security

Given that the aspiration and officially declared national strategic goal of the Republic of Serbia is to become a member state of the European Union, Serbia should resolve "all cyber issues" by the EU framework⁴¹ Given that the Republic of Serbia is still at a relatively early stage in the development of its comprehensive national framework governing cyber security, it is even easier to introduce practices based on EU standards rather than going through painstaking processes of changing already established practices to align it with EU accession.

Republic of Serbia institutions actively participate in international information security activities through bilateral cooperation or cooperation within international organizations such as the United Nations, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the International Telecommunication Union, the Global Cyber Expertise Forum, the Geneva Security Sector Management Center, and others, institutions of the Republic of Serbia play an active role in international activities in the field of information security as is stated in the strategy document.⁴²

The Republic of Serbia has a full mandate in the UN Group of Governmental Experts on Development in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security for the years 2016-2017. (UN GGE). The Republic of Serbia has been a member of the UN

---

⁴¹ Irina Rizmal, *Vodič kroz informacionu bezbednost u Republici Srbiji 2.0*, Grid Studio, Belgrad 2018, p. 17.

⁴² "Information Society and Information Security Development Strategy of the Republic of Serbia for the Period 2021-2026", *ibid.*

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

Open Working Group on Information Security (UN OEWG) since its foundation in 2018 and actively participates in its activities.

Serbia has been a member of the Global Cyber Expertise Forum since its inception in 2019 (GFCE). Serbia also acknowledged the significance of the French initiative “*Paris Call for Trust and Security in Cyberspace*”,⁴³ which was supported by active involvement in Serbia's working groups.

The Republic of Serbia actively participates in the work of the Informal Working Group on Cyber Security established by OSCE Decision No. 1039,⁴⁴ determining a political and technical contact point for cooperation in the event of cross-border incidents.

The Ministry of Defense takes part in international military exercises on a regular basis in order to establish and improve information security and cyber defense. Conducting a worldwide cyberspace exercise called “Cyber Tesla” in partnership with the Republic of Serbia’s governmental and corporate sectors, as well as experts in the field of information security and members of the Ohio National Guard, is an example of such cooperation.⁴⁵

The UN Office for Project Services (UNOPS), the Ministry of Trade, Tourism, and Telecommunications of the Republic of Serbia, the Regulatory Agency for Electronic Communications and Postal Services (RATEL), and the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, represented by the Norwegian Embassy in Belgrade, signed a Memorandum of Understanding in 2019 to cooperate in strengthening the Republic of Serbia’s information security.⁴⁶ The project, which ran from 2020 to 2021, aimed to improve local

---

⁴³ For more information, “Paris Call for Trust and Security in Cyberspace”, 2021, <https://pariscall.international/en/>, (09.02.2022).

⁴⁴ For more information, see: OSCE, “Decision no. 1039 Development of confidence - building measures to reduce the risks of conflict stemming from the use of information and communication Technologies”, *Organization for Security and Co-operation in Europe Permanent Council*, 2012, <https://www.osce.org/files/f/documents/e/7/90169.pdf>, (10.02.2022).

⁴⁵ Ministry of Defense Republic of Serbia, “Exercise Cyber Tesla 2021 Successfully Completed”, 09/12/2021, <https://www.mod.gov.rs/eng/18127/uspesno-zavrshena-vezba-sajber-tesla-2021-18127>, (05.02.2022); Ratel, “Exercise Cyber Tesla 2021”, 10/12/2021, <https://www.cert.rs/en/vest/750-Odr%C5%BEana+ve%C5%BEba+%22Cyber+Tesla+2021%22.html>, (05.02.2022).

⁴⁶ Vlada Republike Srbije, “Podrška Norveške jačanju informacione bezbednosti”, <https://www.srbija.gov.rs/vest/431766/podrska-norveske-jacanju-informacione-bezbednosti.php>, (05.02.2022).

infrastructure, promote Serbia's EU integration process, and boost Serbia's information security by providing support and easier employment for vulnerable groups and social inclusion in underdeveloped municipalities. This project supported the development of recommendations for critical information infrastructure in the Republic of Serbia, as well as the procurement and establishment of a platform for conducting information security exercises in RATEL, as well as the strategic and regulatory framework in the field of information security.

7. Objectives and desired changes achieved by the implementation of the Strategy

The Strategy has its general goal, which is achieved through three specific goals. The general goal of the Strategy is to develop an information society and electronic administration in the service of citizens and the economy and to improve the information security of citizens, public administration, and the economy. The improvement of citizens' digital knowledge and skills, the capacity of public and private sector employees to use new technologies, the improvement of digital infrastructure in educational institutions, the digitization of services and business in both the public and private sectors, and the improvement of citizens', public administration's, and the economy's information security are all special goals.

Every citizen, member of the public administration, and the economic sector now use ICT, and it has a significant impact on everyday life, as well as the economy and the entire business sector. In this regard, it is vital to adapt to the changes that ICT brings, as well as to concentrate on maximizing the benefits that it provides.

The basic changes that are to be achieved are:

- 1) *The existence of a digitalized public administration that will efficiently and transparently provide services to citizens and the economy;*
- 2) *Higher level of digital skills for all citizens who can freely use ICT, both for everyday life and for communication with public administration;*
- 3) *Transformation of the economy, through the implementation of digitalization, to support the application of information technology to modernize business in all industries;*
- 4) *The existence of an information and security environment with a sufficient level of risk awareness but also the benefits that new*

*technologies provide to citizens, public administration, and the economy.*⁴⁷

Conclusion

The expansion of criminal offenses falling into the category of cybercrime has necessarily imposed the need for its regulation at the international level.⁴⁸ As a transnational social phenomenon, cyber criminality affects the basic values of every society. Therefore, all countries worldwide have the interests to take part in creating global legal documents that would be binding for signatory states to adjust their criminal law and criminal procedure legislation accordingly, to criminalize types of behavior that fall into the category of cybercrime, and to provide evidence for its detection.

At the beginning of 2016, the Law on Information Security began to be applied in the Republic of Serbia. The law defined the ICT systems of special importance and stipulates that every company, whose ICT system is of special importance, belongs to one of three groups: work in public authorities, in the field of data processing which is considered to be particularly sensitive personal data or in performing activities of general interest. These legal subjects must implement all 28 protection measures recommended by this Law that provide prevention of incidents, or minimization of the damage, or else, the fines range up to 2,000,000 RSD.

By adopting the Law on Information Security with all related by-laws, as well as by taking on the National Strategy for Information Security Development and the accompanying Action Plan, the Republic of Serbia has positively gained ground towards laying out a comprehensive cyber security framework. It is presently important to audit the current standardizing system, as far as disposing of all as of now existing irregularities and inadequacies, as well as to really comprehend the advantages of full harmonization with existing standards, norms, and practices, essentially inside the European Union.

The current ambiguity of certain legal provisions in the national normative framework concerning information security can be overcome in a

---

⁴⁷ "Information Society and Information Security Development Strategy of the Republic of Serbia for the Period 2021-2026", *ibid.*

⁴⁸ Vilić, *op.cit.*, p. 90-130.

shorter period by adopting specific guidelines for the actors to whom these legal provisions apply. To implement the adopted amendments, and given the speed of the changes that occur daily in the field of cyber security, attention should also be on the increase of the capacity of relevant institutions, with special emphasis on monitoring the adoption of current changes at regional and global level, to update national normative and strategic frameworks.

Given the many opportunities and possibilities which are open to the Republic of Serbia regarding the establishment and strengthening of the national framework for cyber security through the use of membership and engagement in and with various regional and international regimes and organizations, as well as to their relatively low utilization, the implementation should be considered through the awareness-raising programs and campaigns, through the establishment of more efficient mechanisms for informing stakeholders about opportunities and by providing support and guidance for applying and using these opportunities for capacity building and/or establishing channels of international cooperation with colleagues around the world.⁴⁹

Serbia recognizes the importance of digitalization and information security, and the Strategy thus covers two important areas: the information society and the information security, whose further development is a precondition for complete digitalization. Adoption and implementation of this kind of strategic document in the field of information society development and information security are important in order to continue with the further improvement of digital knowledge and skills of all citizens, raising the capacity of employees in both public and private sectors to use new technologies, and in improving digital infrastructure. In addition, it is necessary to continue and intensify activities related to the digitalization of services in both public and private sectors, and by developing the capacity of relevant institutions, raising public awareness, encouraging public-private partnerships and regional and international cooperation.

The legal framework for preserving information security in the Republic of Serbia must be completed by forming an independent government body that will deal exclusively with cyber security issues and play a key role in coordinating and formulating policies in this area.

---

⁴⁹ Rizmal, *op.cit.*, p. 58.

REFERENCES

“Act on Special Measures for Preventing the Commission of Sex Crimes against Minors”, *Official Gazette of the RS*, no. 32/13.

ANDREW, M. Colarik, JANCZEWSKI, Lech, “Establishing Cyber Warfare Doctrine”, *Journal of Strategic Security*, Vol. 5, No. 1, 2012, pp. 31-48.

BUKVIĆ, Rajo, PETROVIĆ, Dragan, “Manufacturing and Information Society in Serbia: Current Status and Prospects”, *11th International Conference Economics and Management-Based on New Technologies*, 20-23 June 2021, Vrnjačka Banja (Serbia), pp. 1-10.

BURTON, Joe, “NATO’s cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation”, *Defence Studies*, Volume 15, Number 4, 2015, pp. 297-319.

CARR, Madeline, “Public-private partnerships in national cyber-security strategies”, *International Affairs*, Volume 92, Number 1, 2016, pp. 43-62.

ČEKEREVAC, Zoran, PRIGODA, Ludmila, BOGAVAC, Milanka, ČEKEREVAC, Petar, “Digital administration in the Republic of Serbia”, *Biblioteka*, pp. 1-12, <https://cekerevac.eu/biblioteka/K67.pdf>, (08.03.2022).

“Criminal Code”, *Republic of Serbia*, 2019, https://www.mpravde.gov.rs/files/Criminal%20%20Code_2019.pdf, (03.02.2022).

“Criminal Procedure Code”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021-Constitutional Court Decision, 62/2021.

“Data Secrecy Law”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2009, https://www.legislationline.org/download/id/5486/file/Serbia_Data_Secrecy_law_2009_en.pdf, (06.02.2022).

GOSPIĆ, Nataša, MURIĆ, Goran, BOGOJEVIC, Dragan, “Managing Critical Infrastructure for Sustainable Development in the

Telecommunications Sector in the Republic of Serbia”, *E-society Journal: Research and Applications*, Volume 3, Number 2, 2012, pp. 51-59.

GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF SERBIA, “Decree on Safety and Protection of Children When Using Information and Communication Technologies”, *Official Gazette RS*, 2016.

GOVERNMENT OF SERBIA STRATEGIES, “Information Society Development Strategy in the Republic of Serbia until year 2020”, *Serbian Government General Secretariat*, <http://www.gs.gov.rs/english/strategije-vs.html>, (07.02.2022).

“Information Security Law”, *Official Gazette RS 77/2019*, 2019, <https://www.dataguidance.com/news/serbia-information-security-law-published-official>, (09.02.2022).

“Information Society and Information Security Development Strategy of the Republic of Serbia for the Period 2021-2026”, *Official Gazette of the Republic of Serbia no. 30/18*, 2021, <https://mtt.gov.rs/extfile/sr/35314/Information%20Society%20and%20InfoSec%20Strategy%202021-202611.pdf>, (08.02.2022).

“Law on Information Security”, *Official Gazette of Republic of Serbia*, 2019, https://www.ratel.rs/uploads/documents/empire_plugin/Law%20on%20Information%20Security%20%28Sl.%20glasnik%20RS%206-16%2C%2094-17%20and%2077-19%29.pdf, (05.02.2022).

MINISTRY OF DEFENSE REPUBLIC OF SERBIA, “Exercise Cyber Tesla 2021 Successfully Completed”, 09/12/2021, <https://www.mod.gov.rs/eng/18127/uspesno-zavrsena-vezba-sajber-tesla-2021-18127>, (05.02.2022).

“On The Organisation and Competences of Government Authorities Combating Cyber Crime”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, 2009, No 61/2005 and 104/2009.

OSCE, “Decision no. 1039 Development of confidence – building measures to reduce the risks of conflict stemming from the use of information and communication Technologies”, *Organization for Security and Co-operation*

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

in *Europe Permanent Council*, 2012,
<https://www.osce.org/files/f/documents/e/7/90169.pdf>, (10.02.2022).

“Paris Call for Trust and Security in Cyberspace”, 2021,
<https://pariscall.international/en/>, (09.02.2022).

PAVIĆEVIĆ, Marko, OBRADOVIĆ, Maja, OBRADOVIĆ, Ana,
“Information and Communication Technologies: Use by Companies in the
Republic of Serbia”, *International Scientific Conference on Information
Technology and Data Related Research*, Sinteza, 2021, pp. 214-219,
<https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2021/214-219.pdf>,
(10.03.2022).

RATEL, “Exercise Cyber Tesla 2021”, 10/12/2021,
[https://www.cert.rs/en/vest/750-
Odr%C5%BEana+ve%C5%BEba+%22Cyber+Tesla+2021%22.html](https://www.cert.rs/en/vest/750-Odr%C5%BEana+ve%C5%BEba+%22Cyber+Tesla+2021%22.html),
(05.02.2022).

REPUBLICAN BUREAU OF STATISTICS, “Use of information and
communication technologies in the Republic of Serbia”, *Republic of Serbia*,
2021, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202116016.pdf>,
(09.02.2022).

“Regulation on the procedure for data submission, lists, types and importance
of incidents and importance of incidents and procedures of notification on
incidents in information-communication systems of special importance”,
Official Gazette of the Republic of Serbia, Number 94, November 24, 2016.

RIZMAL, Irina, *Vodič kroz informacionu bezbednost u Republici Srbiji 2.0*,
Grid studio, Belgrad 2018.

RIZMAL, Irina, RADUNOVIĆ, Vladimir, KRIVOKAPIĆ, Đorđe, “Guide
through Information Security in the Republic of Serbia”, *OSCE*, 2020, pp. 1-
82, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/272171.pdf>, (06.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o tajnosti podataka*, 2009,
https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_tajnosti_podataka.html,
(06.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o Potvrđivanju Konvencije o Visokotehnološkom Kriminalu*, 19 March 2009, <http://atina.org.rs/sites/default/files/ZAKON%20o%20potvrđivanju%20Konvencije%20o%20visokotehnoloskom%20kriminalu.pdf>, (04.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon O Potvrđivanju Dodatnog Protokola Uz Konvenciju O Visokotehnološkom Kriminalu Koji Se Odnosi Na Inkriminaciju Dela Rasističke I Ksenofobične Prirode Izvršenih Preko Računarskih Sistema*, 19 March 2009, http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Dodatni%20protokol%20uz%20Konvenciju%20o%20visokotehnoloskom%20kriminalu.pdf, (04.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon O Organizaciji I Nadležnosti Državnih Organa Za Borbu Protiv Visokotehnološkog Kriminala*, 16 December 2009, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2005/61/7/reg>, (04.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Strategija razvoja informacionog društva u Republici Srbiji do 2020*, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2010/51/2/reg>, (07.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršena krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima*, 2013, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2013/32/1/reg>, (05.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Uredba o bližem uređenju mera zaštite informacionokomunikacionih sistema od posebnog značaja*, 2016, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2016/94/2/reg>, (07.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Strategija razvoja informacione bezbednosti za period od 2017. do 2020*, 2017, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2017/53/1/reg>, (08.02.2022).

THE INFORMATION SOCIETY AND INFORMATION SECURITY IN THE REPUBLIC OF
SERBIA

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o izmenama dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije*, 2019, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/210519-zakon-o-izmenama-i-dopunama-krivicnog-zakonika.html, (03.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o informacionoj bezbednosti Republike Srbije*, 2019, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2016/6/5/reg/20191108>, (05.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela*, 2019, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_oduzimanju_imovine_proistekle_i_z_krivicnog_dela.html, (05.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakonik o krivičnom postupku*, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021, 62/2021.

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Krivični Zakonik*, 2019, <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>, (07.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *O Izmenama I Dopunama Zakona O Informacionoj Bezbednosti*, 2019, https://www.paragraf.rs/izmene_i_dopune/311019-zakon-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-informacionoj-bezbednosti.html, (09.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Uredba o bezbednosti i zaštiti dece pri korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija*, 2020, <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2020/13/4/reg>, (09.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Zakon o posebnim ovlašćenjima radi efikasne zaštite prava intelektualne svojine*, 2021, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_posebnim_ovlascenjima_radi_efikasne_zastite_prava_intelektualne_svojine.html, (06.02.2022).

SLUŽBENI GLASNIK RS, *Strategija razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026.* 2021, <http://www.pravno-informacioni->

sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/86/1/reg,
(08.02.2022).

“Strategy for the Development of Information Security in the Republic of Serbia for the period from 2017 to 2020”, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, Number 53/2017.

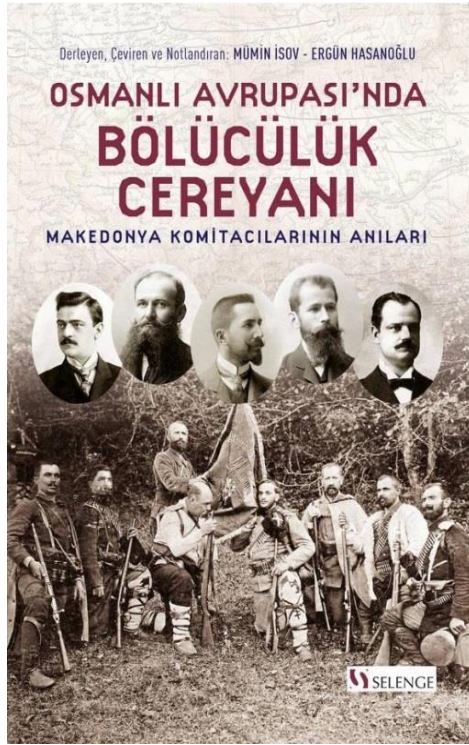
VILIĆ, Vida, “Legal framework for fighting cybercrime and criminal activities on social networks: the example of former Yugoslavia”, *Contemporary Issues in International Relations: Problems of the International Community*, 2020, (ed.) Mehmet Emin Erendor, Mehmet Fatih Oztarsu, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle 2020, pp. 90-130.

VLADA REPUBLIKE SRBIJE, “Podrška Norveške jačanju informacione bezbednosti”, <https://www.srbija.gov.rs/vest/431766/podrška-norveske-jacanju-informacione-bezbednosti.php>, (05.02.2022).

VULETIC, Dejan, SARANOVIC, Jovanka, MARCEK, Jan, “Lack of Computer Emergency Response Team in the Republic of Serbia - A Security Challenge”, *Međunarodni Naučni Skup International Scientific Conference*, 3-4 March 2015, Belgrade, pp. 183-188.

Osmanlı Avrupası'nda Bölücülük Cereyanı: Makedonya Komitacılarının Anıları, Derleyen, Çeviren ve Notlandırılan: MÜMIN İSOV, Ergün Hasanoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, 280 sayfa, ISBN 9786257459341.

Bülent AKYAY*

Hatıralar, öznel niteliğine karşın, konunun özelliğine göre tarih araştırmalarında önemli bir yardımcı kaynak haline gelebilmektedir. Hatıralarını kaleme alanların, siyasî, millî, dinî ve sair görüşleri ile duruşlarını bir şekilde yazılarına yansıtmaları kaçınılmazdır. Nesnelliğe zarar veren bu tür durumlar karşısında tarihinin dikkatli olması gerektiği gayet iyi bilinmekte ve sıklıkla vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, hatıra yazarları kendi bakış açılarından da olsa, yine de hadiselerin karanlıkta kalan yönlerine, gelişimine ve bu hadiselerde oynadıkları rollere ışık tutabilmektedirler. Özellikle ilgili literatürün dar, sorunlu ve/veya ulaşılamaz olduğu

durumlarda hatıralar, bir tarihî kaynak olarak öne çıkmaktadırlar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-3370-4800, E-posta: b.akyay@gmail.com

Bu çerçevede hatıralar, “İç Makedonya Edirne-Trakya Örgütü” (VMORO) gibi illegal bir yapılanmayı araştırmak söz konusu olduğunda, özellikle değerli hale gelmektedir. Zira hem VMORO arşivinin sınırlı olması, hem de şifrelenmiş yazışmalarda kullanmış oldukları şifre anahtarlarının kayıp olması sebebiyle günümüzde pek çok belgeden yararlanılamamaktadır. Kaldı ki, bu kitabı hazırlayanlar da İç Örgüt’ün liderlerinin hatıraları üzerine odaklanmalarının sebeplerinden biri olarak bu hususu beyan etmektedirler. Kitapta, Damyan Gruev, Dr. Hristo Tatarçev, Görçe Petrov, İvan Garvanov gibi VMORO’nun önde gelen şahsiyetlerinin hatıraları seçilerek Türk literatürüne kazandırılmıştır. Bunlardan Damyan Gruev ve Dr. Hristo Tatarçev, VMORO’nun kurucularındandır ve Tatarçev aynı zamanda örgütün ilk başkanıdır. Görçe Petrov, Sofya’da VMORO’nun yurtdışı temsilcisidir. İvan Garvanov, Merkez Komitesi’nin ikinci başkanıdır. 1902 yılından sonra VMORO saflarına geçen Boris Sarafov da kitabı hazırlayanlar tarafından seçilen bir başka isimdir. Zira Sarafov, Bulgaristan’da yasal zeminde faaliyet yürüten Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi’nin (VMOK) başkanı olarak VMORO önderleriyle yakın temaslarda bulunduğundan dolayı da bu gizli örgütlenme hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Gotse Delçev, Hristo Matov ve Yane Sandanski gibi VMORO’nun önde gelen şahısları ile ilgili bilgiler de hazırlanan bu çalışmada mevcuttur.

Esasen bu kitapta yer alan kişilerin hatıraları yüzyıl kadar önce Bulgaristan’da yayımlanmıştır. Sofya “St. Kliment Ohridski” Üniversitesi’nin kurucularından biri olan ve uzun süre Bulgar Bilimler Akademisi’nin başkanlığını yapmış meşhur Bulgar bilim adamı Prof. Dr. Lyubomir Miletçiç, bu komitacıların hatıralarını yazma ve yayımlama projesi çerçevesinde mevzubahis yayın faaliyetini ortaya çıkarmıştır. Lyubomir Miletçiç, bir diğer özelliği olarak Bulgaristan Prensliği’nde Makedonya Edirne-Trakya Örgütü’nün faaliyetlerine aktif olarak katılmış biridir. Miletçiç, 1903 yılındaki İinden-Preobrajenie Ayaklanması sonrasında söz konusu hatıraları kaydetmeye başlamış ve bu yöndeki çalışmalarını birkaç yıl sürmüştür. Yapmış olduğu görüşmelerinin tarih aralığı 1893-1903 yılları arasındadır. Muhtemelen Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan Krallığı ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya) arasındaki ilişkilerin durumu sebebiyle Makedonya Bilim Enstitüsü’nün “*Makedonya Kurtuluş Hareketi Tarihi Üzerine Materyaller*” adlı serisi dâhilinde ve dokuz kitap halinde,

yirmi küsur yıl sonra, basılmışlardır.¹ Bu yayın, Bulgar tarihçileri için temel kaynaklardan biri haline gelmiş olup günümüzde de bu özelliğini korumaktadır.

Daha sonrasında bu seriden Stefan Avramov ve Boyan Mirçev tarafından hazırlanan iki kitap yayımlanmıştır.² Boyan Mirçev, hayatta olanların hatıralarını sonraki yıllarda da kaydetmeyi sürdürmüştür. Fakat bunlardan sadece küçük bir kısmını basmayı başarabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist rejimlerin kurulduğu Bulgaristan ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin yine kötüleşmesi yüzünden Mirçev'in yazdığı hatıralar Bulgar arşivlerinde yaklaşık yarım asır adeta hapsolmüştür. Nihayet bunlar 2003 yılında Sofya'da basılabilmişlerdir.³

“Makedonya Sorunu” ile ilgili literatürde, 1893'de ortaya çıkan örgütün adlandırılmasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların “Makedonya Sorunu” hakkında özellikle uzman olmayan kişiler için bazı karışıklıklar yaratabilmesi mümkündür. Zira örgütün ilk adı, “Makedonya İhtilâl Örgütü”dür. Kurucuları, örgüt yapısının Makedonya'nın coğrafi ve etnografik sınırları içerisinde kurulmasını öngörmüşlerdi ve örgütün siyasî hedefi Makedonya'nın özerkliğini elde etmesiydi. 1896 yılına geldiğinde Edirne bölgesi de örgütün faaliyet alanına dâhil edilmiştir. Bu yüzden 1896'dan 1903 yılına, hatta Birinci Dünya Savaşı'na kadar örgütün siyasî hedefi, sadece Makedonya ile sınırlı kalmadı. Örgüt liderleri, Edirne vilayetinin de büyük kısmını Osmanlı Devleti'nden koparmayı hedefliyorlardı. Bu sebeple VMORO için, “Trakya” kelimesinin de ilâve edilmesiyle “İç Makedonya Edirne-Trakya İhtilâl Örgütü” şeklindeki isimlendirme, örgütün gelişmesindeki dinamikleri daha iyi yansıtmaktadır ve bilimsel açıdan da daha doğrudur.

¹ *Materiali za İstoriyata na Makedonskoto Osvoboditelno Dvijenie*, Knigi I-IX, Stobštava L. Miletiç, İzdava Makedonskiyat Nauçen Institut, Peçanitsa “P. Gluškova”, Sofya 1925-1928.

² Stefan Avramov, *Revoljutsionnita Borbi v Azot (Veleško) i Poreçieto*, Kniga X, Peçanitsa “P. Gluškova”, Sofya 1929; *Revoljutsionnita Deynost v Demirhisar (Bitosko)*, *Po Spomeni na Alekso Stefanov (Demirhisarski)*, Kniga XI, Stobštava Boyan Mirçev, Peçanitsa “P. Gluškova”, Sofya 1931.

³ *Makedoniya v Plamutsi, Osvoboditenite Borbi na Bilgarite ot Makedoniya v Spomeni na Deytsi na Vitrešnata Makedono-Odrinska Revoljutsionna Organizatsiya; Andon Köseto, Atanas Lozançev, Grigor Popev, Argir Manasiev, Hristo Pashov, Mite Hacimişev, Kristo Lazarov, Ekaterina Panitsa*, Sıs. İva Burilkova, Tsoço Bilyarski, Sineva, Sofya 2003.

Bu yüzden kitabı hazırlayanlar metnin tamamında 1905 yılındaki Rila Kongresi'nde kabul edilen belgelerde resmî olarak geçen “İç Makedonya Edirne-Trakya İhtilâl Örgütü”nün (Vitrešna Makedono Odrinska Revolyutsionna Organizatsiya) kısaltması olan “VMORO”yu kullanmışlardır. Uzun isme gerek olmadığını düşündükleri bazı yerlerde ise “İç Makedonya Edirne-Trakya İhtilâl Örgütü” yerine, o zamanlar yaygın olarak kullanılmış olan “İç Örgüt” isimlendirmesini tercih etmişlerdir. Bu arada önceki dokümanlarına nazaran, 1896 yılından sonra örgüt, “Bulgar Makedonya Edirne-Trakya İhtilâl Komiteleri” (Bılgarski Makedono Odrinski Revolyutsionni Komiteti - BMORK) olarak isimlendirilmiştir. 1902 yılından itibaren ise örgüt, “Gizli Makedonya Edirne-Trakya İhtilâl Örgütü” (Tayna Makedono-Odrinska Revolyutsionna Organizatsiya - TMORO) adını almıştır.

Bilimsel araştırmalarda, özellikle de Bulgarca ve Makedonca yayımlanmış olan çalışmalarda örgütün adlandırılmasındaki değişikliklerle ilgili bir tartışma mevcuttur. Bu anlaşmazlığın temelinde (Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin Bulgaristan tarafından engellenmeye çalışılması ile keskin hale gelen) Makedonya Slavlarının kimlik meselesi yer almaktadır.

Yine adlandırma noktasında kitapta, “Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi”nin (Virhovniyat Makedono-Odrinski Komitet) kısaltması olan “VMOK” kullanılmıştır. Bu ise, 30 Temmuz - 5 Ağustos 1900 tarihli VII. Kongre'den itibaren Bulgaristan Prenslığı'ndeki Makedonya Örgütü'nün en üst düzey yönetiminin adıdır. 31 Ocak 1903 tarihindeki mevcudiyetinin sonuna kadar bu isimle adlandırılmıştır. 19-28 Mart 1895 tarihli İlk Makedon Kongresi'nin kuruluş belgesine göre, Makedonya Komitesi (MK) adını taşımaktaydı. 3-16 Aralık 1895 tarihli II. Olağanüstü Kongre'de ismi “Yüksek Makedonya Komitesi” olmuştur. Bu yüzden hazırlayanlar bazı yerlerde ifadeyi sadeleştirmek maksadıyla “Yüksek Makedonya Edirne-Trakya Komitesi” yerine o zamanlar yaygın olan “Yüksek Komite” adını kullanmışlardır.

Hazırlayanlar tarafından kitapta yer alan hatıralardan dördü tümüyle çevrilmiş, Görçe Petrov'un hatıraları ise kısaltılmıştır. Ana metindeki ekler ve kısaltmalar parantez içinde gösterilmiştir. Bulgaristan'da 14 Nisan 1916'ya kadar kullanılan eski usul tarihlemeye metinde riayet edilmiştir. Ana metinde, gerekli görülen bazı kişi ve hadiseler hakkında ek bilgiler dipnotlarda verilmiştir. Bu bilgiler oluşturulan kaynakçada görüleceği üzere

bilimsel makale ve kitaplar ile Bulgar ve Osmanlı arşiv kaynaklarından elde edilmiştir. Kaynak gösterilmeyen dipnotlarda ise bilgiler çeşitli ansiklopedilerden temin edilmiştir.

Kitapta *Önsöz*'ün (ss. 7-12) ardından komitacıların hatıraları yer almaktadır. Hazırlayanlar tarafından her bir komitacının hatıralarına geçmeden önce Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi veya kişisel arşivlerden temin edilmiş ilgili komitacıya ait fotoğrafın bulunduğu bir sayfa ile okuyucuya komitacının bir görseli sağlanmış, ardından da komitacının kim olduğunu, rolünü ve faaliyetlerini içeren önemli bilgiler ve açıklamalar sunulmuştur.

Kitapta ilk olarak komitacılardan “Damyana (Dame) Gruev’in Anıları” (ss. 13-44) dört kısa bölüm halinde yer almaktadır. İkinci sırada “İvan Garvanov’un Anıları” (ss. 45-77) yine dört kısa bölüm halinde bulunmaktadır. Üçüncü olarak “Boris Sarafov’un Anıları” (ss. 79-155) on kısa bölüm halindedir ve kitabın en geniş hatıra kısmını oluşturmaktadır. Dördüncü sırada “Hristo Tatarçev’in Anıları” (ss. 157-174) üç kısa bölüm halinde yer almaktadır. Son olarak ise beşinci sırada “Görçe Petrov’un Anıları” (ss. 175-240) bulunmaktadır.

Kitabın hatıralar kısmından sonra hazırlayanlar tarafından geniş bir *Ekler* (ss. 241-272) kısmı oluşturulmuş ve okuyucuya sunulmuştur. Bu kısımda 1903 tarihli Selanik Gizli Makedonya Edirne Kongresi Protokolü dâhil olmak üzere, komitacılar ve takma adları, şehirler ve bu şehirlerin takma adlarına dair listeler, Osmanlı Arşivinden temin edilmiş konuya dair bazı belgeler, örgüt nizamname ve tüzük örneklerinin yanı sıra komitacılara, çetelere, ilanlara, tahvillere, makbuzlara ve çete bayraklarına ait fotoğraflar gibi çeşitli görsel malzeme yer almaktadır.

Kitabın sonunda, hazırlayanların komitacıların anılarını anlamlı, anlaşılır ve bilimsel kılmak için oluşturmuş oldukları, Bulgar ve Osmanlı arşiv belgeleri, süreli yayınlar ile Bulgarca ve Türkçe eserlere yer verdikleri geniş bir *Kaynakça* (ss. 273-280) bulunmaktadır.

Komitacıların hatıralarını kitap halinde bir araya getirip hazırlayarak Türk bilim âlemine sunan Mümin İsov ve Ergün Hasanoglu, derleme, çeviri ve özellikle büyük emek harcadıkları notlandırma ve kaynakça oluşturma mesaisiyle kitabı adeta yeniden yazmışlardır. Kitap, VMORO'nun ve Sofya'daki yurtdışı temsilciliğinin faaliyetleri, Bulgar askerlerinin

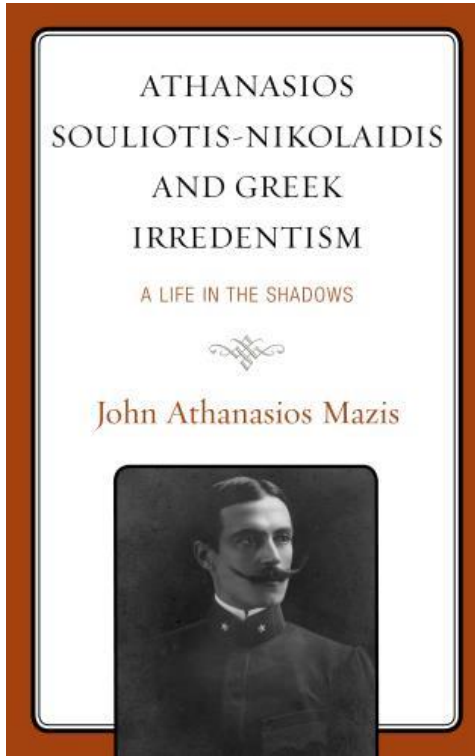
BÜLENT AKYAY

Makedonya ve Edirne-Trakya'daki ihtilâl hareketindeki rolü ve katılımı, VMOK ve Bulgar Eksarhlığı ile VMORO'nun ilişkileri, Makedonya Sorunu'na yönelik Bulgaristan Prensliği'ndeki resmî makamların ve Bulgar toplumunun tutumu, İinden-Preobrajeni Ayaklanması'nın düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi üzerine yeni araştırmalar için kuşkusuz bir ufuk açacaktır. Ayrıca Türk literatüründe konuyla ilgili yer alan mevcut bazı yanlışlıkların giderilmesine de büyük katkı sunacaktır.

John Athanasios Mazis, *Athanasios Souliotis-Nikolaidis and Greek Irredentism A Life in the Shadows*, Lexington Books, London 2022, 195 sayfa, ISBN 9781793634443.

Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU*

“Athanasios Souliotis-Nikolaidis and Greek Irredentism A Life in the Shadows” (Athanasios Souliotis-Nikolaidis ve Yunan Yayılmacılığı Gölgede Geçen Bir Yaşam) John Athanasios Mazis’in üçüncü kitabıdır. Mazis bir önceki kitabında İon Dragoumis’in biyografisini kaleme almıştır.¹ Aslen Yunan kökenli olan yazar halen ABD’de Hamline Üniversitesinde tarih profesörü olarak çalışmaktadır.

Kitap giriş (ss. 1-4), 9 bölüm (ss. 5-170), ek okuma (ss. 171-174), kaynakça (ss. 175-182) ve indeksten (ss. 183-194) oluşmaktadır. Atina Gennadeios Kütüphanesindeki Athanasios Souliotis-Nikolaidis Arşivinde bulunan malzeme eserin başlıca kaynağını teşkil eder. Yazar

oldukça yalın ve akıcı bir dil kullanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-0838-2272, E-posta: ferhankirlidokme@gmail.com

¹ John Athanasios Mazis, *A Man For All Reasons: The Uncopromising Life of Ion Dragoumis*, ISIS Press, İstanbul 2014.

Kitabın birinci bölümü “The End of the Line” (Yolun Sonu) (ss. 5-8) başlığını taşımaktadır. Mazis sondan anlatım tekniğini kullanır ve okuyucuyu Souliotis’in ölümünün birkaç hafta öncesine götürür. Tarih 1945 yılının Mart ayıdır. Mekân Souliotis’in yaklaşık üç yıldır tüberküloz nedeniyle tedavi gördüğü sanatoryumun küçük ve soğuk odasıdır. Sanatoryum kısa bir süre önce Alman işgalinden kurtulan Atina’nın merkezine uzak bir mesafededir ve Souliotis’in tek düzenli ziyaretçisi karısı Sofia’dır. Souliotis geçmişte birkaç kez hizmetinin tanınması ve emekli maaşının artırılması için başvuruda bulunmuş fakat sonuç alamamıştır. Souliotis’in beklediği cevap yaşamının son günlerinde gelir. Yunanistan Savunma Bakanlığının kararıyla Souliotis yarbay rütbesinden tümgeneralliğe terfi ettirilir. Fakat Mazis’in ifade ettiği üzere terfi acı gerçeği değiştirmez ve Souliotis birkaç gün sonra vefat eder.

“Greece at the Dawn of the Twentieth Century” (Yirminci Yüzyılın Şafağında Yunanistan) (ss. 9-41) başlıklı ikinci bölüm Souliotis’in yaşam öyküsünün tarihsel arka planını oluşturmaktadır. Yazar, Yunan Ayaklanması’nın başladığı 1821 yılından 20. yüzyılın başlarına değin Yunanistan’da yaşanan siyasî, ekonomik ve sosyal gelişmeleri ele alır. Böylece Souliotis’in yetiştiği ortam ve düşüncelerine yön veren koşullar okuyucuya sunulur. Mazis, bölümü kaleme alırken Woodhouse, Stavrianos, Dimaras, Clogg, Dakin, Dertilis, Koliopoulos, Veremis, Mouzelis, Smith ve Kitromilides gibi 19.-20. yüzyıl Yunanistan tarihini farklı boyutlarıyla ve bakış açısıyla inceleyen uzmanların eserlerinden yararlanmışır.

Kitabın üçüncü bölümünün başlığı “The Ordinary Life of an Obscure Army Officer” (Pek Tanınmayan Bir Subayın Sıradan Yaşamı)’dır (ss. 43-50). Mazis, önce Souliotis Ailesi’nin menşei hakkında bilgi verir (s. 43). Athanasios Souliotis 1878 yılında ailenin ilk erkek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Devlet memuru bir babanın oğludur ve mütevazi bir ailede yetişmiştir. 1900 yılında piyade teğmen rütbesiyle Askerî Akademi mezun olmuş ve 1905 yılına kadar çeşitli birliklerde görev yapmıştır. İstanbul’dan geri çağrıldığı 1909 yılında kısa süreliğine Askerî Akademi coğrafya öğretmenliği yapmış ve 1910 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Balkan Savaşı’nın başlamasıyla göreve çağrılmış ve yüzbaşı olarak Yunan ordusunda hizmette bulunmuştur (1912-1913).

“Cloak and Dagger in the Balkans” (Balkanlar’da Casusluk) (ss. 51-74) ve “Cloak and Dagger in Constantinople” (İstanbul’da Casusluk) (ss. 75-95) kitabın dördüncü ve beşinci bölümlerinin başlıklarıdır. İlerinden

Ayaklanması'ndan sonra Yunanlılar ve Bulgarlar arasında Makedonya'da hâkimiyet kurma mücadelesi Yunanistan açısından yeni bir evreye girmiştir. Bulgarlar tarafından kurulan IMRO'ya karşılık olarak Yunanistan Krallığı'nın Makedonya bölgesindeki menfaatlerini savunmak amacıyla yürütülecek faaliyetleri örgütlemek üzere "Makedonya Komitesi (Μακεδονικό Κομμάτι)" adıyla Atina merkezli bir teşkilat kurulmuş ve Makedonya Komitesi'nin teklifiyle bazı subayların Makedonya'ya gizli görevle gönderilmesi kabul edilmiştir.

Athanasios Souliotis, Makedonya'ya gitmeye gönüllü olan subaylar arasında yer alır ve Yunanistan'ın Selânik Başkonsolosu Lampros Koromilas ile görüşür (1905 yazı). Koromilas'ın o tarihte ana hedefi Selânik'teki Yunan Konsoloslugu merkez olacak şekilde Makedonya'da yürütülecek eylemleri örgütlemektir. Teğmen Souliotis'in Koromilas ile görüşmesi hayatının önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur.

Athanasios Souliotis, "Nikolaidis" takma adıyla Alman Nothman Dikiş Makineleri'nin temsilcisi olan bir iş adamı olarak 1906 yılının Mart'ında Selânik'e gider. Bulgarların faaliyetlerini takip etmek ve propaganda faaliyetleri yürütmek için "Selânik Örgütü'nün (Οργάνωσις Θεσσαλονίκης)"² kuruluşunu gerçekleştirir. Souliotis-Nikolaidis Dedeğaç'a seyahati sırasında burada muavin konsolos olarak görev yapan İon Dragoumis ile tanışır ve uzun sohbetleri sonrasında her ikisinin de hayatlarının sonuna kadar devam ettireceği dostluk bağı kurulur (s. 69).

Souliotis-Nikolaidis 25 Aralık 1907'ye kadar Selânik'te kalır. Bu sırada İon Dragoumis Yunanistan'ın İstanbul Sefâretine ikinci kâtip olarak atanmıştır. Böylece Souliotis-Nikolaidis'in görev yeri de değişir. Yeni görevi İstanbul'dadır. Selânik Örgütü'nün yapılanması esas alınarak ancak faaliyet sahası daha geniş bir coğrafyayı kapsayacak şekilde yeni bir örgüt kurmakla görevlendirilir. 1908 yılının başı itibarıyla Souliotis-Nikolaidis ve Dragoumis, "İstanbul Örgütü'nün (Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως)"³

² Athanasios Souliotis Nikolaidis, *Ο Μακεδονικός Αγών: Η «Οργάνωσις Θεσσαλονίκης» 1906-1908 Απομνημονεύματα (Makedonya Mücadelesi: "Selânik Örgütü" 1906-1908 Hatıratlar)*, İMΧΑ, Thessaloniki 1959. Souliotis-Nikolaidis'in Makedonya-Selânik civarında 1906-1908 yıllarına ait hatıralarını ve notlarını içerir.

³ Athanasios Souliotis Nikolaidis, *Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως (İstanbul Örgütü)*, ed. Thanos Veremis-Katerina Boura, Dodoni, Athina 1984. Souliotis-Nikolaidis'in 1908-1912 yıllarında İstanbul'daki faaliyetlerine dair notlar, bu tarih aralığında gazetelerde yayımlanan yazıları ve İstanbul Örgütü'nün faaliyetlerine ilişkin raporlar yer almaktadır.

kuruluş çalışmalarına başlarlar. Tayini çıkartılan Dragoumis'in İstanbul'dan ayrılmasından sonra 1912 yılına kadar Souliotis-Nikolaidis, "İstanbul Örgütü"nü faaliyetlerini yürütmeye devam eder.

Kitabın altıncı bölümünün başlığı "Friends and Intellectual Partners" (Dost ve Fikir Ortakları)'dır (ss. 97-127). İon Dragoumis ile Athanasios Souliotis-Nikolaidis arasındaki dostluk, Dragoumis'in 31 Temmuz 1920 tarihinde Atina'da bir suikast sonucunda öldürülmesine kadar devam etmiştir. Dragoumis'in kardeşi Philippos'un ve yine bir dönem Dragoumis ile aşk ilişkisi yaşayan Penelope Delta'nın günlüklerinde Souliotis-Dragoumis dostluğuna dair pek çok kayıt vardır. Souliotis-Nikolaidis, Dragoumis'in öldürülmesinden yıllar sonra yazdığı bir notta: "Yıllar geçmiş olsa da bugün bile İon herkesten daha çok düşündüğüm dostumdur." (s. 97) der.

Fiziksel olarak birbirleriyle yakın oldukları, birlikte çalıştıkları süre çok kısıtlı olmasına rağmen iki dostu birbirine bağlayan fikir birlikteliğidir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yunanistan'ın resmî ideolojisine dönüşen Megali İdea'nın Yunan Krallığı tarafından gerçekleştirilemeyeceğine inanırlar (s. 106). Ayrıca Yunan halkının Batı tarafından asla eşit bir millet olarak kabul görmediğini savunurlar ve çözümün Doğu'da olduğunu değerlendirirler (s. 102). Böylece Souliotis-Nikolaidis ve Dragoumis, Yunanistan ve Yunan ulusunun geleceğini resmî Megali İdea'dan farklılaşan ancak ana eksenini yine Yunan yayılcılığı olan "Doğu İdea'sında (Ανατολική Ιδέα)" görürler. Ne Souliotis-Nikolaidis ne de Dragoumis, "Doğu Federasyonu (Ανατολική Ομοσπονδία)" olarak da adlandırılan bu görüşün fikir babası değildirler ancak bu görüşe kendilerine özgü bir yorum katmışlar ve fikirlerinin yanı sıra eylemleriyle de düşüncenin savunuculuğunu yapmışlardır (ss. 107-120).

"The Life of Athanasios Souliotis-Nikolaidis" (Athanasios Souliotis-Nikolaidis'in Hayatı) başlığını taşıyan yedince bölümde Mazis, Eylül 1912'de İstanbul'dan ayrılmasının ardından vefat ettiği 1945 yılına kadar Souliotis-Nikolaidis'in hayatını ele almaktadır (ss. 129-150). Mazis, Souliotis-Nikolaidis'in 1912 yılından sonra hayatında "birçok hayal kırıklığı ve çok az başarı yaşayacağını" belirterek (s. 131) Birinci Balkan Savaşı'nın başlamasıyla yeniden Yunan ordusuna yüzbaşı rütbesi ile katılan Athanasios Souliotis-Nikolaidis'in ilk başta geri hizmete verildiğini ifade eder. Ancak kısa bir süre sonra, Theodoroff Tümeni olarak da bilinen 7. Bulgar Tümeni'nde Yunan ordusunun irtibat subayı olarak görevlendirilir.

Souliotis-Nikolaidis'in burada yürüttüğü istihbarat faaliyetleri sonucunda Yunan ordusu Theodoroff Tümeni'nden saatler önce Selânik'e ulaşmayı başarmış ve şehri Osmanlı yönetiminden teslim almıştır. Mazis, bugün hala Yunanistan'ın ikinci büyük şehri olan ve ülkenin ekonomik hayatında çok büyük öneme sahip olan Selânik'in Yunanistan'a dahil olma başarısında Souliotis-Nikolaidis'in rolünün akademik çevreler dışında çok az kişi tarafından bilindiğini de eklemektedir (s. 134).

Bu başarıdaki payı nedeniyle Yunan hükümeti, Souliotis-Nikolaidis'in yalnızca askerî alanda değil daha önceki yıllarda casus olarak elde ettiği tecrübe ve yetenekleri doğrultusunda bir "diplomat" olarak da hizmet etmesine karar verir. Böylelikle Souliotis-Nikolaidis, 1913-1916 yılları arasında sefir unvanıyla Paris, Sofya, İstanbul, Kahire gibi şehirlere sık sık seyahatler gerçekleştirir. Ağırlıklı olarak Paris'te bulunduğu bu zaman diliminde Souliotis-Nikolaidis, kişisel gelişimine önem verir ve burada siyaset bilimi dersleri alır (s. 134-140).

Mazis, bu bölümde de çalışması boyunca olduğu gibi Souliotis-Nikolaidis'in biyografisini kaleme alırken aynı zamanda yoğun bir şekilde dönemin Yunan iç siyasetindeki gelişmeleri aktarmaya devam eder. "Ulusal Bölünme'nin (Εθνικός Διασμός)" Balkan Savaşları sonrası Yunan iç siyasetinde hâkim olması ile Souliotis-Nikolaidis'in kariyeri ve hayatı dönüşüme uğramaya başlar. Mazis, kitabın daha önceki bölümlerinde her ne kadar Souliotis-Nikolaidis'in genel olarak siyasilere ilişkin görüşünün olumsuz olduğunu, kendisinin apolitik olarak tanımlandığını söylese de 1916 yılı itibarıyla Athanasios Souliotis-Nikolaidis'in siyasî olarak Kral taraftarı ve Venizelos karşıtı cephede yer aldığını ifade eder (s. 140).

Birinci Balkan Savaşı öncesinde Dragoumis-Souliotis ikilisi, Venizelos yönetimi ve onun politikaları ile hemfikir olsa da savaşın başlamasıyla fikir ayrılıkları da başlamıştır. Mazis, anılan ikilinin Venizelos ile farklılaşmasına ilişkin yerinde bir tespitte bulunmaktadır. Tüm meselenin Dragoumis-Souliotis ikilisinin "katıksız, saf" idealizminin Venizelos'un pragmatizmiyle uzlaşamaması olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla 1918'de Venizelos'un Yunan siyasetinde yerini yeniden pekiştirmesinden sonra anılan ikili Venizelos yönetimi tarafından sürgüne gönderilir. Sürgün öncesi işini kaybeden Souliotis-Nikolaidis, maddi açıdan güçlük çekmeye başlar ve bu durumu 1919 yılının başında Atina'ya geri dönmesine izin verilmesinden sonra da devam eder.

Souliotis-Nikolaidis için bir sonraki darbe ise yakın arkadaşı İon Dragoumis'in 31 Temmuz 1920 tarihinde Venizelos taraftarı bir paramiliter grup tarafından suikasta uğramasıdır (s. 142). Dragoumis'in suikast sonucu hayatını kaybetmesi Venizelos ve Yunanistan'daki tüm siyasilere şok etkisi yaratmış fakat Souliotis-Nikolaidis, bu kaybın yarattığı travmayı hiçbir zaman atlattı. Kasım 1920 seçimlerinde muhalefet sıralarından Selânik milletvekili seçilen Souliotis-Nikolaidis, siyasette de aradığını bulamamıştır. Souliotis-Nikolaidis'in 1922 yılında "Küçük Asya Felaketi" sonrası hükümetin düşmesinden sonra adeta "rahatladığını" belirten Mazis, onun 1925 yılına kadar Almanya'da yaşadığını eklemektedir. (s. 144).

"Last Services Rendered" (Son Görevler) başlığı taşıyan sekizinci bölümde (ss. 151-164) Mazis yine yoğun Yunan siyasî tarih örgüsü içerisinde, daha ziyade 1925 sonrası Souliotis-Nikolaidis'in maddi sıkıntılarını aşmak ve ülkesine verdiği hizmetin karşılığını arama çabalarını ele almaktadır. Mazis, bu bölümde Yunan iç siyasetindeki gelişmelerin Nikolaidis-Souliotis örneğinde *Helenizm* ideali ile hareket eden Yunanlı asker ve siyasî simaların özellikle yaşadıkları itibar kaybı ve maddi güçlüklerle işaret etmektedir (s. 153).

Atina'ya döndükten sonra geçimini sağlamak için çeşitli işlerde çalışan Athanasios Souliotis-Nikolaidis, ülkesinin geleceği için kaygılanmaktan ve ülkesine hizmet etme arzusundan vazgeçmemiş, nispeten siyasî olarak Yunanistan'da istikrarın sağlandığı yıllarda, kendisinin talebi üzerine 1934'te Florina'ya vali olarak atanmıştır (s. 158). O dönemde buradaki nüfusun büyük çoğunluğu Slavca konuşmaktaydı. Dolayısıyla bölgenin hassas dengelerini daha önceden biliyor olması Mazis'in dediği gibi, bölge halkının Yunan devletine ve toplumuna entegre olmasında etkili olmuştur (s. 159).

Florina'da vali olarak görev yaptığı sıradaki başarısının karşılığı ise Aralık 1935 tarihinde Devlet Bakanı ve Trakya Genel Valisi olarak atanması ile verilmiştir. Ancak bu görevinden Haziran 1936'da istifa eden Souliotis-Nikolaidis, 1931 yılında evlendiği eşi Sofia ile gözlerden uzak bir hayat yaşamaya başlar. Hayatının son üç yılını tüberküloz hastalığı nedeniyle sanatoryumda geçiren Athanasios Souliotis-Nikolaidis, vefatından kısa bir süre önce nihayet tümgeneralliğe terfi ettirilmiş ve böylelikle eşinin onun ölümünden sonra maddi sıkıntı yaşamayacağını bilerek hayata veda etmiştir (s. 161).

Yazar, eserin “Some Final Thoughts” (Bazı Son Düşünceler) başlıklı son bölümünde (ss. 165-170) çalışmanın bir genel değerlendirmesini yapmakta ve Yunan tarih yazımının Athanasios Souliotis-Nikolaidis’e karşı adil olmadığı ve Yunan tarih anlatısında yerinin göz ardı edildiği eleştirisinde bulunmaktadır.

Kitap, Athanasios Souliotis-Nikolaidis’in yaşam öyküsünü, faaliyetlerini ve düşüncelerini toplu bir şekilde araştırmacıların istifadesine sunan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Mazis, çalışmasını arşiv malzemesine dayandırmakla birlikte ele alınan dönem hakkında yazılan çalışmaları da kullanmıştır. Böylece bilimsel açıdan değerli, çok yönlü bir eser ortaya çıkmıştır. Biyografik bir eser olmakla birlikte Balkan coğrafyasının önemli bir bölümünün henüz Osmanlı Devleti’nin bir parçası olduğu dönemde yaşanan gelişmelerin bir kesitine de ışık tutmaktadır. Mazis’in kitabının yakın dönem tarihimiz bakımından da değerli bir çalışma olduğunu ifade etmek kanaatimce mübalağa olmayacaktır.

BAE-DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

Makaleler, aşağıda belirtilen şekilde hazırlanmalıdır:

1. Başlık; içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle ortalanarak yazılmalıdır. Makale kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi başlık olarak kullanılmalı ve alt başlıklar numaralandırılmalıdır.
2. Yazarın adı küçük, soyadı büyük ve koyu yazılmalı; üzerine yıldız konularak dipnotta yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
3. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde anlatan ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Ayrıca özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. Metin A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, Word programında, Times New Roman karakteriyle 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3,0 cm) boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Yazılar özetler ve kaynakça dâhil 5.000 ile 12.000 kelime aralığında olmalıdır. Metin içinde koyu ve eğik harflerle vurgulamalar yapılabilir.
5. Her tablo veya grafik aşağıda görüldüğü gibi numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik numarası ve adı tam sola dayalı olarak yazılmalı; tablonun veya grafiğin kaynakçası ise tablonun altında yer almalıdır. Tablolara ve grafiklere metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.
6. Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığı ile 1 punto küçük yani (10 punto) olarak yazılmalıdır.
7. Referanslarda klasik dipnot sistemi benimsenmeli ve dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara azami önem verilmesi gerekmektedir:
  - 7.1. Tek yazarlı kitap ya da makale aşağıdaki şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplonun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 2, Aralık 2011, s. 338.

Şayet aynı eserden tekrar alıntı yapılacaksa yazarın soyadı yazıldıktan sonra; Wachtel, *a.g.e.*, s. 13.; makale ise Akyay, *a.g.m.*, s. 339. şeklinde belirtilmelidir.

Şayet aynı yazarın başka bir eseri ikinci kez aynı makalede kullanılıyorsa yazarın soyadından sonra kullanılan eserin başlığı da yazılmalıdır.

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, s. 42.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapılıyorsa, “Aynı yerde” ibaresi kullanılmalıdır.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin farklı sayfasına gönderme yapılıyorsa, “Aynı yerde, s. 236.” şeklinde belirtilmelidir.

Her dipnotun sonuna nokta konulur.

7.2. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına ve bağlacı konulmalıdır.

7.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 260.

7.4. Gazete Yazısı

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 Mayıs 2014, s. 11.

7.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler
Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

7.6. Arşiv Belgeleri

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. İnternet Kaynakları

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012)

Yazarı belli olmayan internet kaynakları:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Mülakat

Süleyman Demirel ile İstanbul'da yapılan mülakat, 25 Kasım 2008.

7.9. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul 2002, s. 78.

8. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiği gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (çev.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2013, ss. 27-50.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir:

baedergisi@gmail.com

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi) makale yazım kurallarına riayet edilmeden hazırlanan makaleler dikkate alınmaz. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında BAE-Dergisi'ne ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Dergimizde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarı/yazarları sorumludur.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS
WRITING AND STYLING GUIDELINES

All articles must conform to the following guidelines:

- 1.** Title should reflect the content of the article. It should be in bold capital letters and center ranged. All subheadings should be concise. The first section should be titled as ‘Introduction’ and the subheadings should be numbered.
- 2.** Use lower case for the name of the author. The surname should be written in bold and capital letters. Put ‘*’ on the surname and include the author’s affiliation information (i.e. institution, telephone number, e-mail) as a footnote on the first page.
- 3.** All articles should have an abstract composed of 150 words maximum. It should be in both Turkish and English and include a one line keywords section composed of three to five words.
- 4.** The article should be written in MS Word, A4 paper dimension (29.7x21 cm.), Times New Roman, 11 pt. and single space. Page margins should be defined as 3.5 cm. from above, 2.5 cm. from below and left, and 3.0 cm. from right. Footnotes should be 9 pt. and single spaced. The manuscript (including the abstract and bibliography) should be minimum 5.000 words and maximum 12.000 words. The author is free to highlight words or expressions that should be in bold and italic.
- 5.** Each table and figures should be used inside the text. It should be named, numbered and indented to the left while its source/bibliographic information should be written below of it.
- 6.** Quotation marks - “ ” - should be used for all quotations. The ones less than five sentences should be given as a part of the sentence while quotations more than five sentences should be given in a separate paragraph, indented 1 cm. from the right, single space and 10 pt.
- 7.** All references must stick to the general reference styling and footnotes should be given below of each page. All manuscripts should abide by the following rules of referencing:

7.1. Books and journals

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (transl.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, p. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXVI, Number 2, December 2011, p. 338.

In case the same source is used in the following footnote then;

Wachtel, *ibid.*, p. 13.

For references to the same source later in the same article

Wachtel, *op.cit.*, p. 15.

In case another source of the same author is used then;

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, p. 42.

All footnotes should finish with full stop.

7.2 For co-authored books and articles “and” should be used between the names of authors.

7.3. Articles from edited books should be written as follows:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 260.

7.4. Newspapers

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

In case the reporter or columnist is not defined then

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 May 2014, p. 11.

7.5. For special reports and official sources with unidentified authors

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, p. 19.

7.6. Archival Sources

The name of the archive and the full title of the files should be specified

For an example regarding an archival source belonging to the Ottoman Archives of the Prime Ministry-Republic of Turkey:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. Internet Sources

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 July 2011, http://www.21yzyt.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012).

If the author is not defined:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Interviews

Interview with Süleyman Demirel in Istanbul, 25 November 2008.

7.9. Thesis

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished Masters Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Saray, Istanbul 2002, p. 78.

8. Bibliography: All sources should be written in an alphabetical order. Each source starts with the surname of the author written in capital letters and followed by name, title, publisher and date. Also, page numbers of articles should be included.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (transl.) Ali Berkday, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Journal of Balkan Research Institute*, Volume 3, Number 2, December 2013, pp. 27-50.

Submitting the article

All articles that are prepared according to the abovementioned writing guidelines should be sent to baedergisi@gmail.com

All articles that contradict with guidelines of the JBRI are not considered for publication. All authors are responsible for making necessary changes based on reports given by reviewers and send the amended version back to the JBRI. Else, articles are either rejected or postponed since it may be included for the next issues of the JBRI. The editorial board may make minor corrections on articles that will not affect the content.

Authors are responsible for the content of their articles.